

Френсіс Скотт

Гітцджеральд

По той бік
раю

Френсіс Скотт

Тіцджеральд

По той бік
раю

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2017

ББК 84(СПО)
Ф66

Francis Scott Fitzgerald
THIS SIDE OF PARADISE

Переклад з англійської
О. Б. Казанівської

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова

Фіцджеральд Ф. С.

Ф66 По той бік раю: роман / Френсіс Скотт Фіцджеральд; пер. з англ. О. Б. Казанівської; худож.-оформлювач О. А. Гугалова. — Харків: Фоліо, 2017. — 252 с.

ISBN 978-966-03-7711-0.

Френсіс Скотт Фіцджеральд (1896—1940) — видатний американський письменник, автор багатьох романів та оповідань про покоління «епохи джазу». У видавництві «Фоліо» вийшли друком його книжки «Ніч лагідна» та «Великий Гетсбі».

Роман «По той бік раю» був опублікований 1920 року, і молодий письменник одразу ж став знаменитим. У цьому творі висловлено емоційний досвід цілого покоління юних американців, які прийшли в світ після Першої світової війни і, ставши дорослими, усвідомили, що «всі боги вмерли, всі війни відгриміли, будь-яка віра підірвана».

Еморі Блейн має гарну зовнішність, чудову освіту, багатство. Він завжди жив у своє задоволення й отримував усе, чого бажав. Однак смерть товариша, розорення сім'ї, неможливість через бідність одружитися з коханою дівчиною цілком змінюють його характер. Чи знайде Еморі своє місце під сонцем після випробувань, які випали на його долю?.. Історія зайвої людини по-американськи. Роман про дорослішання... Про особистість... Про трагедію «втраченого покоління»...

ББК 84(7СПО)

ISBN 978-966-03-7711-0

© О. Б. Казанівська, переклад українською, 2017
© О. А. Гугалова, художнє оформлення, 2017

Присвячується СІГУРНІ ФЕЙ

...По той бік раю...

Мудрість — невелика втіха.

Руперт Брук

Досвідом люди називають свої
помилки.

Оскар Вайлд

Книга перша
Романтичний егоїст

Розділ 1

ЕМОРІ, СИН БЕАТРИС

Еморі Блейн успадкував від матері кожен рис, окрім тих кількох невловимих, що робили його вартим чогось. Його батько, чоловік безликий та мовчазний, залюблений у Байрона, із звичкою задрімати над «Британською енциклопедією», розбагатів у тридцять років після смерті двох старших братів, успішних чиказьких біржових брокерів, та, натхненний першим спалахом відчуття, що весь світ належить йому, поїхав у Бар-Гарбор, де познайомивсь із Беатріс О'Хара. Як наслідок, Стівен Блейн передав своєму потомству свій зріст — трошки нижче шести футів — та свою схильність вагатись у ключових моментах, і ці дві головні ознаки сповна проявились у його синові, Еморі. Довгий час він скнів десь на задвірках сімейного життя, — сором'язлива постать із обличчям, напівприкритим тьмяним м'яким волоссям, заклопотаний «турботами» про свою дружину, знесилений думкою, що він не розуміє і не в змозі зрозуміти її.

А ось Беатріс Блейн, оце була жінка! Ранні світлини, зроблені в батьківському маєтку у Лейк-Дженева, Вісконсін, чи в Римі, в монастирі Святого Серця (освітня примха, котра в роки її молодості була доступна лише донькам дуже заможних батьків), виказували витончену делікатність її рис, неперевершену досконалість та простоту її вбрання. Вона отримала блискучу освіту: її юність протікала у величі Ренесансу, вона була втаємничена в останні чутки старовинних римських родин, її ім'я, як казково багатій молодій американки, знали кардинал Вітторі і королева Маргарита та інші, менш очевидні знаменитості, про яких могли чути лише особи з певним рівнем культури. В Англії вона навчилась віддавати перевагу віскі з содовою перед вином, а її світська балачка стала більш розмаїтою та зухвалішою протягом зими, проведеної у Відні. Загалом, Беатріс О'Хара отримала освіту (яка

навіть чи зараз можлива), що вимірюється кількістю подій та людей, на котрих можна споглядати із презирством чи котримі можна зачаровуватись; культуру, багату на всі мистецтва і традиції і водночас позбавлену усіляких ідей, — це були останні дні того часу, коли великий садівничий зрізав усі невдалі троянди, щоб вивести один ідеальний бутон.

Десь у міжчасі вона повернулася в Америку, познайомилась зі Стівеном Блейном та й одружилася з ним — чи то через втому, чи через нудьгу. Протягом докучливого міжсезоння вона носила свою єдину дитину та привела її на світ весняного дня дев'яносто шостого року.

Вже у п'ять років Еморі був для неї пречудовим компаньйоном. У нього було золотисто-каштанове волосся, виразні великі очі, до яких він із часом мав дорости, гнучкий розум, багата уява та смак до одягу. Від чотирьох до десяти років вони з матір'ю об'їздили всю країну в приватному вагон-салоні її батька — від Коронадо (там його матері було так нудно, що у неї стався нервовий зрив у фешенебельному готелі) аж до Мехіко-Сіті, де вона захворіла на легку форму сухот. Ця неприємність настільки втішила її, що згодом, особливо після кількох чарок, вона слугувала своєрідним елементом створюваної нею атмосфери.

Отже, поки більш чи менш везучі багаті хлопчики воювали зі своїми гувернантками на пляжах Ньюпорта, в той час як їх лупцювали, чи повчали, чи примушували читати «Дерзай та роби» або «Френка на Міссісіпі», Еморі щипав покірних коридорних у готелі «Волдорф», терпів свою вроджену відразу до камерної та симфонічної музики, отримуючи у край спеціалізоване виховання своєї матері.

— Еморі!

— Так, Беатріс. (Дивно так називати матір, але вона сама це заохочувала.)

— Любий, навіть не думай ще вибиратися з ліжка. Я завжди мала підозру, що раннє вставання в юному віці шкідливе для нервів. Клотильда принесе тобі сніданок.

— Гарзд.

— Я почуваюсь дуже виснаженою сьогодні, Еморі, — зітхала вона, все обличчя її, схоже на рідкісну камяку, виказувало страждання, її голос вишукано інтонувався, а руки злітали гнучко і плавно, як у Сари Бернар. — Мої нерви на межі. Ми мусимо покинути це жахливе місце завтра ж і пошукати де-небудь сонця.

Еморі з-під скуйовдженого волосся кидав на матір пронизливий погляд зелених очей. Навіть тоді він не мав жодних ілюзій щодо неї.

— Еморі!

— Ну що?

— Я хочу, щоб ти прийняв гарячу ванну — таку гарячу, наскільки зможеш витерпіти, і просто розслабив свої нерви. Ти можеш читати у ванні, якщо забажаєш.

Вона балувала його уривками із «Fetes Galantes» ще до того, як йому виповнилось десять, в одинадцять він міг упевнено (хоча й хрестоматійно) висловлюватись про Брамса, Моцарта і Бетховена. Якогось дня, коли його залишили одного в готелі в Хот-Спрингс, він скуштував мамин абрикосовий лікер (смак припав йому до душі, і він приємно захмелів). Якийсь час йому було весело, він наважився ще й закурити у цьому піднесеному стані (що й спровокувало вульгарну і абсолютно плебейську реакцію). Хоча цей інцидент і нажахав Беатріс, у глибині душі він потішив її і став частиною того, що наступні покоління назвуть її «лінією».

«Знаєте, мій хлопчик, — якимось він почув, як вона розповідала це у кімнаті з-поміж компанії благоговійних жінок, що із захопленням слухали її, — він такий витончений і такий милий... але такий хворобливий, у нас у всіх слабке здоров'я...» — І її рука торкалася прекрасних грудей; потім, переходячи на шепіт, вона розповіла їм про абрикосовий лікер. Вони весело сміялись, оскільки вона була прекрасною оповідачкою, але в той вечір багато кресенсів було замкнено на замок проти можливих зазіхань маленьких Боббі та Барбар.

Мандрівні паломництва були незмінно помпезні; дві покоївки, вагон-салон, містер Блейн (коли той був доступним), і обов'язково — лікар. Коли Еморі хворів на коклюш, чотири спеціалісти, доволі неприємні, згорбившись біля його ліжка, свердлили неприязно один одного поглядами; коли він захворів на скарлатину, кількість прислуги, включно із лікарем і доглядальницями, сягала чотирнадцяти. Однак юність взяла своє, і він таки одужав.

Блейни не були прив'язані до жодного міста. Вони були відомі як Блейни з Лейк-Дженева і мали доволі багато рідні, що заміняла їм друзів, і посідали завидне становище від Пасадени до мису Код.

Але Беатріс (чим далі, тим більше) воліла заводити нові знайомства. Були й певні нюанси, такі, як, наприклад, особливості комплекції та їх коригування, та ще спогади про життя за кордоном, які доводилось повторювати з регулярними інтервалами. Як і сні (за Фрейдом), ці спогади потрібно було стирати, інакше вони б розхитали її нерви. Беатріс критично ставилась до американок, особливо до метушливих уродженок Заходу.

— Господи, який у них акцент, мій любий! — говорила вона Еморі. — Це не південний акцент і не бостонський акцент, він не прив'язаний до жодної місцевості, просто акцент, — вона замислювалась. — Вони вподобали якийсь проїдений міллям лондонський акцент, давно ніким не вживаний, але ж мусить його хтось прихистити. Вони розмовляють, як англійський мажордом після кількох років служби в чиказькій оперній трупі. — Далі її роздуми ставали геть безладними. — Я гадаю... в житті кожної жінки із Заходу настає момент, коли вона думає, що її чоловік такий успішний, що вона може мати свій власний акцент, отож вони й намагаються вразити мене, мій любий.

Властиво, вона вважала своє тіло немічним та крихким, душа в її увяленні була такою ж кволою — однак важливою частиною її життя. Вона була католичкою, але якось помітила, що священники приділяють їй значно більше уваги, коли вона балансує на межі втрати і віднайдення віри у Матір-церкву — і відтоді постійно зберігала цей невловний баланс. Нерідко вона нарікала на буржуазність американського католицького духовенства і була свято переконана, що якби вона жила в тіні величних соборів старого континенту, її душа й досі б грілася тендітним полум'ям на могутньому престолі Риму. (Власне, після лікарів священники були її улюбленою втіхою.)

— Ах, єпископе Вінстоне, — драматично проголошувала вона, — я не хочу говорити про себе. Можу лише уявити цей потік істеричних жіночок, які юрмляться біля ваших дверей, адже ви такий чуйний... — І після інтерлюдії у виконанні отця додавала: — Але мої наміри зовсім інші...

Вона втаємничувала у свої клерикальні сповіді лише осіб не нижче єпископського сану. Вперше повернувшись на батьківщину, вона зустріла в Ашвіллі молодого прихильника свінбернівського язичництва. Перед його пристрасними поцілунками та палкими сповідями вона просто не могла встояти, отож молоді

люди обговорили всі «за» і «проти» цілком у рамках витонченого романтизму, позбавленого усіляких банальностей. І зрештою вона зопалу одружилась (для проформи), а молодий язичник з Ашвілля, переживши духовну кризу, возз'єднався з католицькою церквою і звався тепер монсеньйором Дарсі.

— Воістину, місис Блейн, він і досі — чудовий співбесідник, права рука кардинала.

— Одного дня Еморі навернеться до нього, — зітхала прекрасна жінка, — і монсеньйор Дарсі зрозуміє його, як розумів мене...

Еморі виповнилось тринадцять, він був високий і стрункий, і в ньому все більше проявлялось кельтське коріння його матері. Навчався він вряди-годи, адже в кожному місті він «продовжував з того моменту, де зупинився», але, оскільки жоден вчитель не знайшов того місця, де він зупинився, — його розум залишався ще доволі незатьмареним. Що вийшло би із хлопця, якби він і далі продовжував таке життя, — важко сказати. Але через чотири години по тому, як вони з Беатріс відпливли до Італії, його апендикс запалився (можливо, через часті снідання в ліжку), і після кількох відчайдушних телеграм до Європи та Америки величезний корабель, на превеликий подив усіх пасажирів, різко розвернувся і поплив назад до Нью-Йорка, щоб висадити Еморі на пірсі. (Подяйтесь, якби не йшлося про життя — це виглядало б велично.)

Після його операції в Беатріс стався нервовий зрив із підозрими симптомами білої гарячки, й Еморі залишили в Міннеаполісі, де він був приречений провести два наступні роки під опікою тітки й дядька. Саме тоді вульгарне повітря американського Заходу, так би мовити, і заскочило його зненацька.

ПОЦЛУНОК ДЛЯ ЕМОРІ

Він скривив губи, прочитавши це:

«Я влаштовую вечірку із катанням на санях у четвер, сімнадцятого грудня, о п'ятій годині. Було б чудово, якби ви змогли прийти.

Щиро ваша,

R.S.V.P.

“répondez s'il vous plaît” *Майра Сен-Клер*».

За два місяці, що він провів у Міннеаполісі, його головною турботою було маскування від інших хлопців відчуття власної зверхності над ними, хоча це його переконання було безпідставним. Одного дня він відзначився на уроці французької (він був уже в старшому класі), і цим повністю пригнітив містера Рірдона, чий акцент Еморі з презирством піднімав на кпини. І на превелику втіху класу, містер Рірдон, який колись провів кілька тижнів у Парижі, мстився, як міг, заганяючи Еморі відмінюванням дієслів кожного разу, коли той відкривав книгу. Іншого разу Еморі відзначився на уроці історії, і результат був просто катастрофічний, оскільки в класі були тільки його хлопці-однолітки. Весь наступний тиждень вони глузували над його вимовою, кривляючись один до одного: «Е-е-е-е, я вважаю, американська революція була головним чином справою середнього класу» або: «Вашингтон походив із дуже хорошої сім'ї... е-е-е-е, з доволі хорошої сім'ї, я так гадаю».

Його найбільшим ганджем був спорт, але як тільки він зрозумів, що це — мірило впливу і популярності у школі, він почав затято і вперто тренуватись, щоб досягнути успіху в зимових видах спорту. І хоча його гомілки боліли, а ноги постійно підвертались, він мужньо продовжував накручувати кола на ковзанах на льодовій арені Лорелей кожного дня після обіду в очікуванні моменту, коли він зможе тримати ключку так, щоб вона не заплутувалась якимось незрозумілим чином між його ковзанами.

Запрошення на вечірку панянки Сен-Клер валялось весь ранок у кишені його пальта, де прилипло до сіруватих недоїдків горіхової карамелі. По обіді він зітхаючи витягнув його на світ божий і після коротких роздумів та попереднього начерку на обкладинці «Латини для першого курсу» Коллара і Деніела надряпав відповідь:

«Моя любя міс Сен-Клер!

Ваше люб'язне запрошення на вечір, що відбудеться наступного четверга, стало надзвичайно радісною звісткою сьогодні зранку. Я буду надзвичайно ошасливлений зустріччю з Вами увечері наступного четверга.

Щиро Ваш,
Еморі Блейн».

Отже, у четвер він замислено брів вичищеним до ковзкого тротуаром і підійшов до Майриного будинку рівно пів на шосту (затримка, яку його мати схвалила б). Він чекав на ганку із меланхолійно приплющеними очима і детально обмірковував свій прихід: він неквапно перетне кімнату і звернеться до місис Сен-Клер із ретельно виваженою інтонацією:

«Люба місис Сен-Клер, мені украй прикро через запізнення. Але моя гувернантка (він затнувся, усвідомлюючи, що це непереконливо), але ми з дядьком мали важливу зустріч. Знаєте, я познайомився з вашою чарівною донькою у школі танцю».

Потім він буде потискати усім руки, легко вклонятиметься на іноземний манер ошатним маленьким панночкам, кивне хлопцям, які будуть стояти осторонь невеликими групами.

Дворецький (один із трьох в Міннеаполісі), недбало вклонившись, відчинив двері. Еморі зайшов до середини, сам зняв шапку і пальто. Він був трохи вражений, не почувши радісного вигуку із сусідньої кімнати, і зробив висновок, що зустріч, мабуть, доволі формальна (він це схвалив, як схвалив і дворецького).

— Але міс Майра... — сказав він.

На його подив, дворецький зухвало вишкірився.

— Ну... — процідив той. (Він не здогадувався, що акцент кокні повністю руйнує ефект від його зовнішнього вигляду.) Еморі холодно зміряв його поглядом. — Власне, — продовжував дворецький, голос його раптово підвищився, — вона зараз сама. Усі гості поїхали.

Еморі відібрало мову від раптового переляку.

— Що?

— Вона очікувала Еморі Блейна. Себто вас, мабуть? Її матінка сказала, що коли ви приїдете до п'ятої тридцять, вам обом доведеться доганяти їх на «паккарді».

Відчай Еморі досягнув апогею, коли з'явилась Майра, закутана по самі вуха в хутряне манто. Обличчя її було відверто невдоволене, і вона заледве зберігала люб'язну інтонацію.

— Привіт, Еморі.

— Привіт, Майро... — він пояснив, як йому прикро.

— Але ж ти врешті-решт приїхав?

— Так, дозволь поясни. Ти, мабуть, не чула про автокатастрофу? — почав він свою оповідь.

Очі Майри округлились.

— А хто там був?

— Ну, дядько, тітка і я, — продовжував він із відчаєм.

— І хтось загинув?

Еморі витримав паузу і ствердно кивнув.

— Невже твій дядько? — вигукнула вона.

— Ні... лише кінь, — сірий такий...

Тут дворецький не витримав і захихотів.

— Мабуть, у коня заглух мотор... — припустив в'їдливо він (Еморі, зціпивши зуби, готовий був послати його на шибе-ницю).

— Гаразд, їдьмо вже, — сказала Майра холодно. — Розумієш, Еморі, сани були замовлені на п'яту, і всі зібрались тут, отже ми не могли чекати.

— Але ж я не міг нічого вдіяти!

— І мама наказала почекати до пів на шосту. Ми їх доженемо по дорозі до клубу Мінегага.

Залишки витримки покинули Еморі. Він уявив всю веселу компанію на санях із дзвіночками на засніжених вулицях, за тим появу лімузина, його скандальний вихід із Майрою, докірливі погляди багатьох очей, його вибачливе бурмотіння — на цей раз справжнє. Він з прикрістю зітхнув.

— Але, Майро... Ти впевнена, що ми перехопимо їх по дорозі до приїзду в клуб? — Він усе ще плекав примарну надію, що вони зможуть непомітно пройти до клубу Мінегага і зустріти компанію так, ніби вони давно вже на місці і затишно примостились біля вогню (таким чином він би відновив свою репутацію).

— Авжеж, звичайно, ми доженемо їх. Тільки поквапся.

Еморі зсудомило живіт. Коли вони сіли в машину, йому довелося блискавично впорснути порцію дипломатії у божевільний план, який щойно зародився в його голові. Базувався він на «десь хтось сказав» і «хтось переказав» у танцювальній школі, що він «страшенно привабливий і чимось схожий на англійця».

— Майро, — сказав він, понижуючи голос і ретельно добираючи слова, — тисячу разів вибач. Чи зможеш ти коли-небудь пробачити мене?

Вона спідлоба поглянула на нього, його сповнені рішучості зелені очі, його губи для неї, тринадцятилітньої поціновувачки модних журналів, були квінтесенцією романтики. Авжеж, Майра могла дуже легко пробачити його.

— Гадаю... так, звичайно...

Він знову подивився на неї, потім опустил очі зі своїми густими віями.

— Я жахливий... — із сумом сказав він, — я не такий, як усі. Не знаю, чому я роблю стільки дурниць. Напевно, тому, що мені якось усе збайдужіло... — Він додав відчужено: — Знаєш, я багато палю. У мене серце курця!..

Майрина уява намалювала нічний тютюновий deboш, блідого Еморі, він похитувався від отруєних нікотином легень. Вона вигукнула.

— О, Еморі, навіщо? Це дуже шкідливо!

— Мені байдуже... — продовжував він похмуро, — у мене вже звичка. Знаєш, я робив багато такого, що якби моя сім'я знала... — він дав їй уяві можливість домалювати страхітливі картини. — Знаєш, я був у кабаре минулого тижня...

Майра була у захваті. Він сумно підняв на неї свої зелені очі.

— У всьому місті ти одна мені подобаєшся найбільше з-поміж усіх дівчат. — І в пориві почуттів він вигукнув: — Ти — чарівна!

Майра не була впевнена у правдивості почутого, але це звучало так стильно, хоча і доволі зухвало.

На вулицю спадали сутінки. Коли лімузин раптово завернув, її штовхнуло до нього, і вони доторкнулись руками.

— Тобі не слід курити, Еморі... — прошепотіла вона. — Хіба ти цього не розумієш?

Він заперечливо хитнув головою.

— Усім байдуже...

Майра мить вагалась.

— Але мені не байдуже...

Щось сколихнулось всередині Еморі.

— Не може бути! Ти ж закохана у Фроггі Паркера! Адже всі про це знають.

Запанувала тиша, Еморі радів. Було щось чарівливе в Майрі, що куталась від тьмяного прохолодного повітря тут, у затишку салону. Вона була мов маленький клубочок, загорнений у хутро, із пасмами золотавого волосся, що кучерями вибивалося з-під шапочки.

— Але ж я теж закоханий... — Він зупинився, почувши вдаль звук молодечого сміху. Вдивляючись через замерзле скло, вздовж ліхтарів, які освітлювали вулицю, він побачив темні кон-

тури веселої компанії на санях. Діяти треба було швидко. Він різко нахилився вперед і схопив Майру за руку (чи то пак за великий палець).

— Накажи йому їхати прямо в Мінегагу... — палко прошепотів він. — Я хочу поговорити з тобою... Я мушу поговорити з тобою!

Майра побачила всю компанію попереду і раптом уявила свою матір (прощайте, правила пристойності!). Вона заглянула в його очі.

— Зверніть у цей провулок, Річарде, і їдьте прямо в клуб Мінегага! — гукнула вона у переговорну трубку. Еморі, зітхнувши із полегшенням, опустився на подушки.

«Я можу її зараз поцілувати... — подумав він. — Закладаюся, що зможу! Точно зможу!»

Небо над головою було подекуди прозоре, подекуди туманне, і ніч довкола була свіжою, наче вібрвала. Від сходинок замиського клубу простягались стежки — чорні вигинисті лінії на білому покривалі, велетенські снігові кучугури окреслювали їхні межі, як сліди гігантських кротів. Вони затримались на мить на сходах і здивились на білий святковий місяць.

— Такий блідий місяць, як тепер, — Еморі зробив непевний жест, — робить усіх таємничими. Знаєш, ти подібна зараз на юну відьмочку, без шапки, із скуйовдженим волоссям... — Її руки підхопились зібрати волосся. — Ні, облиш, ти виглядаєш чудово...

Вони поволі піднялись догори сходами і Майра пройшла у невелику окрему вітальню (точнісінько таку він наміряв, щоб вогонь у каміні горів перед великим м'яким диваном). Кілька років потому це місце стало своєрідним театром для Еморі, коліскою багатьох емоційних криз. Але зараз вони говорили про вечірки із катанням на санях.

— Ти такий дивний хлопець... — спантеличила його Майра.

— Он як? Що ти маєш на увазі? — Еморі нарешті справді стало цікаво.

— Ой, ти завжди говориш про якісь дивні речі! Чому б тобі не піти кататись на лижах завтра зі мною і Мерилін?

— Я не люблю дівчат при денному світлі, — коротко відповів він, але зрозумів, що це занадто різко, і додав: — Але ти мені подобаєшся. — Він відкашлявся. — Ти для мене на першому, і на другому, і на третьому місці.

Майрині очі стали замріяними. Ото буде що розповісти Мерилін! Тут, на дивані, з оцим дивовижним хлопцем... Камін, відчуття того, що вони самі у цьому великому будинку...

Майра капітулювала. Атмосфера була занадто доречною.

— А ти мені подобаєшся від першого місця і до двадцять п'ятого, — зізналась вона, її голос тремтів, — а Фроггі Паркер — на двадцять шостому.

Фроггі опустився на двадцять п'ять пунктів лише за годину (правда, він ще цього не підозрював).

Проте Еморі, будучи тут, швидко нахилився і поцілував Майру в щоку. Він ніколи не цілував жодної дівчинки досі, і з цікавістю обливав свої губи, ніби щойно скуштував якийсь невідомий фрукт. Затим їхні уста доторкнулись, як свіжі польові квіти на вітрі.

— Ой, це жакливо незручно... — радісно прошепотіла Майра. Її рука ковзнула в його руку, її голівка впала на його плече.

Раптова зміна настрою охопила Еморі — відразу, відчуття огиди до всього, що відбулось. Він безумно зажадав опинитись десь далеко, щоб ніколи не бачити Майру, ніколи більше нікого не цілувати; він усвідомив своє обличчя, її лице, їхні сплетені руки і захотів виповзти геть зі свого тіла і схватись поза межами досяжності десь у закутку своєї свідомості.

— Поцілуй мене ще... — Її голос виринув десь із глибини.

— Я не хочу! — раптом почув він свій голос.

Драматична пауза.

— Я не хочу! — різко вигукнув він.

Майра підскочила як пружина, її щоки палали від враженого самолюбства, великий бант на потилиці тремтів.

— Я ненавиджу тебе! — вигукнула вона. — Ніколи більше не смій говорити зі мною!

— Що? — затнувся Еморі.

— Я скажу мамі, що ти цілував мене! Скажу! Скажу! Я скажу мамі, і вона не дозволить мені з тобою гуляти.

Еморі безпорадно витріщився на неї, ніби на небачену досі істоту, про чие існування на землі він раніше і не здогадувався.

Раптом двері відчинились, і на порозі з'явилась мати Майри — вона шукала свій лорнет.

— Он ви де... — м'яко почала вона. — Дворецький сказав мені, що двоє дітей пішли нагору. Як почуваетесь, Еморі?

Еморі дивився на Майру і чекав катастрофи, але нічого не відбулось. Лють зійшла з її обличчя, рум'янець зник, Майрин голос був спокійний, як літнє озеро.

— Ой, ми пізно виїхали, мамо, і я подумала, що...

Він почув дзвінкий сміх десь ізнизу, солодкавий запах гарячого шоколаду і тістечок. Він мовчки потупляв униз за матір'ю і донькою. Звуки грамофона змішувались із щебетанням компанії і співом, слабке мерехтіння виникло нізвідки і наче розтеклось по ньому...

Кейсі Джонс — заліз у фургон,

Кейсі Джонс покинув все негайно.

Кейсі Джонс — заліз у свій фургон

І вирушив в обитовану землю, в подорож останню...

МОМЕНТАЛЬНІ СВІТЛИНИ ЮНОГО ЕГОЇСТА

Еморі провів майже два роки в Міннеаполісі. Першу зиму він носив мокасини, які колись були жовтими, але після численних жирних плям та бруду вони набули зеленувато-коричневого відтінку; він носив куртку в шотландську клітинку і червону спортивну шапку. Його собака, Граф дель Монте, пошматував її, і дядько подарував йому іншу, сіру, що постійно налазила йому на лоба. Власне, шапка була завелика, закривала пів обличчя, і дихати доводилось крізь неї, і одного дня ця недолуга штука примерзла до щоки. (Він тер щоку снігом, але вона однак посиніла.)

Одного разу Граф дель Монте зжер коробку синьки, але вона йому не зашкодила. Пізніше пес чомусь ошалів і помчав вулицями, наштовхуючись на паркани, кулячись у стічних канавах, і безповоротно зник із життя Еморі. Хлопець плакав у себе в ліжку.

— Бідний маленький Граф! — хлипав він. — О, бідний маленький Граф...

Через кілька місяців він запідозрив, що Граф лише дуже ефектно інсценував своє безумство.

Еморі і Фроггі Паркер надибали найвидатніший рядок з усієї світової літератури — уривок із III дії «Арсена Люпена». Вони сиділи в першому ряду на денних сеансах щосереди і щосуботи. І цитували цей рядок:

«Якщо людина неспроможна бути видатним митцем або видатним полководцем, то найкраще, ким вона може стати, — це видатним злочинцем».

Еморі на той час закохався і написав вірша:

Мерилін і Саллі —
Дуже гарні кралі.
Хоча любов свою віддам
Мериліновим вустам.

Правда, його більше цікавило, яке Мак Говерн з Мінесоти посяде місце у всеамериканському рейтингу спортсменів. А ще — як навчитись робити фокуси з картами і з монетами, як дістати краватку «хамелеон», його цікавило також, як народжуються діти і чи Трипалій Браун справді кращий пітчер, ніж Крісті Метьюсон.

Серед книг, які він прочитав, були: «За честь школи», «Маленькі жінки» (двічі), «Загальне право», «Сапфо», «Несамовитий Ден МакГрю», «Безмежна дорога» (тричі), «Падіння дому Ашерів», «Три тижні», «Мері Вер, подруга малого полковника», «Ганга Дін», «Поліцейська газета» і журнали «Jim-Jam Jems»¹.

Щодо історії — тут він був прихильником Генті², але особливо його захоплювали всілякі історії з убивствами з книжок Мері Робертс Рейнгарт.

Він колекціонував пасма волосся дівчаток. Деякі давали йому поносити свої перстеники, але потім кинули це робити, оскільки в нього була нервова звичка покусувати їх, тримаючи палець біля губ, а це зазвичай провокувало ревнівні підозри у наступних щасливчиків.

Упродовж літа Еморі і Фроггі Паркер кожного тижня відвідували театральні вистави. Затим замріяно брели додому вздовж Геннепін і Ніколетт-авеню крізь безтурботний натовп, вдихаючи духмяне повітря серпневої ночі. Еморі дивувався, чому це люди

¹ «Jim Jam» — редакційний журнал політичної сатири, який виходив щомісяця в Бісмарку (Північна Дакота, США). Редактором був Сем Кларк під псевдонімом Jim Jam Junior.

² Генті Джордж Альфред (1832—1902) — англійський письменник і військовий кореспондент, автор популярних наприкінці XIX століття історичних пригодницьких оповідань.

не помічають, що він — хлопець, створений для слави? І коли з людського потоку виокремлювались обличчя, які кидали на нього побіжні погляди, він прибирав такого романтичного вигляду, ніби ступав повітряними подушками, які встеляли асфальт для нього, чотирнадцятилітнього...

Коли він лягав спати, йому вчувались голоси — незрозумілі, гаснучі, чарівливі — ніби десь за вікном, і перед тим як заснути, він мріяв... Про те, як стане видатним півзахисником, або про те, як йому присвоять генеральський чин після японської навали і він стане наймолодшим із усіх відомих генералів. І завжди він думав про те, як зробиться кимось, а не про те, чим він був. Це теж дуже влучно характеризувало Еморі.

КОДЕКС ЮНОГО ЕГОЇСТА

До того, як його було відіслано до Лейк-Дженева, він уже приміряв свої перші довгі штани (збентежений, але внутрішньо тріумфуючи). До комплекту додалися: пурпурова гофрована краватка і комірць «Бельмонт» (його кінці щільно сходились докупи), пурпурові шкарпетки і хустинка з пурпуровою облямівкою, що визирала з його нагрудної кишені. Але, що найважливіше, — він вивів свою першу філософію, кодекс, за яким йому судилось жити (найточніше його було б назвати аристократичним егоїзмом).

Він усвідомив, що його значливі інтереси ховаються у свідомості певної особи — мінливої і непостійної. І щоб якимось чином пов'язати цю особу зі своїм минулим, сприймав її як Еморі Блейн. Еморі вважав себе удачливим, здатним безмежно розвиватись як у хороший, так і в поганий бік. Він не вважав, що має сильний характер, але покладався на свої природні здібності (він швидко вчиться) та на свої розумові переваги (прочитав багато серйозних книжок). Він усвідомлював, що ніколи не стане генієм якихось точних чи гуманітарних наук. Натомість всі інші висоти він цілком міг підкорити.

Щодо природних даних, Еморі вважав себе дуже вродливим. (І це справді було так.) Він бачив себе згодом вправним спортсменом і талановитим танцюристом.

Щодо суспільства, тут його шанси були, мабуть, найбільш хисткі. Хоча він однозначно вважав себе особистістю, обдаро-

ваною незаперечним шармом, чаром, що дозволяло домінувати над своїми ровесниками та приворожити будь-яке жіноче серце.

Щодо розуму, тут він вважав, що був, однозначно і без питань, вищий за всіх.

Але тут треба зробити уточнення: Еморі мав майже пуританську совість. Не те щоб він дуже її наслухав (з часом він повністю знищив її голос), але у п'ятнадцять років ця совість ще твердила йому, що він значно гірший за інших хлопців... безпринципність... бажання впливати на людей майже у всьому, навіть у найгіршому... безсумнівна холодність і відсутність співчуття, що граничили часом із жорстокістю... пливке відчуття честі... гріховний егоїзм... тривожний прихований інтерес до всього, що стосувалось питань статі.

Було в ньому якесь натужне відчуття слабкості, що проступало крізь його зовнішню оболонку... Одна груба фраза з уст старшого хлопця (а старші хлопці зазвичай його зневажали) запросто могла вибити його з рівноваги й увігнати в похмуру чутливість, або боязку дурість... Він був рабом власних настроїв і відчував, що хоча й здатен на певну безшабашність та зухвалість, але в ньому немає ані істинної хоробрості, ані самоповаги.

Марнославство, стримуване лише відчуттям недовіри до самого себе, чи то пак, знанням самого себе, відчуття, що люди автоматично підкоряються його волі, бажання випередити якомога більше хлопців по дорозі на якусь примарну вершину — з таким набутком Еморі поплав у юнацькі літа.

НА ШЛЯХУ ДО ВЕЛИКОЇ ПРИГОДИ

Літнього м'якого дня поїзд зупинився у Лейк-Дженева. Еморі угледів свою матір, що чекала на нього у власному електромобілі на засипаному гравієм шляху. Це було старе авто із перших моделей, сірого кольору. Те, як вона сиділа — граційно прямо, вираз її обличчя, де злились воедино гідність і краса, те, як воно ледь потепліло давно забутою усмішкою — сповнило його відчуттям гордості за неї.

Вона роззирнулася обабіч і обережно рушила зі швидкістю десь дві милі за годину, щомиті благаючи Еморі стежити за дорогою. І на одному залюдненому перехресті вона змусила його

вийти з машини і бігти попереду, як регулювальник (Беатріс була, так би мовити, обачним водієм).

— Ти виріс! Але ти досі дуже гарний, здається, ти проскочив той незграбний вік, себто коли він починається? У шістнадцять, п'ятнадцять чи чотирнадцять? Я постійно забуваю, але ти його проскочив — це точно.

— Не сором мене... — пробурмотів Еморі.

— Але, мій любий хлопчику, який на тобі дивний одяг! Усе дібране, як один комплект, — це так задумано? А білизна — теж пурпурова?

Еморі не надто ввічливо щось буркнув.

— Ти мусиш поїхати до Брукса і замовити кілька пристойних костюмів. Окрім того, нам потрібно поговорити сьогодні ввечері або завтра. Я хочу докладно знати про твоє здоров'я — геть усе, ти, мабуть, зовсім занедбав серце і сам про це не здогадуєшся.

Еморі подумав: яким поверховим було нашарування його власного покоління. Окрім миттєвого відчуття сором'язливості, він усвідомив, що його давній дитячий зв'язок з матір'ю не переривався ані на хвилину. (Хоча перші декілька днів він вештався садом та вздовж берега в стані покинутої самотності, знаходячи якусь апатичну відраду у викурюванні сигарет «Bull» у гаражі в компанії одного із шоферів.)

Шістдесят акрів маєтку були поцятковані старими і новими альтанками, фонтанами і білими лавами, які виринали подекуди із гушавини; там також кублилось постійно зростаюче сімейство білих котів, вони блукали між клумбами і вимальовувались уночі на фоні чорних силуетів дерев. На одній із таких тінистих стежин Беатріс врешті зловила Еморі, після того, як містер Блейн усамітнився за звичкою на весь вечір у своїй бібліотеці.

Дорікнувши йому, що він її уникає, вона втягнула його в довгий тет-а-тет при місячному сяйві. Її краса захоплювала його — він знаходив у собі стільки її рис, — яка витончена її біла шия і плечі, граційність заможної трицятилітньої жінки.

— Коли у мене стався нервовий зрив, — вона говорила про це, як про подвиг, — лікарі сказали мені (її голос перейшов на довірливі нотки): якби хоч один чоловік так затято пив, як я, він би вже давно знищив себе уцент, мій любий, і вже зійшов би в могилу...

Еморі скривився і подумав: цікаво, як би ці слова сприйняв Фроггі Паркер.

— Знаєш, — трагічно продовжувала Беатріс, — у мене були сни — дивовижні видіння. — Вона притиснула долоні до очей. — Я бачила бронзові ріки, їхні хвилі омивали мармурові береги, і велетенські птахи ширяли повітрям — строкаті із райдужним пір'ям. Я чула дивну музику і наростаючий гул варварських труб... Ти що?

Еморі пирснув.

— Що таке, Еморі?

— Не зважай, продовжуй, Беатріс.

— Отой сон повторювався і повторювався: сади, що пишніли барвами, проти яких наш сад — просто ніщо, місяць, що безупинно гойдався, не блідий, як узимку, а золотіший за місяці літньої ночі.

— А зараз ти як почувляєшся, Беатріс?

— Загалом — краще, ніж будь-коли. Але ніхто не розуміє, Еморі! Я знаю, що не можу пояснити це тобі, але це так...

Еморі був зворушений. Він обійняв матір і легенько потерся об її плече.

— Бідолашна Беатріс, бідна моя Беатріс...

— Але ж розкажи мені про себе, Еморі! У тебе, мабуть, були жахливі два роки?

Еморі спочатку думав збрехати, але наважився говорити, як є.

— Ні, Беатріс. Я цікаво провів час. Я пристосувався до смаків доквілля, став буденним (він сам себе здивував цими словами, і уявив, як би витріщився Фроггі).

— Беатріс! — раптово вигукнув він. — Знаєш, хочу поїхати вчитись в іншу школу. Всі в Міннеаполісі їдуть вчитись десь-інде.

На обличчі Беатріс з'явилось занепокоєння.

— Але ж тобі лише п'ятнадцять!

— Так, але всі їдуть кудись у п'ятнадцять, і я хочу, Беатріс.

Беатріс запропонувала відкласти цю розмову. Але через тиждень вона таки вшанувала його відповіддю:

— Еморі, я гадаю, що ти маєш вирішувати сам. Якщо ти так хочеш — можеш їхати.

— Справді?

— Скажімо, у Сент-Реджис у Коннектикуті.

Еморі відчув раптове піднесення.

— Усе вже домовлено, — продовжувала Беатріс. — Тобі варто поїхати. Я б воліла, щоб ти поїхав до Ітона, а потім у Оксфорд до Церкви Христа. Але зараз це виглядає малоімовірним. Наразі залишимо питання з університетом відкритим.

— А що ти будеш робити, Беатріс?

— Це лише Господь відає. Здається, моя доля — доживати віку в цій країні. Ні, я ані трохи не шкодую, що я американка, — більше того, жалкувати про це — то для дуже вульгарних осіб. Я відчуваю, — ні, я впевнена, — що ми — могутня, зростаюча нація, однак, — вона зітхнула, — я часом думаю, що життя моє мало б згаснути ближче до древньої, зрілої цивілізації, землі, де літня зелень змінюється осінніми багряними кольорами... Прикро, що ти не був за кордоном, але ти хлопець, і тобі, мабуть, краще дорослішати «під крилами білоголового орлана» — це правильний вираз?

Еморі кивнув. Вона б не оцінила його ідею щодо японської навали.

— Коли я зможу поїхати до школи?

— Наступного місяця. Тобі треба буде вирушити заздалегідь, щоб здати екзамени. Потім у тебе буде вільний тиждень. Синку, я хочу, щоб ти декого відвідав на Гудзоні.

— Кого саме?

— Монсеньйора Дарсі, Еморі. Він хоче побачитись із тобою. Він вчився в Гарроу, а потім у Єльському університеті, став католиком. Я хочу, щоб він побесідував з тобою — я відчуваю, це може стати тобі в нагоді. — Вона лагідно погладила його золотаво-каштанове волосся. — Мій любий Еморі...

— Люба Беатріс...

Отже, раннього вересня Еморі, оснащений шістьма комплектами літньої білизни, плюс шістьма зимової, светром, теніскою, в'язаним жакетом, зимовим пальтом і т. д., попрямував до Нової Англії — краю закладів для дібраної молоді.

Були там академії Андовер і Екзетер зі своїм славетним минулим, велетенські, демократичного типу коледжі Нової Англії; Сент-Марк, Іротон, Сент-Реджис, які набирали учнів із Бостона та давніх голандських сімей Кніккербоккерів із Нью-Йорка; Сент-Пол зі своїми відомими спортивними аренами; Памфрет та Сент-Джордж, процвітаючі й багато оздоблені; Тафт і Гочкісс, які готували цвіт заможних сімей Середнього Заходу для подальших

соціальних успіхів у Єлі; Павлінг, Вестмінстер, Чоут, Кент і сотні інших. Усі вони рік за роком випускали з конвеєра однотипних представницьких молодиків, чиїм єдиним стимулом було скласти вступні іспити в університет. Їхні ефемерні цілі були регламентовані сотнями циркулярів на кшталт: «Забезпечити доскональну розумову, моральну і фізичну підготовку, належну джентльмену і християнину, розвинути в юнакові навик вирішувати питання свого часу та закласти надійний фундамент наук і мистецтва».

У Сент-Реджисі Еморі пробув три дні, склав іспити із зверхньою впевненістю в собі, потім повернувся до Нью-Йорка, щоб завітати до свого опікуна. Метрополіс, який він заледве оглянув, мало його вразив. Єдине, що він запам'ятав, було відчуття чистоти і високі білі будинки, які він споглядав із палуби пароплава, раннім ранком на ріці Гудзон. Насправді він уже був десь далеко у своїх мріях про спортивні звитяги в школі. Цей візит мав стати лише вимушеною прелюдією до визначних пригод. Але не так сталося, як йому гадалося.

Будинок монсеньйора Дарсі був древнім, невизначеного стилю, стояв на пагорбі, що височів над рікою. Там його власник жив між подорожами римо-католицьким світом (наче король Стюарт у вигнанні, очікуючи, коли його прикличуть знову панувати на своїй землі). Монсеньйорові на той час було сорок чотири, він злегка почав повніти. Але був жвавий, його голову вкривало золотаве тонке волосся, він був дуже захопливий і загалом — блискуча особистість. Коли він заходив до кімнати, зодягнений у свої пурпурові шати, що палахкотіли як тернерівські заходи сонця, він привертав до себе захоплені погляди.

Він написав два романи: один із них — разуче антикатолицький (але це було ще до його навернення), і п'ять років по тому — інший, де він змінив свої в'їдливі насмішки над католиками на ще дотепніші кпини над представниками єпископальної церкви. Він надзвичайно поважав ритуали, був захопливо драматичним, любив ідею Бога достатньо глибоко, щоб зберігати целібат, і був прихильний до ближнього свого.

Діти обожнювали його, адже він сам був дитинним; молодь насолоджувалась його товариством (бо він сам був молодим, і ніщо його не шокувало). У якомусь столітті й у відповідному місці він міг би стати як Рішельє. Але нині він був просто високоморальним, дуже релігійним (точніше сказати, благочестивим)

душпастирем. Він полюбляв створювати ореол таємничості над звичним, використовував давні зв'язки, цінував життя у всіх його проявах (хоча й не насолоджувався цим сповна).

Вони з Еморі якимось одразу заприятювались — товариський презентабельний прелат, який міг затьмарити будь-який посольський бал, і зеленоокий задумливий хлопець у своїх перших дорослих штанах. Після півгодинної розмови вони відчули, що їхній зв'язок схожий на зв'язок батька з сином.

— Мій любий хлопчику, я багато років чекав цієї зустрічі. Умощуйся зручніше і давай побалакаємо.

— Знаєте, я щойно приїхав із школи Сент-Реджис...

— Твоя матінка згадувала про це — вона надзвичайна жінка. Дай сигарету (я впевнений, ти куриш). Отже, підозрюю, ти, як і я, — ненавидиш природничі науки і математику.

Еморі радо закивав головою.

— Ненавиджу їх! Люблю англійську та історію.

— Авжеж, ти також ненавидітимеш школу спочатку. Але я радий, що ти будеш учитись у Сент-Реджисі.

— Чому?

— Бо це школа для джентльменів, і демократія не заразить тебе надто швидко. В тебе ще буде цього вдосталь у коледжі.

— Я хочу вчитись у Принстоні, — сказав Еморі. — Не знаю чому, але мені здається, що всі випускники Гарварда — безхарактерні (я колись сам був таким). А випускники Єля — ну, вони носять великі голубі светри і курять люльки...

Монсеньйор посміхнувся:

— Знаєш, я теж колись був таким...

— Ні, ви зовсім інший! Я гадаю, що Принстон — неквапний, красивий і аристократичний. Розумієте, як весняний день! А Гарвард це щось доволі закрите...

— А Ель — морозяний і енергійний, як листопад, — закінчив монсеньйор.

— Саме так!

І вони легко занурились у радісне відчуття близькості.

— Я завжди підтримував принца Карла Стюарта...

— Звичайно, і Ганнібала!

— Так, і Південну конфедерацію. — Він вагався, чи визнавати себе патріотом Ірландії, бо вважав, що бути ірландцем — це якимось простакувато.

Монсенйор, одначе, запевнив його, що Ірландія — це романтичний втрачений шанс, а ірландці — чарівні щирі люди, і цю прихильність варто плекати й надалі.

Після години насиченого спілкування і ще кількох сигарет, коли монсенйор Дарсі довідався, що Еморі вихований не в католицькій вірі (що радше здивувало, а не налякало його), він оголосив, що чекає ще одного гостя. Ним виявився високоповажний Торнтон Генкок із Бостона, экс-міністр в Гаазі, автор наукової праці з історії середніх віків і останній представник видатної патріотичної і блискучої сім'ї.

— Він приїздить сюди на відпочинок, — монсенйор довірчо нахилився до Еморі, ніби вони були однолітками. — Я для нього — своєрідний прихисток від виснажливого агностицизму. Думаю, я єдиний знаю, як його холоднокровний розум губиться у хвилях житейського моря, і як прагне він вхопитись за рятувальний уламок міцної щогли, якою і є наша Церква.

Їх перший обід став для Еморі одним із найяскравіших спогадів із ранньої юності. Монсенйор випромінював шарм і якесь особливе світіння. Ставив запитання і робив припущення так тонко, що хлопець повіряв найглибші пориви і бажання своєї душі, а також страхи і надії, навіть те, що викликало в нього відразу. При цьому були тільки він і монсенйор, а старший чоловік, хоча і менш вразливий і менш чутливий, але, безсумнівно, не безсердечний, із задоволенням слухав їхню бесіду і грився в лагідному світлі, що випромінювали ці двоє.

Для багатьох монсенйор був наче промінь сонця; і Еморі справляв таке саме враження (саме зараз, у молодості, часом у роки зрілості, але ніколи більше не повторилось відчуття цього взаємного пориву).

«Який осяйний хлопчина, — подумав Торнтон Генкок, який свого часу побачив розкіш обох континентів, вів бесіди із Парнелом, Гладстоном і Бісмарком. А потім, ніби між іншим, сказав монсенйору Дарсі:

— Його виховання однозначно не можна довірити школі або коледжу.

Але в наступні чотири роки розумові здібності Еморі були скеровані на завоювання популярності, хитросплетіння соціального устрою університету й американського суспільства (в такому вигляді, як їх презентували на чайних вечорах в Балтиморі або в гольф-клубах Хот-Спрингс).

Загалом, це був прекрасний тиждень. Весь внутрішній світ Еморі наче розібрали на частки і витягнули назовні. Підтвердились низки його теорій, а його радість життя вилилась в тисячі амбіцій. Бесіди не були схоластичними, боронь Боже! Еморі мав лише приблизне уявлення про Бернарда Шоу, але монсеньор міг не менш захопливо вести бесіди на тему «Улюбленого волоцюги» чи «Сера Найджела», дбаючи, щоб Еморі не почувався невігласом ані на мить.

Але труби вже возвістили початок першої сутички між Еморі і його власним поколінням.

— Тобі, звичайно, хочеться їхати. Для таких, як ми, дім — це там, де нас нема... — із сумом мовив монсеньор.

— Ні, мені дуже не хочеться їхати...

— Не думаю! Насправді ані тобі, ані мені ніхто у цьому світі не потрібен.

— Ну...

— Бувай, синку...

ЕГОЇСТ ПРИГНІЧЕНИЙ

Два роки, які Еморі провів у Сент-Реджисі, були сповнені триумфів і болючих розчарувань і зіграли в його житті геть незначну роль (оскільки більшість американських «підготовчих» шкіл існують під каблуком університетів і мають незначний вплив на американське життя загалом). У нас немає таких шкіл, як в Ітоні, де формується самосвідомість правлячого класу, натомість ми маємо чисті, мляві і безбарвні підготовчі школи.

З самого початку він узяв невірний старт, і його всі вважали пихатим, зарозумілим і зневажали. Він до знемоги грав у футбол, чергуючи зухвалу відчайдушність з надмірною обачністю, й оберігав себе від травм, наскільки це допускала гра. Але якось, дико запанікувавши, він утік від сутички з хлопцем такого ж зросту під зливу презирливих вигуків. А через тиждень ув'язався в бійку із хлопцем, значно сильнішим за себе. З бійки він вийшов жорстоко побитий, але гордий за себе.

Він був проти всіх, хто був вищий за нього. Ця риса, вкупі з млявою байдужістю до навчання, дратувала вчителів. Він зростав безвольним і вважав себе знедоленим; він набурмосено

ховався в закутках і читав аж до миті, як у школі вимикали на ніч світло. Боячись самотності, він завів кілька приятелів, але, оскільки вони не належали до шкільної еліти, використовував їх лише як дзеркало для самого себе, як аудиторію, перед якою він міг позувати (що було абсолютно необхідним для нього). Він був нестерпно самотнім і до відчаю нещасним.

Хоча було й кілька втішливих моментів. Коли Еморі був пригніченим, його марнославство шукало поживи (він аж засяяв, коли Вукі-Вукі — стара глуха економка — сказала йому, що ще ніколи не бачила такого гарного хлопця, як він). Йому лестило, що він наймолодший і найлегший хлопець у футбольній команді. Йому було приємно, коли доктор Дугал після однієї жвавої дискусії сказав йому, що він міг би бути першим учнем у школі, якби ж у нього було хоч трохи завзяття. Але доктор Дугал помилявся. Це було неможливо — не такий у нього був характер.

Нещасний, самотній, відчужений з-поміж учнів і вчителів — так минув перший семестр Еморі. Але коли на Різдво він повернувся в Міннеаполіс, то нікому не обмовився ані словом і був підкреслено жвавий.

— О, я спочатку був боязким новачком! — розповідав він Фроггі покровительським тоном. — Але потім заприятелював з усіма, хоч найлегший у нашій команді. Ти обов'язково мусиш поїхати в якусь школу, Фроггі! Це так круто!

ЕПІЗОД З ПРОФЕСОРОМ ІЗ ДОБРИМИ НАМІРАМИ

Останньої ночі свого першого семестру Еморі якраз був у навчальній кімнаті, коли йому передали, що містер Марготсон, старший викладач, хоче його бачити о дев'ятій в своєму кабінеті.

Еморі подумав, що його чекають нудні повчання, але для себе вирішив бути ввічливим, оскільки містер Марготсон завжди був приятним до нього.

Наставник зустрів його поважно і вказав на стілець. Він кілька разів кахикнув, вигляд у нього був підкреслено щирий, такий, коли розмову затівають на «делікатні» теми.

— Еморі, — почав він. — Я покликав вас для щирої розмови.
— Слухаю, сер.

— Я спостерігав за вами цього року, і те, що побачив, мені до душі. Я гадаю, у вас є задатки достойної людини.

— Так, сер, — Еморі вдалось прибрати відповідного виразу на обличчі. (Хоча він ненавидів усілякі «душевні» розмови, коли з ним говорили так, ніби він геть пропащий.)

— Але я помітив, — продовжував викладач, добираючи слова, — що ви — не дуже користуєтесь популярністю серед хлопців.

— Це так, сер... — Еморі облизав сухі губи.

— Отож, я подумав: можливо, вам не зовсім зрозумілі мотиви їхньої поведінки? Я скажу вам, бо вважаю, що коли юнак знає свої труднощі, йому легше з ними впоратись і зрозуміти, чого ж оточення очікує від нього. — Він зробив паузу і знову делікатно продовжив: — Здається, вони вважають вас дещо зарозумілим.

Еморі не витримав. Він підхопився, ледь стримуючись.

— Я знаю! Ви гадаєте, я не знаю? — Він уже кричав. — Я знаю, що вони думають! Навіщо ви мені це кажете? — Він схаменувся. — Я... я... мені треба йти, вибачте мою грубість...

Він вилетів із кімнати. Дорогою до гуртожитку свіже повітря охолодило його, він торжествував, що відмовився від допомоги.

— Старий дурень! — огризнувся він. — Начебто я не знаю!

Однак він вирішив, що то буде вдалий привід, щоб не повертатись у навчальну кімнату, і зручно вмовився в своєму закутку, дочитуючи «Білий загін» і жуючи печиво з кремом.

ЕПІЗОД ІЗ ДИВОВИЖНОЮ ПАННОЮ

Лютневе небо рясніло яскравими зорями. Нью-Йорк спалахнув для Еморі небаченим блиском у день народження Вашингтона у всій красі цієї довгоочікуваної події. Місто промайнуло перед ним яскравою смугою на фоні глибокого синього неба, малюючи картину розкоші, гідну казкових міст із «Тисячі й однієї ночі». Цього разу він побачив місто у світлі електричних вогнів, романтикою пригод манило від велетенських рекламних щитів на Бродвеї і від жіночих очей в готелі «Астор», де він обідав з юним Паскертом із Сент-Реджиса. Коли вони в театрі йшли проходом до своїх місць, їх зустріло хвилююче звучання й переспів настроюваних скрипок і чуттєвий, глибокий аромат гриму й парфумів. Його поглинала атмосфера епікурейської насолоди, все

зачаровувало. Сьогодні у програмі був «Маленький мільйонер» з Джорджем М. Коханом. На сцені була приголомшлива юна брюнетка. Вона танцювала так, що в Еморі на очі навертались сльози.

«О, прекрасна панно, яка ти незрівнянна!» — співав тенор, і Еморі погоджувався з ним, мовчки, але із запалом.

«Любі слова твої пронизують серце моє...»

Скрипки затремтіли на останніх нотах, дівчина впала на сцену, наче зім'ятий метелик, зал вибухнув оплесками. О, кохатись би так, під звуки цієї п'яної мелодії...

Остання дія відбувалась у ресторані на даху, і зітхання віолончелі лунали під сяйвом місяця, між тим несподіваний і легкий, як піна, сюжет мережився комедійними поворотами. Еморі вже горів бажанням стати завсідником отих ресторанів на даху, зустріти дівчину, яка була б схожа на цю, ні, саме її! Щоб волоссям її блукало місячне сяйво, поки чемний офіціант підливатиме їм у бокали шампанське. Коли завіса опустилась востаннє, він так глибоко зітхнув, що глядачі попереду озирнулись і витріщились на нього, і він розчув чийсь подивований голос:

— Поглянь-но, який гарний, який вродливий хлопчина...

Це відволікло його від п'єси, і він замислився: чи справді він такий, чи просто видається таким жителям Нью-Йорка?

Вони мовчки йшли до готелю. Першим заговорив Паскерт. Його ламкий п'ятнадцятилітній голос ввірвався в меланхолійну задуму Еморі:

— Знаєш, я б одружився з цією дівчиною хоч зараз...

Можна було не питати, про яку дівчину йшла мова.

— Я був би гордий привести її додому і познайомити з ріднею, — продовжував Паскерт. Еморі був вражений — ці слова видались йому такими зрілими, чому ж не він їх вимовляє?

— Кажуть, всі актриси такі легковажні...

— Готовий запрягтись, що ні! — сказав юнак із запалом. — Я впевнений, ця дівчина — просто диво, кажу тобі.

Вони йшли, змішуючись із бродвейським натовпом, а музика, що лунала з кафе, несла їхні мрії все далі й далі. Вербечка облич виринала і зникала — бліді чи збуджені, рум'яні чи втомлені. На хвилі якогось дивного піднесення Еморі дивився на них із захопленням. Він планував своє життя. Він зараз житиме у Нью-Йорку, його будуть упізнавати у всіх ресторанах і кафе, він буде носити фрак з самого ранку і до вечора, а спатиме до полудня.

ЕПІЗОД У ГЕРОЇЧНИХ ТОНАХ

Жовтень його другого і останнього року навчання в Сент-Реджисі ознаменувався найбільш пам'ятною подією в житті Еморі. Матч із Гротоном почався о третій годині одного бадьорого дня і завершився, коли морозяні осінні сутінки спустились на землю. Еморі грав на позиції квотербека, він здійснював неймовірні захвати, волав у лютому відчаї, вигукував команди диким голосом до хрипу, до оскаженого шепоту. Він з гордістю відчув кров на своїй білій пов'язці, яка вкривала голову, і геройський надрив гравців з понівеченими кінцівками. У ці хвилини звитяга сочилась, як вино, крізь жовтневу напівтемряву, він був зухвалим героєм, одним із веселої ватаги вікінгів, що перетинає розлючене море на швидкому дракарі, соратником Роланда і Горація, Сера Найджела і Теда Коя — пошрамований, понівечений, що незламною волею кинувся в бій, — він стримує несамопитий натиск, він чує, як доноситься десь іздалеку гул трибун... І раптом, весь в синцях і саднах, але досі невловимий, він мчить по широкій дузі, звивається, змінює темп і падає долілиць за воротами Гротона з м'ячем. Двоє навалюються йому на ноги, тачдаун, і перемога для його команди!

ЗАПИСКИ МОЛОДОГО ЗАЛИЗИ

Із захмарних висот старших класів і своїх недавніх успіхів Еморі скептично оглядався на свій статус минулого року. Він дуже змінився, наскільки Еморі Блейн взагалі міг змінитися. Еморі плюс Беатріс плюс два роки у Міннеаполісі — ці складники сформували його, коли він поступав у Сент-Реджис. Але наліт двох років, проведених в Міннеаполісі, був не надто тривким, недостатнім, щоб приховати оте «Еморі плюс Беатріс» від допитливих очей закритої школи. Отже, школа Сент-Реджис почала болісно і жорстоко висвердлювати із нього Беатріс і накладати новий і більш відповідний настил на початкову складову.

Але ні Сент-Реджис, ні сам Еморі не усвідомлювали того факту, що внутрішнє глибинне єство Еморі залишилось незмінним. Ті риси, за які його так не любили, — хизування, лінь, блазнювання — сприймались тепер як належне, така собі ексцентричність

зіркового квотербека, ліцедія і редактора «Базікала» (його дивувало, що молодші школярі наслідують ті самі риси, за які його ще недавно вважали нікчемю).

Після закінчення футбольного сезону він впав у мрійливу задуму. У вечір балу перед початком канікул він рано вислизнув, щоб заховатись у себе в ліжку і насолодитись звуками скрипки, які залітали до його кімнати крізь відчинене вікно. Багато ночей він мріяв про кав'ярні, що причаїлись десь у закутках Монмартру, де дипломати і чепуруни сповіряють свої романтичні таємниці жінкам із шкірою кольору слонової кістки, а оркестри виграють віденські вальси, і повітря гусне від екзотичних ароматів, запаху інтриг та пригод. Навесні він прочитав за програмою «Алегро» Джона Мільтона, це надихнуло його на ліричні виливи у формі віршування на тему Аркадії і сопілки Пана. Він переставив своє ліжко так, щоб сонце будило його на світанку своїм промінням, тоді одягався і йшов до старої гойдалки, що висіла на яблуні біля гуртожитку старшокласників. Він розгойдувався дужче і дужче, поки аж захлинався відчуттям, що він злітає у відкрите небо, в казкову країну, де живуть веселі сатири і німфи, схожі на дівчат, яких він зустрічав на вулицях Істчестера. Коли він досягав найвищої точки, то справді міг бачити вершину пагорба, де вигини брунатної дороги зникали золотою вервечкою на горизонті.

Він ковтав книжки одну за одною всю весну (тоді йому щойно виповнилось вісімнадцять): «Джентльмен з Індіани», «Нові казки тисячі і однієї ночі», «Повчання Маркуса Ордейна», «Чоловік, який був четвергом» (останню він не зрозумів, але йому сподобалось), «Стовер в Єлі», яка стала для нього чимось на кшталт посібника, «Домбі й син» (бо він вирішив, що треба читати щось вагоміше), Роберта Чемберса, Девіда Грехема Філіпса і Е. Філіпса Оппенгейма — повністю; і дещо вибірково з Теннісона і Кіплінга. Зі всієї шкільної програми лише «Алегро» і сувора чіткість геометрії викликали його млявий інтерес.

На початку червня він відчув потребу у спілкуванні з кимось, щоб формулювати свої власні ідеї, і на свій власний подив, зустрів однодумця-філософа в особі Рехілла, старости шостого класу. В багатьох бесідах, які вони вели, гуляючи стежками чи лежачи на животі на краю бейсбольного поля, або пізно вночі, викурюючи сигарети, вони перемелювали шкільні новини, і ось тут і зародився термін «зализи».

— Є що курити? — прошепотів Рехілл, просуваючи голову крізь двері через кілька хвилин після відбою.

— Звичайно.

— Я заходжу.

— Візьми ковдру, вмощуйся он туди, на підвіконня.

Еморі сів у крісло і запалив сигарету, поки Рехілл готувався для бесіди. Улюбленою темою Рехілла було обговорення майбутнього своїх однокласників, а Еморі ніколи не набридало підкидати йому низку зарисовок.

— Тед Конверс? А, тут все просто. Він завалить екзамени і все літо буде ходити на підготовку до Гарструма, тоді вступить до Шеффілда і вилетить посередині першого курсу. Потім повернеться додому, буде пити-гуляти рік-два, потім татусь змусить його зайнятись торгівлею фарб. Він одружиться, у нього буде четверо синів — усі такі ж тупоголові. Він завжди буде думати, що Сент-Реджис зіпсував його, і віддасть своїх дітей в денну школу в Портленді, помре від локомоторної атаксії, коли йому буде сорок один. Його жінка подарує пресвітеріанській церкві купінь (чи як воно там називається) із вигравіруваним його ім'ям.

— Зажди, Еморі, це з біса похмуро. А щодо тебе?

— Я — із вищої касты, ти теж. Ми філософи.

— Я — ні.

— Певно, що так. Голова у тебе варить добре.

Але Еморі знав, що ані абстракції, ані теорії, ані узагальнення не переконують Рехілла, поки він сам не почує конкретний приклад.

— Ні, — наполягав Рехілл, — усі тут мною користаються, а я нічого з цього не маю. Я на побігеньках у своїх друзів (хай їм грець), я роблю уроки за них, витягаю їх із халеп, їджу до них влітку в гості і завжди розважаю їхніх шмаркатих сестер. Я терплю, коли вони поводять себе як егоїсти, а вони думають, що достатньо проголосувати за мене, щоб відшкодувати все це мені, вони кажуть: «він великий чоловік» у Сент-Реджисі. Хочу бути там, де всі займаються своїми справами, і можна, коли що — послати когось куди треба. Я втомився бути «хорошим» з кожним недоумком у нашій школі.

— Але ти не зализа! — вигукнув Еморі.

— Що?

— Не зализа.

— А що воно таке?

— Ну, це щось... словом, їх багато. Ти — не один із них, і я теж.

— Ти можеш точніше пояснити?

Еморі задумався.

— Ну, я гадаю, це таке, коли хтось змочує волосся і зализує його назад.

— Як Карстерс?

— Ага, точно. Він — зализа...

Два вечори вони займались тим, що вигадували точне визначення. «Зализа» — це хтось, хто добре виглядає або принаймні охайно, у нього є мізки (себто соціальні мізки) і він використовує всі засоби, на межі із чесністю, щоб просуватись нагору, бути популярним, щоб ним захоплювались. А ще — він ніколи не потрапляє в халепу. Він добре одягається, дуже прискіпливий до своєї зовнішності. У нього коротке волосся і він його зализує на прямий проділ — за останньою модою. Цьогорічні зализи усі носять окуляри у черепащачій оправі — то головний символ їхнього братства, за яким їх можна розпізнати, тому Еморі й Рехілл не пропустили ні одного. Зализи чаїлись по всій школі, завжди трохи меткіші і трохи кмітливіші, ніж їхні однолітки, вони завжди очолювали якусь команду і вдало користались своїми здібностями на відміну від решти.

Класифікація зализ була одним із найцінніших винаходів Еморі аж до першого року в коледжі. Там межі виду стали розмитими і нечіткими, довелось вводити більш детальну класифікацію, і зрештою це стало просто характеристикою. Еморі вважав себе дещо ексцентричним (що не зовсім відповідало якостям зализ), але в глибині душі він прагнув того, що й вони, і володів, власне, усіма рисами зализ. Але на додачу — ще й відвагою та неабияким розумом.

Це був справжній прорив за межі лицемірства шкільної традиції. Зализа володів усіма характеристиками успішної людини (що суттєво відрізняло його від «шкільного авторитету»).

«ЗАЛИЗА»

1. Має гостре відчуття суспільних цінностей.

2. Добре одягається (хоча вдає, що одяг буцімто не має значення, але знає, що це не так).

3. Займається тим, у чому може відзначитись.
4. Поступає в коледж і стає відчутно успішним.
5. Зализане волосся.

«ШКІЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ»

1. Схильний до дурощів і несвідомий соціальних цінностей.
2. Думає, що одяг — це не важливо, і тому вдягається абияк.
3. Займається всім через почуття обов'язку.
4. Вступає до коледжу, але майбутнє його доволі проблематичне. Відчуває себе загубленим без свого оточення і згадує шкільні роки як найщасливіші. Регулярно навідується в школу і розповідає про досягнення учнів Сент-Реджиса.
5. Волосся не зализане.

Еморі остаточно вибрав Принстон. Він вирішив поступати туди, навіть якщо буде єдиним із Сент-Реджиса. Розповіді про Єль були овіяні гламуром і романтикою, він чув їх ще в Міннеаполісі і від випускників Сент-Реджиса, які застрягли в «Черепі і Костях»¹. Але Принстон приваблював його більше — своєю яскравою атмосферою, окрім того репутацією найприємніших заміських клубів Америки. В порівнянні із загрозою вступних екзаменів шкільні роки здались Еморі чимось дуже далеким. Коли, багато років потому, він повернувся в Сент-Реджис, то, здається, зовсім забув про свої успіхи у старших класах. У своїй уяві він поставав знервованим хлопчиськом, який бігав коридорами школи, рятуючись від знущань своїх ровесників, що скаженіли від надлишку емоцій.

¹ «Череп і Кості» (*англ.* Skull & Bones) — найстаріше таємне товариство студентів Єльського університету. Вважалось, що членами товариства могли бути тільки представники вищої еліти, вихідці з найбагатших і найвпливовіших сімей США. Вони займали і займають найважливіші пости в політиці, ЗМІ, фінансовій, науковій та освітній сферах.

Розділ 2

ШПИЛІ Й ҐАРГУЛІ

Спочатку Еморі помітив тільки густе сонячне проміння. Воно повзло зеленим дерном, танцювало на віконному склі, пливло довкола верхівок веж і зубчастих стін мурів. Поступово він зрозумів, що справді йде Університетською вулицею. Йому було ніяково за свою валізу, тому він тренував у собі новий навик — дивитись прямо перед собою, не озираючись на перехожих. Кілька разів (і він міг заприсягнутись, що це так) на нього оглядались здивованими поглядами. Він подумав на мить, що якимось не так виглядає (шкода, що він не встиг поголитись зранку в поїзді). Він почувався дуже скутим і незграбним серед молодиків у білих фланелевих костюмах і з непокритими головами. Судячи із того, як упевнено вони прогулювались, то, мабуть, були старшокурсники.

Будинок 12 на Університетській вулиці виявився величезним старовинним особняком, і хоча він виглядав занедбаним, Еморі знав, що тут живе щонайменше дюжина першокурсників. Поспіхом познайомившись із господинею, він вийшов для дослідження території. Але, пройшовши лише квартал, із прикрістю усвідомив, що він, мабуть, єдиний тут у капелюсі. Він квапливо повернувся у номер 12, скинув свій котелок і вже з непокритою головою побрів униз по Нассау-стріт, зупиняючись, щоб розглянути фотографії спортсменів у вітринах, а разом і великий портрет Алленбі, капітана футбольної команди. Над вікном кондитерської він побачив вивіску «Цукерня», це здалось йому заманливим, отож він зайшов і сів у високе крісло.

— Шоколадний сандей, — сказав він темношкірому офіціанту.

— Ще щось? Булочку із беконом?

— Гарзд.

Булочки йому засмакували, і він ковтнув цілих чотири, а потім ще подвійний шоколадний десерт і аж тоді відчув приємне полегшення. Кинувши оком на прапорці, шкіряні вимпели і плакати дівчат, які рясно вкривали стіни, він вийшов і почимчикував далі по Нассау-стрит, заклавши руки в кишені. Поступово він почав розрізняти старшокурсників від вступників, хоча першокурсникам належало ходити в уборах лише з понеділка. Були й такі, хто аж занадто напоказ вдавали тутешніх (то, вочевидь, були першокурсники). Новачки прибували із кожним поїздом, їх одразу поглинав натовп у білих костюмах, без капелюхів і навантажених книжками. Здавалося, єдина функція цієї юрби — сновигати вгору і вниз вулицею, випускаючи завіси сигаретного диму. Десь до обіду Еморі усвідомив, що тепер новоприбулі дивляться на нього як на випускника. Він відчайдушно намагався виглядати загадково-значливим і водночас скептичним: після детального аналізу доволишніх облич такий вираз здавався йому найбільш доречним.

О п'ятій годині він відчув настирливу потребу обмовитись із кимсь. Він завернув додому, щоб подивитись, чи хтось уже приїхав. Піднявся хисткими сходами, потім ретельно оглянув кімнату: намагались причепурити її якимось, окрім як прапорцями і знімками дикої природи, годі було й сподіватися. Хтось постукав у двері.

— Заходьте!

У дверях з'явилося довгасте обличчя із сірими очима і компанійською посмішкою.

— Молоток є?

— Ні, вибач. Може, у господині щось таке є?

Незнайомець зайшов до кімнати.

— То ти — мешканець цього притулку?

Еморі ствердно кивнув.

— Це страхітливий хлів та ще й за такі гроші!

Еморі не міг не погодитись.

— Я оце думав переїхати до кампусу, — сказав він, — але, кажуть, там мало першокурсників, і вони якісь лякливі. Та й що там робити? Хіба що вчитись.

Сіроокий вирішив зазнайомитись.

— Мене звати Голідей.

— Блейн.

Вони потисли один одному руки. Еморі посміхнувся:

— Де ти готувався?

— В Андовері, а ти?

— У Сент-Реджисі.

— Справді? В мене там кузен вчився.

Вони трохи поговорили про кузена, а потім Голідей сказав, що зустрічається з братом о шостій, щоб повечеряти.

— Приєднуйся, перекусимо разом.

— Гарзд.

Отак Еморі й познайомився із Берном Голідеєм (сіроокого звали Керрі) протягом скромного обіду, що склався із рідкої зупи і блідих овочів. Вони почали розглядати інших першокурсників (ті сиділи або невеликими групами і виглядали доволі скуто, або більшими компаніями і почувались, ніби у себе вдома).

— Кажуть, університетська їдальня препогана, — сказав Еморі.

— Є такі чутки. У всякому разі, однаково треба платити, з'їси ти там щось чи ні.

— Це ж — паскудство!

— Ошуканство!

— У Принстоні доведеться все ковтати на першому курсі. Майже як у школі.

Еморі погодився.

— Але справжнє життя таки тут, — наполягав він. — Я б не вступив у Єль навіть за мільйон.

— І я теж.

— Ти вже знаєш, чим будеш займатись? — запитав Еморі в Керрі.

— Я — ще ні. Берн хоче працювати у «Принці». Знаєш, є така щоденна університетська газета?

— Так, знаю.

— А ти щось для себе обрав?

— Загалом, так. Хочу спробувати грати за команду першого курсу.

— А ти грав у Сент-Реджисі?

— Трохи, — додав Еморі з удаваною скромністю, — але я так жажливо схуд, ганяв до знемоги.

— Ти зовсім не худий.

— Я був доволі потужний минулої осені.

— Он як!

Після вечері вони пішли в кіно, Еморі із захопленням прислухався до дотепних коментарів хлопця, який сидів попереду, а також до диких вигуків, що лунали в залі.

— Йуху!

— «Мій любий — ти такий міцний і сильний, — але такий ніжний...»

— У клінч¹!

— У клінч давай, у клінч!

— Цілуй, цілуй її швидше!

— А-а-а-а!

Якась компанія почала горлати «Біля моря», і всі із запалом їх підтримали. І враз усе перетворилось на суцільну какофонію під тупіт ніг, а далі на безкінечний недоладний спів:

О-о-о-о!

Працює люба на заводі,

Варить мармелад.

І все було б гаразд,

Але мене, кохана, не дури,

бо знає кожен з нас,

Всю нічку довгу мармелад не вариш ти.

О-о-о-о!

Виходячи із кінотеатру в тисняві натовпу, вони кидали і ловили на собі допитливі погляди. Еморі вирішив, що треба поводитися так, як поводити себе старшокурсники у передньому ряду: закинувши руки на спинки крісел, уїдливо і гостро, але водночас із домішкою поблажливості, коментувати фільм.

— Хто хоче сандей чи джигер? — запитався Керрі.

— А чом би й ні?

Вони всмак повечеряли і неквапно поплентались додому.

— Чудовий вечір!

— Класний.

— Будете сьогодні розпаковуватися, хлопці?

— Мабуть, так. Пішли, Берне.

¹ *Клінч* — розповсюджена техніка утримання супротивника в спортивних єдиноборствах.

Еморі побажав їм «на добраніч», а сам вирішив ще трошки посидіти на ганку.

Велетенські крони дерев темніли чорним гобеленом на тлі сутінкового неба. Ранній місяць залив усе блідо-голубим сьйвом, і, погойдуючись у прозорому місячному павутинні, линула з темряви пісня, сповнена чи то смутку, чи жалю за чимось, що безповоротно зникло.

Він пригадав, як випускник, що закінчив університет ще у 90-х, розповідав йому про одну з улюблених витівок Бута Таркінгтона¹: той полюбляв удосвіта, стоячи посеред кампусу, виспівувати тонко пісні до зірок, чим викликав у дрімотливих студентів змішані емоції (залежно від їхніх настроїв).

Раптом десь із передсвітанкової темряви Університетської вулиці випірнула біла фаланга: фігури в білих футболках і білих шортах ритмічно крокували вулицею, лікоть до ліктя, високо піднявши голови, і співали:

Кроком руш, кроком руш!
В Нассау-Холл — додому всі,
Кроком руш, кроком руш
В найкраще місце на землі!
Ми йдемо, ми йдемо,
Куди би не занесло нас,
Відкритий шлях у всіх світах,
Але в Нассау рушати час!

Коли бадьора процесія наблизилась, Еморі заплющив очі. Пісня злетіла так високо, що щезли всі голоси, крім солістів — вони переможно пронесли мелодію через верхню ноту і опустили її знов у цей фантастичний хор. Еморі розплющив очі (він боявся, що реальний образ зруйнує цю прекрасну ілюзію єднання).

Він жадібно втягнув повітря. На чолі хвацького загону крокував Алленбі — капітан футбольної команди. Стрункий і мужній, він ніби відчував, що цього року весь коледж із надією дивиться на нього, бо саме він, зі своїми ста шістдесят'ма фунтами ваги, має вибороти перемогу, змітаючи блакитно-червоні лінії супротивника.

¹ *Таркінгтон Ньютон Бут* (1869—1946) — американський романіст і драматург, відомий за своїми романами «Чудові Емберсони» й «Еліс Адамс».

Зачарований, Еморі дивився, як проходить повз нього міцно злютований стрій. Обличчя їхні було важко розгледіти над спортивними сорочками, голоси злились у переможній ході. А потім процесію поглинула туманна темінь арки Кембела, і голоси затихли десь у напрямку кампусу.

Ще кілька хвилин Еморі сидів нерухомо. Йому було дуже прикро, що правила забороняють першокурсникам виходити з дому після відбою. А так хотілось прогулятися тінистими, насиченими запахами провулками! Отам, де старовинний коледж Візерспун, немов величний прабацько, вкриває своїм покровом Вігів і Клію — своїх античних дітей, де Літл, як чорна готична змія, звивався до Кайлера і Паттона, а вони кидають таємничі тіні на пологий укіс, що пірнає прямо в озеро.

При денному світлі Принстон поволі проступав перед його очима — Вест і Реюніон, відлуння шестидесятих, Зал сімдесят дев'ять — гордовитий, із червоної цегли, Верхня і Нижня Пайни — аристократичні зразки епохи, не надто задоволені своїм розташуванням серед крамарів. А увінчували обрій дрімотні шпилі веж Холдера і Клівленда, що стрімко врізалися в голубе небо в єдиному порусі.

Він із першого погляду полюбив Принстон — його розморену красу, його значущість, яку він не міг до кінця досягнути, дикі нічні пробіжки у місячному сяйві, гарних удатних хлопців у гонитві за спортивними перемогами, і над усім цим — дух суперництва, що витав скрізь. Уже від першого дня, коли із дикими очима, немов сп'янілі і виснажені першокурсники, сидячи в спортивній залі, вони обрали президентом когось з Гілл Скул, віце-президентом — якусь знаменитість із Лоренсвілля, а секретарем — хокейну зірку з Сент-Пола, аж до самого закінчення другого курсу, — вона була присутня у всьому, ця всепоглинаюча система поклоніння обраному колу.

Еморі був єдиним із Сент-Реджиса. Він споглядав, як розрослись і переформувувались угруповання випускників Сент-Пола, Гілла, Памфрі, як у ідальні вони їдять за окремими столами, як перевдягаються в своїх закутках у спортивному залі, як вибудовують довкола себе бар'єр із менш важливих, але амбіційних, щоб відмежуватись від дружніх, але злегка розгублених учнів середніх шкіл. Усвідомивши це, Еморі зненавидів обурливі соціальні межі,

отой штучний поділ, вигаданий сильними, щоб заохочувати своїх компаньйонів і тримати на відстані слабших.

Він вирішив стати одним із перших на своєму курсі. Записався на футбольні тренування для першого курсу. Але коли його вже відзначили в «Принстонівці», він серйозно травмував коліно (що до кінця сезону викинуло його з гри). Він був змушений ретируватися і обдумати ситуацію.

«Універ 12» вимикав цілу низку запитань. Були там троє чи четверо непримітних, заціпенілих хлопців з Лоренсвілля, двоє хлоп'яків із приватної школи в Нью-Йорку (Керрі Голідей охрестив їх «плебеями-пияками»), хлопець-єврей також із Нью-Йорка і, як компенсація для Еморі, — двоє братів Голідей, які йому одразу заімпонували.

Голідей усі вважали близнюками, але насправді темноволосий Керрі був на рік старший од свого брата-блондина Берна. Керрі був високий, із веселими сірими очима і усмішкою, що із першого погляду викликала приязнь до нього; він одразу став ватагом гуртожитку. Якщо хтось раптом нагострював роги — він їх стримував, був таким собі суддею і встигав змішати всіх своїми в'їдливими коментарями. Еморі почав закладати фундамент їхньої майбутньої дружби, яскраво змальовуючи те, яким мало б бути і яким є насправді університетське життя. Керрі не був схильний сприймати все всерйоз і щиро-дружньо стримував його вибухи протесту проти нерівності в соціальній системі. Але оскільки їх симпатія була взаємною, він сприймав усе з інтересом і поблажливістю.

Берн, світловолосий і мовчазний, з'являвся завжди непомітно, крадькома пробираючись вночі до своєї кімнати або вислизаючи зранку до бібліотеки. Він готувався до конкурсу в газеті Принстона, із запалом змагався проти ще сорока претендентів на перше місце. В грудні він зліг із дифтерією, і хтось посів його місце. Але повернувшись до навчання в лютому, він знову кинувся штурмувати вершини. Звичайно, із таким його способом життя в Еморі було мало шансів дізнатись, яким був Берн насправді (оскільки їх спілкування обмежувалось кількома фразами в перервах між лекціями).

Еморі був дуже невдоволений, як усе складалось. Йому бракувало того статусу, який він завоював у Сент-Реджисі (де його знали і де ним захоплювались). Хоча Принстон стимулював його,

і ще багато було попереду всього, що могло б розбудити в ньому талант Макіавеллі, якби він тільки міг за щось зачепитись. Його цікавили елітарні університетські клуби (він почерпнув деяку інформацію про них минулого літа від одного випускника, який знехотя цим поділився): «Плющ» — відокремлений і демонстративно аристократичний; «Котедж» — вражаюча суміш блискучих авантюристів і чепурно вбраних жевжиків; «Тигр» — широкоплечий і атлетичний, він чесно плекає стандарти, закладені в підготовчій школі; «Капелюх і мантия» — антиалкогольний, дещо релігійний із значним політичним впливом; є ще королівський «Колоніал», а ще — літературний «Чотирикутник» і десятки інших, різних за віком і статусом.

Те, що могло виділити студента першого курсу із юرمىська, таврувалось ганебним словом «викаблучник». Перегляди фільмів завжди супроводжувались їдкими коментарями. Але коментувати їх занадто голосно — викаблучуватися, обговорювати клуби — викаблучуватися. Зайняти принципову позицію, наприклад, щодо вечірок з алкоголем чи повної відмови від них — викаблучуватися. Загалом, бути чимось відмінним від усіх — не схвалювалось. Впливовими особами були тільки ті, хто не був принциповим. І так тривало, аж поки на клубних виборах на другому курсі кожному не пришивали певний лейбл до закінчення університету.

Еморі зрозумів, що писати для «Літературного журналу Нассау» не принесе жодної користі, але місце у штаті «Принстонівця» забезпечить хороші зв'язки. В нього виникли примарні надії зажити хмільної слави, виступаючи на сцені Англійського драматичного гуртка, але його фантазії дуже швидко згасли, бо він збагнув, що найблисучіші мізки і таланти збираються у «Трикутнику» — комедійному музичному клубі, який кожного року їздить у грандіозне різдвяне турне.

А тим часом він почувався напродив самотньо і безпорадно серед решти спільноти. Нові бажання й амбіції нуртували в його свідомості. Весь перший семестр він заздривав найменшим проявам успіхів однокурсників і ніяк не міг зрозуміти, чому їх з Керрі не зарахували одразу до еліти курсу.

Багато вечорів провели вони, сидючи біля вікна на Університетській, 12, спостерігаючи, як однокурсники виходять і заходять в актовий зал, помічаючи, як довкола більш успішних студентів гуртуються їхні нові супутники, як хтось поодинокий швидким

кроком перетинає подвір'я з опущеними очима, заздрячи згуртованості великих університетських об'єднань.

— Ми — жалюгідний середній клас, ось хто ми! — поскаржився він Керрі одного дня, лежачи на канапі і добиваючи пачку «Фатімас» одну сигарету за одною.

— А чом би й ні? Ми заради цього приїхали до Принстона, щоб нас так само сприймали учні невеликих коледжів, щоб відчувати свою зверхність, свою впевненість, краще одягатись, щоб хизуватись, врешті-решт.

— Не в тому річ, я не проти цієї убогої кастової системи, — зізнався Еморі. — І мені навіть подобається ідеяправлячої верхівки, але, заради всього святого, Керрі, я мушу бути одним із отих, що нагорі.

— Але зараз, Еморі, ти просто роздратований буржуа.

Еморі якийсь час лежав мовчки.

— Може, ненадовго, — врешті-решт озвався він, — але тяжка праця залишає прикрі сліди, а я це ненавиджу!

— То — радше почесні шрами. — Керрі раптом вистромив шию з-за вікна. — Поглянь, он Лангедак! Ти ж хотів його побачити, а одразу за ним — Гемберд.

Еморі різко підскачов і кинувся до вікна.

— Ага! — сказав він, розглядаючи цих знаменитостей. — Гемберд — сильний, зразу видно, але цей Лангедак — просто неотесаний, хіба ні? Я таким не довіряю. Але алмази здаються досить грубими, поки не ограновані.

— Хтозна, — сказав Керрі, коли хвиля емоцій спала, — ти ж у нас літературний геній. Тобі видніше.

— Цікаво... — Еморі затнувся. — Чи міг би я отаким бути? Думаю, що міг би. Звучить, мабуть, дико, але я б цього нікому не сказав, окрім тебе.

— То пиши, чого чекаєш? Одрости волосся і пиши вірші, як отой Д'Інвільє в «Літературному клубі».

Еморі ліниво дотягнувся до стосу журналів на столі.

— Читав цю останню пробу пера?

— Ніколи не пропускаю. Вони виняткові.

Еморі гортав номер.

— Ого! Він що — першокурсник? — сказав він із подивом.

— Ага.

— Послухай оце! Господи!

Говорить служниця:

Чорне покривало вкрило земну твердь,
Як білі конуси, у срібному полоні,
Гойдають полум'я свічок вітри,
Як тіні, що зникають на долоні,
О, Піє, Помпіє, — ходім скоріше геть...

— І що б це мало означати?

— Це сцена в ідальні.

Вознісни руки, наче крила, догори,
Лежить вона на білім покривалі,
Немов святої лик її прекрасний,
Молю, Куніццо, вийди із п'ятьми!

— Господи, Керрі, про що воно? Присягаюсь, я геть не розумію, хоч сам полюбляю літературу.

— Це все досить цікаво, — позіхнув Керрі. — Правда, коли щось таке читаєш, то на думку спадають катафалки і скисле молоко. Але це — не найкращий його витвір.

Еморі жбурнув журнал на стіл.

— Нехай, — зітхнув він. — Я просто не знаю, що робити. Я й сам десь відірваний від загали, але недолюблюю всіляких диваків. Не можу ніяк вирішити, чи далі плекати свій хист і статті, приміром, видатним драматургом, чи плюнути на все і стати принстонським зализою?

— А навіщо вибирати? — знизав плечима Керрі. — Краще плисти за течією, як я. Я взагалі збираюсь грітисся в промінні слави мого брата Берна.

— Я не можу плисти за течією — я хочу бути помітним. Я хочу мати вплив, хоча би з-поміж студентів. Скажімо, або бути головним редактором «Принстонівця», або президентом «Трикутника». Я хочу, щоби мною захоплювались, Керрі.

— Ти надто забагато про себе думаєш (Еморі ця думка здивувала).

— Ні, я й про тебе теж думаю. Ми маємо спілкуватись із рештою курсу, повсякчас, особливо зараз, коли так приємно бути снобом. Я б, наприклад, хотів привести якусь кралечку на бал у червні, але щоб я зміг бути при цьому невідпорно елегантним.

І представити її всім нашим серцеїдам і футбольним капітанам, і таке інше...

— Еморі, — сказав Керрі, втрачаючи терпець, — ти ходиш по колу! Якщо хочеш прославитись — займись, нарешті, чимось, якщо ні — просто розслабся. — Він позіхнув. — Ходімо, нехай кімната трохи провітриться, бо ми тут накурили. Гайда вниз, подивимось футбольне тренування.

Еморі знехотя приєднався до цієї пропозиції. Він вирішив, що злет його кар'єри почнеться з наступної осені. А поки можна разом із Керрі влаштувати веселі okazії у стінах «Універу 12».

Вони підкладали лимонний пиріг у ліжко бідолашного єврейського хлопця, або залишали весь будинок без газу, вимкнувши нагрівач у кімнаті Еморі, що дуже спантеличило пані хазяйку і місцевого слюсаря; перенесли пожитки «плебеїв-пияків» (картини, книги, меблі) у ванну кімнату. Цим вони неабияк збентежили двох друзяк, які ще не прийшли до тям після веселої вечірки в Трентоні. Але витівників засмутило, що плебеї-пияки все сприйняли як недолучний жарт. Вони різались у покер, двадцять одне і джек-пот від світання до смерку, а коли в одного сусіда був день народження, намовили його купити на всіх шампанського для бурхливої вечірки. Спонсор вечірки чомусь залишився тверезий, і Керрі з Еморі мимохіть зіштовхнули його зі сходів (а потім весь наступний тиждень навідували бідолаху в лікарні, спокутуючи свою провину).

— Скажи, хто всі ці дівчата? — запитався одного дня Керрі (стоси листів до Еморі непокоїли його). — Дивився я тут недавно оті поштові штемпелі — Фармінгтон і Доббс, Вестовер і Дан-Холл — що б це мало означати?

Еморі скептично усміхнувся:

— Усі вони з Мінеаполіса і Сент-Пола. — Далі почав перелічувати одну за одною: — Ось — Мерилін де Вітт, гарненька, має власну машину, і це дуже зручно; це — Саллі Везербі, вона, щоправда, трохи розповніла; а це — Майра Сент-Клер — давня пасія, охоче дає себе цілувати, якщо хочеш знати.

— Як ти даєш собі з ними раду? — Керрі ніяк не міг заспокоїтись. — Я спробував усе, але ці сороки мене навіть не бояться.

— Бо ти — типовий «хороший хлопчина», — висунув припущення Еморі.

— Точно! Їхні матусі ніколи не хвилюються, коли вони зі мною. Але це вже занадто! Якщо я намагаюся взяти когось за руку, — вона сміється і не віднімає руки, ніби це не її рука. Коли рука вже в моїй — вони раз, і відсмикують її. Що воно означає?

— А ти будь загадковим, — порадив Еморі. — Скажи їм, що ти дикун і тільки вони можуть облагородити тебе. Зціпивши зуби, йдеш додому, а тоді раптом повертаєшся через півгодини, — словом, приголомшуй їх.

Керрі похитав головою:

— Дохлий варіант. Якось я написав дівчині з Сент-Тімоті гарного любовного листа. В одному місці навіть від хвилювання написав: «О Боже, як я вас кохаю!» Вона взяла манікюрні ножиці, вирізала «О Боже», а решту показувала всім, всій школі. В моєму варіанті це не діє. Я просто «пристойний хлопець», і всілякі такі дурниці не для мене.

Еморі усміхнувся і намагався уявити себе «хорошим хлопцем». У нього так нічого й не вийшло.

В лютому падав дощ із снігом, бурхливий перший семестр закінчився, а життя в «Універі 12» тривало так само весело, хоча й безцільно. Раз на день Еморі пригощався клубним сендвічем, кукурудзяними пластівцями і картоплею-фрі «У Джо». Зазвичай, компанію йому складали Керрі або Алек Коннедж. Останній був мовчазним відлюдником-зализою з Гочкіса. Він жив по сусідству і потерпав від вимушеної самотності, як і Еморі, бо всі його однокурсники вступили до Еля. Кнайпа «У Джо» була неестетичною і антисанітарною забігайлівкою, але тут можна було відкрити безлімітний кредит (а це було суттєвою перевагою для Еморі). Його батько останнім часом експериментував із облігаціями гірничих компаній, і, як наслідок, утримання Еморі хоч і було доволі пристойним, проте не таким, на яке він розраховував.

«У Джо» була ще одна суттєва перевага — старшокурсники не заглядали туди. Отож, о четвертій годині кожного дня Еморі в компанії друга чи книжки приходив сюди, щоб чимось підживитись. Одного дня у березні виявилось, що всі столики зайняті, і він вмовстився у крісло навпроти якогось першокурсника, який пильно зігнувся над своєю книжкою. Вони кивнули один одному. Хвилин двадцять Еморі споживав булочки з беконом, читаючи «Професію місіс Воррен» (він випадково відкрив для себе Шоу, коли протягом зимової сесії копався в бібліотеці); його сусід-пер-

шокурсник теж був зосереджений на своєму фоліанті, допиваючи третю порцію солодового молока.

Мало-помалу очі Еморі з цікавістю ковзнули на книгу його сусіда. Догори дригом він прочитав ім'я автора і назву книги — «Марпесса» Стівена Філіпса. Йому це нічого не говорило — його освіта вимірювалась хрестоматійними класиками на кшталт «Виходь до саду, Мод» і уривками з Шекспіра і Мільтона, яких він змушений був читати за програмою.

Щоб привернути увагу свого візаві, він удав, що захоплений своєю книжкою, і вигукнув ніби мимохідь:

— Чудова річ! Направду!

Першокурсник глянув на Еморі подивовано.

— Ви про булочки з беконом? — Його ламкий голос дуже пасував до великих окулярів і до чуйності, яку він випромінював.

— Ні, — відповів Еморі. — Це я про Бернарда Шоу. — Він опустив книжку.

— Я ніколи не читав нічого з Шоу, хоча завжди планував. — Хлопчина зробив паузу, а потім продовжив: — А ви коли-небудь читали Стівена Філіпса? Узагалі ви любляете поезію?

— Звичайно! — із запалом відповів Еморі. — Хоча я не читав його багато. (Він взагалі ніколи не чув про якогось там Філіпса, не враховуючи покійного Девіда Грехема.)

— Доволі незле, мені здається. Звичайно, він вікторіанець.

Вони заглибились в обговорення поезії і побіжно познайомились один з одним. Співрозмовником Еморі виявився не хто інший, як «отой жадливий чванько, себто Томас Парк Д'Інвільє», який вміщував оті чудернацькі любовні вірші в «Літературному журналі». На вигляд йому було років дев'ятнадцять — хлопець із сутулими плечима і блідо-голубими очима. Вся його зовнішність підказувала Еморі, що той геть нічого не тямить у змаганнях за місце в соціумі чи ще якихось захоплюючих феноменах такого ґатунку. Але він кохався в книжках, а Еморі, здавалося, вже цілу вічність не зустрічав подібного. Якби не компанія із Сент-Пола за сусіднім столиком, він би сповна насолодився новим знайомством, але боявся, що і його вважатимуть химерником. Хоча, здається, їх не помічали, тож він дав собі волю: видавав на-гора десятки назв книг, які він читав, про які чув чи про які ніколи не чув, без упину перелічував якісь назви, не згірш од якогось клерка з книжкового магазину Брентано. Д'Інвільє майже

купився і, схоже, був зачарований. Він наївно гадав, що Принстон складається із жахливих філістимлян і безнадійних зубрів. Отож здибати тут людину, яка могла розкуто розводитись про Кітса, та ще й, вочевидь, мила руки, — то була велика насолода.

— А ви читали щось із Оскара Вайлда? — запитав він.

— Ні, а хто він?

— А хіба ви не чули?

— А, так, згадав. (Щось далеке тенькнуло у пам'яті Еморі.) Це хіба не про нього була оперета «Терпіння»?

— Саме так, про нього. Я щойно прочитав його книжку — «Портрет Доріана Грея», дуже вам рекомендую. Вам сподобається. Можу позичити, якщо хочете.

— Звичайно, дуже хочу!

— Заходьте до мене в гості. У мене є ще декілька гарних книжок.

Еморі трохи вагався. Він зиркнув на компанію з Сент-Пола (серед них був неймовірний, неперевершений Гемберд) і задумався: а як уплине на його репутацію дружба з цим диваком? Він так ніколи і не розвинув у собі навик швидко заводити друзів, а тоді позбуватись їх (він був не надто рішучий для цього). Отож він зіставляв безсумнівну привабливість і цінність Томаса Д'Інвільє і холодні позики окулярів у роговій оправі, які, як йому здавалось, пильно стежили за ним з-за сусіднього столика.

Попри все, він відкрив для себе «Доріана Грея», і «Діву скорботи Долорес», і «Безжалісну красуню». Цілий місяць він захоплювався тільки цим. Світ став для нього укритим поетичною паволокою, він чимдуж намагався поглянути на Принстон крізь пересичений погляд Оскара Вайлда і Свінберна або «Фінгала О'Флегерті» і «Альджернона Чарльза» (як він їх манірно-жартома називав). Він жадібно поглинав кожної ночі: Шоу, Честертон, Баррі, Пінеро, Етс, Сінг, Ернест Доусон, Артур Саймонс, Кітс, Зудерман, Роберт Г'ю Бенсон, «Савойські опери» — усю цю строкату суміш. І раптом збагнув, що всі ці роки майже нічого серйозного не читав.

Зустріч із Томом Д'Інвільє була для нього радше вдалою okazією, ніж дружбою. Еморі зустрічався з ним приблизно раз на тиждень, разом вони побілили стелю в Томовій кімнаті і прикрасили стіни дешевими гобеленами, купленими на аукціоні, розставили високі підсвічники і повісили строкаті штори. Том подобався Еморі розумом, літературною освіченістю, тим, що

не був зніженим чи манірним. Насправді, найчастіше красувався Еморі: кожен вислів він намагався перетворити на епіграму (що, зрештою, не надто велика заслуга, якщо ті епіграми показні). Весь «Універ 12» веселився. Керрі прочитав «Доріана Грея» і вдавав лорда Генрі, він усюди ходив за Еморі й звертався до нього не інакше як «Доріан», прикидаючись, буцімто підтримує його легковажні захоплення і мляві тенденції до нудьгування. Якось Керрі зобразив подібну сцену в спільній залі — всі були дуже потішені. Еморі ж це так розлютило і збентежило, що згодом він практикував мистецтво епіграми тільки вряди-годи в компанії Тома або перед дзеркалом.

Одного дня Том із Еморі влаштували читання своїх власних віршів і творів Лорда Дансені під звуки грамофона Керрі.

— Читай на розспів! — вигукував Том. — Не декламуй! Співай!

Еморі, який саме був на підйомі, роздратовано зиркнув і промирив, що йому заважає фортепіано. Це була остання крапля, Керрі впав на підлогу, душачись сміхом.

— Давай «Квіточки і цьомчики!» — реготав Керрі. — Господи, я зараз лусну!

— Вимкни бісів грамофон! — заволав Еморі, лице його аж пашило. — Я тут не в цирку виступаю!

Тим часом Еморі намагався повсякчас пробудити в Д'Інвільє потяг до тамтешніх вимог смаку, бо знав, що цей поет до цього ставиться значно буденніше, ніж він сам. От якби йому причесати волосся і спростити його балачку та вдягнути темно-коричневий капелюх — він би став геть пристойним. Але балачки на тему комірів «Лівінгстон» і строгих краваток пролітали повз вуха; власне, Д'Інвільє навіть драгували його зусилля; отож Еморі обмежив свої візити раз на тиждень і лише вряди-годи приводив Тома з собою в «Універ 12». Інші першокурсники, поблажливо глузуючи над ними, нарекли цю пару «Доктор Джонсон і Босвелл»¹.

Алек Коннедж, досить частий гість, мав до нього невиразну симпатію, але вважав його «високолюбим» і тому побоювався. Керрі крізь усю цю поетичну балаканину розгледів міцну і майже

¹ *Джонсон Семюел* (1709—1784) — англійський критик, лексикограф і поет епохи Просвітництва. *Джеймс Босвелл* (1740—1795) — шотландський письменник і мемуарист.

несподівану глибочінь (що безмежно його подивляло) і він при-
мушував його годинами читати вірші, лежачи на канапі Еморі:

Чи спить, чи вже прокинулась вона?
Крізь шаль ще видно пурпуровий слід цілунку,
Із шиї кров сочиться темним візерунком,
Де жало ніжне пронизало юнку.

— Це ж чудово... — тихо промовляв Керрі. — Старшому Голі-
дею таке сподобалося. Це видатна поезія, я тобі так скажу...

Том, задоволений вдячною аудиторією, поринав у глибини
«Поем і балад», поки Керрі і Еморі не вивчили їх напам'ять не-
згірше його самого.

Еморі призвичаївся віршувати весняними вечорами в садах
довкола Принстона, де лебеді в маленьких ставках створювали
належний настрій, а хмари мрійливо і неквапно пропливали над
вербами. Травень прийшов несподівано рано. Еморі раптом ста-
ло тісно в чотирьох стінах, і він гуляв кампусом годинами і під
світлом зірок, чи й під дощем.

ВОЛОГА СИМВОЛІЧНА ІНТЕРМЕДІЯ

Упав нічний туман. Він немов скотився з місяця, згромадив-
ся над шпилями і вежами, потім повільно осів унизу, оголивши
сонні верхів'я, що тягнулись до неба. Постаті, які вдень снови-
гали, як мурахи, тепер виринали і зникали на передньому плані,
мов примарні тіні. Готичні зали і галереї здавались безмежно
таємничими, коли раптом проступали із темряви, спалахуючи
мірадами блідо-жовтих віконниць. Невідомо звідки долинув
бій дзвонів — уже четверта година. Еморі зупинився неподалік
сонячного годинника і витягнувся на вологій траві. Прохолода
омила його обличчя і сповільнила хід часу — того часу, який
підступно крадається крізь лінії червневі вечори і здається
таким невловним у весняних сутінках. Вечір за вечером над
кампусом линув спів старшокурсників, сповнений якоїсь мелан-
холійної краси, і крізь мушлю свідомості новачка пробилось гли-
боке і трепетне благоговіння до цих сірих готичних стін і всього,
що вони символізували і зберігали з давніх-давен.

Вежа, яка височіла за його вікном, вросла в небо вузьким шпилем, він тягнувся так високо, що здавався майже невидимим на фоні ранкового неба. Цей образ вперше пробудив у ньому сприйняття жителів кампуса як чогось швидкоплинного і незначущого (якщо не бачити в них спадкоємців древньої традиції). Його око тішило те, що готична архітектура зі своїм устремлінням до неба якнайкраще пасувала університетській панорамі, і це усвідомлення стало його власним здобутком. Рівні пасма зелених галявин, мовчазні будівлі університетських корпусів, де зрідка деінде світилось одиноке вікно якогось схоласта, — все це глибоко врізалось в його пам'ять, а стримані обриси шпилів доповнювали символічно цю картину.

— До дідка все... — прошепотів він, змочуючи долоні у вологій траві і проводячи ними по волоссю. — З наступного року я буду старатися!

Хоча він знав, що це дух шпилів та веж нав'яв на нього цю мрійливу покірність, вселив у нього благоговійний страх. Навіть якщо він зараз усвідомлював свою непослідовність, перше ж зусилля могло занурити його у слабкість і нерішучість.

Він ніби снів наяву. Він відчув нервово збудження (а можливо, це було лише биття потужного серця самого університету). Це був потік, куди йому доведеться кинути свій камінь, хоча невідразні брижі на воді зникнуть майже одразу, як він занурить туди свою руку. Зрештою, він ще нічого не дав і нічого не взяв.

Якийсь запізнілий першокурсник прошелестів дощовиком, він гучно сопів, хлюпаючи по мокрій стежці. Долинув чийсь голос десь із-під невидимого вікна, кинувши традиційне: «Висунь голову!» Сотні дрібних звуків струменем витікали з туману і проникали нарешті в його свідомість.

— Господи! — вигукнув він раптом і здригнувся від звуку власного голосу. Накрапав дощ. Ще хвилину він лежав нерухомо, обхопивши голову руками. Потім підхопився на ноги і обмацав свій одяг.

— Я весь змок! — сказав він сонячному годиннику.

ІСТОРИЧНИЙ ЕСКІЗ

Влітку, після того як Еморі закінчив перший курс, почалась війна. Окрім суто спортивного інтересу (німецькі війська вже наступали на Париж), він не відчув ані захоплення, ані хвилювання.

Він спостерігав за подіями, як за якоюсь далекою мелодрамою, і сподівався, що вона буде довгою і кривавою. Якби війна припинилась, він відчув би себе ошуканим глядачем, який прийшов на фінальний бій, а противники відмовилися битись.

Ото й була вся його реакція.

«ХА-ХА, ГОРТЕНЗІЯ!»

— Агов, фігурантки!

— Ворушіться!

— Фігурантки, кидайте балачки! Може, почнемо репетицію? Мене хтось чує?

Режисер, президент клубу «Трикутник», кипів від безпорадної злості. Він вибухав приступами безжалісної авторитарності, бився в конвульсіях цілковитої безвиході, затим геть знесилений опустився в крісло, твердо переконаний, що вони аж ніяк не встигнуть до різдвяного турне.

— Увага! Починаємо з піратської пісні.

Фігурантки, затягнувшись востаннє сигаретами, мляво зайняли свої місця. Соліст вибіг на передній план, його руки і ноги застигли в натхненній позитурі. Під ляскання, підсвітування і притупування режисера вони так-сяк прорепетиували танець.

Клуб «Трикутник» дуже нагадував збурений мурашник. Кожного року вони ставили музичну комедію, подорожуючи всім колективом (із хором, оркестром і декораціями) упродовж різдвяних канікул. П'єса і музика були творіннями старшокурсників, а клуб, сам по собі, був одним із найвпливовіших — кожного року понад триста конкурсантів змагались за право вступити до нього.

Еморі, який після відбіркового туру другого курсу пройшов у редколегію «Принстонівця», отримав роль помічника капітана піратського корабля на прізвисько «Кипучий шмир». Останнього тижня вони проводили репетиції п'єси «Ха-ха, Гортензія!» кожного дня з другої по обіді до восьмої ранку (при тямі їх тримала тільки міцна кава, а вже відсипались на лекціях). «Казино», зал, де проходили репетиції, був унікальним видовищем. Великий хол, більше схожий на хлів, де сновигають хлопці в костюмах піратів та дівчата в ролі дітей; декорації, які похапцем збирають і розбира-

ють; освітлювач, який спрямовує сліпуче світло в чийсь злі очі; і це все — під безперервний веселий гімн «Трикутника» у виконанні оркестру. Хлопець, автор тексту, стоїть у кутку, нервово покусуючи олівець, у нього є двадцять хвилин, щоб придумати куплет «на біс»; адміністратор сперечається з секретарем про те, скільки грошей можна витратити на «ці чортові костюми для доярок»; колишній випускник (президент дев'яносто восьмого року) сидить на корбці і ностальгічно згадує, наскільки все було простіше в ті часи.

Як «Трикутнику» взагалі вдавалось підготувати шоу — то була велика таємниця, але це була надзвичайно захоплююча таємниця, незалежно від того, хто і скільки доклав зусиль, щоб отримати ланцюжок із маленьким золотим трикутником. «Ха-ха, Гортензія!» — її переписували дев'ять разів, і у програмі зазначались імена всіх дев'яти авторів. Усі постановки «Трикутника» оголошувались як щось неординарне — не просто звичайна музична комедія. Але після того, як декілька авторів, президент, режисер, комітет факультету доклали до неї руки, залишалось старе надійне шоу у стилі «Трикутника», із заялженими жартами (головного коміка виганяли перед самим початком турне, бо він захворював) і традиційним фігурантом із чорними бакенбардами, який, «хай йому грець», нізащо не хотів голитись двічі на день.

У «Ха-ха, Гортензії!» був один цікавий момент. У Принстоні існувала традиція, що в той момент, коли студент Єля, який є членом славнозвісного клубу «Череп і Кості», почує згадку цього священного назвиська, він мусить вийти із приміщення. Також існувала легенда, що члени цього товариства накопичують шалені статки (чи голоси, чи купони, чи що вони там замислюють накопичувати). Тому на кожному показі «Ха-ха, Гортензії!» був десяток місць, які не пускали в продаж. Їх займали шість злидарів, найбільш обідраних, яких тільки можна було знайти на вулицях, а на додачу їх ще й розцяцьковував штатний гример. Коли посеред вистави «Баламут» ватажок піратів показував на свій чорний прапор і вигукував: «Я закінчив Єль, ось мій Череп і Кості!» — в той самий момент шість обідранців мали встати і вийти, всім своїм виглядом демонструючи вражену гідність і глибoku скорботу. Кажуть (хоча це й не було доведено), що одного разу серед них якось опинився навіть справжній випускник Єля.

Вони виступали перед світською публікою восьми міст. Еморі найбільше сподобались Луїсвілл і Мемфіс: мешканці знали, як

приймати гостей: подавали дивовижний пунш, жінки красувалися вражаючим спектром жіночої вроди. Чикаго йому імпував своєю жвавистю, незважаючи на тамтешню галасливу говірку. Утім, це було місто Єля, а через тиждень сюди мав приїхати «Єльський глі-клуб»¹, тож їм перепала лише половина пошани. У Балтиморі і Принстоні вони були як удома, і кожен навіть устиг закохатись. Міцні напої тут споживалися у відповідній кількості; і хтось незмінно виходив на сцену добряче захмелений (стверджуючи згодом, що цього вимагала інтерпретація ролі). Колективу виділили три вагони; але спали лише в третьому (тому його нарекли «хлів-салон»), в інший запхали набридливих духовиків з оркестру. Канікули добігали кінця в такому поспіху, що ніхто не встигав знудитися. Але коли вони приїхали в Філадельфію, відпочинок від прогріклої атмосфери квітів і гриму видався їм за щастя, а фігурантки, зітхаючи з полегшенням, зняли туті корсети із зболених животів.

Коли всі роз'їхались, Еморі хвятькома помчав до Міннеаполіса. Причиною цього була кузинка Саллі Везербі — Ізабель Бордж (вона якраз планувала провести там зиму, поки її батьки були за кордоном). Він пам'ятав Ізабель маленькою дівчинкою, з якою вони часом бавились, але це було ще в ті часи, коли він уперше потрапив до Міннеаполіса. Вона переїхала в Балтимор, але відтоді в неї вже з'явилося своє минуле.

Еморі був у цілковитому розпалі — самовпевнений, нервовий і тріумфуючий. Він стрімголов летів до Міннеаполіса: зустріти дівчину, яку пам'ятав ще малою, видавалось йому чимось бентежним і романтичним. Отже, він без жодних докорів сумління телеграфував матері, щоб вона не чекала його... Сів у поїзд і думав про все це цілих тридцять шість годин.

ПЕСТОШІ

Гастролюючи з «Трикутником», Еморі постійно зіштовхувався із таким немаловажним американським феноменом, як «вечірки із пестошами».

¹ *Глі* (від *англ.* glee — веселощі, радість, пісня) — жанр популярної вокальної музики, поширений в Англії в другій половині XVIII і першій половині XIX століть.

Жодна вікторіанська мати (а майже всі матері були вікторіанками) їй подумати не могла, наскільки звичними були поцілунки для їхніх доньок. «Так поводяться служниці, — говорила місіс Х'юстон-Кармелайт своїй дочці, популярній серед молоді. — Їх спочатку цілують, а потім оспівчуються».

Але «популярна донька» заручалася кожні півроку у віці від шістнадцяти до двадцяти двох, аж поки молодий Гембелл із «Кембел і Гембелл» не засватав її, будучи свято переконаним, що він — її перша любов, у проміжках між «заручинами» (популярність її встановлювалася кількістю запросин на танці, що слугували своєрідною системою відбору найсильніших). Вона цілувалася на прощання із колишніми залицяльниками при місячному світлі чи при світлі каміна, а чи й у повній темряві.

Еморі бачив дівчат, які витворяли таке, що за його пам'яті вважалося би недопустимим: їли о третій ночі після танців у неподобних кафе, обговорювали будь-які теми чи то жартуючи, чи то серйозно, — і все це із потайним збудженням (для Еморі така поведінка була повним моральним падінням).

Вечір у «Плазі»... За вікном зависли зимові сутінки, внизу чути слабкий негучний перегук барабанів... Набундючені й напружені молодики тиняються залом, бездоганно вбрані, вони замовляють ще один коктейль і чекають. Раптом двері, що обертаються, манірно окреслюють коло, і три оберемки хутра запливають до середини. Потім театр; потім столик у «Опівнічних фіглях», само собою. І, звичайно, чиясь мама (її присутність лише вимагатиме обачності, а втім, при ній усе здаватиметься ще більш захоплюючим); ось мама вже залишається сама за десертним столиком і думає, що «не такий страшний вовк, як його малюють», просто все дуже виснажливо. Але донечка знову закохана... дивно, правда? І хоча таксі було напівпорожнім, якимось чином для її доньки і студента з Вільямса не вистачило місця, і довелося їм їхати в окремій машині. Дивно... Хіба ви не помітили, як зашаріла донечка, коли вони приїхали на сім хвилин пізніше? Але вона завжди «виходила сухою із води».

Отак «королева балу» перетворилася на «кокетку», «кокетка» зробилася «спокусницею». У «королеви балу» було п'ять-шість візитерів за вечір. Якщо доню відвідувало двоє, і якимось чином, вони перетинались, той, хто не домовився про годину зустрічі, потрапляв у доволі незручну ситуацію. «Королеву» оточував гурт

залицяльників у антрактах. А спробуй-но лишень знайти її у перерві між танцями!

— І що ми тут забули? — запитав він одного вечора дівчину із зеленими заколками у волоссі, коли вони сиділи в чиемусь лімузині, припаркованому біля замиського клубу в Луїсвіллі.

— Я не знаю, але у мене такий веселий настрій.

— Будьмо відверті одне з одним: ми ніколи не побачимось хоч ще раз. Я хотів поїхати з тобою, бо ти найгарніша дівчина тут. Тобі справді все одно: чи ти мене колись ще побачиш, чи ні?

— Так, але ж ти з усіма так поводишся? Чим же я це заслужила?

— Тож ти втомилась танцювати? І хочеш покурити, і все таке інше, про що говорила? Чи просто...

— Ой, давай ліпше заїдемо досередини, — перебила вона, — якщо ти прагнеш усе аналізувати. Може, не будемо про це?..

Коли камізьельки ручного плетива ввійшли у моду, Еморі у пориві натхнення охрестив їх «пестливим сорочками». Назва ця мандрувала від узбережжя до узбережжя із вуст до вуст дамських спокусників і «популярних дівчат».

ІЛЮСТРАЦІЯ

Еморі виповнилось вісімнадцять років, і він був зростом трошки нижчий шести футів, винятково вродливий, але якось нестандартно. Обличчя його виглядало досить юним, лише проникливі зелені очі, облямовані темними довгими віями, руйнували цей образ невинності. Дивно — йому бракувало отого вабливого тваринного магнетизму, який так часто супроводжує і жіночу й чоловічу красу. В особистості його домінувала радше розумова складова, і він був не в змозі відкидати чи включати її, як кран із водою. Але ніхто і ніколи не забував його обличчя.

ІЗАБЕЛЬ

Вона зупинилась на сходовому прольоті. Так, мабуть, мали б почувати себе плавці перед стрибком з трамліна, чи примадонни у вечір прем'єри, або незграбні кремезні молодики в день вирішального турніру — всі ці почуття нуртували в ній. Вона мала б

спуститися сходами під дріб барабанів чи під рефрен з «Таїс» або «Кармен». Ще ніколи її так не хвилювала власна зовнішність, і ще ніколи вона не була така перейнята цим. Адже через шість місяців їй уже мало виповниться шістнадцять.

— Ізабель! — гукнула її кузина Саллі з-за дверей убиральні.

— Я готова. — Вона відчула, як їй нервово зсудомило горло. — Я мала послати додому за іншою парою черевиків. За хвилю вийду.

Ізабель хотіла ще раз повернутись до вбиральні, щоб востаннє окинути себе оком у дзеркалі. Але щось її стримало на місці і змусило глянути вниз з широких сходів клубу Мінегага. Сходи спокусливо звивались донизу, і вона вловила тільки, як промайнули дві пари чоловічих ніг в нижній залі. Однакові лаковані черевики ніяк не виказували осіб їхніх власників, але їй страшенно кортіло довідатись: може, одна з цих пар належить Еморі Блейну? Цей молодик, якого вона ще досі не зустріла (але який, проте, вже забрав у неї суттєву частину дня її приїзду). Дорогою додому, поміж шквалом запитань, коментарів, одкровень і всіляких перебільшень, Саллі ніби між іншим згадала:

— Ти ж пам'ятаєш Еморі Блейна? Знаєш, він шалено хоче з тобою зустрітись. Він затримується на день, але сьогодні приїде в клуб. Каже, він стільки про тебе чув і пам'ятає твої очі...

Он як... Це потішило Ізабель. Цей факт зрівнював їхні позиції (хоча вона й сама вміла вибудовувати свої романтичні відносини без попередньої реклами). Але її трепетне і солодке передчуття раптом обірвалось, і вона запитала:

— Що ти маєш на увазі? Що саме він про мене чув?

Саллі усміхнулась. Вона відчувала себе дресирувальником цирку своєї більш екзотичної кузини.

— Він знає, що ти... що тебе вважають красивою, і все таке... — вона зробила виразну паузу. — Я гадаю, він знає, що ти вже цілувалась.

У тій хвилині маленький кулачок Ізабель стиснувся під хутряним манто. Вона вже звикла, що її всюди супроводжує «відчайдушне» минуле, її завжди це обурювало, але в незнайомому місті їй це навіть могло стати в нагоді. Чи була вона «легковажною»? То нехай перевірять...

Ізабель дивилась через вікно, як повільно падає сніг морозяно-го ранку. Тут було набагато холодніше, ніж у Балтиморі; вона вже

про таке й забула; шибка дверей авта замерзла, вікна поцяткувались грудочками снігу в кутках. У її думках крутилось лише одне. Цікаво, чи він одягнеться так само, як отой хлопець, що спокійно крокує по людній бізнесовій вулиці в мокасінах і карнавальному костюмі? Це так по-західному! Та ні, навряд, він вчиться у Принстоні, зараз, здається, уже студент другого курсу, чи щось таке. Насправді вона слабко його пам'ятала. Десь у альбомі в неї ще збереглась давня світлина з окатим хлопчиком (мабуть, відтоді очі в нього стали ще виразніші). Одначе за останній місяць, відколи було сплановано гостини в Саллі, його образ доріс до масштабів достойної кандидатури. Підлітки — найбільш хитромудрі звідники, вони на ходу вигадують сценарії (чим і користалась Саллі, вміло граючи на запальному темпераменті Ізабель). Ізабель же була здатна переживати досить сильні, хоча й короткочасні емоції.

Вони під'їхали до розлогого білокам'яного будинку, який стояв оддалік засніженої дороги. Місіс Везербі тепло її прийняла, з усіх закутків з'явилися численні молодші кузини і кузинки і ввічливо привітались. Ізабель поводитися дуже тактовно. Коли вона хотіла, то могла прихилити до себе будь-кого, окрім старших дівчат і дорослих жінок. Усе, що вона робила, щоб справити враження, діялось абсолютно свідомо. Всі дівчатка, з якими вона відновила знайомство цього ранку, були вражені не лише її вродою, а й її репутацією.

Питання щодо Еморі Блейна все ще залишалось відкритим. Довкола його персони панувала атмосфера численних захоплених відгуків, здавалось, усі присутні дівчата вважали його неперевершеним залицяльником (утім, вони не надали жодної корисної інформації). Він обов'язково в неї закохається... Саллі розповсюдила цю інформацію між усіма колежанками. І зараз, лишень побачивши Ізабель, вони плодили цю чутку із суттєвим випередженням... Ізабель потай вирішила (із відчуття обов'язку перед Саллі), якщо буде необхідно, вона його зуміє закохати в себе. Навіть якщо сама сильно розчарується. Саллі малювала його блискучими фарбами: він вродливий, може бути дуже вишуканим, коли захоче, вміє триматися і в міру примхливий. Справді, здавалось, він утілював усі романтичні риси, які були такими бажаними у її віці й товаристві...

Усі враження і думки Ізабель були надзвичайно калейдоскопічними. Їй була притаманна своєрідна суміш світськості й артистичного темпераменту, який часом зустрічається в обидвох

класах — серед світських дам і серед актрис. Свою освіченість (чи то пак досвід) вона почерпнула від залицяльників, які домагалися її прихильності; її такт був вродженим, а низка любовних інтриг обмежувалася кількома цілком пристойними телефонними розмовами. Її великі темно-карі очі променіли кокетством, воно проступало крізь її невідпорний тілесний магнетизм.

Отже, того вечора вона стояла згори сходів, чекаючи, поки привезуть нові черевики. Коли вона майже втратила терпіння, Саллі вийшла з вбиральні, випромінюючи бадьорість, як завжди, в гарному гуморі. І поки вони спускались сходами, ліхтарики в голові Ізабель освітлювали дві думки: «чи у мене сьогодні гарний колір обличчя?» і «цікаво, чи він добре танцює?».

Внизу, у великій клубній залі, її оточила зграйка дівчат, з якими вона познайомилась удень. Потім вона почула голос Саллі, яка по черзі називала імена (вона зловила себе на думці, що вітається із чорно-білими, незграбними і малознайомими фігурами). Десь промайнуло ім'я Блейн, але вона не змогла збагнути, де він. Це був дуже неловкий момент, коли всі юнаки вайлувато юрмились там і тут, наштовхуючись один на одного і врешті-решт залишаючись поряд із співрозмовниками, які цікавили їх найменше. Ізабель протиснулась разом із Фроггі Паркером до стільців біля сходів (колись вони разом бавились у «класики», тепер він був другокурсником із Гарварда). Ізабель згадала веселу історію з минулого — зараз це саме те, що потрібно. Те, як Ізабель могла використати якусь кумедну сценку для спілкування, було дивовижним. Спочатку вона захоплено розказала цю історію піднесеним контральто з краплею південного акценту; затим, пригадуючи кумедні моменти і усміхаючись своєю звабливою посмішкою, знову повернулась до початку, додаючи певних варіацій і розставляючи дотепні акценти — і все це у формі невимушеного діалогу. Фроггі був зачарований і зовсім не підозрював, що усе це — не для нього, а для двох зелених очей, що яскрили з-під ретельно пригладженого волосся. Отак Ізабель відкрила Еморі. Немов актриса, котра знає, яке враження справляє сплеск її природного, підвладного лише їй одній магнетизму на глядачів перших рядів, Ізабель зміряла поглядом свого візаві. Отже, у нього було золотисто-каштанове волосся (легке розчарування нагадало їй, що вона воліла би стрункого брюнета, як із реклами підв'язок)... Щодо решти — обличчя його вкривав ніжний рум'янець, про-

філь був, як у середньовічного лицаря. Увесь образ доповнював вишуканий костюм і шовкова гофрована манишка (які й досі так подобаються жінкам, але вже добряче набридли чоловікам).

Упродовж цих оглядин Еморі спокійно роззирався.

— Ви когось шукаєте? — запитала вона ніби мимохідь, невинно кліпаючи очима.

З-поміж метушні Саллі вже рушила до столика. Еморі протиснувся ближче до Ізабель і прошепотів:

— Знаєте, сьогодні я ваш кавалер за обідом. Нас уже попарували.

Ізабель аж подих перехопило — це було схоже на репліку кіногероя. І вона з досадою відчула, що вигідну роль забрали і віддали якомусь другорядному актору... Але вона не має права здавати своїх позицій ні на йоту! Між тим обідній стіл бринів сміхом. Поки всі розсідалися по місцях, Ізабель сиділа на чільному місці, і всі звернули на неї цікаві погляди. Вона насолоджувалася загальною увагою, навіть зашарілась, Фроггі Паркера настільки зачарував цей рум'янець, що він забув підсунути Саллі стілець (що його дуже збентежило). Еморі сидів з другого боку — самовпевнений і гоноровитий, вдивляючись у неї, але із відвертим захопленням. Вони з Фроггі заговорили майже одночасно:

— Я багато чув про вас відтоді, як ви ще носили кіски...

— Хіба ж не кумедно сьогодні вийшло...

Обидвоє осіклися. Ізабель трохи кокетливо глянула на Еморі. Із виразу її обличчя можна було здогадатись, що вона скаже, але вона вирішила уточнити:

— Як? Від кого?

— Від усіх — ще відтоді, як ви поїхали...

Вона зашарілась вдоволено. Праворуч від неї Фроггі, що вже вибув із строю (але ще цього не усвідомив), щось пробелькотів.

— Я маю зізнатись, що пам'ятав про вас усі ці роки... — продовжував Еморі.

Вона злегка нахилилась до нього і втупилась у салат із селери перед нею. Фроггі зітхнув — він знав Еморі, той просто створений для таких ситуацій. Він повернувся до Саллі і запитав, чи збирається вона вступати до коледжу наступного року. Натомість Еморі пішов у наступ.

— Мені на думку спало одне визначення, яке дуже вам пасує. (Це був його улюблений маневр: він зазвичай не мав якоесь кон-

кретне слово на думці.) Такий хід неодмінно викликав інтерес, зрештою, завжди можна було витрусити якийсь комплімент із підручних запасів.

— Он як? Що саме? — Обличчя Ізабель випромінювало цікавість.

Еморі похитав головою:

— Я ще недостатньо вас знаю.

— То, може, потім скажете? — Вона це вже прошепотіла.

Він нахилився ближче:

— Коли знайдемо час порозмовляти.

Ізабель усміхнулась:

— Вам хтось казав, що у вас дуже виразні очі?

Еморі намагався зобразити їх ще виразнішими. Йому здалось (але він не був упевнений), ніби її нога щойно торкнулась його під столом. Але це могла бути й ніжка столу, важко було сказати. Одначе його це схвилювало, і він почав метикувати, чи вдасться захопити той маленький закуток нагорі.

ГОЛУБ'ЯТА В ЛІСІ

Ізабель та Еморі не були безневинними, але й не були геть безсоромними. Більше того, в грі, яку вони затіяли, аматорський досвід мало що важив, ця гра мала б стати основною лінією для вивчення у прийдешні роки. Починали вони приблизно однаково: мали обидвоє привабливу зовнішність і збудливий темперамент, решта — то був результат популярних романів чи підслуханих у вбиральні уривків розмов старших за них. Коли їй було ледь трохи за дев'ять рочків, Ізабель вже навчилась кокетливо ходити, водночас її великі й променисті очі ще були квінтесенцією невинності.

Еморі мав значно менше ілюзій. Він чекав, поки ця маска спаде, але не заперечував її права цим бавитись. Вона, зі свого боку, не була надто вражена його навмисним витонченим скептицизмом. Вона жила у великому місті, що давало їй незначну перевагу у виборі. Але вона сприйняла його позу (це була одна із багатьох негласних домовленостей у такого роду справах). Він розумів, що користується особливою прихильністю лише завдяки попередній підготовці; він знав, що є просто найкращим варіантом в її полі

уваги і що треба підсилювати свої позиції, поки він не втратив цієї переваги. Отже, вони продовжували цю заманливу гру, яка б нажахала її батьків.

Після вечері почались танці — як годиться. Себто хлопці навипередки запрошували Ізабель, а потім сперечались по кутках: «Міг би дати мені ще хоч танець!», «Йй це теж не сподобалось, тож наступний танець — мій!» Але насправді для всіх хлопців відповідь була однакова: «Для мене велика приємність танцювати з вами, ви прекрасно танцюєте» — і всім однаково вона потискала руку.

Час спливав, пройшло дві години, врешті-решт менш заповзятливі кавалери звернули свій псевдопристрасний запал ще на когось. Об одинадцятій Ізабель з Еморі вже заховались у невеличкій читальній кімнаті нагорі. Вона усвідомлювала, що вони — гарна пара, і їм випало бути тут наодинці, поки хтось, не такий яскравий, сновигає і теревенить десь там унизу.

Хлопці, які проходили повз двері, із заздрістю дивились туди, а дівчата, заглядаючи, сміялись, дехто несхвально насуплювався і робив певні висновки.

Зараз вони вже досягли певної стадії. Розповіли одне одному, як складалось їхнє життя від останньої зустрічі (багато що із цього вона вже чула). Він нині другокурсник, член редколегії «Принстонівця» і планує її очолити на старших курсах. В свою чергу він довідався, що декілька її знайомих хлопців із Балтимора були жакливо «некеровані» і приходили на танці добряче «підігріті»; більшості із них було близько двадцяти, і всі вони їздили на яскравих «Штуцах». Багатьох уже не раз виключали із різних шкіл і коледжів, але дехто вже встиг заробити собі ім'я у спорті. Еморі дивився на неї із зрослим захопленням. Насправді близьке знайомство Ізабель із студентами університету тільки починалось. Вона була знайома (хоча й не близько) із багатьма молодиками, вони вважали її гарненькою лялечкою, варто придивитися. Але Ізабель так уміло сплітала байки про веселі пригоди, що їй би позаздрив навіть якийсь досвідчений віденський гуляка. (Така сила юного контральто на м'якому дивані.)

Еморі поцікавився: вона вважає його зарозумілим? Вона відповіла, що є різниця між зарозумілістю і впевненістю в собі. А вона обожнює впевнених у собі чоловіків.

— Фроггі — ваш близький друг? — у свою чергу запитала вона.

— Доволі близький. Чому ви питаєте?

— Він — незграбний танцюрист.

Еморі засміявся і додав:

— Він танцює так, ніби хоче закинути дівчину за спину, як лантух, а не вести її в танці.

Метафора їй сподобалась.

— Ви дуже влучно змальовуєте людей.

Еморі усіяло віднікувався, але з ходу придумав кілька влучних епітетів для кількох знайомих. Потім розмова зайшла про інше.

— У вас дуже гарні руки, — сказав він. — Ви, мабуть, граєте на піаніно?

Як уже говорилося, вони досягнули певної стадії (ні, більше того, дуже критичної стадії). Еморі витратив увесь день, щоб побачити її, але його поїзд від'їжджав о дванадцятій вісімнадцять ночі. Його валіза й кейс чекали на вокзалі; годинник почав підступно цокати в кишені.

— Ізабель, — раптом почав він — я хочу вам дещо сказати.

Вони вже обговорили «цей веселий погляд її очей», його голос змінився, і вона зрозуміла, що він захоче їй сказати (насправді їй було цікаво, коли він уже нарешті наважиться). Еморі простягнув руку і вимкнув світло над їхніми головами. У кімнаті запанувала темрява, лише приглушене червоне світло проступало крізь скло дверей читальні. Потім він промовив:

— Я не знаю, знаєте ви, чи ні, що ви... Господи, я намагаюсь вам сказати... Ізабель, я, мабуть, висловлюсь пишномовно, але це не так...

— Я знаю, — сказала вона ніжно.

— Можливо, ми ніколи більше не зустрінємось, як оце тепер.

Він сидів у іншому кутку дивана, але вона добре бачила його очі в темряві.

— Звичайно, зустрінємось, дурненький... — Вона зробила невеликий наголос на останньому слові, отож воно пролунало, як вияв приязні.

Він продовжував трохи захриплим голосом:

— У мене було багато захоплень — я гадаю, ви також захоплювались кимось, але, знаєте, ви... — Він раптом опустив підборіддя в долоні. — Але для чого це все? Ви підете своєю дорогою, я — своєю, мабуть.

На мить запала тиша. Ізабель була зворушена; вона зім'яла свій носовичок у маленьку кульку і впустила його на підлогу так, щоб тьмяне світло освітило її. Їхні руки на мить зімкнулись, але жодного слова не пролунало. Солодка тиша заповонила кімнату. За дверима якась заблудла пара щось музикувала на піаніно. Після стандартного «собачого вальсу» хтось завів «Голуб'ят у лісі», і в їхнє гніздечко долинув м'який тенор:

Дай руку мені,
В казковому сні
будемо поруч всі ночі і дні.

Ізабель почала тихо підспівувати і раптом аж затремтіла, коли відчула руку Еморі на своїй руці.

— Ізабель... — прошепотів він. — Ви знаєте, я втрачаю голову через вас! Може, я вам байдужий?

— Ні...

— Може, є ще хтось у вашому серці?

— Немає... — Він ледь міг чути її, хоча нахилився так близько, що відчував її подих на своїй щоці.

— Ізабель, я повертаюсь до коледжу на довгих шість місяців, то чому б нам... лише один солодкий спогад про вас.

— Зачиніть двері... — Голос її тихо прошелестів (він навіть не зрозумів, чи вона справді щось вимовила).

Він легко штовхнув двері, вони зачинились, музика, здавалось, вібрувала просто за дверима.

Місяць зійшов,
Час прощання прийшов...

«Яка прекрасна пісня», — подумала вона. Усе було прекрасно сьогодні, а передовсім — ця романтична сцена в цій затишній кімнаті. Руки їхні сплелись, і так хвилююче близько те, що неunikно мало статись. Все її майбутнє видавалось їй нескінченною низкою ось таких чудових сцен: у місячному сяйві і під блідими зорями, в затишних салонах лімузинів і в затишних кабріюлетах, ховаючись десь під кронами дерев (правда, головний герой міг помінятись, хоча цей теж був доволі милий). Він

ніжно взяв її за руку. Потім раптом повернув її долонею догори і прилинув губами.

— Ізабель... — Шепіт його змішався з музикою, і ніби хвилию їх пригорнуло одне до одного. — Можна я вас поцілую, Ізабель, Ізабель?

Її напіввідкриті уста потягнулись до нього у півтемряві. Раптом звідкись долинув галас і тупіт ніг, який стрімко наближався до них. Еморі блискавично дотягнувся до вимикача й увімкнув світильник. І коли двері прочинились і до кімнати влетіло трійко юнаків, серед них — розлючений і обділений увагою Фроггі, він уже гортав журнали на столику, а вона сиділа нерухомо, спокійна і зовсім не присоромлена, і навіть привітала їх люб'язною усмішкою. Але серце її шалено калатало, і почувала вона себе так, ніби у неї щось відняли.

Вочевидь, все скінчилося... Їх гучно покликали до танцю, вони глянули одне на одного, і в погляді його був відчай, а в її погляді — жаль. Вечір однак продовжувався, кавалери підбадьорились і знову змагались за право танцю з дівчиною.

О пів на дванадцятю Еморі чемно потиснув її руку, оточений усіма, хто хотів побажати йому щасливої дороги. На мить він утратив витримку, та й її дещо приголомшило, коли чийсь глузливий голос вигукнув зі сховку:

— Та забирай її з собою, Еморі!

Він трішки стиснув її руку, вона відповіла тим потиском, яким потиснула зо двадцять рук цього вечора, — і все.

О другій годині вони повернулись додому, і Саллі Візербі запитала: чи вони з Еморі гарно провели час у тій кімнаті? Ізабель спокійно повернулась до неї. Очі її світилися замріяним світлом, непорушною романтичною чистотою на кшталт Жанни Д'Арк.

— Ні, — відповіла вона. — Я більше такими справами не займаюсь; він просив, але я сказала «ні».

Коли вона влягалась у своєму ліжку, то думала про те, що він напише їй завтра у терміновому листі? У нього такі гарні уста... Чи вони ще колись...

«Тринадцять янголів охороняли їх...» — мугикала Саллі в сусідній кімнаті.

«Чорт! — вибухнула Ізабель, жбурляючи подушку в дорогий нічник. Затим вкрилася холодним покривалом. — Чорт!»

КАРНАВАЛ

Еморі досягнув мети: він увійшов до редколегії «Принстонівця». Сноби із молодших курсів були вдалим показником його успіху, ставлення до нього суттєво потепліло із наближенням клубних виборів. Їх із Томом постійно відвідували різні старшокурсники, вони незграбно вмошувались на краях столів і теревенили про що завгодно, тільки не про те, що було істинним мотивом їхнього візиту. Еморі був задоволений з напруженої уваги, зверненої на нього, і якщо візитери представляли клуб, який не дуже його цікавив, він із великим задоволенням шокував їх несподіваними запитаннями:

— Перепрошую, — ошелешив він якимось одну делегацію, — який клуб, ви кажете, представляєте?

Перед представниками «Плюща» чи «Котеджу» або «Тигру» він удавав «чемного, незіпсованого і простодушного хлопця», ніяків, ніби не здогадуєтесь, чому вони прийшли.

Коли настав ранок вирішального дня на початку березня, весь кампус охопила якась загальна істерія. А вони з Алеком Коннеджем прокралися в «Котедж» і спостерігали, як їхні одногрупники раптом усі наче схибнулися.

Були там і групи ренегатів — вони перебігали із клубу в клуб; були й такі, що зазнайомились два-три дні, і вже були друзями. Вони слізно благали, щоб їх зарахували до якогось клубу; спливали тут старі, замовчувані конфлікти саме тієї хвилини, коли новий кандидат пригадував комусь першокурсні кпини. Нікому невідомі студенти, які набрали необхідну кількість таких жаданих голосів, раптом робилися поважними персонами; а ті, про кого говорили «у них все гаразд», довідувались, що в них є приховані вороги, і їх раптом викинули на берег і там полишили. Чимало лунало й розмов про те, щоб залишити університет.

Серед своїх однокурсників Еморі бачив і таких, кого сторонилися тільки за те, що вони «носили зелений капелюх», «одягалися, як манекени в поганого кравця» або «напились якимось, як негоже джентльменам, прости Господи!», й узагалі через якісь незбагненні причини, відомі тільки тим, хто вигадував усі нісенітниці.

Кульмінацією цієї всеохопної вакханалії «товариськості» стала грандіозна вечірка в Нассау Інн, де пунш лився із велетенських чаш, і весь зал перетворився на шалене галасливе дійство із вихору облич.

— Привіт, Діббі, вітаннечко!
— Молодчина, Том, ти зібрав багато голосів у «Капелюсі»!
— Чуєш, Керрі...
— Ага, Керрі, я чув, ти пішов у «Тигр» разом зі всіма штангістами?

— Точно! А що мені робити в «Котеджі» — в цьому раю для донжуанів?

— Кажуть, Овертон зомлів, коли його прийняли в «Плющ». Ти гадаєш, він першого дня зареєструвався? Дзуськи, рвонув у Мюррей-Додж Холл велосипедом — перевіряти, чи не помилився хто.

— А ти, старий чортяко, як потрапив у «Капелюх»?

— Вітання!

— Навзаєм. Кажуть, ти там зібрав добру масовку...

Коли бар зачинився, вечірка розпалась на невеликі групи і розтеклась, горлаючи, по вкритому снігом кампусу. Усі ще перебували у чудернацькому настрої: снобізм і напруга нарешті були позаду, і можна робити що забажаєш упродовж наступних двох років.

Набагато пізніше Еморі згадував цю весну другого курсу як найщасливішу пору свого життя. Його думки були в повній гармонії із реальністю; він хотів лише плисти за течією, мріяти і насолоджуватись спілкуванням із десятками нових друзів у ці прекрасні квітневі вечори.

Якось ранком до нього забіг Алек Коннедж. Прокидаючись, він побачив, як крізь вікно ввірвалось сонце, освітлюючи Кембел-Холл у його величній красі.

— Гей, вставай, чуєш, Первородний Гріх? Хутчій збирай себе до купи! Щоб був через півгодини біля Рєнвіка! Хтось, вочевидь, роздобув машину. — Він зняв кришку бюрка і акуратно прилаштував на ліжку — з купою нотаток і вірізок невеликих статей.

— Це ти поцупив машину? — іронічно запитав Еморі.

— Узав у тимчасове користування для цільового використання! А будеш таким занудою — нікуди не поїдеш!

— Я, мабуть, іще посплю... — позіхнув Еморі, підводячись на ліжку, щоб дотягнутись по сигарету.

— Ти що — спати?

— А чом би й ні? У мене пара о пів на дванадцятую...

— Ей ти, зануда безпросвітна! Ти що — не хочеш гайнути до моря?

Почувши це, Еморі кулею вилетів з ліжка, змітаючи все громаджене з кришки бюрка на підлогу. До моря!.. Він стільки років не бачив його — ще з часів їхнього з матір'ю вояжу.

— А хто ще їде? — запитав він, натягуючи підштанки.

— Ну, Дік Гемберд і Керрі Голідей, Джесс Ферренбі і ще десь п'ятеро-шестеро. Поквапся, старий!

Через кілька хвилин Еморі вже наминав свої пластівці в Ренвіку, а о дев'ятій тридцять вони вже весело мчали геть із міста в напрямку пісочних пляжів Діл-Біч.

— Розумієш, — сказав Керрі, — машина десь звідтіля. Вочевидь, її викрали невідомі особи і покинули в Принстоні, тікаючи на Захід. А наш хитрий Хемберд отримав дозвіл від міської ради доправити її назад.

— А хтось має якісь гроші? — запитався Ферренбі, озируючись із переднього сидіння.

Дружним хором пролунала одностайна заперечна відповідь.

— Ну, так навіть цікавіше.

— Гроші? Які гроші? Ми можемо продати машину.

— Або отримаємо щось за повернене авто.

— А де ми візьмемо їжу? — запитався Еморі.

— Ти що, — докорив йому Керрі, — сумніваєшся у моїх здібностях протриматися три коротких дні? Дехто роками живе без нічого. Почитай часопис «Юний скаут».

— Три дні... — задумливо пробурмотів Еморі. — Але ж у мене лекції.

— Один з цих днів — Шабат.

— Все одно я можу прогуляти лише шість пар за півтора місяця, і все.

— Викиньте його геть!

— Ет, далеко йти!

— Еморі, не викаблучуйся, чув?

— Краще розслабся.

Еморі покірно замовк і зайнявся спогляданням ландшафту. Згадав уривок із Свінберна:

Зимові дощі і печалі забуті,
Час старих помилок і білих снігів;

Коханих розвели ті дні на розпутті,
Де світло померло, і ранок зацвів;
Час йде, все минає, скорботу забудь,
Набрякли бруньки, і морози минуть,
В зелених підлісках без сліду снігів,
Од квітки до квітки луна весни спів...

— Що таке, Еморі? Він, бачте, думає про поезію, співочих пташок і квіточки? По його очах, хлопці, видно все!

— Ні, не про те зовсім... — Він злукавив. — Про газету думаю, бо мав сьогодні здати матеріал. Але, мабуть, можна їм передзвонити.

— О! — із вдаваною повагою прокоментував Керрі. — Авжеж, така важлива персона...

Еморі почервонів, і йому здалось, що Ферренбі, якого він обійшов у конкурсі в газету, невдоволено сіпнувся. Звичайно, Керрі пожартував, але газету таки не варто було згадувати.

Був погідний день, вони наближались до узбережжя. Повіяло солоним бризом, і Еморі вже уявляв океан, довжелезні піщані пляжі і червоні дахи над блакитною водою. Вони мчали крізь маленьке містечко, і все бачене здійнялось в його свідомості зливою емоцій.

— Господи! Ви тільки погляньте на це! — скрикнув він.

— Що?

— Випустіть мене хутчіш! Я не бачив цього вже вісім років! Шановне товариство, зупиніть машину!

— Ну й дивак! — зауважив Алек.

— Авжеж, він у нас ексцентрик.

Автомобіль таки зупинили, і Еморі вискочив на узбіччя. Перед очима було море — синє і безмежне, воно ревло і шуміло. Справді, багато банальностей було сказано про океан, але якби хтось йому тоді сказав, що те, що він бачив, — банальне, він би остовпів від подиву.

— Уже час і пообідати, — нагадав Керрі, виходячи разом з усіма. — Давай, Еморі, повертайся до реальності. Почнемо з найкращого готелю, — продовжив він, — а далі подивимось.

Вони попрямували до найпристойнішого на вигляд готелю і, зайшовши до зали, умостились за столиком.

— Вісім «Бронксів»¹, — наказав Алек, — клубний сендвіч і жульєн. Обід на одного. Решту — всім.

Еморі трішки перекусив, він пригледів собі стілець, з якого було видно море і відчутно його шумовиння. Коли обід закінчився, вони неквапно закурили.

— Який там рахунок?

Хтось глянув на чек.

— Вісім двадцять п'ять.

— Зухвалий грабіж. Дамо їм два долари і один — для офіціанта. Керрі, збери дрібні гроші.

Підійшов офіціант, і Керрі повагом вручив йому долар, два долари жбурнув на чек і розвернувся йти. Вони неквапно рушили до виходу, їх переслідував ошелешений погляд слуги Ганімеда.

— Тут, мабуть, якась помилка, сер!

Керрі взяв рахунок і критично його зміряв.

— Жодних помилок! — сказав він, заперечно хитнувши головою, затим порвав рахунок на клапті, сунув обривки офіціантові і пішов. Офіціант стояв, як стовп, нерухомо і безвиразно.

— А вони за нами не кинуться?

— Ні, — сказав Керрі, — спочатку він подумає, що ми — сини багатія абощо, потім ще раз погляне на чек і покличе менеджера, а тим часом...

Вони залишили автівку на Есбері і поїхали трамваєм на Алленгерст, де оглянули залюднені павільйони. О четвертій їм захотілось підвечеряти. Цього разу вони заплатили ще меншу суму від загального рахунку; може, справа була в їхньому вигляді чи у стриманості, з якою вони поводитись, але їм усе зійшло з рук, і ніхто їх не переслідував.

— Бачиш, Еморі, ми соціалісти-марксистки, — пояснив Керрі. — Ми зневажаємо приватну власність і піддаємо її великому випробуванню.

— Але ж скоро ніч, — нагадав Еморі.

— Нічого, покладися на Голідея!

¹ «Бронкс» — алкогольний коктейль на основі вермуту, джину й соку. Вважають, що авторство коктейлю належить відомому бармену Джонні Солано. У 1934 році «Бронкс» включили до десятки найбільш затребуваних коктейлів у всьому світі.

Десь о пів на шосту вони вже добряче розвеселились і, взявши за руки, валандались по бульвару, співаючи веселу пісеньку про морські хвилі. Потім Керрі побачив якесь обличчя в натовпі, що привернуло його увагу, виділяючись із загальної маси. Керрі вигулькнув за мить разом із страхітливо зугарною дівчиною, яку тільки Еморі доводилось бачити. Її безбарвні уста розтягнулись від вуха до вуха, здоровенні зуби видавались наперед, малесенькі оченята косували до гачкуватого носа. Керрі блазнювато вклонився:

— Славетна Калука, гавайська королева! Дозвольте відрекомендувати вам панів Коннеджа, Слоуна, Гемберда, Ферренбі та Блейна!

Дівчина зробила реверанс до присутніх. «Бідолашне створіння, — подумав Еморі. — Мабуть, на неї раніше ніхто не звертав увагу, можливо, вона ще й недоумкувата». Поки вони прогулювались усі разом (Керрі запросив її на вечерю), вона не сказала нічого, що могло б змінити його думку.

— Вона воліє свої національні страви, — поважно звернувся Алек до офіціанта, — хоча будь-яка проста їжа теж згодиться.

Протягом усієї вечері він звертався до неї із підкресленою шаную, Керрі по-дурному до неї залицявся, сидючи із другого боку, а вона вишкірялася і шарілася. Еморі отримував задоволення, спостерігаючи цю виставу, подивований. Звідки в Керрі отой талант перетворювати незначний випадок на щось комічно-довершене? Вони, здавалось, всі могли щось подібне, і бути серед них уже було відпочинком. Загалом, Еморі любив людей поодиночі, але боявся натовпу (хіба що він був його центром). Він задумався: що кожен із них приносить у товариство, який їхній внесок у цю своєрідну атмосферу? Алек і Керрі були його душею, але зовсім не центром. Центром були мовчазний Гемберд і трохи гордовитий Слоун.

Дік Гемберд видавався Еморі, ще з першого курсу, виразним зразком аристократа. Він був худорлявий, але поставний, із чорним хвилястим волоссям, правильними рисами обличчя і смаглявою шкірою. Що б він не сказав — усе було якось невловно доречно. Він був безмежно хоробрий і доволі розумний, мав почуття честі і справедливості, які диктувались його благородством, окрім того, був напрочуд привабливим. Він міг бенкетувати, не втрачаючи контролю, навіть його найбільш богомні пригоди не виглядали позерством. Студенти одягались, як він, намагались

говорити, як він... Еморі подумав: хоча він і не в авангарді цієї когорти, але нізачо б цього місця не змінив.

Дік відрізнявся від добротного середнього класу (здавалося, він навіть ніколи не пітнів). І якщо комусь шофер міг відповісти фамільярно, почувши не менш фамільярне звертання, то Гемберд міг пообідати в «Шеррі» поруч із негром, і всім чомусь здавалось, що це нормально. Він не був снобом, хоча знався тільки з половиною своєї групи. Друзі його були найрізноманітніші: від найвищого класу до найнижчого, але втертись до нього в друзі було неможливо. Слуги обожнювали його. Він здавався еталоном того, до чого прагнули всі представники вищого класу.

— Він — як з тих світлин англійських офіцерів з «Ілюстрованих новин Лондона», які загинули... — якось сказав Еморі Алеку.

— Ну, — відповів Алек, — якщо хочеш знати, — ось тобі неймовірна правда: його батько був бакалійником, який розбагатів на продажу нерухомості в Такомі і десять років тому переїхав до Нью-Йорка.

Еморі раптом відчув, як усередині в нього все осіло.

Ця їхня прогулянка була наслідком бажання бути ближчими після тих клубних виборів — ніби спізнати один одного, згуртуватись, дати відсіч задушливому духові клубів. Це була полегкість після суворих умовностей, яких вони так неухильно дотримувались.

Після вечері вони відпроварили бідолашну Калуку до променаду і пішли вздовж пляжу до Есбері. Вечірнє море справило інше враження — всі його барви і прадавня м'якість зникли, воно здавалось чорною пустою із тужливих нордичних саг. Еморі згадав щось із Кіплінга:

«Береги Луканона до приходу мисливців на тюленів...»

Зрештою, це теж була музика, хоча й безкінечно печальна.

Десята година заскочила їх без копійки. Вони прекрасно повечеряли на свої останні одинадцять центів і, співаючи, вештались променадом повз казино й освітлені арки, зупиняючись, щоб послухати кожен вуличний гурт. Керрі організував збір пожертв «для французьких дітей, осиротілих під час війни» (вони зібрали долар і двадцять центів). На ці гроші вони купили бренді — на випадок, якщо замерзнуть вночі. День вони завершили в кінематографі, де дивились якусь стару комедію, вибухаючи час од часу диким реготом, чим викликали невдоволення решти глядачів.

У кіно вони зайшли із винятковою стратегією: кожен попередній показував білетеру на наступного. Слоун, який замикав ходу, зняв із себе всю відповідальність, щойно решта товариства розсіялись по залу, вдаючи що нікого не знає. І поки розлучений білетер гасав залом, він собі безтурботно зайшов досередини.

Потім вони возз'єднались біля казино і домовились про ночівлю. Керрі виканючив у сторожа дозвіл заночувати в альтанці. Замість матрасів вони назбирали стос килимків із пляжних кабінок, потім розмовляли до півночі і позасинали без задніх ніг. Хоча Еморі відчайдушно намагався не заснути, щоб ще трошки помилуватися дивовижним місяцем над морем.

Так збігали два щасливих дні: вони катались вздовж берега трамваем або авто чи гуляли пішки залюдненим променадом. Інколи хтось заможний їх пригощав, а найчастіше вони скромно вечеряли за рахунок довірливих рестораторів. Вони зробили знімки у фотоательє у восьми різних варіантах. Керрі як режисер вигадував сценки: то вони були університетською футбольною командою, то крутою бандою з Іст-Сайду в пальтах навиворіт (сам він сидів посередині під картонним місяцем). Можливо, світлини й досі у фотографа (бо вони так і не прийшли за ними). Погода була пречудова, і вони знову спали надворі, і знову Еморі заснув, хоч як намагався не спати.

Неділя почалась мляво й звично, і навіть море непривітно клекотіло, отож вони повернулись у Принстон на попутних «фордах» якихось фермерів (усі застудились, проте було що згадати).

Еморі навіть більше, ніж минулого року, нехтував своїми заняттями — не навмисне, а через лінощі й величезну кількість інших зацікавлень. Аналітична геометрія і меланхолійні гекзаметри Корнелі і Расіна мало його приваблювали. Навіть психологія, яку він із нетерпінням чекав, виявилась нудним предметом, де вивчали м'язові реакції і біологічні терміни, замість особливостей психіки та впливів на неї. Це були післяобідні заняття, які зазвичай занурювали його в сон. Він зрозумів, що відповідь: «суб'єктивно і об'єктивно, сер» вдовольняє всі запитання, і використовував ці слова за будь-якої нагоди. Це стало жартом в його групі, бо коли була його черга відповідати, Ферренбі або Слоун штовхали його ліктем, і він спросоння бурмотів рятівну фразу.

Було багато вечірок в Оранжі або на узбережжі, рідше — в Нью-Йорку або в Філадельфії. Одного вечора вони зібрали чо-

тирнадцять офіціанток із Чайлдса і повезли їх кататись по П'ятій авеню туди-сюди на верхньому майданчику автобуса. Вони всі пропустили більше занять, ніж було дозволено (що означало додаткові лекції наступного року), але весна була занадто короткою, щоб щось змогло перервати їхні веселі пригоди.

У травні Еморі обрали в комітет із організації балу з нагоди закінчення другого курсу. І після довгих нічних дискусій вони з Алеком таки склали попередній список кандидатів до ради старшокурсників і зазначили себе з-поміж перших. Рада старшокурсників складалась, як правило, із вісімнадцяти успішних студентів. Із огляду на керівну посаду Алека в університетській футбольній команді і на бажання Еморі замінити Берна Голідея на посаді головного редактора «Принстонівця» вони ще раз упевнились у правильності свого вибору. На диво, вони обидвоє включили ще й Д'Інвільє до списку кандидатів (таке ще рік тому здивувало би всіх).

Всю весну Еморі підтримував сяк-так листування з Ізабель Бордж, переमेжовуючи затяті суперечки із жвавим намаганням знайти якісь замітники слову «кохання». У своїх листах Ізабель була стриманою і зовсім не романтичною, і це його вразило. Але він ще сподівався, що вона здивує його, як тоді, в маленькій вітальні клубу Мінегага, і розквітне цієї весни, як екзотична квітка. Протягом травня він кожного вечора писав листи не менш як на тридцяти аркушах і надсилав їх у пухких конвертах із позначками «Частина I» і «Частина II».

— Ой, Алеку, здається, я втомився від коледжу, — сказав він сумно якось на одній із вечірніх прогулянок.

— Мені здається, я теж.

— Я б волів маленький будинок у селі в якихось теплих краях, дружину і ще щось, що не давало б залізити в рутину.

— Я теж.

— А ще хотів би покинути навчання.

— А що твоя дівчина каже на це?

— Ет, — Еморі відмахнувся. — Вона навіть ще й не думає про заміжжя... себто, не зараз. Можливо, в майбутньому.

— А моя — думає. Я заручився.

— Невже?

— Чесно. Але, будь ласка, не кажи нікому. Я можу й не повернутись наступного року.

— Але ж тобі лише двадцять! Покинути коледж?

— А чому це тебе дивує? Ти сам про це сказав хвилину тому...

— Авжеж, — перервав Еморі, — але то були лише мрії. Знаєш, я навряд чи наважився б покинути коледж. Мені просто якось сумно у такі прекрасні ночі. Інколи здається, що вони ніколи не повернуться, і що я не беру від них усе, що хочу. Я б волів, щоб моя дівчина жила десь поряд. Але одруження — навіщо? Особливо зараз, коли батько каже, що доходи вже не ті, що раніше.

— Ти правий, гріх марнувати такі вечори... — погодився Алек.

Але Еморі зітхав і по-своєму не гаяв тих вечорів. У нього була світлина Ізабель, вставлена в корпус старого годинника, і о восьмій майже кожного вечора він вимикав все світло, крім настільної лампи, і, сидючи біля відчиненого вікна, вдивляючись у знімок, писав Ізабель палкі листи.

«...о, як важко написати, що я насправді відчуваю! Коли я так багато думаю про Вас; Ви стали для мене мрією, яку я більше не можу вмістити на папері. Я отримав Ваш останній лист, і він прекрасний! Я перечитав його шість разів, особливо останню частину. Інколи мені дуже хочеться, щоб Ви були більш відвертою і сказали мені, що Ви насправді думаєте про мене. Бо Ваш останній лист занадто гарний, щоб бути правдою, і я вже не можу дочекатись червня! Постарайтесь приїхати на бал. Мені здається, Вам сподобається, і я хочу, щоб Ви були тут під кінець цього року. Я нерідко згадую, що Ви говорили мені того вечора, і мені цікаво, наскільки Ви були щирою? Якби це були не Ви, зрозумійте, мені здалося спершу, що Ви така непостійна і така популярна, що я не можу повірити, що справді Вам подобаюсь.

О, Ізабель, люба, сьогодні така чудова ніч! Хтось удалині на грає на мандоліні «Місяць кохання», і мені здається, ця музика на крилах принесе Вас крізь моє відчинене вікно. Зараз хтось грає «Бувайте, хлопці, з мене досить». О, як ця пісня пасує мені! З мене теж досить. Я вирішив, що більше не вип'ю жодного коктейлю і ніколи більше не закохаюсь — просто не зможу. Ви були занадто великою частиною мене в ці дні і в ці ночі, щоб я зміг навіть думати про іншу дівчину. Я постійно зустрічаю їх, але вони не цікавлять мене. Я не переситився, та й річ не в тому. Просто я закоханий... О, найдорожча Ізабель (чомусь не можу називати Вас інакше, ніж «найдорожча»), тільки б мені не обмовитись про

це при Вашій сім'ї в червні), Ви мусите приїхати на бал! Потім я приїду до Вас у гості на день, і все буде чудово...»

І так далі, те саме захопливе повторення, яке здавалось їм обом таким нескінченно заворожливим, неказанно новим.

Настав червень, дні були такі спекотні і мляві, що вони не могли навіть думати про екзамени, лише ліниво сиділи на подвір'ї «Котеджу», розмовляючи на якісь зтяжні теми. Галявіна, що вела до Стоуні-Брук, вкривалась блакитною імлою, бузок білів довкола тенісних кортів, а слова поступались місцем мовчазним сигаретам... Потім імла спускалась безлюдною вулицею уздовж проспекту Мак Кош, де звідусіль лунали пісні, аж до розпеченої і безжурної Нассау-стрит.

Том Д'Інвільє й Еморі гуляли допізна в ці дні. Лихоманка азартних ігор захопила весь другий курс, і вони різались у кості аж до третьої ранку спекотної ночі. Після однієї зтяжної партії вони вийшли з кімнати Слоуна, коли вже впала роса, і зірки почали зникати з неба.

— Давайте роздобудемо ровери і покатаємось, — запропонував Еморі.

— Гаразд. Я зовсім не втомився, а це майже остання ніч року. Адже всі ці клопоти з балом почнуться з понеділка.

Вони знайшли два ровери без замків на Холдер-Корт і поїхали десь о пів на четверту вздовж Лоуренсвіль-роуд.

— Що будеш робити влітку, Еморі?

— І не питай! Як завжди, я розмірковую. Місяць-два на Лейк Дженева — я розраховую, що ти будеш у мене в липні. Потім — Міннеаполіс, а це значить, низка танцювальних вечорів, салонні бесіди, нудота... Але ж, Томе, — він раптом додав: — Правда ж цей рік був божевільний?

— Послухай, — рішуче виголосив Том (новий Том, у костюмі від Брукса і черевиках від Френкса). — Я переміг у цій грі, але більше грати не хочу. Для тебе — це годиться, ти як гумовий м'ячик, і тобі це пасує. Але я не можу пристосовуватись до тутешнього снобізму — мене нудить. Я хочу поїхати туди, де людей не розмежують за кольором краваток і лацканами піджаків.

— Але ж так не можна, Томе, — заперечив Еморі, поки вони викочувались із зникаючої ночі. — Куди б ти не поїхав зараз — до тебе всюди будуть застосовувати ці стандарти: і «у нього це є»

або «в нього цього немає», себто, так чи інакше, тебе визначили, ти — хлопець із Принстона.

— Ну, тоді, — сказав Том, його хрипкий голос піднявся до жалібних інтонацій, — навіщо до цього повертатись? Я засвоїв усе, що Принстон міг запропонувати. Ще два роки цілковитого буквоїдств і брехні у клубах не допоможуть. Вони просто дезорганізують мене і перетворять на убогу повсякденність. Уже зараз я такий безхребетний, що мені дивно, як я взагалі з цим справляюся.

— Але ти не бачиш головного, Томе, — перервав його Еморі. — Ти дуже різко розплющив очі на цей повсякденний снобізм. У будь-якому разі Принстон дає вдумливій людині соціальну орієнтацію.

— Ти думаєш, це тут мене цього навчили, правда? — глузливо запитав він, змірюючи Еморі нищівним поглядом у напівтемряві.

Еморі тихо засміявся.

— Хіба це не так?

— Іноді мені здається, — сказав той повільно, — що ти мій чорний янгол. Я міг би бути хорошим поетом.

— Припини, це вже доволі жорстоко! Ти сам захотів приїхати у Східний коледж. І ти побачив підлих кар'єристів. Чи волів би залишатись сліпим, як наш Марті Кей? Ти б зненавидів себе.

— Так, — погодився він, — ти правий. Мені б це не сподобалось. Але все одно важко, коли з тебе роблять циніка у двадцять.

— А я таким народився, — пробурмотів Еморі. — Я — цинічний ідеаліст. — Він замовк і замислився, чи є в цих словах будь-який сенс.

Вони доїхали до сплячого гуртожитку Лоуренсвілля і повернули назад.

— Гарна прогулянка, таки правда, — невдовзі вимовив Том.

— Так. Незвичне закінчення вечора, сьогодні все як слід. Й оце розморене літо, а ще й Ізабель...

— Ох ця вже твоя Ізабель! Мені здається, вона недалеко... Давай краще вірші почитаємо.

Еморі виголосив «Оду солов'ю» до кущів, які вони проїжджали.

— Я ніколи не буду поетом, — сказав Еморі, коли закінчив декламувати. — Я не сенсуаліст, на правду; є лише декілька очевидних речей, які мене безумовно хвилюють: жінки, весняні вечори, музика вночі, море. Я не вловлюю таких тонкощів, як «глас срібних труб», я, можливо, й мисляча людина, але ніколи не напишу щось краще, ніж посередня поезія.

Вони виїхали до Принстона, коли сонце вже малювало золоті збризки на небі за корпусом випускників, і побігли в душ, який мав замінити пропущений сон. Під обід вулиці заповнили випускники-студенти у яскравих костюмах, їх супроводжували хори й оркестри. В шатрах відбувались шумливі збори під помаранчево-чорними прапорами, які звивались і лопотіли від поривів вітру. Еморі довго дивився на павільйон із табличкою «Шістдесят дев'ятий». Там було декілька сивоволосих чоловіків, вони тихо вели бесіду, а поруч проходили студенти-початківці, аж поки всі сплелись в одну-єдину панораму.

Раптом одного дня на зламі червня сталась страхітлива трагедія. Ввечері, після велопрогулянки до Лоуренсвілля все товариство вирушило до Нью-Йорка у пошуку пригод. До Принстона вони повертались двома машинами. Вечірка була веселою, і всі були на різній стадії захмеліlosti. Еморі їхав у другій машині; вони повернули не туди і збилися з дороги, їм довелося їхати швидше, щоб надолужити час.

Ніч була ясною, весела поїздка запаморочила Еморі. В його голові блукали варіації двох поетичних строф...

Сріблястий екіпаж вночі прорізав тишу вулиць,
І жоден шелест не порушив спокій...
Як океану хвилі, розступились на шляху акули,
Одблискуючи в водах зорі самотні,
Так в місячній серпанку розітнув він гущавині лісів.
Лиш чути в небі плач нічних птахів...

Обитель виникла у світлі ліхтарів,
Пожухлі стіни в жовтих тінях ночі —
І тишу раптом сміх прорвав і обімлів...
В обіймах червня екіпаж зникає світ за очі,
За ним поблякли ті химерні тіні.
І раптом жовтий світ став темно-синім...

Вони різко загальмували, Еморі заляк, намагаючись видивитись, що це було. Якось жінка стояла обабіч дороги, розмовляючи з Алеком, який був за кермом. (Потім він згадував, що вона видалась йому гарпією в своєму старому халаті.) І якимось скрипучим і глухим був її голос:

— Ви студенти з Принстона?

— Так.

— Там один із ваших щойно загинув, а двоє при смерті.

— Господи!

— Ось там! — Нажахані, вони намагались збagnути, куди вона показувала. Під жовтим світлом ліхтаря лежало тіло долілиць у наростаючій калюжі крові.

Вони вискочили з машини. Здогадка промайнула в голові Еморі: це волосся... це волосся... Потім вони перевернули тіло...

— Це ж Дік... Дік Гемберд!

— Боже!

— Послухай серце!

І знову голос старої відьми — пекельний і наче аж триумфуючий:

— Мертвий він, мертвий... Машина перекинулась. Ті двоє, що вціліли, винесли інших, але цей — йому вже не допоможеш...

Еморі кинувся в дім, решта пройшли за ним, несучи обм'якле тіло. Вони поклали його на диван в убогій маленькій вітальні. Слоун із понівеченим плечем сидів у фотелі. Він марив і щось повторював про лекцію з хімії о 8.10.

— Не знаю, що сталося... — сказав Ферренбі захриплим голосом. — Дік був за кермом, він не хотів поступатись. Ми казали, що він багато випив... а потім цей клятий поворот, Господи!.. — Він упав на підлогу, його плечі здригались.

Приїхав лікар, Еморі підійшов до дивана. Хтось передав йому простирadlo, щоб накрити тіло. З несподіваною тверезістю він підняв одну безвільну руку і дав їй впасти. Чоло було холодне, але обличчя ще зберігало якийсь вираз. Він поглянув на шнурки черевиків — Дік ще їх зав'язував сьогодні зранку. Він зав'язував їх... а зараз це була важка безживна маса. Все, що залишилось від шарму й особистості Діка Гемберда, такого, яким він його знав, — усе це було так жахливо й нешляхетно, і близько до землі. Всі трагедії мають той відтінок убогості й гротеску, марноти, нікчемності... так помирають тварини... Еморі пригадав жахливо розчавленого kota десь у якомусь провулку його дитинства.

— Хтось має відвезти Ферренбі у Принстон.

Еморі вийшов на вулицю і зіщулився від раптового пориву нічного вітру, того вітру, що вистукував розбитим крилом слізний тихий мотив шматком спотвореного металу.

КРЕЩЕНДО

Наступного дня почалась рятівна метушня. Коли Еморі залишався наодинці, його думки невідворотно поверталися до незугарно відкритої червонястої порожнини рота на білому обличчі. Але рішучим зусиллям він накидав на ці спогади стос дрібних клопотів і холоднокровно закрив їх десь у глибині свідомості.

Ізабель та її мати приїхали о четвертій. Їхній автомобіль жваво котився по Проспект-авеню повз радісний натовп. Вони підїхали до «Котеджу», щоб випити чаю. Того вечора в клубах проводили святкові вечери. Отож о сьомій він передоручив Ізабель одному першокурснику і домовився зустрітись з нею об одинадцятій в спортивному залі, коли старшокурсників впускали на бал для молодших. Вона була втіленням його мрій, і він з нетерпінням чекав, щоб зробити цей вечір найпрекраснішим. О дев'ятій старші вишикувались біля своїх клубів і спостерігали за галасливою факельною ходою першокурсників. Еморі було цікаво, чи ряди його друзів у фраках на фоні величних стін й у світлі факелів справляють на спантеличених і галасливих новоприбульців таке саме яскраве враження, як і на нього рік тому.

Наступного дня його закрутив інший вихор. Вони обідали у веселій компанії шістьох у невеликій приватній їдальні при клубі. Еморі з Ізабель обмінювались ніжними поглядами обіч смаженої курки і вірили, що їхнє кохання вічне. Вони танцювали на балу до п'ятої. Залицяльники перехоплювали Ізабель до танцю, і чим далі, тим було розкутіше і веселіше. Запал наростав із кількістю випитого в гардеробній вина, яке завбачливо принесли в кишенях пальт, і це спонукало забути ще на день втому останніх днів. Вервечка кавалерів — то якась однорідна маса, наділена єдиною душею. Поруч вальсує темноволоса красуня, вони шепочуться, весь стрій гойдається з нею в такт, потім найзухваліший зализа рішуче виступає наперед і розбиває пару танцюючих. Затим шестифутова дівчина (її привів Кей і намагався всім зарекомендувати увесь вечір) проскакує повз них, стрій хитнувся назад, намагаючись видивитись щось у закутках залу. Кей, нетерплячий і змокрілий від танцю, пробивається крізь натовп, вишуковуючи знайомі обличчя.

— Друзяко, тут є одна симпатична...

— Вибач, Кею, але я вже домовився. Маю вклинитись в один танець.

— Тоді, може, наступний?

— Ну, не знаю, я пообіцяв, клянуся... Знайди мене, коли в неї буде ще один вільний танець.

Еморі був у захваті, коли Ізабель запропонувала втекти на годинку і покататись околицями на її машині. Ця солодка година промайнула дуже швидко, поки вони плавно котилися дорогами довкола Принстона і розмовляли, торкаючись сором'язливо і схвильовано (але лише дотично) сердечних тем. Еморі почував себе якось дивно вразливо і навіть не намагався поцілувати її.

Наступного дня вони вирушили на обід до Нью-Йорка проїздом через Джерсі, а після обіду пішли дивитись якусь драматичну п'єсу. Ізабель не могла стримати сліз всю другу дію. На продив, Еморі не здивувався, навпаки, його переповнило почуття ніжності. В пориві він хотів нахилитись і витерти її сльози поцілунками, вона ж простягнула в темряві свою руку, і він м'яко її стиснув.

О шостій вони приїхали в літній будинок Борджів на Лонг-Айленді, й Еморі побіг нагору, щоб перевдягнутись у вечірній костюм. Коли він застівав запонки, то раптом усвідомив, що ще ніколи так не насолоджувався життям, як зараз, і, мабуть, вже ніколи так і не буде. Все було покрите блаженним серпанком його власної молодості. Він досягнув свого статусу з-поміж найкращих у Принстоні. Він був закоханий, і це було взаємно. Він поглянув на себе в дзеркало, намагаючись виявити ті якості, які дозволяли йому бачити чіткіше, ніж решта людського натовпу, приймати тверді рішення, бути спроможним слухати і підкорятись своїй власній волі. Мало що в житті він хотів би зараз змінити... Хоча Оксфорд міг би дати більш широке поле для діяльності.

Він мовчки захоплювався собою. Як він доречно виглядає і як йому пасує смокінг! Він вийшов до холу і, почувши кроки, зупинився коло сходів. Це була Ізабель, і ще ніколи, від пишного сяючого волосся і до маленьких золотих черевичків, вона не здавалась йому такою прекрасною.

— Ізабель! — вигукнув він і мимоволі простягнув свої руки. І як у прекрасних романах, вона кинулась в його обійми, і ті півхвилини, коли їхні уста зустрілись, стали найвищою точкою його марнославства, вершиною юного егоїзму.

Розділ 3 ЕГОЇСТ У РОЗДУМАХ

— Ой! Відпусти!

Він опустив руки.

— Що таке?

— Твоя запонка, ти подряпав мене, дивись! — Вона скосила погляд, намагаючись розгледіти маленький, розміром із горошину, слід, який вже почав проростати рожевим на її білосніжній шкірі.

— О, Ізабель... — дорікнув він сам собі,— який я незграба... Вибач, не треба було так міцно тебе обіймати.

Вона нетерпляче відвела голову.

— Ой, Еморі, ну звичайно, ти не навмисне, і не дуже боляче, але що тепер із цим робити?

— Що робити? — перепитав він. — Ота цятка... та вона скоро зникне...

— Не зникне! — сказала вона, уважно роздивляючись плямку. — Дивися, як її помітно, це виглядає як... О, Еморі, що робити? Якраз на рівні твого плеча.

— Помасажуй, — запропонував він, намагаючись не засміятися.

Вона обережно потерла подряпину кінчиками пальців — сльози набігли їй на очі і скотились по щоці.

— О, Еморі! — сказала вона розпачливо, піднімаючи догори стражденне обличчя. — Так тільки гірше, у мене вся шия вже червона. Що ж його робити?

У його голові спливла цитата, і він не стримався вимовити її вголос:

— «Всі аромати Аравії не обілять цю маленьку ручку...»

Вона підвела погляд, і сльозинка в її очах блиснула, мов лід.

— Не надто ти чуйний.

Еморі не зрозумів, що саме вона мала на увазі.

— Ізабель, любя, я гадаю воно...

— Не чіпай мене! — раптом закричала вона. — Я так хвилююсь, а ти глузуєш!

Він знову дав маху.

— Це ж дрібниця, Ізабель, ми саме не так давно розмовляли про почуття гумору...

У кутиках її рота з'явилось щось, що трохи нагадувало саркастичну подобу усмішки.

— Ну вже помовч! — раптом злісно вигукнула вона і втекла коридором до своєї кімнати. Еморі уклія на місці, збентежений і сповнений каяття.

— От дідько...

Коли Ізабель знову з'явилась, її плечі вкривав легкий шарф, і вони спустились сходами у повнім мовчанні, яке тривало упродовж всієї вечері.

— Ізабель... — почав він, заледве вони сіли до авта, щоб вирушити на танці в заміський клуб Гринвіча (терпець йому вривався). — Ти зла, зараз і я розізлюсь. Давай поцілуємось і покладемо цьому край.

Вона насупилась.

— Терпіти не можу, коли з мене глузують, — врешті вимовила вона.

— Я більше не буду. Я ж зараз не сміюсь, правда?

— Але ти сміявся!

— Не будь такою по-жіночому прискіпливою.

Її губи іронічно скривились:

— Буду такою, якою захочу!

Еморі ледве стримувався. Він вже усвідомив, що у нього не було ані дрібки справжньої любові до Ізабель, але її холодність зачепила його. Він хотів поцілувати її і зламати її опір (так він зможе поїхати завтра зранку, і щоб не перейматись цим більше). І навпаки, якщо він не поцілує її, то буде привід драгуватись... Його впевненість у собі як у завойовнику похитнулася б. І не годилось вийти переможеним з такою упертою воїтелькою, як Ізабель.

Можливо, вона здогадувалась про все це. У будь-якому разі, ця ніч, яка мала стати звершенням романтики, зникла на крилах нічних метеликів над головою, із запахами придорожних садів. Але не було ані меланхолійних слів, ані солодких зітхань.

Потім вони повечеряли шоколадним тортом з імбирним пивом у буфеті, й Еморі оголосив своє рішення:

— Я їду завтра зранку.

— Чому?

— А чом би й ні? — відрізав він.

— У цьому немає потреби.

— Однак я вже вирішив.

— Гаразд. Якщо ти настоюєш на цьому, хоч це виглядає смішно...

— Ну, не треба це так обставляти, — заперечив він.

— ...просто тому, що я не дозволила себе поцілувати. Хіба ні?

— Слухай, Ізабель, — перервав він. — Ти знаєш — це не так, а навіть якби й так? Ми досягнули певної стадії, коли ми або цілуємось, або... або — нічого. Ти ж відмовляєшся через дріб'язкові причини.

Вона вагалась.

— Я навіть не знаю, що думати про тебе, — почала вона слабку і надто невдалу спробу порозумітися. — Ти такий дивний...

— Чим саме?

— Ну, я гадала, ти такий упевнений в собі, і все таке... Пам'ятаєш, ти колись казав, що можеш робити все, що захочеш, чи отримати все, що хочеш?

Еморі почервонів (він багато що їй наговорив).

— Ну і що?

— Сьогодні ти, здається, не був такий упевнений в собі. Може, ти просто хвалько.

— Аж ніяк, — заперечив він. — У Принстоні...

— Ой, цей твій Принстон! Ти повсякчас про нього говориш, здається, що нічого більше не існує! Може, ти й пишеш краще, ніж будь-хто в тій своїй газеті; може, першокурсники й думають, що ти дуже поважна персона...

— Ти не розумієш...

— О ні, я розумію! — перебила вона. — Дуже добре розумію, бо ти постійно говориш лише про себе. Колись мені це подобалось, а тепер ні.

— Сьогодні я теж говорив тільки про себе?

— В тому-то й річ, — наполягала Ізабель. — Сьогодні ти мене просто засмутив... Ти сидів і спостерігав, куди я дивлюсь.

Я постійно мушу думати, коли розмовляю з тобою, — ти такий скептичний...

— Отже, я примушую тебе думати? — повторив Еморі глузливо.

— Я з тобою повсякчас напружена, — уперто вела своє вона. — І коли ти аналізуєш кожну дрібну емоцію і дію — у мене просто вибухають нерви.

— Я знаю, — погодився Еморі і безпорадно похитав головою.

— Пішли. — Вона підвелася, він якось машинально підвівся також, і вони дійшли до останньої сходинки.

— Коли звідси поїзд?

— Є десь о 9.11, якщо ти насправду мусиш їхати.

— Так, справді мушу. На добраніч.

— На добраніч.

Вона пішла. Еморі повертався до своєї кімнати і згадував, що він вловив хмарку невдоволення на її обличчі. Він лежав у темряві і гадав, чи це дуже його зачіпає, чи то лише вражене самолюбство. А може, врешті-решт, його характер просто не надається до романтичної любові.

Коли він прокинувся, то відчув, начебто повернувся до тям. Ранковий вітерець злегка гойдав ситцеві фіранки на вікнах, і він був трохи спантеличений тим, що не у своїй кімнаті в Принстоні, де на стіні над бюроком висять його шкільні футбольні світлини, а на протилежній стіні — світлини із клубу «Трикутник». Потім старий годинник десь у коридорі пробив восьму, і до нього повернулись спогади про вчорашню ніч. Він вистрибнув із ліжка і швидко одягнувся. Треба швидше звідси забиратися, поки він не стрів ненароком Ізабель. Те, що вчора здавалось болочим, сьогодні виглядало надокучливим спогадом. О пів по восьмій він уже був одягнений і сів біля вікна; серце його стискалось трохи більше, ніж він собі думав. Цей сонячний і ясний, сповнений запахами садів ранок видався йому злою насмішкою; десь на ганку внизу він почув голос місіс Бордж і подумав: де ж зараз Ізабель?

Хтось постукав у двері.

— Автомобіль буде за десять дев'ята, сер.

Він повернувся до споглядання видів з вікна і знову й знову механічно повторював вірша із Браунінга, який колись процитував Ізабель у листі:

Неповним було наше щастя — пробач,
Згадки завмерли вицвілим листям;
Ми сповна не сміялись, не рвав душу плач,
Ми згасли, спрагли й голодні за щастям.

Але його життя не буде неповним. Він вдовольнив себе похмурою думкою, що, можливо, вона просто не була такою, як він собі вигадав, і що більшого їй не досягнути, і ніхто більше не примусить її задуматись. Але саме через те вона його й відштовхнула. Еморі раптом відчув, що втомився постійно думати й думати.

— А нехай іде до біса... — гірко вимовив він. — Весь рік мені зіпсувала.

НАДЛЮДИНА БАЙДУЖІЄ

Одного спекотного дня Еморі приїхав у Принстон і приєднався до виснаженого задухою натовпу студентів, які швенділи вулицями, очікуючи переекзаменування. Це було так безглуздо — починати наступний курс із додаткових занять у задушливій кімнаті, намагаючись осмислити занудні перетини конусів. Містер Руні, мимовільний наставник дубоголових, проводив заняття і викурював одну за одною сигарети «Пел Мел», малюючи діаграми і виводячи рівняння від шостої ранку і до півночі.

— Отже, Лангедаку, якщо я використаю цю формулу, де буде точка «А»?

Лангедак випрямляв усі свої важкі фути футбольної маси і намагався сконцентруватись.

— У... а... хай йому грець, якщо я знаю, містере Руні.

— Звичайно, звичайно, не можна застосувати цю формулу тут. Ось що я хотів від вас почути.

— Так, не можемо, звичайно.

— А знаєте, чому?

— Думаю, так...

— Якщо ви ще не зрозуміли, то скажіть мені, я тут для того, щоб вам пояснити.

— Містере Руні, якщо ви не проти — поясніть ще раз.

— З радістю. Отже, маємо точку «А»...

Кімната була лабораторією безголових — два довжелезні столи із зошитами, перед ними — містер Руні без піджака і десяток хлопців, згорблених на стільцях: Фред Слоун, пітчер, якому неодмінно потрібно було здати талони; «Сухий» Лангедак, який цієї осені міг би перемогти команду Єля, якби набрав нещасні п'ятдесят відсотків; Мак Дауелл, розбишака-першокурсник, який вважав, що бути серед цих багатообіцяючих атлетів — то вершина досягнення.

— Шкода мені тих нещасних, які не мають ані цента на репетитора і мусять все підтягати самі за семестр, — сказав він якось Еморі із недбало звійшеною сигаретою в блідих губах. — То буде дуже нудно, а протягом семестру в Нью-Йорку повно набагато цікавіших справ. Я думаю, вони не знають, що втрачають.

І так багато було слів «ти і я» в розмові Мак Дауелла, що Еморі ледь не виштовхнув його з вікна. Наступного лютого його мама буде дивуватись, чому він не вступив до клубу і не збільшить йому кишенькових... маленький дурний провінціал...

Крізь дим і нудотливу атмосферу, крізь його глибоку задуму доносився чийсь безпорадний вигук: «Я не розумію! Повторіть ще раз, містере Руні!» Більшість із них були такі туполобі і такі байдужі, що вони навіть і не визнали б, що чогось не розуміють (серед них був і Еморі). Він не міг змусити себе збагнути перетини конусів; їх спокійна й дражлива поважність зухвало проступала у задушливих кімнатах містера Руні крізь спотворені ним незрозумілі анаграми.

Він зробив останнє зусилля вночі перед екзаменом (певна річ, із мокрим рушником на голові), а потім у блаженному невіданні після складання екзамену ламав собі голову, де ж поділись усі барви й амбіції минулої весни? Разом із розладом стосунків з Ізабель успіхи на старших курсах якось уже не так сильно захоплювали його, і він незворушно уявляв свій можливий провал, хоча й розумів, що це означало його звільнення з посади в редколегії «Принстонівця» і кінець усіх шансів потрапити в раду старшокурсників.

Хоча йому поки щастило.

Він позіхнув, нашкрябав урочисту присягу на екзаменаційній роботі й побрів з аудиторії.

— Якщо ти не здав, — сказав Алек, який щойно повернувся, коли вони сиділи біля вікна в кімнаті Еморі і міркували щодо

нового декору стін, — то ти найбільший у світі дурень. Твої акції в клубі і в кампусі впадуть, як ліфт.

— От дідько, я знаю! До чого ще раз мені нагадувати?

— Бо ти це заслужив. Ніхто тепер не ризикне визнати тебе придатним для посади голови газети.

— Та облиш уже, — запротестував Еморі. — Почекай поки, там буде видно. Я не хочу, щоб кожен у клубі нагадував мені про це, ніби я призовий кінь на перегонах, що не прийшов першим.

Одного вечора через тиждень Еморі зупинився під своїм віконом по дорозі на Ренвік і, побачивши світло, гукнув:

— Гей, Томе, є пошта?

Голова Алека з'явилась у жовтому квадраті світла.

— Так, твої результати прийшли.

Його серце шалено закалатало.

— Який колір — блакитний чи рожевий?

— Я не відкривав. Краще піднімісь сам.

Він піднявся в кімнату і попрямував до столу, і раптом помітив, що в кімнаті були ще хлопці.

— Добрий вечір, Керрі. — Він був підкреслено ввічливий. — О, мужі Принстона! — Здається, тут були здебільшого друзі, отож, він узяв конверт із позначкою «Відділ реєстрації» і нервово зважив його.

— Схоже, тут вагомий папірець.

— Відкривай, Еморі.

— Але для драматизму кажу вам: якщо папір блакитний — моє ім'я більше не стоятиме у списку редколегії «Принстонівця», і моя коротка кар'єра закінчилась. — Він зупинився і вперше помітив погляд Ферренбі (він дивився на нього голодним нетерплячим поглядом). Еморі багатозначно поглянув на нього.

— Уздріть примітивні емоції на своєму обличчі.

Він розірвав конверт і підніс папірець до світла.

— Ну?

— Блакитний чи рожевий?

— Кажі, не тягни!

— Ми чекаємо, Еморі.

— Та засмійся вже чи вилайся!

Настала пауза... маленький рій секунд пронісся вмиль... Він глянув знову, і ще один рій секунд зринув у небуття...

— Блакитний, як небо, панове...

ПОСТФАКТУМ

Все, що Еморі робив того року — від раннього вересня і до пізньої весни, — було таким недоцільним і неконструктивним, що не варто навіть про це писати.

Звичайно, він одразу пошкодував за тим, що втратив. Його філософія успіху завалилась, і він не міг зрозуміти причини.

— То твої власні лінощі, — сказав якимось пізніше Алек.

— Ні, то щось глибше. У мене з'явилось таке відчуття, що така була моя доля — втратити цей шанс.

— Вони би з радістю викинули тебе з клубу; кожен, хто заваляє екзамен, робить нашу команду слабшою, розумієш?

— Ненавиджу цю точку зору.

— Звичайно, якби ж ти доклав хоч маленьке зусилля, то зміг би все повернути, лиш би захотів.

— Ні, з мене досить. Не хочу більше нічого, що стосується впливу в коледжі.

— Але, Еморі, чесно: мене навіть не так засмучує те, що ти не будеш головним редактором, чи те, що ти не потрапиш у Раду, як те, що ти завалив цей екзамен.

— А мене — ні, — повільно вимовив Еморі. — Я злий на конкретну річ. Моє неробство абсолютно відповідало моїй системі, просто удача підвела.

— Твоя система підвела, ти хотів сказати?

— Можливо.

— І що ж ти будеш робити? Швидко вигадась нову, кращу, чи залишишся нікчемою на наступні два роки — ти, хто подавав надії?

— Ще не знаю...

— Ну, Еморі, хвіст трубою!

— Подумаю.

Точка зору Еморі хоча й була ризикованою, але не такою вже й далекою від істини.

Якби його реакцію на оточення можна було б зобразити у таблиці, то вона виглядала б приблизно так (починаючи із його дитячих років):

1. Ранній Еморі.

2. Еморі плюс Беатріс.

3. Еморі плюс Беатріс, плюс Міннеаполіс.

Потім Сент-Реджис, який розбив його на друзки і зібрав заново.

4. Еморі плюс Сент-Реджис.

5. Еморі плюс Сент-Реджис плюс Принстон.

Таким була його найефективніша стратегія: до успіху через конформізм. Ранній Еморі — ледачий мрійливий бунтівник — майже ніколи не виринав на поверхню. Він пристосовувався, він досягав успіху, але його уява не була ані задоволена, ані захоплена тими успіхами, він байдуже відкинув це все і став знову:

6. Початковий Еморі.

ФІНАНСОВА ЧАСТИНА

Його батько помер тихо і непомітно на День подяки. Дисонанс між смертю і мальовничістю Лейк-Дженева, а ще благородною стриманою поведінкою його матері втішили його, і він споглядав похорон зачудовано і спокійно. Він вирішив, що волів би поховання, аніж кремацію, і усміхнувся, згадавши, коли малим хотів померти від повільного згасання десь у верхів'ях дерев. Наступного дня після похорону він розважав сам себе у великій бібліотеці, завалюючись на канапу у вишуканих позах, намагаючись уявити, як би він краще виглядав, коли прийде його смертна година, — отак, із сумирно схрещеними на грудях руками (монсеньйор Дарсі якось окреслив цю позу як найбільш благопристойну)? Чи щось байронівське, аж язичницьке (наприклад, закинувши руки за голову)?

Але що зацікавило його більше, ніж безповоротний відхід його батька від справ мирських, то тристороння розмова між Беатріс, містером Бартоном із «Бартон і Крогман» (їхніми юристами) і ним самим, яка відбулась кілька днів потому. Він уперше був ознайомлений із сімейними фінансовими справами і довідався, яким чималим статком володів колись його батько. Він узяв гробсх, помічений «1906», і уважно його переглянув. Загальні витрати того року сягали замалим сто десять тисяч доларів. Сорок тисяч були взяті із особистих статків Беатріс, але детального їх обліку не провадилося: просто все було помічено, як «Векселі, чеки і кредитні розписки, пред'явлені Беатрісі Блейн». Інші витрати були розписані дуже скрупульозно: податки та ремонтні роботи в маєтку Лейк-Дженева склали майже дев'ять тисяч

доларів; витрати на загальне утримання (включно з електромобілем Беатріс і новим французьким автомобілем) сягали понад тридцять п'ять тисяч доларів. Усе решта було детально перелічене, але інколи у правій колонці книги не було жодних відомостей, звідки надійшов дохід.

Книга за 1912 рік шокувала Еморі своїми цифрами: різко зменшилась кількість облігацій і впали доходи. Ця різниця не була такою відчутною із грішми Беатріс, але було зрозуміло, що попереднього року батько провів декілька невдалих біржових операцій із нафтою. Нафта згоріла, а Стівен Блейн сильно обпiкся. Наступний рік і подальші показували той самий спад, і Беатріс почала вперше використовувати свої власні кошти для утримання будинку. Рахунок за послуги її лікаря за 1913 рік становив більше дев'яти тисяч доларів.

Достеменний стан справ видавався містеру Бартону туманним і заплутаним. Були нещодавні вкладення, але надходження від них на даний момент були сумнівними, і він здогадувався, що, можливо, були інші спекуляції й обмінні операції, щодо яких з ним не консультувалися.

Через декілька місяців Беатріс написала Еморі листа із повним викладенням їхньої ситуації. Загальний підсумок статків Блейнів і О'Хара складався із маєтку в Лейк-Дженева і приблизно півмільйона доларів, який був вкладений у доволі консервативні шестипроцентні облігації (хоча Беатріс додала, що при першій нагоді обміняє їх на акції залізних і трамвайних компаній).

«Я більше аніж упевнена, — писала вона Еморі, — єдине, в чому ми можемо бути переконані, це те, що люди не сидять на місці. Приміром, Форд давно облаштовує свої справи довкола цієї ідеї. Отже, я дала вказівку містеру Бартону вкладати в такі компанії, як «Північна Тихоокеанська» і «Компанія швидких міських перевезень» (так вони називають трамваї). Ніколи собі не пробачу, що не купила акцій «Віфлеємської сталі». Я чула про них дивовижні історії. Ти мусиш зайнятись фінансами, Еморі! Я впевнена: ти зможеш себе в цьому проявити. Почати можна з кур'єра або касира, і я переконана, що ти дуже швидко піднімешся по кар'єрній драбині. Якби я була мужчиною, я би просто закохалась у біржові операції (схоже, то моя стареча пристрасть). До речі, хочу обговорити з тобою ще дещо. Кілька днів

тому я познайомилась на чаюванні із надзвичайно сердечною місис Біспам. Вона розповіла, що її син навчається в Єлі, і він їй пише, що всі тамтешні студенти носять легку одяганку навіть узимку, і ходять з непокритими головами і в легких черевиках навіть у найхолодніші дні! Отже, Еморі, я не знаю, чи є така мода в Принстоні, але я не хочу, щоб ти був таким дурнем! Такі бевзі можуть підхопити не тільки пневмонію, але й усілякі форми легневих захворювань (а ти завжди був схильний до них). Синку, ти не можеш експериментувати зі своїм здоров'ям! Я в цьому на собі переконалась. Я не буду посміховиськом, щоб давати тобі вказівки (як, без сумніву, роблять інші матері), не буду наказувати тобі взувати теплі черевики, хоча я пам'ятаю, як якогось Різдва ти не застібав жодної пряжки, і вони постійно хлопали, а ти відмовлявся їх застіпати, бо казав, що така мода. Тобі вже майже двадцять, любий, і я не можу постійно стежити, чи ти уважний до себе.

Здається, дуже напутній лист вийшов. Останнього разу я зауважила, що брак коштів для своїх забаганок перетворює хлопця на зануду і домосіда (але у нас ще їх вистачає, якщо, звісно, не надто тринькати). Пильнуй себе, мій любий хлопчику, і пиши мені принаймні раз на тиждень, інакше я починаю уявляти собі всілякі жахіття.

З любов'ю, мама».

ДЕБЮТ «ОСОБИСТОСТІ»

На Різдво монсеньйор Дарсі запросив Еморі на тиждень у гості в стюартівський палац на Гудзоні, і в них відбулась довга розмова біля каміна. Монсеньйор трошки погладшав, але його особистість ще більше розвинулась. Еморі почувався спокійно, як на відпочинку, занурюючись у м'які подушки на низьких фотелях і закурюючи сигарету разом із монсеньйором, як двоє джентльменів середнього віку.

— Я хочу покинути навчання, монсеньйоре.

— Чому?

— Уся моя кар'єра пішла з димом. Я знаю, для вас то несутєво, але...

— Якраз навпаки. Я гадаю, це дуже важливо. Хочу почути всю історію, все, що з тобою відбулось, відколи ми востаннє бачились.

Еморі в деталях описав усю руйнацію його честолюбних замірів, і через півгодини з його голосу вже зникли усі нотки байдужості.

— А що б ти робив, якби залишив коледж? — запитав монсеньйор.

— Не знаю. Мені б хотілось подорожувати, але ця надокучлива війна усі плани зруйнувала. Принаймні, мама буде зневажати мене, якщо я не закінчу. Я просто спантеличений. Керрі Голідей пропонує, щоб ми разом вступили до ескадрильї Лафает.

— Ти ж знаєш, що тобі туди не хочеться.

— Інколи хочеться, я б хоч зараз поїхав.

— Наскільки я тебе знаю, ти ще не так втомився від життя.

— Ви справді добре мене знаєте, — неохоче погодився Еморі. — Мені це просто здавалося найпростішим варіантом... Коли я подумаю про ще один марудний рік...

— Так, я розумію; але, якщо чесно, я не дуже за тебе хвилююся; мені здається, ти розвиваєшся абсолютно природним чином.

— Та де там! — заперечив Еморі. — За півроку я втратив половину своєї особистості...

— Ані трохи! — Монсеньйор глузливо поглянув на нього. — Ти втратив значну частину марнославства, от і все.

— Господи! Я почувуюсь так, ніби опинився у п'ятому класі Сент-Реджиса...

— Ні, — монсеньйор заперечливо похитав головою. — Це була невдача, але вона піде на користь. Що б не сталося нині — не йди тим шляхом, яким ішов минулого року.

— Я занепав духом... Що може бути гірше?

— Само по собі, може, й так, але розглянемо уважніше. Для тебе це — можливість подумати, щоб викинути старий багаж і старі уявлення про супермена і все таке інше. Не будь-які ідеї доконче пасують таким людям, як ти (це те, що ти намагався зробити). Якщо ми можемо не зупинятись на чомусь одному, і виділяти принаймні годину в день на роздуми, то здатні творити справжні дива. Але якщо пристосовуємо якусь схему слі-

по — то ми самі із себе робимо віслоків. Еморі (тільки між нами), я й сам лише недавно цьому навчився. Я можу робити сто другорядних справ замість найбільш актуальної. Отож саме на цьому я й спотикаюсь — так само, як ти зі своєю математикою цієї осені.

— Але що саме нам потрібно? Ця «актуальна справа» мені завжди здається найменш важливою.

— Бо ми не персоналії. Ми — особистості.

— Це ви гарно сказали... А що воно означає?

— Персоналія — це те, ким ти себе відчуваєш, те, чим є (з твоїх слів) Керрі і Слоун. Персоналія — це просто фізична істота, вона завжди дрібніша, ніж людина загалом... Я бачив, як вони випаровуються майже повністю, скажімо, після тривалої хвороби. Знаєш, поки персоналія активна, вона ігнорує найактуальніше. Натомість особистість постійно щось накопичує. Вона нероздільна зі своєю мотивацією. Вона — як жердина, на якій можуть висіть тисячі речей. Інколи це щось помітне, як у випадку з тобою; але в будь-якому разі особистість використовує цей багаж розважливо та свідомо.

— На жаль, мої найцінніші надбання розлетілись на друзки, коли були мені найбільше потрібні... — Еморі охоче підхопив тон розмови.

— Так, у тому-то й річ. Коли ти відчуваєш, що увесь твій накопичений багаж на додачу до талантів випирає із тебе так, що тебе вже ніщо не здатне хвилювати — тоді ти можеш впоратись з будь-чим без жодних труднощів.

— Але, з іншого боку, без моїх надбань я безпорадний!

— Безумовно. Ось яка ідея: зараз ти можеш почати все спочатку. З такого початку, який ані Керрі, ані Слоун ніколи не будуть мати. Ти втратив три-чотири оздоби і натомість відкинув решту. Нині тобі потрібно зібрати нову колекцію. І чим прискіпливіший ти будеш у своєму виборі, тим краще. Але пам'ятай: роби те, що є найбільш цінним!

— Монсеньйоре, з вами все стає так зрозуміло...

Такими були їхні бесіди, найчастіше — про них самих, про філософію і релігію, або що таке життя — гра чи таємниця? Священик, здавалось, вгадував думки Еморі ще до того, як вони про-являлись у голові юнака — так схоже вони мислили за формою і змістом.

— Чому я повсякчас складаю списки? — запитався Еморі одного вечора. — Списки речей різного характеру?

— Бо ти медієвіст, — відповів монсеньйор. — Ми обоє такі, то все прагнення класифікації і знаходження єдиного типу.

— Схоже, це бажання добути чогось визначеного...

— Це і є ядро схоластичної філософії.

— А я до приїзду сюди вже почав було думати, що перетворююсь на дивака. А то все було позерство, тепер я розумію.

— Не переймайся цим; для тебе не позувати — то є поки що найбільша поза з усіх. Позуй...

— Справді?

— Але визначай пріоритети.

Після повернення до коледжу Еморі отримав ще декілька листів від монсеньйора, які дали ще більшу поживу для його честолюбства.

«Боюсь, я налаштував тебе думати, буцімто ти у повній безпеці. Але ти мусиш пам'ятати: я це зробив із вірою в твої можливості (не через безглузду переконаність, що ти всього досягнеш отак, без боротьби). Деякі риси твого характеру можуть видатись тобі прийнятними, але не завжди варто виказувати їх перед іншими. Ти — нечуйний і майже не спроможний на глибокі почуття. Ти проникливий, але не кмітливий, марнославний замість істинної гордості.

Не дозволяй собі відчувати себе нікчемним; дуже часто в житті твої вчинки будуть поганими (а тобі здаватиметься, що вони найкращі). І не страждай через втрату своєї «особистості», як тобі це уявляється. У п'ятнадцять ти весь світився, як свіжий ранок, у двадцять ти меланхолійно сяятимеш, як місяць. Але коли доживеш до моїх років, ти знов, можливо, випромінюватимеш, як і я, ясну позолоту вранішнього сонця.

Якщо ти будеш писати мені листи, прошу тебе — пиши просто й щиро. Твій останній лист був схожий на трактат з архітектури. І він був такий жадливий, такий мудрагельський, що мені здалось, буцімто ти живеш в емоційному й інтелектуальному вакуумі. Остерігайся безповоротно класифікувати людей на якісь типажі. Адже замолоду люди стрибають туди-сюди від одного класу до іншого, і якщо ти будеш і далі зверхньо наклеювати на людей ярлики, то всього-на-всього впихатимеш їх у короб-

ки. А коли у тебе почнуться справжні конфлікти з життям, вони вистрибнуть звідтам, як ляльки на пружині, і покажуть на тебе пальцем. Найціннішим орієнтиром для тебе була б зараз така особистість, як Леонардо да Вінчі.

Життя завжди тектиме вгору чи вниз (я теж це проходив замолоду), але тримай свій розум у ясності. І навіть якщо якісь дурні чи мудрагелі насміяються критикувати тебе — не дорікай собі занадто.

Ти кажеш, що умовності — то єдиний фактор, який не дає тобі встояти в «жіночому питанні». Але є щось більше, Еморі, страх, що не зможеш зупинитись, якщо почнеш втрачати контроль над собою (я знаю, про що говорю). Це те дивовижне шосте відчуття, яке допомагає відрізнити зло від страху прогнвити Бога в глибині твого серця.

Яке б ти не вибрав ремесло — релігію, архітектуру чи літературу, — я впевнений, тобі було б набагато спокійніше, якби ти міг знайти опору у Церкві. Але я не хочу ризикувати своїм авторитетом в твоїх очах і переконувати тебе, хоча в глибині душі я впевнений, що спокуслива прірва романтизму невдовзі розверзеться під тобою. Не забувай писати мені.

Надсилаю тобі мої найсердечніші вітання,

Тейєр Дарсі.

Навіть навчання зблякло для Еморі в цей період. Він заглиблювався у химерні закутки літератури — Гюїсманс, Волтер Патер, Теофіль Готьє, — у найпікантніші сторінки Рабле, Боккаччо, Петронія і Светонія.

Одного тижня він заради цікавості влаштував інспекцію приватних зібрань своїх друзів і довідався, що бібліотека Слоуна найбільш типовий приклад: збірники Кіплінга, О'Генрі, Джона Фокса-молодшого і Річарда Гардінга Девіса, а ще — «Що мусить знати кожна жінка середнього віку», «Поклик Юкону», подарункове видання Джеймса Віткомба Райлі. На додачу — повний асортимент пошарпаних, покреслених підручників і, на превеликий подив, його власне нещодавнє відкриття — вибрані вірші Руперта Брука.

Разом з Томом Д'Інвільє вони шукали серед зірок Принстона тих, котрі могли б стати засновниками «видатної американської поетичної традиції».

Новий набір першокурсників був набагато цікавішим, аніж усі «філістимляни» Принстона дворічної давнини. Все стало набагато цікавішим, хоча й позбавленим чару спонтанності першого року навчання. У колишньому Принстоні вони б ніколи не відкрили для себе Танадюка Вайлі. Танадюк був другокурсником із здоровезними вухами і висловлювався приблизно так: «Земля із виром поринає вниз крізь лиховісні світила приречених поколінь!» Вони, щоправда, заледве розуміли, про що йдеться, але ніколи не ставили під сумнів, що він є вмістилищем божественної душі. Принаймні так Том та Еморі сприймали його. Вони абсолютно серйозно запевняли його, що у нього свідомість, як у Шеллі, і друкували його ультравільні поетичні рими в «Літературному журналі Нассау». Але геній Танадюк абсорбував усі кольори свого часу і вдарився в богомне життя, що дуже їх розчарувало. Він розводився про Гринвіч-Віллідж замість «полудневого місячного виру» і зустрічався із розкутими музами (зовсім не академічними, виплеканими на Сорок другій вулиці Бродвею) замість «дітей мрії» Шеллі, взамін отримував від них належне шанування. Тож вони віддали Танадюка футуристам, вирішивши, що там він із своїми яскравими краватками почуватиметься краще.

Том дав йому останню настанову: перестати писати два найближчих роки і перечитати повне зібрання творів Олександра Поупа разів чотири. Але Еморі вважав, що Поуп Танадюкові — як п'яте колесо до воза. І вони зі сміхом пішли, гадаючи, якою стороною випаде йому монетка: видатного генія чи посередності?

Еморі зневажливо уникав тих викладачів, які запрошували своїх шанувальників на вечори таких-сяких епіграм за келишком шартрезу. Його розчаровували поверховість і педантизм, з якими тут підходили до кожної дисципліни. Його скепсис вилився у їдку сатиру, яку він назвав «У лекційній залі». Він запропонував Томові надрукувати її у «Літературному журналі Нассау».

Здоров, Фігляр...
Завмерли всі,
Як безпорадні дітлахи,
По три рази на тиждень ми
Просиджуємо тут штани...

Веди нас, гурт своїх ослів,
Під голос твій в країну снів...
Ми чули, ти — науки брат,
Що написав якийсь трактат,
А потім ще й навчальний план,
Древніший, ніж сам океан;
Копав доісторичний пил,
Що тобі ніздрі заліпив,
І випчихнув весь свій талант
У здоровенний фоліант...
Праворуч мій сусід сидить,
Жагою знань увесь горить;
Із тих, що руку піднімає
І кожен раз тебе питає,
Всю ніч очей він не стуляв,
Славетний фоліант читав,
Звичайно... автор вдасть сум'яття,
А він — що знає всі заняття,
Самовдоволений вдавальник,
І ментор сам, і шанувальник...

А кілька днів тому назад
Отримав я свій реферат
(Як поле макове, ряснів
Він стрічками коментарів).
Писав же ти: моє навчання —
То над наукою знуцання...
Не знав я, пане, що для вас
І Шоу — просто козопас!
Хоч певен я, що твій фанат,
Тобі підсуне добрий шмат.

Таких, як ти, я зустрічав
В часи шекспірівських вистав,
Де все давно пішло із тліном
І запахами нафталіну...
А заговорить радикал —
В тобі він збудить гнів і шал.

На людях праведний ти є,
І праведне життя твоє.
І щоб усім це показати,
Ти й в церкву можеш завітати,
Ти толерантний, ти педант,
(Тобі всі друзі — Бус і Кант...)
І так живеш ти рівномірно,
Усім киваючи покірно...

Кінець тортур... хутчіш, народ,
Біжімо до нових пригод!
Твої слова поглине сміх,
Веселий тупіт сотні ніг...
Забути б швидше, Боже милий,
Нудьгу ту, що тебе зродила.

У квітні Керрі Голідей покинув навчання і поїхав до Франції, щоб вступити до ескадрильї Лафает. Заздрість і захват Еморі з цього приводу втонули в його власному переживанні, яке він так і не зміг ніколи оцінити, але яке, однак, переслідувало його три наступні роки.

ДИЯВОЛ

Вони вийшли з «Хілі» о дванадцятій і поїхали на таксі в «Бістолеріс». У компанії були Фред Слоун та Еморі, Аксія Марлоу й Феба Колем із шоу-програми «Літній сад». Вечір був веселий, енергії в них було — хоч відбавляй, і вони увірвались в кафе, як галаслива діонісійська ватага.

— Столик на чотирьох біля самого майданчика! — закричала Феба. — Хутчіш, старенький, ми гуляти раденькі.

— Скажи їм, хай заграють «Захват»! — вигукнув Слоун. — Ви замовляйте, а ми з Фебою зараз струсонемо майданчик.

І вони змішались із натовпом. Аксія й Еморі, годину як знайо-мі, протиснулись за офіціантом до столика, з якого було гарно видно весь майданчик. Вони сіли і озирнулись довкола.

— А онде Фіндл Марготсон з «Нью-Хевена». — Намагаючись перекричати шум, вона гукнула: — Гей, Фіндле! Агов!

— Гей, Аксіє! — так само вигуком привітався він. — Сідай до нас за столик!

— Не йди... — прошепотів Еморі.

— Не можу, Фіндле, я не сама! Подзвони мені завтра десь о першій!

Фіндл, непоказний молодик із зовнішністю канцелярського клерка, відповів шось незрозуміле і повернувся до яскравої блондинки, яку намагався витягнути на майданчик.

— Справжній надобень... — прокоментував зневажливо Еморі.

— Та ні, він нормальний хлопець. Клич нашого кельнера. Мені — «Дайкірі».

Він замовив чотири. Натовп кружляв, змінювався і перемішувався. Здебільшого то були студенти, кілька другосортних молодиків із Бродвею і жінки двох типів (кращі з них були хористки). Загалом то було типове юрмисько і така ж типова вечірка. Десь три чверті збіговиська прийшли покрасуватися і були досить стерпні. Закінчували вони приблизно о п'ятій, прощалися біля дверей кафе і спішили на поїзд до Єля або Принстона. Приблизно чверть присутніх закінчувала хтозна-коли і хтозна-де. Власне, їхня компанія була досить безневинною. Фред Слоун і Феба Колем були давніми приятелями; Аксія й Еморі — ще ні. Але дивні речі стаються навіть у пізній час, і несподіване, яке найменше очікуєш побачити в такому прозаїчному і передбачуваному місці, як кафе, вже зачалось, щоб зіпсувати для Еморі всю передсвітанкову романтику Бродвею. Те, як це несподіване виказало себе так невимовно жахливо, так неймовірно, надовго змусило його думати, що то була сцена з якоїсь туманної трагедії, розіграна без його відома (а не його власні рефлексії), але він чітко розумів, що це мало щось означати.

Десь о першій вони перемістились у «Максим», друга година застала їх у «Девінь». Слоун пив без упину і перебував у стані якогось неприродного піднесення, але Еморі був докучливо тверезий. Досі вони не натрапили на жодного завсідника нью-йоркських клубів, які зазвичай пригощають гостей шампанським. Вони саме закінчили танцювати і протискувались до свого столика, аж раптом Еморі помітив, що хтось за сусіднім столиком пильно дивиться на нього. Він озирнувся — чоловік середніх літ, одягнений в коричневий мішкуватий костюм, сидів сам-один за

окремим столиком і споглядав усю їхню компанію. Побачивши Еморі, він ледь помітно усміхнувся. Еморі повернувся до Фреда, який саме всідався за столик.

Еморі швидко все зважив: він сьогодні не пив і так триматиметься й далі, то можна ненадовго й продовжити вечірку. Крім того, треба було наглянути за Слоуном, який вже, здається, не міг думати самостійно. Він узяв Аксію за руку, і вони гуртом втиснулись у таксі. Вони поїхали десь у напрямку Сотих вулиць і зупинились біля білого багатоквартирного будинку. Він ніколи не забуде цю вулицю... То була широка вулиця, з обох боків тяглися однакові кам'яні будинки, поцятковані чорними прямокутниками вікон; вони тягнулись, доки бачило око, і, залиті яскравим місячним сяйвом, здавались матово-білими. Він уявив собі, що, мабуть, у кожному з цих будинків є ліфт, темношкірий порт'є із полицею для ключів. Кожен будинок мав вісім поверхів, і на кожному поверсі були три-чотирикімнатні квартири. Йому було приємно зайти у веселу вітальню Феби і втонути у м'якому дивані, поки дівчата щось мудрували із закусками.

— Феба — класна мала, — упівголоса шепнув Слоун.

— Я всього десь на півгодини, — чітко сказав Еморі. (Він на мить задумався, чи не занадто це зверхньо.)

— Ага, якраз... — запротестував Слоун. — Раз ми вже тут — давай не спішити.

— Мені тут не подобається, — похмуро заперечив Еморі, — їсти я теж не хочу.

Вийшла Феба з канапками, пляшкою бренді, сифоном і чотирма склянками.

— Еморі, наливай! — скомандувала вона. — Вип'ємо за Фреда Слоуна — він хлопець хоч куди.

— Атож, — підтримала Аксія, заходячи в кімнату, — і за Еморі. Мені подобається Еморі.

Вона сіла біля нього і схилила свої жовті кучері на його плече.

— Я наллю, — сказав Слоун, — а ти долий з сифона, Фебо. Вони поставили повні склянки на тацю.

— Готово! Будьмо!

Еморі завмер зі склянкою в руці.

Була хвилинка, коли спокуса ввійнула на нього теплим вітерцем, уява його розгорілась, і він взяв склянку із Фебиних рук.

І водномить, коли він це зробив і він глянув перед себе, та раптом побачив на відстані десяти ярдів... того чоловіка з кафе! Він підхопився від подиву, і шклянка випала з його тремтячої руки. А чоловік напівсидячи, напівлежачи уместився з-поміж стосу подушок на дивані. Обличчя його було ніби вкрите воском (так само, як і в кафе). То був не жовтий колір покійника, і не хвороблива блідість — радше мужня матовість обличчя зрілого чоловіка, який пропрацював десь у шахті, або в нічні зміни у вологому кліматі. Еморі уважно розглядав його (пізніше він міг би намалювати його у найдрібніших деталях). Рот у нього був виразно окреслений, пильні сірі очі повільно, із ледь помітним виразом доскіпливості, роздивлялись кожного по черзі з їхньої компанії. Еморі звернув увагу на його руки — вони не були витонченими, скорше гнучкими і сильними... То були нервові руки, що недбало розкинулись на подушках і постійно нервово стискались. Погляд Еморі впав на його ноги — кров прилинула йому до голови, і він збагнув, чого йому страшно. Ноги були неприродні... цю неприродність він не усвідомив, а радше відчув, як слабкість у порядної жінки, як кров на шовку, як маленький розрив десь глибоко в свідомості. Взутий той був не в черевики, а в щось на кшталт пантофлів — із загостреними і трохи закрученими догори носами (схожі на ті, що носили в чотирнадцятому столітті). Вони були темно-коричневі, і його ноги, здавалось, якось перетікають у цю форму... Вони були нелюдські, жахні...

Здається, Еморі щось сказав чи якось не так виглядав, бо голос Аксії раптом долинув із глибини дивно стурбований.

— Що з тобою, Еморі? Бідолашному Еморі зле! Його розумна голівонька запаморочилась?

— Отой чоловік, погляньте! — закричав зблідлий Еморі, вказуючи на кутовий диван.

— На тебе що — напала «смугаста білка»? — Аксія покоїлась зо сміху — Ой, не могу! Тобі вже бозна-що ввижається?

Слоун п'яно всміхнувся.

— Впіймала тебе білочка, га, Еморі?

Запанувала тиша... Чоловік вищирився до Еморі... Звідкись долітали сум'ятливі голоси:

— Мені здавалось, він не пив... — знизала плечима Аксія. Чути її голос було втішливо, але диван, на якому сидів той чо-

ловік, раптом ожив і поплив, як повітря над розпеченим асфальтом, він звивався, як клубок хробаків...

— Стривай! Куди ж ти? — Аксія схопила його за руку. — Еморі, любенький, ти нікуди не підеш...

Він був уже на півдорозі до дверей.

— Припини, Еморі, залишайся з нами!

— Тобі зле?

— Присядь на хвильку...

— Випий води...

— Ковтни бренді...

Ліфт був уже поруч, напівсонний ліфтер з обличчям бронзово-бузкового кольору... Благальний голос Аксії десь ізгори. Ці ноги... ноги...

Коли ліфт зупинився на першому поверсі, ноги знову вималювались на вимощеній бруківці у тьмяному світлі місяця.

У ПРОВУЛКУ

У глибині довгої вулиці сяяв місяць, Еморі повернувся до нього спиною і пішов. За десять-п'ятнадцять метрів позаду чулись чийсь кроки. Той звук був наче краплі, що монотонно і надокучливо нагадують про себе. Тінь Еморі випереджала його футів на десять, і приблизно настільки ж позаду чулись скрадливі кроки. Інстинктивно, як хлоп'як, Еморі тулився у синю темінь білих будинків. Щоб не потрапляти у смугу світла, він, незграбно спотикаючись, навіть почав бігти підтюпцем. Потім раптом зупинився. «Треба тримати себе в руках...» — подумав він. Губи його пересохли, він їх повсякчас облизував.

Зустріти б хоч когось... Але чи залишилися ще добрі люди на світі, чи всі вони поховались у білих багатоквартирних будинках? Чи ще когось переслідують у місячному світлі? Якби ж то зустріти когось надійного, хто б зрозумів його і теж почув би те прокляте човгання... Кроки раптом почулись зовсім поруч, між тим чорна хмара закрила місяць.

Коли бліде сяйво знову ковзнуло по карнизах, кроки були майже поруч з Еморі, йому навіть здалось, що він почув зачаений подих. Раптом він усвідомив, що кроки були не позаду, а попереду нього, і як він не тікав, гонитва тривала... Він побіг наосліп, серце

його шалено калатало, кулаки стиснулись. Попереду з'явилась чорна цятка, яка повільно вималювалась у людську постать. Він звернув у густу навислу темряву, куди не заглядало місячне сяйво, окрім крихітних світляних цяток... І раптом, задихаючись, осунувся на землю в кутку біля огорожі, геть виснажений. Кроки попереду наче віддалились, але вони і досі лунали у безперервному русі, як хвилі біля пірсу.

Він занурив обличчя в долоні, затулив очі й вуха. І весь цей час у нього навіть і думки не виникло, що він може марити або бути п'яним. Усе було абсолютно реальне, він ще ніколи не переживав такого відчуття реальності. Увесь його розум слухняно підкорився і вивернув усе, що він будь-коли знав, як рукавичку. Він навіть не збентежився. Це щось схоже на задачу, яка зрозуміла на папері, але рішення якої не вловлюєш. Жах минув. Він пірнув під його тонку поверхню і плавав у водах, де і кроки, і страх були реальними, живими, відчутними. Тільки десь у глибині його ества ще жеврів маленький вогник, який пахотів і кричав, що щось тягне його вниз, намагається затягнути за браму і зачинити її за ним. А коли вона зачиниться, залишаться оті кроки і білі стіни у місячному сяйві, і, можливо, від нього лишиться тільки відлуння кроків.

Протягом п'яти-десяти хвилин він ще чекав у тіні огорожі. Там було оте незбагненне полум'я... (це було єдине слово, яким він потім зміг хоча б наближено назвати пережите). Він пам'ятав, як голосно волав у тіні темної огорожі:

«Мені потрібен хоч хтось! Пошли мені хоч когось дурного!» — а десь оддалік кроки все човгали і човгали... Він здогадувався, що «дурний» і «добрий» якимось чином перемішались в його голові. Коли він кричав, то не був акт волі взагалі — страх ніс його геть від тої постаті на вулиці, — то був зойк інстинкту, то була успадкована із глибини віків дика молитва, яка з'явилась задовго до тієї ночі. Раптом щось пролунало, як негучний гонг, і перед його очима виникло обличчя... бліде лице, спотворене, наче полум'ям, безкінечним злом (але він знав, за ті півмиті, коли вдарив гонг і затих його звук, що то було обличчя Діка Гемберда).

Уже через хвилину він скочив на ноги, тьмяно усвідомлюючи, що звук ущух, що він був сам у передсвітанковій імлі. Було холодно, і він хутко побіг на пляму світла, яке виднілось на другому кінці вулиці.

БІЛЯ ВІКНА

Коли він прокинувся, вже був пізній ранок. Телефон біля його ліжка дзвонив без упину. Він пригадав, що просив розбудити його об одинадцятій. Слоун голосно хропів, його одяг безладною купою лежав біля ліжка. Він розштовхав його. Вони мовчки одягнулись і вийшли на свіже повітря. Розум Еморі працював повільно, він намагався усвідомити те, що сталося, і відділити хаотичні картини, які застрягли в його голові, від реальності. Якби ранок був холодний і похмурий, він би одразу зібрав краплини вчорашнього. Але то був один із тих травневих нью-йоркських днів, коли повітря на П'ятій авеню п'янке, як вино. Еморі було все одно, що саме і скільки пам'ятав Слоун; вочевидь, той зовсім не відчував нервового напруження, у якому перебував Еморі і яке розтигло його пам'ять, як скриплива пила.

Потім Бродвей насунувся на них, і від усього того вавилонського шуму і вервечки облич Еморі стало зовсім кепсько.

— Заради Бога, давай повернемося! Заберімося з цього місця геть...

Слоун здивовано витріщився на нього.

— Що з тобою?

— Ця вулиця... вона просто жахлива... Ходімо звідси! Повернімося додому...

— Ти не хочеш прогулятись? — сказав Слоун флегматично. — Старий, через оті корчі у шлунку ти вчора поводився, як маніяк. Отже, ти що — ніколи не вийдеш на Бродвей?

Еморі тут же прирівняв його до натовпу — він уже не був тим життєрадісним Слоуном із чудовим почуттям гумору, його обличчя було лише одним із злих облич, які товпились довкола у каламутному потоці.

— Хлопче! — заволав він так, що люди на розі вулиці аж обернулись на них. — Вона ж брудна! Ти що, цього не помічаєш? І ти теж брудний!

— Тут я нічим не зараджу, — уперто процідив Слоун. — Що з тобою взагалі коїться? Совість замучила? Ти б ліпше зараз себе почував, якби залишився тоді з нами.

— Я йду, Фреде, — повільно процідив Еморі. Його коліна трусилися, він відчував, що коли залишиться тут ще на мить, то впаде на місці. — Я буду снідати у «Вандербілді».

Він швидко покрокував геть і звернув на П'яту авеню. Йому покращало, він зайшов у циркульню, щоб поголитися. Але запах пудри і тоніку нагадали йому усмішку Аксії — викривлену і дво-значну, тож він хутко вийшов.

На порозі номера в готелі Еморі огорнула темрява, немов розступились хвилі ріки, щоб прийняти його. Коли він прийшов до тьми, то зрозумів, що минуло кілька годин. Він упав на ліжку і накрився з головою. Смертельний страх, що він божеволіє, охопив його. Він прагнув товариства — когось притомного, хоч якогось, нехай і дурного. Хтозна, скільки він пролежав отак нерухомо. Він відчував, як у нього на чолі випнулися судини, і жах скував його, як гіпс. Йому здалось, що він продирається крізь тонкий наст жаху, але тепер міг уже відрізнити, як його покидає похмурий присмерк. Вочевидь, він заснув, а коли знову свідомість повернулась до нього, то оплатив рахунок за готель і сів у таксі.

Йшов сильний дощ. У поїзді до Принстона він не побачив нікого знайомого, тільки компанію втомлених філадельфійців. Присутність вульгарно розмальованої жінки навпроти викликала новий приступ нудоти, і він перейшов в інший вагон, намагаючись сконцентруватись на якійсь статті у журналі. Він зловив себе на думці, що вкотре тупо перечитує той самий абзац. Тож він полишив це і втомлено притулив своє гаряче чоло до холодної шибки. У вагоні для курців було гаряче і душно, повітря було таке, наче тут змішались запахи усїєї кочової орди штату; він відчинив вікно, і на нього вїйнуло хмарою прохолодного туману. Дві години їзди видались йому двома днями, і він уже не тямився з радості, коли поруч з'явились вежі Принстона, і жовті пасма світла просочились крізь рясний дощ.

Том стояв посеред кімнати, задумливо розкурюючи недопалок сигарети. Еморі здалось, що той відчув полегшення, побачивши його.

— Ти мені всю ніч чомусь снівся, — вимовив він надтріснутим голосом крізь сигаретний дим. — Неначе втрапив у якусь халепу...

— Заради Бога, ані слова про це... — ледве стримався Еморі. — Я страшенно втомлений і знесилений...

Том здивовано зиркнув на нього, потім сів у крісло і відкрив підручник італійської. Еморі жбурнув своє пальто і капелюх у куток, послабив комірець і взяв з полиці оповідання Веллса. «Це хоч

щось нормальне, — подумав він, — а якщо не допоможе, буду читати Руперта Брука».

Минуло десь півгодини. За вікном здійснювався вітер, Еморі стрепенувся, коли мокре гілля зашкрябало віттям у шибки. Том заглибився в роботу, і тільки спалахи сірників чи скрип шкіряних крісел порушували тишу.

І раптом щось змінилось, як спалах блискавки. Еморі враз випростався в кріслі і завмер у холодному оціпенінні. Томів погляд прикипів до нього, рот його перекосився.

— Господи! — вигукнув Том. — Озирнись!

Еморі блискавично обернувся. Там не було нічого, окрім темного вікна.

— Воно зникло... — за хвилину почувся сполошений голос Тома. — Щось дивилось на тебе...

Еморі били дрижаки, він упав на крісло знесилено.

— Я мушу тобі розповісти... — сказав він. — Зі мною сталось щось жахливе. Мені здається... я бачив диявола чи щось таке. Що саме ти бачив?.. Скажи?

І він усе розповів Томові. Закінчив свою оповідь аж опівночі, після чого обидвоє вляглись спати, увімкнувши все світло, — двоє сонних, наляканих хлопців читали один одному «Нового Макіавеллі», аж поки світанок не розвиднився над Візерспун-Холл, а під двері не кинули свіжий номер «Принстонівця». Травневі пташки привітали своїм співом сонце, яке вийшло на зміну вчорашньому дощу.

Розділ 4
НАРЦИС ПОЗА ГРОЮ

Протягом перехідного періоду в Принстоні (тобто протягом останніх двох років навчання) Еморі спостерігав, як університет змінюється і розширюється, виправдовуючи свою славу іншими засобами, аніж нічні оргії. Декілька постатей вразили Еморі до глибини душі. Дехто з першокурсників, дехто — з однокурсників чи на рік молодші. Зазвичай вони збирались за столиками в «Нассау Інн» і починали обговорювати усталені порядки — ті питання, які Еморі та й багатьох інших так хвилювали. Спочатку (майже мимохідь) вони натрапили на них у певних книжках: то були біографічні романи, які Еморі охрестив «квест-буками». У цих «квест-буках» герой вирушав у життя із безцінним набутком досвіду, із чітким наміром використати все це належним чином для власного просування уперед без усіляких докорів сумління. Але герой «квест-бука» згодом дізнається, що цей набуток можна використати набагато ефективніше. З-поміж цих книжок були: «Немає інших богів», «Зловіща вулиця» і «Величні пошуки»; остання захопила Берна Голідея настільки, що весь початок старшого курсу він міркував, чого варте його становище автorkрата у клубі на Проспект авеню, і чи варто купатись у промінні сумнівної слави свого курсу. Адже якби не протекція університетської верхівки, Берн не досягнув би свого становища. Еморі перетинався з ним доволі опосередковано — через Керрі. І лише в січні останнього курсу вони стали справжніми друзями.

— Чув останні новини? — запитав Том, забігаючи в кімнату якось пізно ввечері. Він змок під дощем, але вигляд у нього був переможний, як після вдалої словесної баталії.

— Ні. Хтось знову провалився? Чийсь корабель потонув?

— Гірше! На третьому курсі десь третина студентів виходить зі своїх клубів!

— Та невже?

— Точно!

— Чому?

— Дух реформаторства і всіяке таке... За цим стоїть Берн Голідей. Сьогодні збори президентів клубів, будуть думати, якими методами з цим боротися.

— А який сенс цього всього?

— А такий: клуби шкодять принстонівській демократії, відбирають кошти, час, встановлюють соціальні рамки і все те саме, що інколи чуеш від розчарованих другокурсників. Кажуть, Вудро¹ висловився, що їх треба скасувати.

— То це все серйозно?

— Абсолютно. Я думаю, їм це вдасться.

— На Бога, не тягни! Розповідай докладніше.

— Отже, — почав Том, — здається, ідея виникла одночасно в кількох головах. Я нещодавно розмовляв із Берном. Він переконаний, що це — логічний результат процесу роздумів розумних людей над вадами соціальної системи. У них була публічна дискусія, і хтось підняв питання щодо скасування клубів. Всі запалились, бо так чи інакше давно про це думали, — потрібна була тільки іскра.

— Чудово! Присягаюсь, то буде найбільша подія за останній час! А що кажуть в «Шапці і Мантиї»?

— Як звичайно. Збираються, сваряться, лаються, шаленіють і скиглять. Все те саме — я всюди був. Потім хапають якогось радикала, затиснуть у кут і починають допитувати.

— А як це витримують радикали?

— Доволі спокійно. Берн — з біса гарний промовець і такий щирий! За ним усі готові хоч на барикади. Для нього вихід із власного клубу важить набагато більше, ніж для нас спроби цьому завадити. Знаєш, я відчув себе нікчемою, коли спробував посперечатись, і врешті зайняв таку собі нейтральну позицію. Мені навіть здалось якоїсь миті, що Берн переконав мене.

— Ти кажеш, майже третина виходить із клубів?

— Скажеш четвертина — не помилишся.

— Хто б міг подумати...

¹ Вільсон Томас Вудро (1856—1924) — 28-й Президент США (1913—1921). Відомий також як історик і політолог. Лауреат Нобелівської премії миру (1919).

У двері бадьоро постукали, зайшов Берн власною персоною.

— Привіт, Еморі, привіт, Томе.

Еморі підвівся.

— Добрий вечір, Берне. Вибач, що не залишусь — мушу бігти до Ренвіка.

Берн пильно зиркнув на нього.

— Ти напевне знаєш, про що я хочу поговорити з Томом? Це зовсім не приватна розмова. Я б хотів, щоб ти залишився.

— Я був би радий... — Еморі сів, а Берн зіперся на стіл і вступив у суперечку з Томом (він зміг уважніше, ніж досі, розглянути цього революціонера). Широкобровий, із сильним підборіддям, чесні сірі очі, такі, як у Керрі, виказували людину непересічну. Берн справляв відчуття величі і надійності — затятий (то було очевидно), але його затятість не була упертою. Еморі слухав його хвилин п'ять і зрозумів, що його жвавий ентузіазм не містить ані краплі дилетанства.

Пізніше Еморі збагнув, яким відчуттям безмірної сили пашло від Берна, і це було несхоже на те захоплення, яке він відчував до Гемберда. Інші люди, яких він причисляв до вищого класу, приваблювали його передовсім своєю особистістю. А в Берні він спочатку не розгледів того невідпорного магнетизму, до якого відчував особливу прихильність. Але того вечора Еморі був вражений крайньою серйозністю Берна (якістю, яку він зазвичай асоціював тільки з обмеженою тупістю), і його величезний ентузіазм оживив в його душі заглухлі струни. Берн якимось чином стояв на тій тверді, яку Еморі так сподівався побачити десь там на горизонті, і це був саме той час, коли пора б їй вже було з'явитися. Том, Еморі та Алек зайшли в глухий кут; у них, здавалось, вже не було якихось нових вражень, оскільки Том і Алек безцільно стирчали в своїх комітетах і колегіях, поки Еморі байдикував. Єдине, що у них залишалось для обговорення, — університет, особисті плани і таке інше — і весь цей харч вони перемололи вже багато разів.

Тієї ночі вони обговорювали проблему клубів до дванадцятої (в основному, вони погодились із Берном). Для сусідів по кімнаті це питання не виглядало таким уже життєво важливим, як два роки тому. Але логіка Бернових застережень щодо обмежень соціальної системи повністю збігалася з тим, про що вони думали, отож вони більше питали, а не сперечались, і заздрили здоровому глузду юнака, який спонукав його постати проти всіх традицій.

Потім Еморі звернув розмову в інше русло і побачив, що Берн добре розуміється й на інших темах. Його цікавила економіка, він схилився до соціалістичних ідей. Пацифізм також займав певне місце в його свідомості (і він згадував «Masses»¹ і Льва Толстого).

— А як щодо релігії? — запитав його Еморі.

— Це складне питання. Я ще не впевнений щодо багатьох речей. Я лише почав відкривати для себе певні речі, треба ще багато читати.

— Читати — але що саме?

— Усе. Звичайно, треба вибирати і зважувати. Для мене це книги, які змушують думати. Зараз я читаю чотири Євангелія і «Різноманіття релігійного досвіду».

— А що стало головним поштовхом для цього?

— Веллс. Я гадаю, ще Толстой та ще один чоловік — Едвард Карпентер. Я вже читаю більше року все стосовно тих питань, які вважаю найголовнішими.

— А поезія?

— Ну, щиро кажучи, не оте, що ви називаєте поезією. Ви, звичайно, обидвоє пишете і дивитесь на речі по-іншому. Вітмен — ось хто мене цікавить.

— Вітмен?

— Так, він був для мене певним етичним рушієм.

— Мені соромно зізнатися, але я повний нуль щодо Вітмена. А ти, Томе?

Том присоромлено махнув рукою.

— Правда, — продовжив Берн, — у нього є кілька досить занудних поем. Але я маю на увазі його творчість у цілому. Він грандіозний, як і Толстой! Вони обидвоє дивляться на речі ясно і якимось чином (хоча вони дуже різні) відстоюють однакові принципи.

— Ти мене збив з пантелику, Берне, — зізнався Еморі. — Я, звичайно, читав «Анну Кареніну» і «Крейцерову сонату». Але Толстой пише переважно про російські реалії, наскільки мені відомо.

— Він — видатна особистість, що випереджає час на багато сотень років! — вигукнув Берн запально. — Ти коли-небудь бачив його фото — цю кудлату голову старця?

¹ «The Masses», або просто «Masses» — графічний інноваційний журнал з лівим ухилом, який друкувався у Сполучених Штатах з 1911-го по 1917 рік.

Вони прогомоніли до третьої — від біології до релігії, — і коли Еморі, тремтячи від холоду, заліз до ліжка, свідомість його була збуджена ідеями і відчуттям роздратування, що хтось інший знайшов стежку, якою він сам міг крокувати. Було очевидно, що Берн Голідей розвивається, як Еморі думав так само щодо себе. Досі він впадав у критичний скепсис стосовно всього, що траплялось йому на шляху, дійшовши висновку, що люди не змінюються. Він читав Шоу і Честертона просто для тренування мізків. А раптом усі його дотеперішні ментальні побудови здались йому зашкарубленими і нікчемними, просто примарним досягненням... І понурим доказом тому слугував випадок минулої весни, що наповнив його ночі задушливим жахом і відібрав у нього сили молитися. Адже насправді він не був католиком. Але це був єдиний відомий йому хоч якийсь натяк на кодекс. Урочистий, ритуальний, парадоксальний католицизм, чийм прихильником був Честертон, служниками — причесані граблями літератури Гюїсманс і Бурже, американським спонсором — Ральф Адамс Крам — низькопоклонник соборів тринадцятого століття. Для Еморі саме католицизм такого стибу був придатним для вжитку — без абатів, таїнств і жертв.

Він не міг спати, тож повернувся до своєї лампи для читання і дістав «Крейцерову сонату», уважно вишукуючи зародки Бернового ентузіазму. Бути таким, як Берн, видалось йому бажанішим, аніж бути просто розумним. Але... Він зітхнув, можливо, це ще один колос на глиняних ногах?..

Він згадав останні два роки. Берн тоді здавався йому нервовим першокурсником, вічно у поспіху, затінений особистістю свого брата. Але потім згадав один епізод, де Берн, як підозрювали, зіграв головну роль.

Декана Голістера застала за сваркою із водієм таксі велика група студентів (водій саме привіз його зі станції). У процесі суперечки декан заявив, що «він і сам може купити таксі». Він розплатився і вийшов геть. Але наступного ранку, зайшовши до себе в кабінет, на місці, де зазвичай стоїть стіл, він побачив... таксі із надписом «Власність декана Голістера. Куплено і оплачено». Два досвідчені умільці витратили півдня, щоб спочатку розібрати машину на деталі, а тоді зібрати (що тільки зайвий раз доводить, яким вигадливим може бути прояв гумору другокурсників під ефективним керівництвом).

Якось тієї самої осені Берн знову викликав сенсацію. Така собі Філіс Стайлз (любителька бігати на всі бали від коледжу до коледжу) не отримала свого щорічного запрошення на гру Гарвард—Принстон.

Кілька тижнів перед тим Джесс Ферренбі запросив її на якусь менш важливу гру і заручився допомогою Берна (з метою руйнації його відрази до жінок).

— Ти йдеш на гру із Гарвардом? — мав необачність запитати її Берн, просто щоб підтримати розмову.

— Якщо ти мене запросиш, — кокетливо підхопила вона.

— Авжеж, прошу, — приречено відповів Берн. Він не тямився на лукавості жінок і був певен, що такий у неї звичний спосіб жартувати. Ще й години не минуло, як він зрозумів, що втрапив у пастку. Філіс вже скрутила його, повідомивши йому номер поїзда, на якому приїжджає, чим остаточно добила його. Він, власне, планував парубкувати весь вечір і розважатись із друзями з Гарварда, отож палко зненавидів Філіс.

— Ну, нехай начувається... — повідомив він юрму гостей, що увірвалась до його кімнати з метою веселих кпинів. — Це буде остання гра, на яку вона збаламутить чийось невинну душу.

— Але ж, Берне, чому ти її кликав, якщо вона тобі не сподобалась?

— Берне, насправді ти, мабуть, божеволієш від неї, ось у чому річ...

— Що ти робитимеш, Берне? Що можна вдіяти проти Філіс?

Але Берн тільки труснув головою і пробурмотів щось на зразок: «Вона ще побачить...»

Філіс весело несла всі свої двадцять п'ять літ, виринувши із поїзда. Але на пероні її зустріли скептичні позирки. То були Берн і Фред Слоун, виряджені, як блазеньські клоуни на університетських плакатах. Вони вдягли ядучого кольору костюми із здоровенними ватяними підплічниками і штанами-галіфе. На головах у них були хвацько вдягнені університетські капелюхи із пришпиленими спереду оранжево-чорними спортивними стрічками, а з целюлоїдних комірців звисали яскраво-оранжеві краватки. На руках у них були чорні пов'язки з оранжевими «П», а в руках — тростини із прапором Принстона. Для повного ефекту шарпетки і нагрудний носовичок були такого ж кольору. На брязкотливому ланцюжку красувався здоровенний злий кіт, розмальований під тигра.

Добра половина станції уже витріщалась на них, застрявши між співчутливим жахом і несамовитим реготом. А коли Філіс, роззявивши рота, наблизилась до них, ці двоє схилились у блазенському поклоні і виголосили своє привітання, голосно додаючи у кінці ім'я Філіс. Із помпою і гучними вітаннями її провели через кампус у супроводі галасливої ватаги під веселий сміх присутніх (половина з них уявлення не мала, що то був розіграш, вони гадали, що Берн і Фред, два університетських спортсмена, демонструють знайомій дівчині тутешні традиції).

Можна уявити собі почуття Філіс, коли її з парадом провадили біля трибун Гарварда і Принстона, де сиділи десятки її колишніх залицяльників. Вона намагалась іти хоч трошки попереду, або трохи позаду, але вони трималися поруч, щоб ні в кого не виникало сумнівів, із ким вона. Та ще й голосно вітались із своїми друзями з футбольної команди, поки вона ще могла розчути, як її знайомі перешіптуються:

— Кепські справи, це ж треба — Філіс чогось поперлась із цими двома...

Отакий був Берн — запально-жартівливий і водночас ґрунтовно-серйозний. Із цього коріння пробивалась та енергія, яку він намагався спрямувати на проблеми насущні...

Так минали тижні, але ті глиняні ноги, які буцімто тримали Берна, так і не завалились. Приблизно сотня першокурсників і старшокурсників вийшла із своїх клубів у пориві праведного гніву, і очільники клубів звернули на Берна свою найпідступнішу зброю — посміховище. Кожен, хто знав його, схилився перед ним, він відстоював своє щоразу завзятіше. Але не кожен міг витримати батого злих язиків, отож хто був слабший — не витримував.

— Тобі не жаль втрачати престиж? — запитався Еморі одного вечора. Вони вже почали навідувати один одного кілька разів на тиждень.

— Пусте. Та й що таке, зрештою, престиж?

— Дехто каже, що ти — політик-оригінал.

Він зареготав.

— Те саме мені сказав Фред Слоун сьогодні. Напевно, я таки нарвуся.

Якось після обіду вони заглибились у питання, яке давно цікавило Еморі, — співвідношення фізичних особливостей і природи людини. Берн торкнувся біологічної складової і сказав:

— Звичайно, здоров'я має значення — здорова людина має вдвічі більше шансів бути доброю.

— Я не погоджуюся з тобою, я не вірю у «жилаве християнство».

— А я вірю. Я гадаю, Христос мав передовсім велику фізичну витривалість.

— Не думаю, — заперечив Еморі. — Він занадто виснажливо працював. Я гадаю, що коли він сконав, то був понищеною людиною. Та й уславлені святі не були такими вже здорованями.

— А я гадаю, що були.

— Але, навіть приймаючи таку точку зору, я не думаю, що здоров'я має щось спільне із доброю. Звичайно, для страсотерпця важливо мати фізичну силу, щоб витримувати усілякі складні випробування. Але ота звичка новомодних проповідників, які, вдаючи мужність, горлопанять, що гімнастика врятує світ... — ні, Берне, це не для мене...

— Гарзд, давай облишимо цю тему. Ми так ні до чого не дійдемо. Окрім того, я ще сам не сформував для себе думку із цього питання. Але у дечому я таки впевнений: зовнішність теж багато важить.

— Невже? — жадібно стрепенувся Еморі.

— Безперечно.

— Ми з Томом уже склали певні уявлення, — погодився Еморі. — Ми взяли альбоми за останні десять років і розглядали фото Ради старшокурсників. Я знаю, ти не надто схвальної думки про цей «високий» орган, але у будь-якому випадку він втілює певний успіх. Отже, десь приблизно тридцять п'ять відсотків кожної групи — блондини із світлою шкірою, в той час як у Раді старшокурсників їх дві третини. Ми переглянули фотографії за останні кілька років. Нагадую: один із п'ятнадцяти блондинів на старших курсах потрапляє в раду, а з темноволосих — лише один із п'ятдесяти.

— Це схоже на правду, — погодився Берн. — Світловолосий — то вищий тип, якщо говорити загалом. Я якось докладав цю теорію до президентів Сполучених Штатів і з'ясував, що половина із них були світловолосими, при тому, що загалом в нашій расі переважають брюнети.

— Підсвідомо усі це визнають, — сказав Еморі. — Ти помітив, що коли йдеться про блондинів, то важливе уточнення. Якщо блондинка балакуча, ми називаємо її просто «лялькою», якщо

блондин небагатослівний, ми вважаємо його тупуватим. Хоча у світі повно «мовчазних шатенів» і «млявих брюнеток», які не мають ані краплі розуму, але чомусь їх ніхто не звинувачує в обмеженості.

— А широкий рот і круте підборіддя та ще й великий ніс, без сумніву, є ознакою вищої породи.

— Я не впевнений... — Еморі був за класичні риси обличчя.

— Так і є. Ось я покажу тобі. — Берн витягнув зі столу колекцію фотографій бороданів, кошлатих знаменитостей — Толстой, Вітмен, Карпентер та інші.

— Хіба вони не чудові?

Еморі ввічливо намагався вникнути, але не стримався і зайшовся сміхом.

— Берне, мені здається, то найповторніше товариство, яке я коли-небудь бачив. Товариство престарілих, напевно!

— Та ні, Еморі. Ти поглянь на чоло Емерсона, вдивись уважніше в очі Толстого... — із докором сказав він.

Еморі заперечливо хитнув головою.

— Ні. Можеш казати, що вони видатні, чи ще щось. Але зовнішньо вони однозначно відразливі.

Берн без тіні збентеження любовно провів долонею по високих чолах і заховав стос фотографій у стіл.

Вечірні прогулянки були одним із його улюблених занять, і якогось вечора він намовив Еморі скласти йому компанію.

— Ненавиджу темряву! — віднікувався Еморі. — Колись так не було, хіба що коли моя уява домальовувала собі щось. Але зараз — справді ненавиджу, просто як дурень.

— У цьому немає ніякого сенсу, ти ж знаєш!

— Можливо.

— Ходімо отуди, — запропонував Берн, — а потім через ліс, там є декілька стежок.

— Щось мене це не дуже приваблює... — неохоче зізнався Еморі, — але гаразд, ходімо.

Вони вирушили бадьорим кроком. Десь на годину їх поглинула жвава суперечка, аж поки вогні Принстона не перетворились у білі плями позаду них.

— Будь-яка людина з уявою приречена боятися, — вагомо виголосив Берн. — Я також колись боявся гуляти вночі. Тепер розповім, чому зараз я можу гуляти будь-де і не боятися.

— Давай... — Еморі не терпілося довідатися. Вони підійшли впритул до лісу, Берн почав виразно і впевнено.

— Я приходив сюди сам уночі, десь три місяці тому, і завжди зупинявся на тому перехресті, яке ми зараз проминули. Попереду загрозово вимальювався ліс, як тепер, у темряві, вили собаки, і не було жодних ознак живої душі. Звичайно, ліс населився для мене усілякими примарами, як для тебе зараз, правда ж?

— Так і є... — зізнався Еморі.

— Отже, я почав аналізувати. Моя уява продовжувала наповнювати темряву жахіттями, натомість я вирішив наповнити зсередини темрявою свою уяву, щоб вона поглянула із мого нутра. Уява перетворювала мене то на здичавілого пса, то на збіглого каторжника, або на примару, аж поки я не побачив самого себе, що йшов дорогою. Вийшло досить вдало — завжди виходить добре, коли повністю ставиш себе на чийсь місце. Я зрозумів, що якби я був псом чи каторжником, то не був би загрозою для Берна Голідея, принаймні не більше, ніж він для мене. Потім я згадав про свій годинник. Я подумав, може, ліпше повернутись, залишити його, а потім уже іти випробовувати ліс? Ні, вирішив, що краще я загублю годинник, аніж відступлюся зараз. І я таки зайшов до лісу — не просто скраю, а занурився в хащі. Я більше не боявся, я гуляв довго, аж поки одного вечора не заснув просто в лісі; тоді я збагнув, що більше не боюся темряви.

— Господи... — видихнув Еморі. — Я б так не зміг. Я, мабуть, пройшов би стежкою трохи. Але якби фари якогось авта з'явилися у темряві, я б відразу заскочив до гущавини.

— Ну от, — раптом сказав Берн після хвилиної паузи. — Половину дороги ми вже пройшли, ходімо назад.

По дорозі він заглибився у роздуми про силу волі.

— У цьому вся суть, — стверджував він. — Це єдина межа між добром і злом. Я ніколи не зустрічав пропащих людей із сильною волею.

— А як щодо знаменитих злочинців?

— Вони всі зазвичай хворі. А якщо ні — то просто безвольні. Не існує такого поняття, як сильний нормальний злочинець.

— Берне, тут я з тобою не згоден; а як же надлюдина?

— А що з нею?

— Вона видається мені злою і, попри те, сильною і здоровою.

— Я ніколи такого не зустрічав. Готовий закластися: він дурний або божевільний.

— А я зустрічав таких багато разів — і він ані те, ані інше. Ось чому мені здається, що ти помиляєшся.

— А я впевнений, що не помилюся, бо не вірю в користь ув'язнення, окрім як для душевнохворих.

Із цим судженням Еморі ніяк не міг погодитися. Йому здавалося, що в історії і в житті було багацько сильних злочинців — кмітливих, але часто в полоні власних ілюзій. Їх можна зустріти і в політиці, і в бізнесі, серед можновладців і серед генералів. Але Берн так з ним і не погодився.

І з цієї точки їхні шляхи почали розходитися. Берн усе більше й більше відсторонювався від світу довкола нього. Він відмовився від посади віце-президента випускного курсу і майже весь час читав і прогулювався. Він відвідував додаткові лекції з філософії і біології, просиджував на них із патетично-пильним виглядом, очікуючи чогось, до чого лектор так ніколи і не доходив. Інколи Еморі помічав, як він совається у своєму кріслі, як запалюється його обличчя у передчутті гострої дискусії.

Часом він проходив вулицею, геть відсторонений, його навіть почали звинувачувати у снобізмі, але Еморі знав, що це зовсім не так. І якось, коли Берн пройшов повз нього, нічого не помічаючи, Еморі ледь не задихнувся від піднесеного збудження, адже він знав, що думки Берна блукають за тисячі миль звідси. Берн, здавалося, підкоряв вершини, куди ніхто з них ніколи й не ступить.

— Кажу тобі, — заявив він якось Томові, — він — перший з моїх ровесників, чию розумову перевагу я визнаю.

— Погане ти вибрав місце для подібних заяв — оточення починає думати, що він просто дивак.

— Але він завжди на голову вищий за них! Ти й сам це відчуваєш, коли говориш із ним, Господи, Томе, ти ж сам колись виступав проти «натовпу». Успіх безперечно є заручником умовностей.

Роздратування Тома наростало.

— А що він намагається довести? Зробити із себе святого?

— Ні, він просто не такий, як усі. Він ніколи не вступить до Філадельфійського братства¹ чи щось на кшталт. Він не ві-

¹ «Філадельфійське братство» — протестантське релігійне угруповання в Англії XVII століття. Організоване англійським священиком Джоном Пордеджем (1607—1681), який був прихильником ідей Якоба Беме, німецького філософа-пантеїста й містика.

рять у всю цю гнилизну. Він не вірить, що громадські басейни чи подібні нововведення виправлять вади цього світу. Більше того — він п'є тоді, коли йому хочеться.

— Однозначно з ним щось не те.

— Ти останнім часом з ним розмовляв?

— Ні.

— Тоді ти взагалі не в курсі, який він зараз.

Суперечка закінчилась нічим, але Еморі помітив, наскільки останнім часом змінилось ставлення до Берна у кампусі.

— Дивно, — сказав якось Еморі Тому одного вечора, коли вони знайшли більш дружній тон для цієї теми. — Ті, хто жорстко засуджує радикалізм Берна, дуже схожі на фарисеїв — я маю на увазі, найбільш освічених людей у коледжі, — редакторів газет, як ти і Ферренбі, молодих викладачів... Такі безграмотні спортсмени, як Лангедак, думають, що він просто дивак, і кажуть: «У дивака Берна — чергова чудернацька ідея в голові» і проходять мимо, а фарисеї — то зовсім інша річ! Вони усіляко висміюють його.

Наступного ранку він зустрів Берна на алеї Мак Кош по дорозі із громадських читань.

— Камо грядеши, царю?

— До редакції газети, зустрійтись із Ферренбі, — він помахав примірником ранкового «Принстонівця». — Він написав передовицю.

— Хочеш здерти з нього шкіру?

— Ні, але він мене приголомшив. Чи я недооцінив його, чи він раптом перетворився на найгіршого в світі радикала.

Берн побіг. І тільки через декілька днів Еморі почув суть розмови у видавництві. Берн зайшов у святая святих, себто в кабінет редактора, весело тримаючи перед собою газету.

— Привіт, Джессе.

— Привіт, Савонароло¹.

— Якраз прочитав твою передовицю.

— Молодчина, не думав, що ти впав так низько.

— Джессе, ти приголомшив мене.

¹ *Савонарола Джироламо* (1452—1498) — флорентійський поет, монах-домініканець, антимодерніст. У 1494 році проголосив Христа королем Флоренції і за підтримки Франції заснував Флорентійську теократичну республіку.

— Цікаво, чим?
— Ти не боїшся, що вся кафедра накидеться на тебе, якщо будеш і далі писати про релігію в такому тоні?
— Не зрозумів...
— Як сьогодні зранку?
— Що за чорт... Передовиця мала бути про систему підготовки.
— Так, але ота цитата...
Джесс сів.
— Яка цитата?
— Ну ось ця: хто не зі мною — той проти мене.
— А що з цією цитатою?
Джесс був спантеличений, але не схвилюваний.
— Ти пишеш ось тут... зараз гляну. — Берн розгорнув газету і прочитав: — «Хто не зі мною, той проти мене», — як сказав один джентльмен, чиєю єдиною сумнозвісною зброєю були вульгарні порівняння і необдумані узагальнення...»
— І що тут не так? — Ферренбі почав насторожуватися. — Це сказав Олівер Кромвель, хіба ні? А може, Вашингтон чи якийсь святий? На Бога, я забув...
Берн зайшовся сміхом.
— Ох, Джессе, любий Джессе...
— То хто ж це сказав, щоб тобі...
— Гарзд, — сказав Берн, ледве стримуючись. — Святий Матвій приписує ці слова... Христу!
— Господи! — вигукнув Джесс і повалився прямо на відро для сміття.

ЕМОРІ ПИШЕ ВІРШ

Тижні нанизувалися один на один. Еморі час від часу навідувався у Нью-Йорк, сподіваючись знайти щось новеньке, що би, як блискучий льодяник, підсолодило його настрій. Одного разу він навідався до театру на відновлену постановку п'єси — назва здалась йому знайомою. Піднялась завіса, і на сцені з'явилася дівчина. Він майже не дивився на неї, але після перших її фраз якась слабка струна задзвеніла в його пам'яті. Де? Коли?

Потім він раптом почув, ніби поруч хтось шепоче: «Ой, я така забудькувата, завжди підказуйте мені, якщо я роблю щось не так».

Розгадка спалахнула приємним відблиском спогаду про Ізабель.

На звороті театральної програмки він почав швидко писати:

У тиші залу знову бачу я:
Завіса піднялась і раптом оголила
Все те, що темінь забуття покрила:
Два роки тому — просто мить буття...
Ми смакували той нектар життя,
Неначе доля все це дарувала...
Бо світлі духом ми тоді були...
Твоя душа тобі щось віщувала?
Твій погляд мрійний, безкінечно милий...
Тебе тоді та п'єса зворушила,
Але ми допливли невтішного фіналу...

Я сам-один (і тут сумні прогнози)
Дивлюся п'єсу... чийсь невдатний голос
Ту сцену зіпсує, що все ще мала чар;
То долі був обом безцінний дар:
Ти плакала, а я втирав ті сльози...
І знову сцена. Зрада. (То закон буття?)
І хтось вже п'є отруту забуття...

ПОКИ СПОКІЙНО

— Привиди такі нетямущі, — сказав Алек, — вони важкодумні. Я привида завжди перехитрую.

— Себто? — запитався Том.

— Залежить — де. Наприклад, спальня. Якщо ти будеш достатньо кмітливим, вони тебе ніколи не дістануть у твоєї спальні.

— Ну гаразд, а якщо, скажімо, у твоїй кімнаті оселився привид — як ти зайдеш у кімнату поночі? — зацікавлено запитався Еморі.

— Береш патик, — відповідав Алек із повчальною інтонацією, — приблизно такий, як держак від мітли. Тепер перше, що ти маєш зробити, — це засвітити світло. Для цього ти заплюєш очі і стрімголов біжиш до вимикача. Потім три-чотири рази роз-

махуєш патиком з порога. Далі, якщо все чисто, можна заглянути досередини. Завжди, повторюю, завжди спочатку інтенсивно проходишся патиком, а потім уже роззираєшся.

— Я знаю, це старий кельтський ритуал, — ваговито сказав Том.

— Так, але вони зазвичай ще й моляться спочатку. У будь-якому випадку цей метод придатний для всіх приміщень і всюди, де є двері.

— І ліжко, — додав Еморі.

— Ні, Еморі, ні в якому разі! — перелякано вигукнув Алек. — Цей метод — не для ліжка! Ліжко вимагає зовсім іншої тактики. Якщо привид під ліжком — від нього треба триматись якнайдалі, бо в третині випадків, він як правило там.

— Тоді... — почав Еморі.

Алек зробив жест рукою.

— Ніколи не заглядай під ліжко! Треба стати посеред кімнати і ще до того, як він оговтається, ти з усього розгону застрибуєш на ліжко. Не ходи біля ліжка, твоя щиколотка — найбільш вразливе місце. А як тільки заскочив до ліжка — ти в безпеці. Він може стирчати там хоч до світанку — тобі нічого не загрожує. Якщо ще маєш сумніви — накрійся ковдрою з головою.

— Усе це дуже цікаво, справді...

— Правда? — засяяв від гордості Алек. — Моя власна система! Я — Сер Олівер Лодж Нового світу!

Еморі знову бездумно насолоджувався життям. До нього повернулося відчуття, що він рухається по чіткій прямій; молодість забарвила яскравими кольорами давнє оперення. Він навіть накопичив надлишок енергії, щоб приміряти нову роль.

— До чого тут отой твій «відчужений» погляд, Еморі? — запитався якось Алек, спостерігаючи за нібито заглибленим у читання Еморі: — Хоч при мені не копією містика Берна...

Еморі поглянув на нього нерозуміюче.

— А що таке?

— Що таке? — передражнив його Алек. — Хочеш зачитатися до блаженного стану?

Він вихопив книжку і глузливо поглянув на обкладинку.

— Ну і що? — сухо поцікавився Еморі.

— «Життя святої Терези!» Це ж треба!

— Слухай, Алеку... Чому тебе це обходить?

— Що саме?

— Те, що я відсторонений, і взагалі...
— Роби як знаєш. Мене це насправді не обходить.
— Тоді не заважай. Якщо мені подобається переконувати наївняків, що я геній, то не псуй мені цю насолоду...
— Про тебе вже й так патякають, що ти дивак, — реготнув Алек. — Але якщо ти це навмисне...

Алек нарешті зголосився, що в присутності інших не буде кпинити над лицедійством Еморі, але за умови, що наодинці іноді поглузує. Отже, Еморі почав запрошувати найбільш ексцентричних гостей: аспірантів із шаленими очима, що розводилися мудрагельськими теоріями про Бога чи про уряд, чим дуже потішали скептичних і презирливих завсідників «Котеджу».

Весь у пасмугах сонячного проміння, лютий прямував назустріч березню. Еморі декілька разів їздив на вихідні до монсенйора. Якось він узяв з собою і Берна, що мало великий успіх: він з однаковою гордістю і насолодою показував їх один одному. Монсенйор декілька разів возив його в гості до Торнтон Генкока і один чи два рази — до місіс Лоуренс (схибленої на Римі американки, яка одразу йому сподобалась).

Потім одного дня прийшов лист від монсенйора із цікавою припискою:

«Чи ти знаєш, що твоя троюрідна сестра, Клара Пейдж, котра живе у Філадельфії, овдовіла шість місяців тому і дуже бідує? Здається, ви ніколи не зустрічалися, але я б хотів тебе попросити ось що: поїдь провідай її. На мою думку, вона дуже цікава жінка, до того ж іще досить молода».

Еморі зітхнув, але вирішив поїхати.

КЛАРА

Вона була неймовірна — Клара із золотавим хвилястим волоссям. Товариство Еморі не зовсім підходило для неї (як, зрештою, і будь-кого з чоловіків). Її чеснота була вище прозаїчних намірів шукачок чоловіків, як і вище показного жіночого благочестя.

Печаль огортала її легким серпанком. Коли Еморі зустрів її, йому здалось, що її блакитно-сірі очі випромінюють радість буття (прихована сила і реалії життя сповна проявили себе після тих знегод, з якими їй довелось зіткнутися). Вона зосталась сама на

світі — з двома маленькими дітьми, без грошей, але парадокс — із юрмиськом друзів. Тієї зими він споглядав, як вечорами її дім повниться гостями (а він знав, що у неї не було прислуги, окрім темношкірої дівчини, яка доглядала дітей нагорі). Він бачив, як один із розпусників міста, який постійно був напідпитку, із сумнозвісною репутацією (як у себе вдома, так і далеко за його межами), сидів навпроти неї — схвильований і щирий, обговорюючи варіанти пансіону для дівчаток. Яким дивовижним був її розум... Вона могла розвинути захоплюючу, блискучу тему бесіди з найтонших порухів, які витали довкола.

Думка про те, що жінка живе у скруті, спонукала його уяву домальовувати сумні картини. Коли він приїхав у Філадельфію, то уявляв собі Арк-стрит провулком халуп. Він навіть був злегка розчарований, коли побачив, що це не так. То був старовинний будинок, що колись належав сім'ї її чоловіка. Літня тігонька заборонила продавати будинок і, залишивши управителю гроші на утримання на кілька років наперед, подалася кудись аж в Гонолулу. Клара ж залишилась вирішувати насущні проблеми, як могла.

Але його зустріла жінка, зовсім не схожа на убогу згорьовану бідачку із голодним дитям на руках. Вона справила на Еморі враження жінки, яку ніщо в цьому житті не бентежить.

Спокійна стриманість і романтичний гумор, що контрастував з її врівноваженістю, — такий настрій слугував повсякчас її прихистком. Вона могла виконувати купу найбуденніших справ (але була достатньо розумна, щоб не марнувати час банальним плетивом і вишивкою), натомість раптом брала книжку і дозволяла своїй уяві літати, як хмарці під вітром. Вона випромінювала довкола золотаве сяйво — десь із глибин своєї душі. Як вогонь у темній кімнаті, що гріє відчуттям романтики і піднесеності, вона виблискувала світлотінями скрізь, де перебувала.

Вона вміла наділити свого старого прозаїчного дядька химерним ореолом мислителя, перетворити якогось хлопчину-кур'єра на химерного домовика. Спочатку ця її риса драгувала Еморі. Він вважав, що і без цього достатньо унікальний. Його скоріше знічувало, коли вона намагалась вияскравити якісь риси його особистості (особливо з-поміж інших своїх прихильників). Почувався він при цьому так, ніби ввічливий, але настирний імпресаріо примушує його якимось по-новому зіграти роль, що її він давно вже вивчив напам'ять.

Клара була чудовою оповідачкою, про що б вона не розповідала — про шпильку для капелюшка, про п'яного чоловіка чи про себе... Дехто намагався переповісти ті історії, але звучали вони вже прісно і буденно. Товариство обдаровувало її увагою і найщирішими веселощами, багато хто навіть не уявляв, що можна так сміятись (сліз у Клари залишилось мало, але коли люди слухали її, їхні очі од реготу наповнювались слізьми).

Еморі часом залишався трохи посидіти після того, як її почет розходився. Вони увечері пили чай із хлібом з повидлом або трапезували кленовим сиропом, як вона це називала.

— Ти — дивовижна, правда... — спускався із вершин своєї винятковості Еморі, спершись об стіл у центрі їдальні.

— Зовсім ні, — відповіла вона, шукаючи серветки в буфеті. — Я буденна і банальна. Я з тих жінок, яких нічого не цікавить, окрім власних дітей.

— Розкажи комусь іншому... — доскіпливо усміхнувся Еморі. — Ти — промениста...

Він запитав її про єдину річ, яка могла б її знітити. То були слова, з якими перший зануда звернувся до Адама:

— Розкажи мені про себе.

Відповідь була така сама, як, мабуть, і в Адама.

— Та нема про що розповідати...

Але якимось чином вона таки розповіла зануді про те, що думає вночі, коли цикади співають у пожухлій траві... Того вечора Клара розповіла Еморі досить детально про себе. Життя її було клопітне, відколи їй виповнилось шістнадцять, і її навчання різко обірвалось за браком дозвілля. Копаючись у її бібліотеці, Еморі натрапив на пошарпану сіру книжку. Із неї випав пожовклий аркуш, який він жадібно прочитав. Це був вірш, який вона написала ще у школі. Про сірі монастирські стіни, про похмурий день, про дівчину в плащі, що його розвіває вітер. Про те, як вона спостерігає за цим, мріючи про барвистий світ. Зазвичай, такі сентименти не цікавили його. Але цей вірш був таким прозорим і водночас щирим... Як спалах, в його уяві виник образ Клари. Холодний, сірий день, блакитні очі дівчинки вдивляються пильно, намагаючись розгледіти ті знегоди, які чигають на неї за садами монастиря. Він позаздрив цій щирості. Як би він хотів побачити її отам при стіні! Говорити їй усілякі романтичні нісенітниці, щоб вона хилилась до нього, наче билинка під вітром. Він раптом

відчув жакликий порив ревностів: до її минулого, до її дітей, до юрмиська гостей, які стікалися, щоб усмак напитися із цілющого джерела її доброти і спочити душею, як на захопливій виставі...

— Невже тобі ще ніхто не набридає? — обурено допитувався він.

— Та ні, десь половина моїх знайомих такі докучливі, — зітхнула Клара. — Але це непоганий показник. Хіба ні?

Вона підвелась, щоб підшукати якусь цитату на тему нудьги з томика Браунінга. Тільки вона могла отак посеред розмови підхопитись, щоб знайти потрібну цитату чи уривок у книжці (і при тому це чомусь не дратувало його і не переривало дискусію). Вона робила це з таким глибинним захопленням, а він тим часом споглядав її золотаве волосся, схилене над книжкою її чоло із трішки насупленими бровами у пошуках потрібного рядка.

На початку березня він почав їздити до Філадельфії на вихідні. Там завжди були гості, і вона, здавалося, не виявляла бажання залишитися з ним наодинці. А він так хотів, щоб слово з її вуст подарувало йому насолоду обожнювання... Він відчув, що захохався, і думки про шлюб усе більше крутились в його голові. Вони навіть готові були зірватись з вуст, але він все-таки зрозумів, що те бажання було спонтанним. Якось йому наснилося, що його мрія здійснилась, і він прокинувся у панічному страху, бо уві сні вона була дурненькою Кларою із волоссям солом'яного кольору, ніби все золото пожухло, і всілякі банальності бездумно злітали з її язика. Але вона була першою, хто так цікавив його, і одною з небагатьох жінок, до якої йому було небайдуже. Її доброта була її багатством. Для себе Еморі вирішив, що більшість добрих людей примусово розвивають у собі цей дар або спотворюють його до удаваної привітності. Як ото всюдисущі педанти і фарисеї (але Еморі ніколи не причисляв їх до сонму спасених).

СВЯТА ЦЕЦИЛІЯ

Над оксамитом шат її
Волосся мідь, очей топаз,
Троянди слід на білім тлі,
То спалахне, то згасне враз;

Густе повітря, млість зітхань,
Між ними плине тиха мла,
Не знає він, де була грань,
Коли троянда розцвіла.

— Я тобі подобаюся?

— Звичайно, — жваво відгукнулась Клара.

— За що?

— Я гадаю, у нас багато спільного. Ті риси, які спонтанно у нас проявляються, або ті, що завжди були при нас.

— Ти гадаєш, я не уповні себе проявляю?

Клара задумалася.

— Знаєш, я не можу судити. У чоловіків зазвичай більше відповідальності, а мене завжди опікали.

— Не ухиляйся, будь ласка, Кларо, — перебив Еморі, — розкажи мені про мене самого.

— Авжеж, із задоволенням, — вона всілася зручніше.

— Це так зворушливо з твого боку... Спочатку відповіси на кілька запитань. Перше — я дуже зарозумілий?

— Ні, хоча марнослава у вас, чоловіків, багато. Але це тільки веселить тих, хто помічає його надлишок.

— Зрозуміло.

— У глибині душі ти смиренний. І ти впадаєш у глибокий відчай, коли відчуваєш, що тобою знехтували. Насправді тобі бракує самоповаги.

— Двічі — і в ціль, Кларо. Як це тобі вдається? Ти ніколи не даєш мені хоч слово мовити...

— Звичайно, я не поспішаю судити про людину з її слів. Я думаю, справжня причина, чому ти такий невпевнений в собі (хоча ти вперто хочеш переконати усіх приятелів, що ти геній), у тому, що ти вигадав собі якісь мерзенні вади і намагаєшся примиритись з цим. Навіщо ти всім говориш, що ти — раб коктейлів?

— Так і є — потенційно...

— І ти твердиш, що ти слабкохарактерний, що в тобі немає сили волі.

— Ані краплі! Я — раб своїх емоцій, уподобань, мого страху перед нудьгою, усіляких бажань...

— А річ не в цьому! — Вона вдарила своїм маленьким кулачком по столу. — Ти раб, безпорадний раб лише однієї речі — своєї уяви.

— Он як? Ти мене дуже зацікавила. Якщо тобі ще не набридло — продовжуй...

— Я помітила, що коли ти хочеш пропустити коледж, ти мислиш абсолютно конкретно. Ти ніколи не приймаєш рішення похапцем, аж поки не зважиш всі переваги — «йти» чи «прогуляти». Твоя уява завжди на боці твоїх бажань — і так триває, поки ти приймаєш рішення. Природно, що після того як твоя уява розгулялась, ти вигадуєш тисячі причин, чому слід залишитися. Отже, коли ти вибрав рішення, — воно заздалегідь неправдиве, воно оманливе.

— Не згоден, — заперечив Еморі. — Хіба дозволити своїй уяві грати в забавки зі мною, — то не ознака безвольності?

— Мій любий хлопчику, у цьому твоя найбільша помилка. Справді, тут немає нічого спільного із силою волі: у будь-якому разі, це недоречне слово. Тобі просто бракує розсудливості у прийнятті рішень. Одразу, коли відчуваєш, що зараз уява заведе тебе в нетрі, дай їй лише краплю такої можливості.

— А хай йому... — вигукнув Еморі подивовано. — Цього я ніяк не очікував почути...

Клара не зловтішалася. Вона зразу змінила тему. Але примусила його задуматись і, здається, була почасти права. Він почувався, як власник фабрики, який звинуватив клерка в крадіжці, а потім виявив, що то його власний син раз на тиждень змінює записи в обліковій книзі. Його бідолашна ошукана сила волі, над якою глумилися і він, і його друзі, стояла перед ним, чиста і невинна, а його розсудливість покрокувала до тюрми у супроводі невгамовного чортеняти-уяви, яке весело стрибало і веселилось довкола неї. Клара була єдиною людиною, чиєї поради він попросив, не очікуючи заздалегідь відповіді, хіба що в бесідах із монсеньйором Дарсі.

А як він любив з Кларою вештатись по крамниці! Шопінг із нею був рідкісним епікурейським задоволенням. У будь-якій крамниці, де вона проводила закупи, всюди чувся шепіт:

— Оно красуня місіс Пейдж...

Або:

— Закладаюся, довго вона сама не пробуде.

— Гей, тримай язика при собі, вона твоєї поради не просила...

— Та хіба ж вона не красуня?

Коли заходить адміністратор, усі замовкають, а він із самодоволеною усмішкою вже крутиться коло неї.

- Кажуть, вона світська пані.
- З грошима у неї зараз кепсько, щось таке казали...
- Ой, дівчата! Яка ж вона мила!

А Клара саяла привітною усмішкою для всіх. Еморі припустив, що продавці роблять їй знижки (інколи вона про це казала, інколи ні). Він бачив, що вдягається вона дуже добре, і що вдома в неї все тільки найкраще, і завжди її чекав наготові щонайменше старший адміністратор.

Інколи вони ходили до церкви в неділю. Він ішов біля неї і милувався крапельками вологи, що осідали на її щоках від свіжого повітря. Вона була дуже побожна завжди, і лише Господу відомо, у які висоти злітала її душа і які сили вона звідтам черпала, поки стояла на колінах, схиливши золотаве волосся у світлі вітражів.

«Свята Цецилія...» — не стримався і вигукнув одного разу Еморі, аж на нього всі оглянулись, а священник затнувсь посеред проповіді (Клара і Еморі густо почервоніли).

Це сталося в їхню останню неділю (він жалкував, що сам усе зіпсував у той вечір, але нічого не міг вдіяти).

Вони йшли крізь березневі сутінки — теплі, ніби в червні, радість молодості наповнила його душу, і він відчув, що мусить щось сказати.

— Мені здається, — сказав він, і голос його затремтів, — якби я втратив віру в тебе, я б втратив віру в Бога.

Вона глянула на нього так подивовано, що він мусив якось це уточнити.

— Пусте, — тихо сказала вона, — просто мені вже десь п'ятеро чоловіків таке казали, і мене це лякає...

— Ох, Клара, а якщо це ваша доля?

Вона змовчала.

— Я гадаю, для вас любов — це... — почав він.

Вона блискавично обернулася:

— Я ніколи не була закохана.

Вони пішли далі, і він повільно почав усвідомлювати, що вона йому щойно сказала... Ніколи не була закохана... Вона нагадувала дитя світла. Він зовсім втратив зв'язок із реальністю, і єдине, чого він прагнув — доторкнутись до її плаття. Так, мабуть, почував себе Йосип перед вічною святістю Марії. Раптом він почув наче не свій голос:

— А я тебе кохаю... — якщо у мені і є щось хороше... ні, не можу говорити... Кларо, якщо я повернуся через два роки, коли у мене буде певне становище, ти... вийдеш за мене?..

— Ні, — відповіла вона. — Я більше ніколи не вийду заміж. У мене є мої діти, я хочу зберегти себе для них. Ти мені подобаєшся, як усі розумні чоловіки, хоча ти — більше за інших. Але ти не достатньо добре мене знаєш, щоб зрозуміти, що я ніколи не одружусь із розумним чоловіком.

Вона замовкла.

— Еморі!

— Що?

— Ти ж не любиш мене. І ніколи насправді не хотів одружитись зі мною, правда?

— То все сутінки... — зняковіло сказав він. — Я не усвідомив, що говорю вголос. Але я кохаю тебе, або обожаю чи поклоняюся тобі...

— Оце так! За п'ять хвилин — увесь набір емоцій!

Він знітився.

— Не роби з мене аж такого банального, Кларо. Ти мене інколи пригнічуєш.

— Ти зовсім не такий, аж ніяк. — Вона пильно подивилась на нього, потім взяла його за руку і широко розплющила очі — крізь синяву присмерку він бачив їхню доброту. — Банально-поверховий — це той, хто все відкидає.

— Скільки весни у повітрі!.. Яка щира твоя душа...

Вона відпустила його руку.

— З тобою все буде гаразд, і я теж почувуюся пречудово. Дай мені сигарету. Ти ніколи не бачив, як я курю, правда ж? Але я курю — десь раз на місяць.

І потім ця дивовижна жінка і Еморі побігли до перехрестя, як двоє пустотливих дітей, збуджених блідо-голубими сутінками.

— Завтра я їду за місто, — повідомила вона, коли врешті захекана зупинилась під надійним світлом ліхтаря. — Шкода марнувати такі чудові дні, я це особливо відчуваю в місті.

— О, Кларо! — сказав Еморі. — Якою б диявольською спокусницею ти могла б бути, якби твоя душа повернула трохи в інший бік!

— Можливо... — відповіла вона. — Але, гадаю, я ніколи не була і не вмію бути шаленою. Цей маленький спалах — то просто весна...

— Ти сама як весна...

Вони йшли вулицею.

— Ні, ти знову помиляєшся. Як може людина із таким чіпким розумом постійно так помилятися щодо мене? Я — повна протилежність усьому, що приносить весна. То дивне непорозуміння, що я схожа на давній ідеал грецького скульптора. Запевняю тебе: якби не моє обличчя, я б вже давно була тихою монахиною в якомусь монастирі... — Раптом вона побігла, і він почув закінчення — і... без моїх дорогих діточок, яких мені завжди треба бачити.

Вона була єдиною жінкою, при якій він відчував, що він як чоловік не може усвідомити свою перевагу. Часто Еморі зустрічав жінок, яких він знав ще незаміжними. Він вдивлявся в них, і йому здавалося, що він читав на їхніх обличчях щось на кшталт: «Якби ж я тільки могла тебе мати...» (Якою непомірною може бути чоловіча пиха!)

«А вітер золотий-золотий... — співав він маленьким калюжам. — Вітер золотий, золоті ноти зі струн золотих мандолін, золоті акорди золотих скрипок линуть, тануть... Із плетеного кошика з лози, що його не втримає смертний, юний бог розсипає золото...»

ЕМОРИ ОБУРЕНИЙ

Повільно і неминуче, із несподіваним сплеском у кінці прийшла війна. Поки Еморі розмовляв і мріяв, вона рвучко накопилася на берег і змила пісок, на якому грався безжурний Принстон. Тепер кожного вечора в спортивному залі чулися кроки маршу загонів, стираючи мітки для баскетболу на підлозі. Коли Еморі їздив у Вашингтон, він відчув порухи кризи в повітрі, які змінилися відчуттям огиди дорогою назад у спальному вагоні, бо на сусідніх місцях їхали обшарпані прибульці (чи то з Греції, чи то з Росії, як йому здалося). Він думав, наскільки доступнішим є патріотизм для однорідних націй, наскільки простіше було б воювати, як воювали колонії, чи конфедерати. Тієї ночі він не міг заснути, слухаючи, як чужинці регочуть і хроплять, наповнюючи вагон затхлими запахами.

У Принстоні всі намагались жартувати одне з одним, а в глибині душі сподівались, що принаймні їхня смерть буде героїчною. Поціновувачі літератури пристрасно читали Руперта Брука;

місцевих чепурунів хвилювало, чи дозволять їм одягнути офіцерську уніформу англійського крою; дехто надсилав у військові департаменти одчайдушні прохання про безпечне призначення і тепле місце.

Потім, десь через тиждень, Еморі зустрів Берна і зрозумів, що сперечатись недоцільно: БERN уже зробився переконаним пацифістом. Соціалістичні журнали, захоплення ідеями Толстого і його особисті пошуки лише зміцнили його внутрішні переконання боротися за мир як ідеал майбутнього для суспільства.

— Коли німці ввійшли в Бельгію, — почав він, — і якби місцеве населення мирно продовжувало займатися своїми справами, німецька армія була б дезорганізована за...

— Я знаю, — перебив Еморі, — я все це чув! Але не будемо розводити пропаганду. І, можливо, ти й правий, проте — нам ще сотні років до того, як «непротівлення злу» стане для всіх реальністю.

— Та, Еморі, послухай...

— Берне, ми тільки посваримося...

— Ну, добре, гаразд.

— Послухай, Берне, я не прошу тебе задуматися про твоїх рідних чи друзів, бо знаю, що порівняно із твоїм відчуттям обов'язку вони для тебе й гроша не варті. Але, Берне, звідки ти знаєш, що всі ці журнали, які ти читаєш, і всі товариства, і всі ті ідеалісти, з якими ти спілкуєшся, — що за ними не стоять німці?

— За деякими з них, можливо...

— Звідки ти знаєш, що вони всі — не прони́мецькі, а просто ховаються за своїми німецько-єврейськими прізвищами?

— Така можливість існує, — повільно вимовив той. — Я не знаю, як сильно на мене вплинула вся пропаганда, яку я чув; хоча, звичайно, мені здається, що це все — мої найглибші особисті переконання. Просто це той шлях, який я сам вибрав і який відкрився переді мною.

Серце Еморі впало.

— Ти просто подумай, чого це все вартє! Адже ніхто не буде тебе переслідувати за те, що ти пацифіст, — тебе просто зарахують до лав найгірших.

— Не обов'язково! — перебив він.

— Щось мені це дуже нагадує нью-йоркську богему...

— Я розумію, що ти маєш на увазі, отож іще не знаю, чи буду займатись такою агітацією.

— Ти намірявся, виступати перед людьми, які тебе навіть не будуть слухати? І це зі всіма твоїми талантами, Берне?

— Знаєш, так, мабуть, мислив першомученик Стефан багато століть тому. Адже він проповідував, а вони вбили його. Може, помираючи, він думав: яке марнування сил... Хоча я завжди припускав, що саме про смерть Стефана згадав Павло по дорозі в Дамаск, і саме це спонукало його нести в світ слово Христове.

— Продовжуй.

— Це все... Це — мій особистий обов'язок. Навіть якщо зараз я просто пішак, чи просто чиясь жертва. Господи! Еморі, ти ж не думаєш, що мені подобаються німці?

— Ну, тут я не можу нічого сказати — я вичерпав усі логічні докази щодо неприотивлення, а посеред усього цього лишається тільки величезна примара людства, яке є і яке завжди буде. І ця примара коливається між пошуками Толстого і логічною аргументацією Ніцше... — Еморі раптом осікся. — Коли ти їдеш?

— Наступного тижня.

— Тоді ще побачимось.

І коли Еморі пішов, на думку йому раптом спало, що вираз обличчя Берна дуже нагадав обличчя Керрі, коли вони прощалися два роки тому під аркою Блера. Еморі було тяжко від думки, що він ніколи не був спроможний на отаку первинну чесність, як ці двоє...

— Берн — фанатик, — сказав він Томові, — і він неправий. Я схильний думати, що він просто мимоволі став пішаком у руках анархістів і проплачених німцями ура-патріотів. Мене лише одне бентежить: як він міг відмовитись від усього найважливішого?..

Берн поїхав через тиждень якимсь непомітно тихо. Він продав усі свої пожитки і зайшов попрощатися. У нього залишився тільки обшарпаний ровер, яким він сподівався добратися додому в Пенсильванію.

— «Пустельник Петро прощається з кардиналом Рішельє», — виголосив Алек, який розвалився на підвіконні, поки Берн із Еморі потискали один одному руки.

Але Еморі було зовсім не смішно. Він ще довго дивився, як довгі ноги Берна крутять педалі безглузкого ровера, поки він не зник за Александр-Холлом. Він знав, що тиждень у нього видастись кепський. Не те щоб він змінив свою думку про війну —

Німеччина нині уособлювала для нього все наймерзенніше: матеріалізм та аморальну деспотичну владу. Просто обличчя Берна запало йому в пам'ять, окрім того, вже починало нудити від усієї цієї істерії довкола...

— Який сенс раптом нападати на Гете? — заявив він Алеку з Томом. — Для чого читати книжки? Щоб довести, що це він розпалив війну? Або що цей переоцінений штурпак Шіллер — просто демон у людській подобі?

— А ти читав хоч щось з їхніх творів? — уїдливо запитав Том.

— Ні... — чесно зізнався Еморі.

— Я теж ні! — засміявся той.

— Люди знай репетують, — міркував собі Алек, — старигань Гете й далі стоїть собі на запиленій полиці в бібліотеці, щоб знудити всякого, хто захоче його погортати...

Еморі мовчав, і тему змінили.

— А що ти вирішив, Еморі?

— Піхота чи авіація — ніяк не можу вибрати. Зізнаюся, я не навиджу механіку, авіація мені, певна річ, більше імponує...

— Я згоден з тобою — сказав Том. — Авіація виглядає як романтичний образ війни, — як колись кавалерія. Але ж я не відрізняю кінську силу від поршневого дишла!

Еморі відчував, що йому бракує запалу, і якимось чином це невдоволення собою вилилось у спробу перекласти провину за війну на всі попередні покоління... на всіх тих, хто вболівав за Німеччину у 1870-му... На всіх затятих матеріалістів, всіх фанатів німецької науки.

Отже, одного разу він сидів на англійській літературі й слухав, як цитують «Локслі Гола», і з похмурих презирством засуджував Теннісона з усіма його ідеалами (він вважав його уособленням вікторіанства).

Гей, ви, вікторіанці! Чуже вам співчуття,
Зберуть нащадки ваші врожаї каяття... —

нашкрябав Еморі в зошиті. Викладач щось торочив про цілісність Теннісона, і п'ятдесят голів схилились над конспектами. Еморі перегорнув сторінку і знову почав шкрябати:

І вас забили дрижаки,
Бо містер Дарвін був правий,
Від вальсу страшно стало вам,
Як Ньюмен п'ятами кивав...

Але згадавши, що вальс з'явився набагато раніше, він викрес-
лив рядок.

— І назвав «Пісня часів порядку»... — звідкись долинув голос
професора. — «Часи порядку», тьху!.. Все розіпхали по валізах,
а вікторіанці всілися згори і блаженно усміхаються... І Браунінг
у своєму італійському маєтку бадьоро вигукує: «То все на кра-
ще!». Еморі знову нашкрябав щось.

У храмі при неділі хвалу співали ви,
За подвиги минулі, підкорені світи.

Чому у нього не виходило більше двох рядків поспіль? Тепер
отут потрібна рима:

Китаєм дорікнули, бо він вам не додав,
Зате тепер наука вам надає всіх прав...

Ну, менше з тим...

У тебе вдома — чистота, ти справи заладнав,
Прожив піввіку, як святий, і радісно сконав.

— Такими були основні постулати творчості Теннісона... —
знову втрутився голос професора. — Гаслом Теннісона цілком міг
стати вірш Свінберна «Пісня часів порядку». Він возвеличував
порядок над хаосом, над безглуздим марнотратством...

Еморі знову перегорнув сторінку і енергійно застрочив (що
зайняло останніх двадцять хвилин лекції). Потім підійшов до
кафедри і поклав вирвану із зошита сторінку.

— Ось вірш, присвячений вікторіанцям, сер, — холодно ска-
зав він.

Професор із цікавістю взяв аркуш, а Еморі хутко вийшов
з аудиторії.

На аркуші було:

В часи «порядку» пісні —
Єдиний спадок від вас,
Ні доказів, ані розгадок,
Все в риму запхали для нас,
А де від темниці ключі?
Дзвонів відгук погас,
Кінець нерозгаданих загадок —
Бо вже відлунює час...

Тут були наші простори,
Небо, яке нас манило.
Прихисток наш і достаток,
Зброя, але не стріляти,
Старі почуття охололи,
Рими сумні потемніли,
«Пісні у часи порядку...»,
Щоб хрипло могли їх горлати...

КІНЕЦЬ БАГАТЬОХ РЕЧЕЙ

Початок квітня промайнув, як у тумані, — довгі вечори на веранді клубу (грамофон постійно прокручував «Бідна Баттерфляй»), і звуки цієї пісні стали наче мотивом останнього навчального року. Війна, здавалось, майже не торкнулась їх. Так проходили й всі весни минулих років (якщо не зважати на післяобідню стройову підготовку), хоча Еморі глибоко відчував, що це була остання весна, прощання з колишнім.

— Готується великий протест проти «надлюдини»... — сказав Еморі.

— Гадаю, так, — погодився Алек.

— Він абсолютно несумісний з будь-якою утопією. Поки вождь існує — будуть проблеми, і все зло, яке дремає в глибині натовпу, буде пробуджуватись, якщо він заговорить.

— Власне тиран — не більше ніж обдарована людина, але без будь-яких моральних цінностей.

— Точно. Найгірше, що це вже відбувалось раніше, і може повторитися знову. Згадай: п'ятдесят років сплигло після Ва-

терлоо — і Наполеон уже такий самий герой для англійських школярів, як і Веллінгтон. Звідки ми знаємо, що наші онуки не ідеалізуватимуть фон Гінденбурга так само?

— І в чім причина?

— Клятий час, та ще історики. Якби ж то ми могли розрізняти зло само по собі — незалежно від того, заляпане воно в болото, в непомірності чи у величі.

— Господи! Хіба ми не розгрібали завали цього світу останні чотири роки?

Потім прийшов останній вечір. Том і Еморі, які зранку відїжджали у різні тренувальні табори, прогулювались тінис-тими стежками, і їм здавалося, що там і досі мелькають знайомі обличчя.

— Ти не помітив — багато привидів сьогодні в тіні...

— Весь кампус ними кишить...

Вони зупинилися на мить і дивилися, як сходить місяць, що посріблив черепичні дахи будинків і залив сяйвом крони дерев.

— Мені здається, — тихо мовив Том, — те, що ми зараз відчуваємо, — це почуття всієї тієї молоді, чії голоси лунали всі двісті років отут, у цих алеях...

Останні звуки пісень долинули десь від арки Блера — уривчасті голоси перед довгим розставанням.

— Те, що ми залишаємо тут, — це дещо більше, ніж наша група, це вся спадщина молодості. Ми — ще одне покоління, яке розриває зв'язок, що ніби пов'язував нас із усіма попередниками... В ці темно-сині ночі вони крокували тут пліч-о-пліч із Бурром і Гаррі Лі.

— Саме темно-сині, — зголосився Том. — Будь-який інший колір зіпсував би їх, зробив буденними. Шпиль на фоні неба як передвісники світання, й сині тіні на дахах — це велично...

— Прощавай, Аароне Бурр! — вигукнув Еморі, звертаючись до порожнього Нассау-Холлу, — ми з тобою спізнали потаємні закутки життя.

Його голос відлунав у тиші.

Останнє світло гасне, а за ним — весна
Над виссю неба, сонця й шпилів;
І чути, як бринить на древніх стінах білих
Примарного оркестру зачарована струна.

Сплітають звуки сіль між стін зчужілих,
Луна тече від шпилів до колон:
Що сниться цим атлантам посивілим?
Їх вічний сон у свій забрав полон,
Як втримати ту мить, хоч спогад між долонь?..

Розтане враз мереживо нічне,
І абрис шпилів на зірковім тлі,
І злине в небуття в сумній імлі.
Настане ранок, день за ним прийде.
Тут, Геракліде, в полум'ї згоріти
Приречений твій спадок, що проріс з віків,
На лоні ночі хочу я уздріти,
Як піде з попелом з-поміж юначих снів
І велич вся, і всі печалі світу.

ІНТЕРЛЮДІЯ

Травень 1917 — лютий 1919

Лист, датований січнем 1918 року, від монсенъора Дарсі до Еморі, молодшого лейтенанта 171-го піхотного полку, порт висадки — табір Мілз, Лонг-Айленд.

«Мій любий хлопчику!

Єдине, що прошу тебе, — писати мені, що ти живий; щодо решти — мені достатньо поринути в свою непокірну пам'ять, той термометр, який фіксує тільки високі температури, і згадати, яким я був у твоєму віці. Але люди люблять балакати, тому ти і я будемо далі перегукуватися усілякими нісенітницями через усю велику сцену, поки завіса зненацька не впаде на наші голови. Але ти запалюєш палахкотливий чарівний ліхтар свого життя, і картинки з нього нагадують мої. Тому мені необхідно написати тобі принаймні для того, щоб прокричати про колосальну людську дурість...

Те, що було, — збігло, але щось починається (так чи інак, ти вже ніколи не будеш колишнім Еморі Блейном, якого я знав). Ми вже не зустрінемося такими, як раніше, адже твоє покоління

стає жорстким, набагато жорсткішим, аніж моє, зросте у м'якому кліматі дев'яностих.

Еморі, недавно я перечитував Есхіла, і в божественній іронії «Агамемнона» я знайшов єдину відповідь для цих гірких років, коли весь світ довкола нас руйнується, і найближчі паралелі можна віднайти в його безнадійній резигнації. Часом я думаю про наших хлопців там, як про римських легіонерів за сотні миль від їхнього розбещеного Риму, вони стримують навалу орди... набагато загрозовішої, ніж їхнє зіпсоване місто... Ще один сліпий удар по людству отих фурій, яким ми аплодували багато років тому, над чіми пам'ятниками триумфально мекали всю вікторіанську епоху...

І після всього залишається тільки невинуватий матеріалістичний світ і католицька церква. Я часто думаю: де ти знайдеш своє місце в ньому? Єдине, в чому впевнений, — кельтом ти проживеш і кельтом помреш. Тож якщо ти не шукатимеш відповіді у небесах — земля буде незмінно відкидати всі твої амбіції.

Еморі, я несподівано усвідомив, що я — старий. І як у всіх стариганів, у мене колись були мрії. Я хочу тобі про них розповісти. Знаєш, мені хотілось вірити, що ти — мій син, що, можливо, коли я був молодий, у якийсь момент несвідомості я породив тебе, а коли прийшов до тями — не зміг цього згадати... (Це батьківський потяг, Еморі, — целібат — питання складніше, ніж відмова від плотського.)

Інколи я думаю, що єдине пояснення нашої глибокої схожості — це єдина спільна кров сімейств Дарсі і О'Хара — далекий спільний предок, О'Донах'ю Стівен, так, здається, його звали...

Коли одного з нас поціляє блискавка — вона вдаряє обидвох: як тільки ти прибув у порт висадки, я отримав повідомлення відбути до Риму, і я чекаю тільки вказівки, коли сідати на корабель. Можливо, коли ти отримаєш цього листа, я вже буду посеред океану; прийшла й твоя черга. Ти пішов на війну, як і належить джентльменові, так само як пішов до школи і в коледж, — бо так належить робити. А показний героїзм ліпше залишити горляням — у них це значно гучніше виходить.

Пам'ятаєш ті вихідні минулого березня, коли ти привіз до мене Берна Голідея з Принстона? Який прекрасний юнак! Тож я був страшенно вражений, коли якось ти написав мені,

що він назвав мене... молодчиною. Як він міг так помилятися? Молодчина — це слово не можна застосувати ні до тебе, ні до мене. Ми — що завгодно, тільки не молодці, ми — неординарні, розумні, про нас можна навіть сказати — блискучі. Ми можемо приваблювати душі людей, можемо створювати атмосферу, ми навіть можемо розчинити наше кельтське коріння в якихось хитрощах, ми завжди все робимо по-своєму; але молодчина — це не про нас...

Я їду до Рима з поважним досьє і рекомендаційними листами з усіх столиць Європи. І галасу, мабуть, буде чимало, коли я туди приїду. Як би мені хотілося, щоб ти був зі мною! (Якось нескромно звучать ці рядки — не таке має писати старий священнослужитель юнакові, який іде на війну.) Єдине виправдання — що він розмовляє сам із собою. У нас є дещо в глибині — те, що знаємо тільки ти і я. Ми обоє маємо глибоку віру (хоча твоя ще не викристалізувалася) і велику чесність, яку не може зруйнувати ніяка софістика, а на додачу наївна простота, яка не дає нам бути надміру злостивими.

Я написав для тебе плач, який викладаю далі (шкода, що дещо там не таке, як у тебе, але ти матимеш що почитати, поки будеш курити всю ніч).

ПЛАЧ ЗА НАЗВАНИМ СИНОМ, ЯКИЙ ІДЕ НА ВІЙНУ ПРОТИ ЧУЖОЗЕМНОГО КОРОЛЯ

Ochone¹

Пішов від мене, син душі моєї

У цвіті золотому літ, як Ангус Ог,

Ангус райдужних птахів

І розум його сильний і незламний,

Як розум Кухуліна² на Мюїртемі.

¹ *Ochone* (*ахон*) — з шотландської гаельської мови «ochòin», з ірландської гаельської мови «ochón». Слово, яке використовується для вираження глибокої скорботи.

² *Кухулін* (*ірл.* Chulainn, «Кулянів пес») — герой ірландської міфології, воїн, який з'являється в оповіданнях Ольстерського циклу, а також у шотландському та менському фольклорі.

Awirra sthrue¹

Хай береже тебе Пречиста Діва!
Чоло його, як молоко корів королеви Меб,
Як у Марії, що схилилась, щоб нагодувати Сина Божого...
А щоки червоні, як вишні на дереві.

Aveelia Vrone²

Тисячі жалів
Волосся його — як золота пектораль королів Тари,
Очі його — як сірі моря Еріна,
Покриті туманом дощового дня.

Mavrone go Gudyо³

Моя печаль назавжди із ним.
Він буде в битвах, заповзятих і кривавих,
Серед вождів, що творять великі справи,
Життя його піде від нього —
І замовкнуть струни мого серця.

A Vich Deelish⁴

О, мій любий сину,
Моє серце — це серце мого сина,
І моє життя — це життя мого сина.
Людина може бути молодою двічі:
Тільки у своїх синах.

Jia du Vaha Alanav⁵

У той день, коли ти народився,
Хай Син Божий буде над ним,
І під ним, і поперед нього, і позаду нього...

¹ *Awirra sthrue* — можливий переклад з гаельської мови: «Нехай пре-
буде з тобою Пречиста Діва».

² *Aveelia Vrone* — з гаельської мови: «Тисяча печалей».

³ *Mavrone go Gudyо* — з гаельської мови: «Мій смуток буде завжди
з тобою».

⁴ *A Vich Deelish* — з гаельської мови: «Мій любий сину».

⁵ *Jia du Vaha Alanav* — з гаельської мови: «В той день, коли ти наро-
дився».

Хай володар стихій закриє туманом очі
Чужоземного короля,
Нехай Цариця Милосердя веде його за руку
Через хмари ворогів, але щоб не бачили вони його...

Хай Патрик Гельський і Колумб Церковник, і п'ять тисяч святих Еріна стануть його щитом, коли він кине́ться у битву!

Och Ochone
О скорбота!

Еморі, Еморі, чомусь мені здається, що один із нас або й обоє — не переживе цієї війни. Я намагався тобі пояснити, наскільки це моє втілення в тобі багато значило для мене за ці останні роки... ми неймовірно з тобою схожі... хоч дивовижно різні... Прощавай, любий мій хлопчику, нехай Господь буде з тобою, —

Тейєр Дарсі»

НІЧНА ВИСАДКА

Еморі рухався палубою, поки не знайшов ослінчик під електричною лампою. Він обшукав кишені, знайшов записник та олівець і почав писати — повільно і старанно:

Сьогодні в путь...
Змело мовчання вулицю — безмовну і пусту,
Колона тьмяна, посіріла,
Примари змовкли, вчувши цю ходу,
Яка луною пролетіла;
Похмурі верфі, кроки на мосту,
Вже сплинув день — нас темна ніч зустріла.

Ось ми чекаємо, стих вітер на причалі,
Заполонили берег вщерть видіння...
Нам не зібрати черепків печалі...
О, чи оплакувати нам ці сновидіння
Тих згаяних років!

Ти чуєш, хвилі нас зовуть!
І розійшлися хмари перед сонцем дня,
У водах відблиски цю темінь розірвуть,
Лиш шелест хвиль об корпус корабля
Складає пісню нам —
Сьогодні в путь...

Лист від Еморі із заголовком «Брест, 11 березня 1919 року».
Лейтенантові Т. П. Д'Інвільє, табір Гордон, Джорджія.

«Дорогий Бодлере!

Ми зустрічаємося в Мангеттені 30-го числа цього місяця, і шукаємо затишну квартиру — ти, я і Алек, який заглядає за-раз з-за плеча, як я тобі пишу. Я не знаю, чим я буду займатися, але у мене є невиразна мрія податися в політику. Чому в Англії цвіт молоді з Оксфорда і Кембриджа йде в політику, а ми в США довіряємо цю справу всіляким неотесам, що виховані дряблими політиканами? Вони зрощені на політичних збіговиськах і влізли в Конгрес, оті роздуті від жиру корумповані мішки, позбавлені як ідей, так само й ідеалів (як часом ми говорили на дебатах). Ще сорок років тому у нас були гідні люди в політиці. Але наступне покоління виховали, щоб заробляти мільйони і показати, «з чого ми зроблені». Інколи мені шкода, що я не англієць; тутешнє життя здається мені таким з біса безглуздим, дурним і безбарвним.

Після смерті бідної Беатріс у мене залишилось трохи грошей. Я можу пробачити матері майже все, крім того факту, що у нападі релігійного екстазу вона заповіла половину того, що залишилося, на вітражі і пожертви для духовних семінарій. Містер Бартон, мій юрист, пише, що гроші були вкладені в акції трамвайних компаній, але вони зараз збиткові через здорожчання проїзду. Уяви платіжну відомість на 350 доларів у місяць для людини, яка вміє читати і писати! Але я в це вірю, хоча бачив на власні очі, як колись величезні статки розтанули між спекуляціями, марнотратством, владою демократів і податками на доходи, — то все новий я, Мейбеле.

У будь-якому випадку кімната в нас буде дивовижна. Ти можеш знайти роботу в якомусь модному журналі, Алек може піти в цинкову компанію (або чим там володіють його родоки), — він заглядає через плече і каже, що це латунна компанія, але яке то має значення, правда ж? Яка різниця, на чому заробляти гроші, — на

цинку чи на латуні — корупція всюди однакова. Щодо добре тобі відомого Еморі — то він би писав безсмертні твори, якби знав, що те, що він хоче повідати, хоч комусь потрібне. Немає гіршого дарунку потомству, аніж майстерно закручені банальності.

Чому б тобі не стати католиком? Звичайно, щоб бути хорошим католиком, тобі довелось би облишити ті бурхливі амури, про які ти мені колись розповідав. Але ти писав би гарну поезію, якби долучився до позолочених канделябрів і монотонних літургій, навіть попри те, що американські священники більше схожі на буржуа (як казала Беатріс). Тобі треба відвідувати тільки найкращі церкви (я познайомлю тебе з монсеньйором Дарсі, — він просто дивовижний).

Смерть Керрі була ударом, і Джессова теж, але вже не настільки. Чи не знаєш, який химерний закуток цього світу поглинув Берна? Може, він у якійсь тюрмі під чужим іменем? Мушу зізнатися, що війна зробила з мене зятятого атеїста, а не правовірного (що було б більш закономірно). У католицької церкви підрізани крила і доволі сильно останнім часом, тож роль її була зовсім незначна. Та й немає у них більше хороших письменників (від Честертона мене вже нудить).

Я знав тільки одного солдата, який пройшов через широко розрекламовану духовну кризу (як той дядько Дональд Генкі). Та й той до війни вже готувався прийняти сан, тож він уже був морально готовим. Чесно кажучи, я думаю, то все гниляччя, але для тих, хто залишився вдома, це давало душевну опору, і можливо, змушувало матерів та батьків по-справжньому цінувати своїх дітей. Ця натхненна кризою мода на релігію насправді нічого не варта і в кращому разі — швидкоплинна. Я гадаю, на чотирьох солдатів, які відкрили Париж, лише один відкрив для себе Бога.

Але ми — ти, я і Алек, — ми заживем! У нас буде лакей-японець, ми будемо перевдягатись до вечері, пити вино і вести безжурне безстрасне життя, поки не вирішимо постріляти з пістолетів або скинути бомби на весь більшовицький устрій. Томе, я так хочу, щоб усе це скінчилося... Я відчуваю себе безпорадним і жажливо боюся, що розтовстію або закохаюся й одомашнюся.

Маєток у Лейк-Дженева зараз здається в оренду, але коли я зйду на берег, то поїду додому зустрітися з містером Бартоном, дізнаюсь про все докладніше. Пиши мені у «Блекстон», Чикаго.

Прощавай!

Самуель Джонсон.

Книга друга
Виховання особистості

Розділ 1

ДЕБЮТАНТКА

Час — лютий. Місце — велика вишукана спальня у будинку Коннеджів на Шістдесят восьмій вулиці в Нью-Йорку. Дівоча кімната: рожеві стіни і штори, рожеве покривало на кремовому ліжку. Кімната в рожевих і кремових тонах, єдиний предмет умеблювання — люксовий туалетний столик зі шклянкою поверхнею і тристулковим дзеркалом. На стінах — дорогі копії «Стиглих вишень», кілька симпатичних песиків Лендсіра і «Король Чорних островів» Максфільда Перріша.

На додачу — купа таких предметів: 1) сім чи вісім порожніх картонних коробок (з їхніх пащек висолопились язички паперових серветок); 2) комплект суконь на повсякдень упереміш із вечірніми варіантами, всі звалені гамузом на столі, всі безсумнівно нові; 3) рулон тюлю, який, втративши опору, звисав довкола всіх цих предметів; 4) на двох маленьких стільцях — колекція білизни, яку неможливо описати. Комусь би було цікаво поглянути на рахунок отих пишнот, а хтось би захотів глянути на принцесу, якій належить це все... О, погляньте-но! Хтось заходить! Яке розчарування... Це просто покоївка, вишукує щось, піднімає завали на стільці... ще одне нагромадження на трюмо, на полицях шифон'єра. Вона витягає на світ Божий кілька вишуканих нічних сорочок і гарну піжаму, але це її не вдовольнило — вона виходить.

Нерозбірливе бурмотіння. Це мама Алека, м і с і с Коннедж, поважна, густо нарум'янена, але вкрай виснажена. Губи її виразно рухаються, поки вона шукає щось. Торпається вона не так старанно, як зваято, що трохи компенсує схематичність пошуків.

Вона спотикається об тюль, і її «чорт!» дуже добре чути.

Вона випростується з порожніми руками.

Знову розмова за сценою, чути дівочий голос — якийсь захрипливий, він промовляє: «Які ж недотепи...»

Після паузи заходить дівчина (не та, що із зіпсованим голо-сом, — молодший варіант). Це цилія Коннедж — шістна-

дцяти років, гарненька, кмітлива і повсякчас у доброму гуморі. Вона — у вечірньому платті, його простота, вочевидь, їй набридла. Вона підходить до стосу, вибирає якийсь рожевий предмет і розглядає його у витягнутій руці.

Цецилія. Рожевий?

Розалінда (за сценою). Так!

Цецилія. Отой блискучий?

Розалінда. Ну так.

Цецилія. Знайшла!

(Вона дивиться на себе у дзеркало і починає енергійно танцювати шиммі.)

Розалінда (за сценою). Що ти там робиш? Міряєш?

Цецилія перестає танцювати і виходить, закинувши предмет на праве плече.

З інших дверей виходить Алек Коннедж. Швидко озиряється довкола і голосно вигукує: «Мамо!» З-за сусідніх дверей чути суперечку, що заохочує його рухатись туди, але хор голосів вже наближається.

Алек. Ось ви де всі. Еморі Блейн вже тут.

Цецилія (бурхливо). Забери його вниз!

Алек. Та він же внизу.

Місіс Коннедж. То покажи йому його кімнату. І передай, що мені шкода, що не можу його зараз зустріти.

Алек. Він уже багато чув про вас. Добре було б, якби ви поквапилися. Тато йому там за війну розповідає, а хлопцеві вже терпець уривається. Він у нас темпераментний.

(Останніх слів було достатньо, щоб виманити Цецилію в кімнату.)

Цецилія (вмощується на купу білизни). Кажеш, темпераментний? Ти й у листах про нього так писав.

Алек. Ну, він ще й пише всякі штуки.

Цецилія. А на фортепіано грає?

Алек. Не думаю.

Цецилія (прискіпливо). А п'є?

Алек. Так... він не святенник.

Цецилія. А щодо грошей?

Алек. Господи, та запитайся у нього сама! Колись було чимало, а тепер у нього сякий-такий дохід.

З'являється місіс Коннедж.

Місіс Коннедж. Алеку, звичайно, ми раді бачити кожного твого друга...

Алек. Ви обов'язково мусите познайомитись із Еморі.

Місіс Коннедж. Звичайно, я хочу з ним познайомитися. Але мені здається, це так по-хлоп'ячому з твого боку — піти з такого хорошого будинку, щоб жити з двома приятелями в якійсь холостяцькій квартирі. Я сподіваюсь, це не для того, щоб ви могли пити скільки заманеться? *(Пауза.)* Сьогодні я, на жаль, не зможу приділити йому достатньої уваги. Цей тиждень — для Розалінди, розумієш? Коли у дівчини перший вихід у світ, їй потрібна загальна увага.

Розалінда *(за сценою)*. Тоді йди сюди, допоможи хоч застебнутися.

Місіс Коннедж виходить.

Алек. Розалінда зовсім не змінилася.

Цецилія *(стишуючи голос)*. Вона жажливо зіпсована.

Алек. Сьогодні вона побачить свій еквівалент.

Цецилія. Кого? Містера Еморі Блейна?

(Алек киває.)

Цецилія. Ти знаєш, Розалінду ще ніхто не обскакав. Чесно, Алеку, вона просто жажливо поводитьься з чоловіками! То глузує з них, обрубуює розмову, то не приходять на побачення, позіхає їм просто в обличчя — а вони приходять і знов усе це ковтають.

Алек. Їм, мабуть, це подобається.

Цецилія. Та вони це ненавидять! Вона — як той вампір! Мені здається, вона може й дівчат примусити робити те, що захоче, тільки дівчат вона терпіти не може.

Алек. Така вдача — то у нас сімейне.

Цецилія *(покірно)*. Схоже, на мене цього вже не вистачило...

Алек. Але Розалінда добре поводитьься?

Цецилія. Не зовсім. Зрештою, як усі: курить інколи, п'є пунш, часто цілується — зараз кажуть, що то все — вплив війни, знаєш...

З'являється місіс Коннедж.

Місіс Коннедж. Розалінда майже готова, тож я можу піти вниз і познайомитися з твоїм другом.

Алек з матір'ю виходять.

Розалінда (за сценою). А, мама...

Цецилія. Мама пішла вниз.

З'являється Розалінда.

Вона одна із тих дівчат, яким непотрібно докладати ані найменшого зусилля, щоб чоловіки в неї закохалися. Правда, в її генета рідко потрапляють два типи чоловіків: обмежені, які бояться її розуму, і розумні, які бояться її краси. Решта — її прерогатива за правом народження.

Якщо Розалінду і могло щось зіпсувати, то на даний момент процес уже був завершений. І справді, в її характері було оце: якщо вона чогось хоче — воно має бути тут і негайно (або вона замордує всіх довкола). Проте вона не була зіпсованою в істинному значенні цього слова. Її неудаваний ентузіазм, її бажання розвиватись і вчитися, її безкінечна віра у невичерпність романтики, її відвага і ґрунтовна чесність — ось що залишилось незіпсованим.

Правда, були такі затяжні періоди, коли вона щиро зневажала всю свою сім'ю. Вона доволі проста, її філософія — це «*carpe diem*» для себе, і «*laissez-faire*» для інших. Вона полюбляє скандальні історії; часом у неї проскакує й вульгарна нотка, притаманна від природи всім широким і зграбним натурам. Вона хоче подобатися людям, але якщо вона їм не подобається — це її зовсім не хвилює і не примушує змінюватися. Коротше, зразковою її точно не назвеш.

Виховання всіх вродливих жінок базується на знанні чоловіків. Розалінда розчаровувалася то в одному, то в іншому, але непохитно вірила у чоловічу стать загалом. Жінок вона зневажала. Вони уособлювали ті якості, які вона зневажала й у собі, — зародки підлості, пиху, боягузтво і дрібне шахраювання. Якось вона оголосила на всю кімнату при колежанках її матері, що єдине виправдання жіночого існування — це створювати необхідний хаотичний елемент у світі чоловіків. Танцювала вона винятково граціозно, але малювала недбало. А ще мала неабиякий хист висловлюватись, який використовувала тільки для любовних листів.

Але вся критика розбивається об красу Розалінди. Волосся із тим прекрасним золотавим відтінком, що його пропонує все виробництво барвників. Вуста, створені для безкінечних поцілун-

ків, — виразні, невловно чуттєві, вони хвилюють уяву. Сірі очі і бездоганна шкіра, на якій спалахує і зникає ніжний рум'янець. Постава струнка і спортивна, без найменших ознак негармонійності. Було справжньою насолодою дивитися, як вона рухається по кімнаті, як іде вулицею, як замахається ключкою для гольфа чи навіть робить «колесо».

І остання характеристика: її жвава і безпосередня вдача, яка уникла отієї награної театральності, що її Еморі розгледів у Ізабель. Монсеньйор Дарсі потрапив би у скрутне становище: як назвати її: персоналією чи особистістю? Можливо, вона була неймовірним дорогоцінним сплавом, який трапляється раз на багато років.

У вечір свого дебюту, попри всю її хитромудру вченість, вона нагадувала просто щасливу маленьку дівчинку. Гувернантка щойно вклала її зачіску, але вона, втрачаючи терпець, вирішила, що сама зробить краще. Вона була занадто збуджена, щоб залишатися на одному місці. Тому ми й не побачили її в цій захарашеній кімнаті. Коли вона заговорить — ви скажете, що її голос пливкий, як водоспад, на відміну від контралято Ізабель, подібне до звуків віолончелі.

Розалінда. Чесно кажучи, у світі є тільки дві одяганки, в яких мені зручно (*розчісує волосся перед дзеркалом*). Нічна сорочка з панталонами, а друга — купальник. Я просто чарівна в обидвох.

Цецилія. Ти рада, що виходиш у світ?

Розалінда. Авжеж, а ти?

Цецилія (*іронічно*). Ти рада, що можеш вийти заміж і жити на Лонг-Айленді із повним набором для молодят? Чи хочеш, щоб життя було ланцюгом із флірту, де кожен чоловік — нова ланка?

Розалінда. Авжеж, я хочу, щоб так і було! Ти маєш на увазі, що я вже його знайшла?

Цецилія. Ха!

Розалінда. Цециліє, люба, ти не уявляєш, яке це випробування для мене! На вулиці я мушу повсякчас триматися беземоційно і холодно, щоб чоловіки не чіплялись до мене. Якщо я голосно засміюся у театрі в першому ряду — комік потім увесь вечір грає тільки для мене. Якщо у танці я зроню хустинку чи ненароком кину на когось погляд, чи щось скажу пошепки, — мій кавалер потім цілий тиждень мені дзвонитиме.

Цецилія. Жахлива напруга!

Розалінда. І найгірше те, що мені подобаються легковажні чоловіки. Якби я була зовсім без статків, то подалася б на сцену...

Цецилія. Ти й так постійно граєш. А так тобі ще й плавили б...

Розалінда. Іноді, коли я відчуваю себе особливо осяйною, мені спадає на думку: навіщо марнувати дане Богом на одного чоловіка?

Цецилія. А мені думається, особливо коли ти дуже сердита, — навіщо все це витрушувати на одну сім'ю? (*Встає.*) Мабуть, мені таки варто спуститися вниз і познайомитися з містером Блейном. Я люблю темпераментних чоловіків.

Розалінда. Таких не існує. Чоловіки не знають, як бути по-справжньому сердитим чи по-справжньому щасливим. А ті, хто вміють, — швидко збиваються з колії.

Цецилія. Добре, що у мене немає твоїх клопотів. Я заручена.

Розалінда (*з презирливою посмішкою*). Заручена? Ти? Якби мама почула, що ти оце говориш, то відправила б тебе у закриту школу, де тобі й місце!

Цецилія. Нічого ти їй не розкажеш, бо мені теж є що розказати, ти занадто егоїстична!

Розалінда (*трохи роздратовано*). Біжи, біжи, скаржся! З ким це ти заручена? З продавцем морозива? З власником цукерні?

Цецилія. Дешева дотепність. Бувай, сестрице, ще побачимося.

Розалінда. О так, звичайно, ти ж мені так допомагаєш.

Цецилія виходить.

Розалінда закінчує вкладати волосся і підводиться, щось муркочучи. Стає перед дзеркалом і починає танцювати на м'якому килимі. Вона пильно дивиться собі в очі, а не на ноги, часом усміхається. Двері раптом гучно відчиняються. Заходить Еморі, як завжди дуже спокійний і вродливий. Завмирає у раптовому сум'ятті.

Він: Ой, вибачте, я думав...

Вона (*із променистою посмішкою*). О, ви — Еморі Блейн, вірно?

Він (*пильно її розглядаючи*). А ви — Розалінда?

Вона. Я буду називати вас Еморі, гаразд? Заходьте, все добре, мама зараз буде... На жаль. *(Зітхає.)*

Він *(оглядається довкола)*. То несподіванка для мене.

Вона. Це — нейтральна територія.

Він. То оце тут ви... *(пауза)*.

Вона: Так, тут усе моє. *(Підходить до трюмо.)* Бачите, ось рум'яна, олівець для очей.

Він. Я не думав, що ви така.

Вона. А чого ви очікували?

Він. Мені здавалось, ви... така... хлоп'якувата, знаєте, плавання, гольф...

Вона. Все це так, тільки в неробочі години.

Він. Неробочі?

Вона. Від шостої до другої — чітко за графіком.

Він. Я б хотів придбати акції цієї «корпорації».

Вона. О, це не корпорація, це просто «Розалінда. Товариство з необмеженою відповідальністю». П'ятдесят один відсоток акцій, ім'я, нематеріальні активи, і все решта становить \$ 25 000 річного прибутку.

Він *(несхвально)*. Прохолодний початок.

Вона. Ну, Еморі, вам що до того? Коли я зустріну чоловіка, який мені не набридне смертельно за два тижні, можливо, щось зміниться.

Він. Дивно, у вас такий самий погляд на чоловіків, як у мене на жінок.

Вона. Розумієте, я не зовсім жінка за складом розуму.

Він *(зацікавлено)*. Продовжуйте...

Вона. Та ні, ви продовжуйте, це ж ви змусили мене говорити про себе. Це — проти правил.

Він. Правил?

Вона. Моїх власних правил, але ви... О, Еморі, я чула, ви — блискучий юнак! Моя сім'я багато від вас очікує.

Він. Звучить підбадьорливо.

Вона. Алек каже, це ви навчили його мислити. Це правда? Не думала, що хтось таке зможе.

Він. О, насправді я доволі буденний.

(Вочевидь, із розрахунком, що сказане не буде сприйняте за правду.)

Вона. Лукавите.

В і н. Я... я — релігійна людина, люблю літературу, навіть вірші пишу.

В о н а. Верлібром? Чудово! (Декламує):

Дерева зелені,
Пташки співають на деревах,
Дівчина випиває отруту,
Пташка злетіла, дівчина помирає...

В і н (сміється). Ні, не такі!

В о н а (несподівано). Ви мені подобається...

В і н. Не треба...

В о н а. Ви ще й скромний...

В і н. Я вас боюся. Я завжди боюся дівчину, поки не поцілую її.

В о н а (багатозначно). Мій любий хлопчику, війна закінчилась.

В і н. Отже, я завжди буду вас боятися.

В о н а (із ноткою суму). Мабуть, так.

(Обоє трохи вагаються.)

В і н (уважно зваживши). Послухайте, я розумію, що прохання може видатись вам жахливим...

В о н а (заздальгідь знаючи продовження). Після п'яти хвилин розмови.

В і н. Поцілуйте мене. Чи ви боїтеся?

В о н а. Я ніколи не боюся, але ваші аргументи біднуваті.

В і н. Розаліндо, я дуже хочу вас поцілувати.

В о н а. Я теж.

(Вони цілються довго і глибоко.)

В і н (переводить подих). Ви вдовольнили свою цікавість?

В о н а. А ви?

В і н. Ні, вона тільки розгорілась.

В о н а (замріяно). Я цілувала десятки чоловіків... І здається, ще з десяток поцілую.

В і н (відчужено). Думаю, так воно й було...

В о н а. Майже всім подобається зі мною цілуватися.

В і н (приходить до тями). О, так! Поцілуйте мене ще раз, Розаліндо...

Вона. Ні, моя цікавість вдовольнилась одним разом.

Він (*збентежено*). Це таке правило?

Вона. У мене правила під кожен конкретний випадок.

Він. Ми з вами таки схожі. Єдине — що я старший і більш досвідчений.

Вона. А скільки вам років?

Він. Майже двадцять три. А вам?

Вона. Щойно виповнилось дев'ятнадцять.

Він. Здається мені, що ви — продукт якоїсь модної школи.

Вона. Ні, я сирий матеріал. Мене виключили зі Спенса, я забула, за що.

Він. А як би ви себе описали?

Вона. О, я розумна, доволі егоїстична, емоційна (коли потрібно), люблю, коли мною захоплюються.

Він (*зненацька*). Я не хочу закохуватися у вас...

Вона (*піднімає брову*). А вас ніхто й не просить.

Він (*стримано продовжує*). Але, напевне, таки закохаюся. Мені подобаються ваші уста.

Вона. Тсс! Будь ласка, закохуйтеся. У волосся, очі, плечі, ніжки — але тільки не у уста! Усі закохуються саме так...

Він. Вони дуже гарні.

Вона. Занадто маленькі.

Він. Зовсім ні! Може перевіримо?

(*Він знову цілує її з усією палкістю.*)

Вона (*зворушена*). Скажіть же щось приємне.

Він (*налякано*). О Господи!

Вона (*відхиляється*). Тоді не треба, якщо це так важко.

Він. Хіба треба щось вдавати? Вже?

Вона. У нас не такі стандарти часу, як у інших.

Він. Вже є інші люди?

Вона. Давайте вдавати.

Він. Ні, не можу — занадто сентиментально.

Вона. А ви не сентиментальний?

Він. Ні, я — романтик. Сентиментальна людина сподівається, що почуття завжди триватимуть, а романтик — без усякої надії сподівається, що так воно й буде. Сентименти — це емоції.

Вона. Отже, ви не сентиментальний? (*Примруживши очі.*) Ви, мабуть, подобаєтеся собі тим зверхнім ставленням?

Він. Так... Розаліндо, заради Бога, не сперечайтеся, краще поцілуйте мене ще раз.

Вона (*тепер зовсім прохолодно*). Ні, у мене немає бажання вас цілувати.

Він (*відверто роззублений*). Ви ж хотіли поцілувати мене ще хвилину тому?

Вона. А тепер не хочу.

Він. Тоді я краще піду.

Вона. Мабуть, так.

(*Він іде до дверей.*)

Вона. О!

(*Він обертається.*)

Вона (*сміючись*). Рахунок сто—нуль на користь хазяїв поля.

(*Він повертається назад.*)

Вона. Дош, гра відміняється!

(*Він виходить.*)

Вона спокійно підходить до дзеркала, бере портсигар і ховає в шухляду. Заходить її мати із записником в руках.

Місіс Коннедж. Ти тут? Я хотіла поговорити з тобою наодинці перед тим, як ми підемо вниз.

Розалінда. Боже! Ти мене лякаєш!

Місіс Коннедж. Розаліндо, ти знаєш, що ти — дороге задоволення.

Розалінда (*покійно*). Авжеж.

Місіс Коннедж. І ти знаєш, що у твого батька справи йдуть не так, як колись.

Розалінда (*кривиться*). Ой, будь ласка, давай не будемо про гроші!

Місіс Коннедж. Без них ніяк не можна. Ми останній рік у цьому домі, якщо нічого не зміниться. На жаль, Цецилія не матиме тих переваг, які були в тебе.

Розалінда (*нетерпляче*). Тож у чому річ?

Місіс Коннедж. Я тебе прошу: дослухайся до кількох речей, які я тут записала. Перше: не зникай кудись із молодиками. Можливо, інколи це потрібно, але сьогодні я хочу тебе бачити на

танцмайданчику, щоб я могла тебе знайти у будь-яку хвилину. Я збираюся познайомити тебе з кількома чоловіками і не хочу вишукувати тебе в закутках оранжереї, коли ти там обмінюєшся з кимось якимись дурницями чи вислуховуєш їх.

Розалінда (*саркастично*). Так, радше вислуховую.

Місіс Коннедж. І не марнуй свій час на увесь цей університетський почет — хлоп'яків по дев'ятнадцять-двадцять років. Я не проти випускних балів чи футбольних матчів, але замість того, щоб придивитися до вдалих партій, ти марнуєш свій час на посиденьки в дешевих кнайпах з якимись там Томами, Діками чи Гаррі...

Розалінда (*зі своїм власним кодексом, який не менш обґрунтований, ніж у її матері*). Мамо, ті часи вже минули, зараз не все так, як у ваші дев'яності.

Місіс Коннедж (*не звертає увагу*). Є кілька достойних людей, з якими я хочу тебе познайомити. Це із сімей друзів твого батька, доволі перспективні...

Розалінда (*киває із знанням справи*). Десять під сорок п'ять?

Місіс Коннедж (*різко*). А чом би й ні?

Розалінда. Та ні, все гаразд, вони знають життя, і всі вони такі чемні з цим своїм знудженим поглядом. (*Хитає головою*.) Але ж вони не люблять танцювати!

Місіс Коннедж. Я ще не познайомилася із містером Блейном, але не думаю, що він тебе зацікавить. Кажуть, він не вдатний до заробляння грошей.

Розалінда. Мамо, я ніколи не думаю про гроші.

Місіс Коннедж. Бо вони в тебе надовго й не затримуються.

Розалінда (*зітхає*). Так, гадаю, колись я вийду за грошовий мішок, бо мені просто стане нудно.

Місіс Коннедж (*дивиться у записник*). Мені прийшла телеграма з Гартворда. Довсон Райдер приїздить. Пристойний молодий чоловік, купається в грошах. Мені здається, оскільки Говард Гіллеспі тобі вже набрид, ти могла б трошки його захопити. Він уже третій раз за цей місяць приїжджає.

Розалінда. Звідки ти знаєш, що мені набрид Говард Гіллеспі?

Місіс Коннедж. Бідолашний хлопчина! Коли приходить — виглядає таким зажуреним...

Розалінда. Це просто одна з романтичних довоєнних інтрижок. Вони всі минущі.

Місіс Коннедж (*продовжує*). У будь-якому випадку, зроби так, щоб ми тобою сьогодні пишалися.

Розалінда. Хіба я не гарна?

Місіс Коннедж. Ти й сама це знаєш.

Знизу лунає звук настроюваних скрипок і стукіт барабанів.

Місіс Коннедж швидко обертається до доньки.

Міссіс Коннедж. Ходімо!

Розалінда. Хвилинку!

Мати виходить.

Розалінда підходить до дзеркала і задоволено себе розглядає. Вона цілує свою руку і торкається відображення свого рота у дзеркалі. Потім вимикає світло і виходить з кімнати. Тиша. Декілька акордів фортепіано, приглушений стукіт барабанів, шелест дорогого шовку — увесь коктейль звуків долинає знизу крізь прочинені двері кімнати. Групи гостей проходять освітленим коридором. Сміх унизу подвоюється і множитья. Потім хтось заходить, зачиняє двері і вмикає світло. Це Це ц л і я. Вона підходить до шифоньєрки, заглядає до полиць, вагається, йде до столу, бере з шухляди портсигар і дістає сигарету. Запалює її, потім затягується і випускає кільце диму, тоді йде до дзеркала.

Це ц л і я (*удавано зарозуміло*). Ох, ці виходи в світ — такий фарс у наші дні! До сімнадцяти років так устигаєш нагулятися, що це більше схоже на випускний бал. (*Потискає руку уявному поважному аристократові.*) Так, ваша світлосте, здається моя сестра говорила про вас. Сигарету? Вони дуже якісні. Називаються... ага, називаються «Корона»! А, ви не курите? Шкода! Король заборонив, напевно. Так, я буду танцювати.

(*Вона починає танцювати по кімнаті під звуки оркестру внизу, її руки буцімто на плечах уявного партнера, сигарета погойдується в такт.*)

КІЛЬКА ГОДИН ПО ТОМУ

Невелика кімната на першому поверсі, коло стіни — затишна шкіряна кушетка. Приглушене світло двох світильників обабіч,

на стіні — картина якогось старого майстра десь 1860-х років. Одалік долинають звуки фокстроту.

Розалінда сидить на кушетці, зліва від неїх —
Говард Гіллеспі — млявий молодик двадцяти чотирьох років. Він якийсь пригнічений, вона — знуджена.

Гіллеспі (*розгублено*). Що ти маєш на увазі — змінився? Мої почуття до тебе не змінилися...

Розалінда. Але ти мені здаєшся іншим.

Гіллеспі. Три тижні тому ти казала, що я тобі подобаюся, мовляв, я такий пересичений, такий збайдужілий — я і зараз такий.

Розалінда. Але не для мене. Мені подобалися твої карі очі і струнки ноги.

Гіллеспі (*безпорадно*). Але ж вони й зараз карі і ноги струнки. Ти просто вередлива спокусниця, от і все.

Розалінда. У спокушанні я тямлю стільки ж, скільки й у клавірах. Чоловіків спантеличує те, що я абсолютно природна. Я думала, що ти не будеш мене ревнувати. А тепер ти мене переслідуєш, куди б я не пішла.

Гіллеспі. Я ж люблю тебе.

Розалінда (*холодно*). Я знаю.

Гіллеспі. І ти ось уже два тижні мене не цілувала. А я гадав, що як поцілуєш дівчину — вона... вона... твоя...

Розалінда. Ці дні минули. Мене потрібно завойовувати знову і знову, щоразу, коли бачиш.

Гіллеспі. Ти це серйозно?

Розалінда. Як завжди. Колись було два типи поцілунків: перший — коли дівчину цілували і полишали, другий — коли їй освідчувались. Тепер є третій: коли чоловіків цілують і кидають. Коли у дев'яності містер Джонс вихвалявся, що поцілував дівчину, усім було зрозуміло, що її покинуто. Якщо містер Джонс із 1919-го буде вихвалитися тим самим — усім очевидно, що більше він не зможе її цілувати. З огляду на пристойний тон, будь-яка дівчина в наші часи здолає чоловіка.

Гіллеспі. Але чому ти граєшся з чоловіками?

Розалінда (*довірчо нахилиється до нього*). Заради одного моменту, ще до того, як він зацікавиться. О, є такий момент, перед самим поцілунком, одне пошепки промовлене слово, — це варте всіх зусиль.

Гіллеспі. А потім?

Розалінда. Потім спонукаєш його говорити про себе. Дуже скоро він уже ні про що не мріє, як залишитися з тобою наодинці — він ображається, він не бореться, він не хоче гратися — перемога!

Заходить Довсон Райдер — двадцять шість років, гарний, упевнений в собі, правда, трішки нуднуватий, але надійний і націлений на успіх.

Райдер. Здається, цей танець мій, Розаліндо?

Розалінда. О, Довсоне, ви мене впізнали! Значить, на мені не забагато гриму? Містере Райдер, це — містер Гіллеспі.

Вони потискають один одному руки, Гіллеспі виходить, явно розчарований.

Райдер. Ваша вечірка має великий успіх.

Розалінда. Справді?.. Я не помітила. Я втомилася, ви не проти посидіти тут зі мною хвилинку?

Райдер. Проти? Навпаки, я дуже радий! Ви знаєте, мені не подобається поспіх. Як ото буває: зустрінись з дівчиною вчора, сьогодні, завтра...

Розалінда. Довсоне!

Райдер. Що?

Розалінда. Мені цікаво, чи ви усвідомлюєте, що кохаєте мене?

Райдер (*вражений*). Я? О... ви надзвичайна!

Розалінда. Але ви знаєте, я — жахливий варіант. Той, хто зі мною одружиться, буде мати чимало клопотів. Я погана, дуже погана.

Райдер. Я б так не сказав.

Розалінда. О, я саме така, особливо для найближчих людей. (*Вона встає.*) Ходімо. Я передумала і хочу танцювати. У матінки вже там напевне паніка.

Виходять. Заходять Алек і Цецилія.

Цецилія. Як мені пощастило — спіймати рідного брата між танцями!

Алек (*похмуро*). Якщо хочеш — я піду.

Цецилія. На Бога! З ким я тоді почну наступний танець? (*Зітхає.*) Вечірки якісь зовсім невеселі, відколи поїхали французькі офіцери.

Алек (*глибокодумно*). Я не хочу, щоб Еморі закохувався в Розалінду.

Цецилія. Чому? Мені здавалося, що ти саме цього хотів.

Алек. Справді, але коли трохи вивчив цих дівчат... не знаю. Я страшенно прив'язаний до Еморі. Він чутливий, і я не хочу, щоб його серце було розбите через дівчину, якій він байдужі-сінський.

Цецилія. Але він дуже вродливий...

Алек (*в задумі*). Вона не вийде за нього, хоча дівчині й не треба виходити заміж, щоб розбити серце чоловікові.

Цецилія. Цікаво, як вона це робить? Я б хотіла знати секрет.

Алек. Як? Ти ще зелене мале кошеня. Це щастя, що у тебе кирпатий ніс, а то б комусь не вберегтися.

Заходить місіс Коннедж.

Місіс Коннедж. І де ця Розалінда?

Алек (*кепкуючи*). Авжеж, ти звернулась саме до кого слід. Нещодавно вона була з нами.

Місіс Коннедж. Батько зібрав докупи вісьмох мільйонерів, щоб представити їй.

Алек. Тепер їм можна марширувати веселим строем по коридору.

Місіс Коннедж. Я не жартую! Знаючи її, гадаю, що вона вже могла чкурнути в «Коконат» танцювати свінг з якимось футболістом — зі свого ж вечора! Отже, ви — наліво, а я...

Алек (*іронічно*). Може, краще послати лакея пошукати в погребі?

Місіс Коннедж (*заклопотано*). Ти гадаєш, вона там?

Цецилія. Та він жартує, мамо!

Алек. Мама вже уявила, як вона націджує пиво прямо з бочки разом із якимось жокеєм.

Місіс Коннедж. Ходімо, пошукаємо.

Вони виходять. Заходить Розалінда з Гіллеспі.

Гіллеспі. Розаліндо, ще раз тебе питаюся: невже ти до мене не маєш ані краплі почуттів?

Несподівано заходить Еморі.

Еморі. Перепрошую — мій танець.

Розалінда. Містере Гіллеспі, це — містер Блейн.

Гіллеспі. Ми знайомі з містером Белйном. Ви з Лейк-Дженева, вірно?

Еморі: Так.

Гіллеспі (*відчайдушно намагаючись знайти спільну тему*). Я там бував. Це на Середньому Заході, так?

Еморі (*підливаючи масла у вогонь*). Приблизно. Завжди волів вважати себе провінційним м'ясом із перцем, аніж пісною юшкою.

Гіллеспі. Що?!

Еморі. Заради Бога, без образ.

Гіллеспі вклоняється і йде.

Розалінда. Він дуже безхитрисний.

Еморі. Я колись обожнював таких «простих» людей.

Розалінда. Невже?

Еморі. О, так. Її звали Ізабель... І я вигадав про неї більше, ніж то було насправді.

Розалінда. І що ж сталося?

Еморі. Врешті я переконав її, що вона розумніша за мене, — і тоді вона мене покинула. Сказала, що я в'їдливий і непрактичний.

Розалінда. Тобто, що значить — непрактичний?

Еморі. Ну, можу водити автівку, а замінити шину — не можу.

Розалінда. А які у вас плани на майбутнє?

Еморі. Важко сказати... балотуватися в президенти, писати...

Розалінда. Грінвіч-Віллідж¹?

Еморі. Боронь Боже! Я сказав «писати», а не «пити».

Розалінда. А мені, знаєте, подобаються бізнесмени. Розумні чоловіки зазвичай такі домашні.

Еморі. Мені здається, ми знайомі багато років...

Розалінда. Ой, зараз ви розповідатимете про піраміди!

Еморі. Ні, радше щось французьке. Приміром, я — Людовік XIV, а ви — одна з моїх... гм... (*Зміна інтонації.*) Скажімо, ми закохуємось одне в одного.

Розалінда. Я б воліла вдавати.

¹ *Грінвіч-Віллідж*, або просто «Віллідж» — квартал на заході Нижнього Мангеттена (2-й округ). З початку ХХ століття Грінвіч-Віллідж став притулком для людей богеми та радикальних політичних діячів.

Еморі. Хоч би й так, все одно це було б щось надзвичайне.
Розалінда. Чому?

Еморі. Бо егоїсти, всупереч усьому, іноді спроможні на велике кохання.

Розалінда (*підставляючи свої вуста*). Вдавайте.

Вони дуже неквапно цілуються.

Еморі. Я не вмю говорити красивих фраз. Але ви — прегарна.

Розалінда. Не те...

Еморі. Тоді що?

Розалінда (*сумно*). Нічого. Я просто хочу почуттів — справжніх почуттів, і ніколи їх не знаходжу.

Еморі. А я нічого в світі і не шукаю — і я це ненавиджу.

Розалінда. Так важко знайти чоловіка, котрий задовольнив би твої естетичні смаки.

Хтось відчинив двері, і звуки вальсу ввірвалися в кімнату.

Розалінда встає.

Розалінда. Чуєте? Там грають «Поцілуй мене знову».

Він дивиться на неї.

Еморі. Отже...

Розалінда. Отже?

Еморі (*смирено*). Я кохаю вас.

Розалінда. Я вас теж — зараз.

Вони цілуються.

Еморі. Господи, що я накоїв!

Розалінда. Нічого. Мовчи. Поцілуй мене ще раз.

Еморі. Я не знаю, як і чому, але я покохав вас із першого погляду.

Розалінда. Я теж... я... сьогодні — це сьогодні.

Неквапно заходить її брат, здригається, говорить:

«Перепрошую» і виходить.

Розалінда (*її губи ледь ворухнуться*). Не відпускай мене. Мені все одно, хто що бачив.

Еморі. Скажи це...

Розалінда. Я люблю тебе — зараз. (*Вони розходяться*). Я дуже молода, хвалити Бога, і вродлива, і щаслива, дякувати Богу. (*Пауза, а потім, ніби вона щось узріла, додає*). Бідолашний Еморі! (*Він знову її цілує*).

ПЛАНІДА

Через два тижні Еморі й Розалінда вже глибоко і пристрасно кохали одне одного. Ті критичні якості, які зіпсували їм десятки романів, зміло потужною хвилею емоцій.

— Можливо, цей роман — безумство, — сказала вона своїй схвильованій матері, — але він не беззмистовний.

Та сама хвиля занесла Еморі в якусь рекламну агенцію на початку березня, де його кидало між неймовірними спалахами до роботи і божевільними мріями про раптове багатство і подорож із Розаліндою до Італії.

Вони постійно були разом — за обідом, за вечерею і майже щовечора — затамувавши подих, ніби боячись, що будь-якої миті чари розвіються, і їх викине з раювання цього трояндового полум'я. Але чари занурили їх у транс, і вони тонули все глибше і глибше. Зайшлася навіть мова про весілля у червні—липні. Усе життя було вписане в рамки їхнього кохання: весь досвід, всі бажання, всі амбіції втратили сенс — їхнє почуття гумору тихо заснуло в кутку. Їхні колишні любовні переживання здавались наївно-смішними.

Вдруге в житті Еморі переживав потрясіння, яке підштовхувало його зайняти гідне місце з-поміж свого покоління.

МАЛЕНЬКА ІНТЕРЛЮДІЯ

Еморі плівся проспектом і думав, що ніч завжди неминуче накриє — усю пишноту й отой карнавал густим присмерком тьмяних вулиць... Здавалося, він сам закрив книгу примарних спокус і нарешті ступив на тремливу стежку чуттєвості. Довкола танцювали вогні, провісники ночі, повної загадкових пригод, — а він ішов у напівсні крізь натовп, і йому здавалося, що от-от із-за рогу йому кинеться назустріч Розалінда... І незабутні голоси сутінок зіллються з її обличчям, і міради кроків, тисячі прелюдій зіллються з її кроками; і очі його втонуть в її очах, і м'якість її погляду сп'янить сильніше од вина. Навіть у снах його лунали скріпки, як тануть звуки літа у теплом повітрі.

Окрім слабого світіння сигарети Тома, у кімнаті панувала темрява, а він сам примостився біля відчиненого вікна. Двері зачинилися, Еморі ще хвилину стояв, притулившись до одвірка спиною.

— Привіт, Бенвенуто Блейне. Як там рекламний бізнес сьогодні?

Еморі розтягнувся на дивані.

— Плюю на нього, як завжди!

Видиво метушливої агенції швидко змінилося іншим.

— Господи! Яка вона прекрасна!

Том зітхнув.

— Не можу передати тобі, — продовжив Еморі, — наскільки вона прекрасна. Я не хочу, щоб ти це знав. Не хочу, щоб хто-небудь знав...

Від вікна долинуло співчутливе зітхання.

— Вона — життя і надія, вона — весь мій світ!

Він відчув тремтіння сльози на своїх повіках.

— Очманіти, — сказав Том.

ГІРКА РАДІСТЬ

— Давай посидимо, як завжди, — прошепотіла вона.

Він сів у великий фотель і розкрив їй свої обійми.

— Я знала, що ти прийдеш сьогодні... — тихо шепотіла вона, — саме влітку, коли ти найбільше потрібен... милий... коханий...

Її губи м'яко торкалися її обличчя.

— Яка ти смачна... — зітхнув він.

— Що, любий?

— О, ти така солодка-солодка... — Він міцніше пригорнув її.

— Еморі... — прошепотіла вона. — Коли ти будеш готовий — я вийду за тебе.

— Спочатку у нас не буде багато...

— Не треба! — вигукнула вона. — Мені болить, коли ти дорікаєш собі за те, чого не можеш зараз дати. У мене є дещо безцінне — ти, і цього досить...

— Скажи...

— Але ти ж знаєш, правда? О, ти все знаєш!

— Так, але я хочу почути, як ти це говориш.

— Я кохаю тебе, Еморі, всім серцем.

— І завжди будеш?

— Усе життя... О, Еморі...

— Що?

— Я хочу належати тобі! Хочу, щоб твої рідні були моїми рідними. Хочу дітей від тебе.

— Але ж у мене немає рідних...

— Не супереч, Еморі. Просто поцілуй мене.

— Я зроблю все, що ти схочеш, — прошепотів він.

— Ні, це я зроблю все, що ти хочеш. Ти весь — частина мене, ніби я вся...

Він заплющив очі.

— Я такий щасливий, що мені аж страшно... Уяви, як це жахливо, — а раптом це найвища точка?

Вона замислено подивилася на нього.

— Краса і любов минають, я знаю... І без печалі — ніяк. Я думаю, будь-яке велике щастя має присмак гіркоти. Краса — як аромат троянди і смерть троянди...

— Краса — це агонія жертвності й кінець агонії...

— Еморі, ми — прекрасні, я знаю. Я впевнена: Бог нас любить...

— Він любить тебе. Ти — його найцінніший скарб.

— Я не Його, я — твоя. Еморі, я належу тобі! Уперше мені досадно за всі попередні поцілунки, бо я знаю, що може значити справжній поцілунок...

Потім вони курили, і він розповідав їй про свій день в офісі й де вони зможуть жити. Інколи, коли він був особливо багатослівний, вона засинала у нього на руках, але він кохав і таку Розалінду — всі її одміни, як нікого в світі не кохав. Невловні, швидкоплинні години, які не втримати в пам'яті...

ВОДНА ОКАЗІЯ

Якогось дня Еморі та Говард Гіллеспі випадково зустрілися в центрі міста і пішли разом пообідати. Еморі почув історію, яка дуже його зацікавила. Після кількох коктейлів Гіллеспі був у настрої; почав він свою розповідь з того, що, на його думку, Розалінда дуже ексцентрична.

Якось вони потрапили на вечірку десь у Вестчестері. Сидячи біля басейну, хтось згадав, що Аннет Келлерман стрибнула тут з даху старої хисткої тридцятифутової альтанки. Розалінда негайно зажадала, щоб Говард виліз із нею нагору подивитися, як це виглядає.

Через хвилину, коли він сидів скраю і гойдав ногами, біля нього щось промайнуло: Розалінда, витягнувши руки, стрибнула ідеальною «ластівкою» в прозору воду.

— Звичайно, мені довелося повторити, і я добряче забився. Досить того, що я взагалі наважився! Ніхто більше на вечірці не зміг. Більше того, Розалінді вистачило нахабства спитатися, чому я згорбив плечі, коли пірнав. «Так складніше пірнати, — сказала вона, — і виглядає не так мужньо». І я питаю себе: що може чоловік робити поряд з такою дівчиною? Він просто зайвий, ось що я скажу.

Гіллеспі ніяк не міг збагнути, чому Еморі так солодко всміхався весь обід. Він вирішив, що той просто один із отих дуркуватих оптимістів...

П'ЯТЬ ТИЖНІВ ПО ТОМУ

Вони знову в бібліотеці в будинку Коннеджів. Розалінда самотньо сидить на дивані, сумно та невесело дивиться в порожнечу. Вона відчутно змінилася: трохи змарніла, блиск в її очах зблякнув, вона виглядає щонайменше на рік старшою.

Заходить її мати, загорнута в манто.

Кидає на Розалінду неспокійний погляд.

Місіс Коннедж. Хто приходить сьогодні?

(Розалінда наче не чує або принаймні не реагує.)

Місіс Коннедж. Алек веде мене на цю п'єсу Баррі «І ти, Брут» *(розуміє, що говорить сама з собою)*. Розаліндо! Я спитала: хто сьогодні приходить?

Розалінда *(здрігається)*. Що?.. Еморі...

Місіс Коннедж *(уїдливо)*. У тебе стільки шанувальників останнім часом, що я навіть не знаю, котрий із них. *(Розалінда не відповідає.)* Довсон Райдер значно терплячіший, ніж я гадала. Ти навіть жодного вечора йому не виділила цього тижня.

Розалінда *(із дуже сумним, невластивим їй виразом)*. О, мамо, будь ласка...

Місіс Коннедж. Гарзд, я втручатися не буду. Ти вже змарнувала два тижні на гіпотетичного генія без копійки в кишені, тож давай, не зупиняйся, марнуй своє життя на нього. Я не буду втручатися.

Розалінда (*ніби повторюючи нудний урок*). Справді, статків у нього небагато... і ти знаєш, що він заробляє тридцять доларів на тиждень у рекламній...

Місіс Коннедж. За це жодної сукні не купиш. (*Пауза, але Розалінда не відповідає.*) Коли я кажу, щоб ти не робила кроку, про який будеш шкодувати до кінця життя, то тільки тому, що щиросердо турбуюсь про твої інтереси. Твій батько не зможе тобі допомогти. Він уже немолодий, і справи йдуть кепсько останнім часом. Ти будеш повністю залежати від того мрійника, зрештою, хорошого хлопця, з добропорядної сім'ї, але мрійника, нехай і розумного... (*Натякає, що ця риса сама по собі — дефективна.*)

Розалінда. Заради Бога, мамо...

З'являється поковка, повідомляє, що прийшов містер Блейн, він заходить одразу. Друзі Еморі вже десять днів нагадують йому, що він виглядає, як «Гнів Господній» — так і є. Власне, він не проковтнув ані крихти за останні тридцять шість годин.

Еморі. Добрий вечір, місіс Коннедж.

Місіс Коннедж (*без злості*). Добрий вечір, Еморі.

Еморі й Розалінда презиркуються. Заходить Алекс. Ставлення його весь час було нейтральним. У глибині душі він вірить, що цей шлюб зробить Еморі посереднім, а Розалінду — нещасною, але дуже співчуває їм обом.

Алекс. Привіт, Еморі!

Еморі. Привіт, Алеку! Том казав, що зустрів тебе в театрі.

Алекс. Так, ми щойно бачились. Як сьогодні реклама? Написав якийсь вдалий зразок?

Еморі. О, все те саме. Отримав надбавку... (*Усі дивляться на нього з цікавістю.*) ...два долари на тиждень. (*Загальне розчарування.*)

Місіс Коннедж. Ходімо, Алеку, я чую, — машина вже підїхала. (*Доволі прохолодне прощання.*)

Місіс Коннедж і Алекс виходять, запала мовчанка. Розалінда задумливо дивиться в камін. Еморі підходить і обіймає її.

Еморі. Мила моя дівчинко.

Вони цілуються. Ще одна пауза, потім вона хапає його руку, вкриває поцілунками і притискає до грудей.

Розалінда (*сумно*). Люблю твої руки понад усе! Я часто їх бачу, коли ти не зі мною... такі зморені. Я знаю кожну їхню лінію. Милі мої руки...

Їхні очі зустрічаються на мить, вона заходиться глухим риданням.

Еморі. Розаліндо!

Розалінда. Які ми нещасні!

Еморі. Розаліндо!

Розалінда. О, я хочу померти...

Еморі. Розаліндо, ще одна така ніч, і я не витримаю. Це триває вже чотири дні. Підбатьор мене трошки, бо я не можу ні працювати, ні їсти, ні спати. *(Він безпорадно озирається, намагаючись знайти якісь не такі заношені слова.)* Ми маємо з чогось почати. Я б хотів, щоб ми почали разом. *(Його сподівання тонуть в її мовчанні.)* У чому річ? *(Він різко встає і починає крокувати кімнатою.)* Це Довсон Райдер, от у чому справа! Він впливає на твої нерви. Ти проводила з ним кожен день цього тижня. Мені розповідали, що бачили вас разом, а я мушу усміхатися і кивати, і вдавати, що для мене це взагалі не має значення! А ти мені нічого не розповідаєш.

Розалінда. Еморі, якщо ти не сядеш, я закричу.

Еморі *(сідає поруч)*. О Боже!

Розалінда *(ніжно бере його за руку)*. Ти ж знаєш, що я кохаю тебе, правда?

Еморі. Так.

Розалінда. І знаєш, що завжди кохатиму...

Еморі. Не кажи так, ти мене лякаєш. Звучить так, ніби ми більше не будемо разом. *(Вона знову плаче, підіймається з дивана і йде до фотеля.)* Я весь день відчував, що все йде на гірше. Я майже збожеволів у офісі, нічого не міг писати. Розповідай усе.

Розалінда. Немає що розповідати. Я просто вся знервована.

Еморі. Розаліндо, ти розглядаєш можливість одруження з Довсоном Райдером?

Розалінда *(після паузи)*. Він увесь день мене про це просив.

Еморі. Міцні у нього нерви.

Розалінда *(після ще однієї паузи)*. Він мені подобається.

Еморі. Не кажи так. Мені боляче.

Розалінда. Не будь дурником. Ти ж знаєш, що ти — єдиний чоловік, якого я кохаю, і нікого вже так не полюблю.

Еморі *(швидко)*. Розаліндо, давай одружимося наступного тижня!

Розалінда. Ми не можемо...

Еморі. Чому?

Розалінда. Бо не можемо, і квіт. Я не зможу бути твоєю жінкою у якомусь страшному бараці.

Еморі. Але ж у нас буде двісті сімдесят доларів на місяць, я ж казав!

Розалінда. Любий, я навіть зачіску сама не вкладаю.

Еморі. Я буду вклати твоє волосся.

Розалінда (*між сміхом і схлипуванням*). Дякую.

Еморі. Розаліндо, як ти можеш думати, щоб вийти за когось іншого? Скажи мені! Якщо я чогось не знаю — розкажи, я допоможу тобі з цим впоратися.

Розалінда. Уся справа в нас. Ми — невдахи. Ті риси, за які я тебе люблю, завжди робитимуть із тебе лузера.

Еморі (*похмуро*). Продовжуй.

Розалінда. Так, уся справа в Довсоні Райдері. Він такий надійний, я відчуваю, що він буде доброю опорою.

Еморі. Ти ж не любиш його!

Розалінда. Не люблю, але поважаю, бо він хороший чоловік, сильний...

Еморі (*неохоче*). Авжеж, він такий.

Розалінда. Ось один приклад. У вівторок ми зустріли злидаря, хлопчика. Довсон всадив його на коліна й розмовляв із ним, пообіцяв купити йому костюм індіанця... А наступного дня він про це не забув і купив його... Знаєш, це було так мило, що я мимоволі подумала: який він буде добрий до... до... наших дітей, дбатиме про них, і мені не доведеться хвилюватися.

Еморі (*у відчай*). Розаліндо! Розаліндо!

Розалінда (*трошки лукаво*). Не дивись на мене так стражденно...

Еморі. Тільки ми можемо завдати такого болю одне одному!

Розалінда (*знову починає ридати*). Все було так ідеально — ти і я. Ніби мрія, яку я шукала і ніколи не думала, що знайду. Уперше в житті я відчула, що турбуюся про когось, окрім себе. І мені нестерпно, що все зникне в побляклім тумані...

Еморі. Не зникне, запевняю тебе!

Розалінда. Краще я збережу це як прекрасний спогад, захований у глибині серця.

Еморі. Атож, жінки це вміють, а чоловіки — ні. Я завжди буду пам'ятати не те, як було прекрасно, поки все тривало, а гіркоту, безконечну гіркоту...

Розалінда. Не треба...

Еморі. Ніколи більше не бачити тебе, не цілувати тебе... Брам зачинено, на дверях — замок. І ти не наважуєшся бути моєю дружиною...

Розалінда. Ні-ні, я вибираю найважчий шлях! Він потребує мужності. Одружитися з тобою будо б помилкою — а я не звикла помилятися... Господи, якщо ти не перестанеш ходити туди-сюди, я закричу!

У відчаї вона знову падає на диван.

Еморі. Підійди і поцілуй мене...

Розалінда. Ні.

Еморі. Ти не хочеш мене поцілувати?

Розалінда. Сьогодні я хочу, щоб ти любив мене спокійно і виважено.

Еморі. Це початок кінця.

Розалінда (*у пориві осяяння*). Еморі, ти молодий. Я теж молода. Люди нам зараз пробачають наше позерство і марнославство, і те, що ми поводимось із людьми, як із челяддю, і нам це сходить з рук. Але у тебе попереду ще багато всіляких ударів...

Еморі. І ти боїшся прийняти їх зі мною...

Розалінда. Ні, річ не в цьому. Я десь читала вірш... здається, Елли Віллер¹ Вілкокс, ти будеш сміятися, але послухай:

У тому й мудрість — кохай і живи,
Приймай від долі люб'язні дари,
Не став запитань, не примножуй благань,
Пести волосся, пий трунок зітхань,
Дай пристрасті хвилі себе полонити,
Є час володіти і час відпустити.

Еморі. Але ми — не володіли...

Розалінда. Еморі, я — твоя, ти знаєш! За останній місяць були хвилини, коли я могла бути цілком твоя, якби ти захотів. Але я не можу вийти за тебе і зруйнувати наші життя.

¹ Елла Вілер Вілкокс (1850—1919) — американська поетеса.

Еморі. Але ж ми мусимо використати наш шанс на щастя!
Розалінда. Довсон каже — я навчусь кохати його...

Еморі сидить, закривши обличчя долонями. Життя неначе раптом витекло з нього.

Розалінда. Любимий мій! Коханий! Я не можу з тобою і не можу без тебе.

Еморі. Розаліндо, ми висотуємо одне одного. Ми цього тижня дуже напружені...

Його голос звучить якось захрипло, по-старечому.

Вона підходить до нього, бере його обличчя в долоні і цілує.

Розалінда. Я не можу, Еморі. Я не зможу жити без квітів і дерев, закрита в маленькій кімнатчині, чекаючи на тебе. А ти зненавидиш мене в цій тіснєві. Я б тоді мусила зненавидіти себе.

(Знову їй засліпили нестримні сльози.)

Еморі. Розаліндо...

Розалінда. О, любий, іди... мені так важко! Я не витримаю!

Еморі *(його обличчя осунулось, голос напружений)*. Ти розумієш, що ти кажеш? Це значить — назавжди?

Вони страждають, але кожен — по-своєму.

Розалінда. Хіба ти не зрозумієш...

Еморі. Напевне не зможу, якщо ти кажеш, що любиш мене. Тобі важко буде пережити зі мною перші два роки.

Розалінда. Я була б не тією Розаліндою, яку ти кохаєш.

Еморі *(майже істерично)*. Я не можу тебе віддати! Просто не можу! Ти мусиш бути моєю!

Розалінда *(із ноткою жорсткості в голосі)*. Ти — як хлоп'як зараз...

Еморі *(дико)*. Мені байдуже! Ти псуєш наші життя!

Розалінда. Я чиню мудро — це єдино правильне рішення.

Еморі. Отже, ти збираєшся одружитися з Довсоном Райдером?

Розалінда. О, не питай мене... Ти знаєш, я зріла в деяких питаннях, а в інших — як маленька дівчинка. Я люблю сонце, красиві речі, люблю, коли весело, а відповідальність мене жахає. Я не хочу думати про каstrулі, кухню і мітлу. Я хочу думати, чи мої ноги гладенькі і засмагли, коли я поїду влітку на море.

Еморі. Але ж ти кохаєш мене...

Розалінда. Саме тому все має закінчитися. Пливти за течією — тяжко. Ми не можемо більше витримати такі сцени.

Вона знімає перстень з пальця і передає йому. Її очі знову заступають сльози.

Еморі (*цілує її в мокру щоку*). Не треба! Залиш собі, будь ласка... не розбивай мені серце...

Вона м'яко вкладає перстень в його руку.

Розалінда (*судомно*). Краще йди...

Еморі. Прощай...

Вона ще раз дивиться на нього із безконечним жалем і сумом.

Розалінда. Не забувай мене, Еморі...

Еморі. Прощай...

Він іде до дверей, намацує клямку, вона бачить, як він зіщулився і вийшов. Вона робить декілька кроків до дивана, потім падає на нього обличчям в подушки.

Розалінда. Господи! Я хочу померти...

За хвилину вона встає, із заплученими очима навіщомацьки йде до дверей. Потім обертається і кидає погляд на кімнату. Ось тут вони сиділи і мріяли, ось таця, на яку вона так часто клала сірники для нього... Ось завіса, яку вони якось опустили одного довгого недільного вечора. У неї мокрі очі, вона стоїть і згадує, а потім скрикує вголос: «О Еморі, що ж я з тобою зробила!» І в тому нестерпному смутку, який з часом мине, Розалінда відчуває, ніби втратила щось (правда, не знає, що саме, і не знає, як).

Розділ 2

ЕКСПЕРИМЕНТИ НАД ЗЦІЛЕННЯМ

Бар «Нікербокер» — добряче залюднений. Згори на товкотнечу дивиться веселий і яскравий «Старий король Койль»¹ пензля Максфільда Періша. Еморі зупинився при вході і подивився на свій годинник (йому було у край потрібно зафіксувати годину — щось у його голові любило каталогізувати і класифікувати й потребувало послідовності). Колись йому принесе своєрідне задоволення думка, що «це закінчилося рівно двадцять хвилин по восьмій у четвер, 10 червня 1919 року». Розрахунок включає шлях від її дому (цей шлях пізніше повністю зітреється з його пам'яті).

Він перебував у якомусь химерному стані: два дні хвилювань і нервів, без їжі, безсонні ночі, кульмінація емоційної кризи і несподіване рішення Розалінди — цей пік напруги занурив його свідомість у тупу кому. Поки він намацував оливки на столі з безкоштовними закусками, до нього підійшов чоловік і заговорив (оливки аж випали з його тремтячих пальців).

— Та ж Еморі!

Хтось знайомий із Принстона — але імені він не пам'ятав.

— Здоров, старий... — почув він власний голос.

— Я — Джим Вілсон, ти, мабуть, забув?

— Авжеж, Джим... Я пам'ятаю...

— Йдеш на зустріч?

— Звичайно! — відповів він і тут же збагнув, що ні на яку зустріч уже не йде.

— Був за морем?

¹ *Старий Король Койль* (також Коель, або Койл) — ім'я одного або декількох історичних постатей в історії кельтської Британії, відомий фольклорний персонаж.

Еморі кивнув із відсутнім поглядом. Відступаючи, щоб дати комусь дорогу, він зачепив тарілку з оливками, і вона розбилась об підлогу.

— От халепа... — пробурмотів він. — Вип'ємо?

Вілсон дипломатично поплескав його по спині.

— Може, вже досить, старий?..

Еморі німо витріщився на нього, аж поки Вілсону стало незручно від цього прискіпливого погляду.

— Кажеш, досить? — врешті вимовив Еморі. — Та у мене й краплі в роті не було сьогодні.

Вілсон подивився на нього недовірливо.

— То ти вип'єш чи ні? — різко смикнув його за рукав Еморі.

Вони протиснулися до бару.

— Житнє віскі...

— А мені — «Бронкс».

Вілсон випив чарку, Еморі — кілька. Вони вирішили сісти за столик. О десятій Вілсона замінив Карлінг із випуску 15-го року. Голова Еморі добряче паморочилася, блаженне вмиротворення хвиля за хвилею вкривало його душевні рани, він без упину говорив про війну.

— М..м..арнота розумових здібностей, — розводився він із совиною мудрістю. — Два р...р...оки життя в інтелектуальному вакуумі. Хто був ідеалістом — став тварюкою, — він зловісно погрозив кулаком старому королю Койлу, — я мав би б...б...ути пруссаком у всьому, особливо з ж...жінками. Я був чесним з ними в коледжі, тепер мені наплю...вати. — І він висловив усю свою безпринципність у широкому жесті, прирікаючи пляшку зельтерської до вірного краху на підлозі, але це його не зупинило. — Шукай в...в...тіху сьогодні, завтра прийде смерть. Така тепер моя філософія.

Карлінг позіхнув, але Еморі вже не міг зупинитися:

— Я колись д...дивувався, як людей задовольняє к...компроміс, п'ятдесят на п'ятдесят. Тепер я не д...дивуюсь, зовсім ні... — Він так наполегливо намагався втовкмачити Карлінгу, що його вже нічого не дивує, що втратив думку і завершив усе гучною заявою на весь бар, що він — «тварюка».

— Що ти святкуєш, Еморі?

Еморі нахилився до нього.

— Св...святкую ф...ф...іаско всього свого життя. Один великий вибух. Нічого не м...можу тобі розказати...

Він почув, як Карлінг звертається до бармена:

— Дай йому бромо-зельтерську!

Еморі з обуренням захитав головою.

— Такого не п...п'ю!

— Але послухай, Еморі, тобі буде погано. Ти блідий, як мрець.

Еморі замислився. Він намагався поглянути на себе в дзеркало, але навіть примружуючи одне око, зміг роздивитись тільки ряд пляшок перед ним.

— Мені т...треба якоїсь їжі. Давай візьмемо якийсь с...с...салат.

Він спробував недбало натягнути свій плащ, але коли відійшов від стійки бару, не втримався і завалився на стілець.

— Ходімо в «Шенлі», — запропонував Карлінг, підставляючи йому лікоть.

З його допомогою Еморі так-сяк примусив свої ноги слухатися, і вони перетнули Сорок другу вулицю.

У «Шенлі» все було, як у тумані. Він усвідомлював, що розмовляє дуже голосно і, як йому здавалося, дуже чітко і виразно (думки його були про те, як добре було б розчавити все своїм каблуком). Він проковтнув три сендвічі, поглинаючи їх, ніби вони були плитками шоколаду. Потім Розалінда почала знову зринати з пам'яті, і він зловив себе на думці, що знову і знову його губи шепочуть її ім'я. Потім він задрімав і тільки крізь паволоку бачив, як довкруг їхнього столу збираються мовчазні постаті чоловіків у чорному — напевно, офіціанти.

...Він був у якійсь кімнаті, і Карлінг щось говорив про вузол на шнурках.

— Об...лиш, — вдалось йому вимовити крізь сон. — Я с...сплю так.

ЩЕ ПРО АЛКОГОЛЬ

Він прокинувся, його очі ліниво озирнулись довкола, вочевидь, то була кімната з ванною в хорошому готелі. У голові дзвеніло, і картинка за картинкою складались перед ним, а потім розпливались і танули. Окрім бажання сміятися, не було жодної свідомої реакції. Він дотягнувся до телефону біля ліжка.

— Алло, який це готель? «Нікербокер»? Гаразд, пришліть мені два віскі.

Якусь хвилину він лежав і ліниво думав: принесуть йому пляшку чи дві маленькі склянки? Потім із зусиллям піднявся з ліжка і поплівся у ванну. Коли вийшов, неквапно витираючись рушником, то побачив хлопчину-офіціанта із напоями. Йому раптом захотілось пожартувати над ним. Потім вирішив, що це буде несолідно, тож він махнув йому йти геть.

Коли перші ковтки алкоголю потрапили до шлунку і зігріли його, розрізнені малюнки повільно почали намотуватися у котушку із кіноплівкою. Знову він побачив Розалінду, як вона скрутилась на подушках, як плакала, відчув її сльози на своїх щоках. У вухах бриніли її слова: «Не забудь мене, Еморі... не забудь мене...»

— Чорт! — він здригнувся, закашлявся і повалився на ліжко, зсудомлений горем. За хвилину він розплющив очі й витріщився на стелю.

— Бісів ідіот! — вигукнув він з огидою, потім глибоко зітхнув і потягнувся до пляшки. Після ще однієї склянки він дав волю рясним сльозам. Він навмисне викликав у пам'яті спогади зникалої весни, сортував емоції, які могли б спровокувати ще сильнішу реакцію на тугу.

— Ми були такі щасливі... — драматично інтонував він, — такі щасливі... — Він знову дав волю почуттям, опустився на коліна біля ліжка і занурив обличчя в подушку.

— Моя дівчинко... моя кохана... о...

Він щосили стиснув зуби, і сльози рікою ринули з очей.

— О моя рідна, моя крихітко, ти все, що у мене було, все, чого я хотів!.. О моя дівчинко, повернись, повернись! Ти потрібна мені... так потрібна... які ми нещасні... скільки болю ми завдали одне одному... Її заберуть від мене... Я не зможу бачити її, не зможу бути її другом... Так мусить бути...

І потім знову:

— Які ж ми були щасливі, які щасливі...

Він звівся на ноги і впав на ліжко в нестямі. А коли повністю виснажив себе, то спроквола почав згадувати, який він був п'яний вчора ввечері, і голова його знову пішла обертом. Він встав і знову поплентався до рятівної пляшки...

Після обіду він наштотхнувся на компанію у барі «Балтимор», і каламуть почалася знову. Потім він тьмяно пригадував, як розбалакував про французьку поезію із британським офіцером, якого йому відрекомендували як «капітана Корна, піхота її величності»,

як він намагався декламувати «Місячне сяйво» за обідом; потім він спав у великому м'якому кріслі майже до п'ятої години, поки його не знайшла і не розбудила чергова компанія десь о п'ятій. Затим почався алкогольний акомпанемент із кількох варіацій аж до вечора.

У «Тайсоні» вони взяли квитки на виставу із чотирма антрактами для випивки — це була п'єса на два монотонні голоси з каламутними і похмурими сценами і дивними світловими ефектами, за якими важко було спостерігати, бо його очі себе дивно поводили. Потім він собі подумав, що то, мабуть, була «Глумлива вечерея»¹.

Потім був «Кокосовий гай», де Еморі знову заснув на маленькому балконі... Потім у «Шенлі» і «Йонкерс» він майже почав логічно мислити й, ретельно контролюючи кількість зужитих коктейлів, сповнився ясності розуму і красномовства. Він з'ясував, що їхня компанія складається з п'яти чоловіків, двох із них він віддалено знав. Він добродібно наполягав на оплаті своєї частини витрат і голосно переконував розраховуватись тут і зараз, чим дуже потішив сусідні столики...

Хтось згадав, що за сусіднім столиком сидить відома зірка кабаре. Еморі підвівся, підійшов до неї і галантно відрекомендувався... Затим послідувала сварка, спочатку з її ескортом, а потім із метрдотелем... Поведінка Еморі при тому була бундючною і показово люб'язною... Але йому після переконливих аргументів довелося таки здатися і дозволити провести себе знов до столу.

— Вирішив здійснити самогубство! — раптом оголосив він.

— Коли? Наступного року?

— Негайно. Наступного ранку. Зніму номер у «Коммодорі», ляжу у гарячу ванну і переріжу вени.

— Оце вже нікуди не годиться!

— Тобі треба ще віскі, старий!

— Поговоримо про це завтра...

Але Еморі годі було віднадити (принаймні від суперечки).

— Ви коли-небудь себе так почували? — запитався він довірчо.

— Ще б пак!

— Часто?

¹ «Глумлива вечерея», або «Вечерея блазнів», є історичною п'єсою італійського письменника Сема Бенеллі, вперше поставлена на сцені у 1909 р. У ній зображено жорстоке й запекле протистояння у Флоренції часів Лоренцо Прекрасного.

— То мій хронічний стан...

Це викликало дискусію. Якийсь чоловік сказав, що він одного разу був такий пригнічений, що серйозно обдумував цей варіант. Інший погодився, що жити немає заради чого. «Капітан Корн», який знову якимось чином до них приєднався, сказав, що, на його думку, так себе почувають хворі невдахи. Еморі висунув пропозицію: замовити усім по коктейлю «Бронкс», насипати туди товченого скла і випити до дна. На його полегшу, ніхто не підтримав цю ідею, тож, випивши свій коктейль, він зіперся підборіддям на долоню, а ліктем на стіл... Так він себе запевнив, що то найбільш зручна і найменш помітна поза для сну, після чого застиг у глибокому ступорі...

Прокинувся він від того, що якась жінка вхопилася за нього — гарненька, з розпатланим каштановим волоссям і темно-синіми очима.

— Відвези мене додому! — вигукнула вона.

— Привіт... — Еморі закліпав очима.

— Ти мені подобаєшся, — ніжно муркотіла вона.

— Ти мені теж.

Він помітив на задньому плані галасливого чоловіка, а хтось із його компанії сварився з ним.

— Ото тип, з яким я прийшла. Виявився цілковитим дурнем, — зізналась синьоока. — Ненавиджу його! Я хочу піти додому з тобою.

— Ти п'яна? — запитався Еморі, намагаючись удавати розважливості.

Вона знічено кивнула.

— Тоді йди додому з ним, — ваговито сказав Еморі, — бо він тебе привів.

У тій хвилині збуджений чоловік на задньому тлі вирвався з рук, які його утримували, і наблизився до них.

— Слухай! — погрозово насунувся він. — Я привів цю дівчину, а ти тут ні до чого!

Еморі холодно дивився на нього, тим часом дівчина ближче присунулася до нього.

— Ану геть від дівчини! — заволав чоловік.

Еморі намагався прибрати загрозливого виду.

— Іди до біса! — нарешті скерував його Еморі і звернув свою увагу на дівчину.

— Любов з першого погляду... — пояснив він.

— Я теж люблю тебе... — зітхнула вона і присунулася ще ближче. Очі у неї і справді були гарні.

Хтось нахилився і прошепотів Еморі на вухо:

— Це Маргарет Даймонд. Вона п'яна і прийшла з отим хлопцем, краще відпусти її.

— Тож нехай тоді нею і займається! — дико заволав Еморі. — Я ж не захисник прав жінок!

— Відпусти її!

— Та вона сама на мене почепилася, чорт забирай! То нехай висить!

Натовп біля столика згустився. Якусь хвилину здавалося, що бійки не уникнути. Але догідливий офіціант розігнув долоню Маргарет Даймонд, і вона відпустила Еморі, тоді вліпила офіціанту жорсткого ляпаса і повисла на своєму розлюченому зневаженому кавалері.

— Господи! — закричав Еморі. — Ходімо! Зараз уже й таксі не зловимо! Офіціанте, рахунок!

— Пішли, Еморі. Не вдався твій роман.

Еморі зареготав.

— Ти навіть не уявляєш, що ти потрапив в точку! Навіть не уявляєш... У цьому й вся проблема...

ЕМОРІ Й ТРУДОВІ БУДНІ

Через два дні він постукав у двері голови рекламної агенції «Баском і Барлоу».

— Заходьте!

Еморі похитуючись зайшов.

— Доброго ранку, містере Барлоу.

Містер Барлоу начепив окуляри (його вираз обличчя говорив, що варто помовчати і послухати).

— Отже, містере Блейн, ми вже вас декілька днів не бачили...

— Так, — сказав Еморі, — я звільняюсь.

— Он як? Це вже...

— Мені тут не подобається.

— Дуже шкода. Мені здавалося, наші відносини були доволі... е...прийнятними. Ви справляли враження старанного працівника... хоча й зі схильностями до дивацтв, але...

— Я просто втомився від цього, — нетерпляче перебив його Еморі. — Окрім того, мені зовсім байдуже, чи мука «Хербелл» краща від інших. Насправді я навіть її ніколи не пробував. І мені набридло розповідати людям про це... О, зізнаюсь, я пив...

На обличчі містера Барлоу застиг незрозумілий вираз.

— Ви прохали про це місце...

Еморі зробив заперечний жест.

— І мені до огидного мало платили. Тридцять п'ять доларів на тиждень — менше, ніж якомусь столяру.

— Ви ж тільки почали працювати. А до того ніде не працювали, — холодно зауважив містер Барлоу.

— Моя освіта коштувала приблизно десять тисяч доларів і це все для того, щоб я міг писати усілякий непотріб для вас? У будь-якому разі, торкаючись виступу років, у вас деякі стенографістки п'ять років отримують по п'ятнадцять доларів.

— Я не буду з вами сперечатися, сер, — підводячись, сказав містер Барлоу.

— Я — тим більше. Просто зайшов сказати, що я звільняюся.

Якусь мить вони стояли й холодно дивились один на одного, а потім Еморі розвернувся і вийшов.

ТИМЧАСОВЕ ЗАТИШШЯ

Через чотири дні він нарешті повернувся до своєї квартири. Том писав рецензію для «Нової демократії», де він тепер працював. Хвилину вони мовчки дивились один на одного

— І?

— Що?

— Господи, Еморі, звідки у тебе синець під оком?

Еморі засміявся.

— То дрібниці, нічого страшного...

Він зняв пальто і показав плече.

— Поглянь-но сюди!

Том свиснув.

— Де це тебе так?

Еморі знову реготнув.

— О, довго розказувати де. Мене побили. Це факт. — Він поволі стягував сорочку. — Так мало статися — раніше чи пізніше, але я б нізащо цього не оминув.

— Хто ж то був?

— Ну, кілька офіціантів, двійко моряків, декілька випадкових перехожих... Знаєш, дивне відчуття... Треба хоч раз бути побитим — просто заради досвіду. Коли ти падаєш, тебе намагаються ще й добити, а потім копають тебе...

Том запалив сигарету.

— Я весь день шукав тебе скрізь, Еморі. Але ти, мені здавалося, завжди трошки випереджав мене. Ти, напевно, був із якоюсь компанією?

Еморі завалився в крісло і попросив закурити.

— Ти зараз тверезий? — прискіпливо запитався Том.

— Доволі тверезий. А що?

— Добре. Алек виїхав. Його сім'я постійно йому надокучала, щоб він жив із ними, і от...

Болісний спазм здавив Еморі.

— Кепсько.

— Так, дуже. Ми маємо знайти ще когось, якщо плануємо залишатися тут. Оренда зростає.

— Звичайно. Знайди когось — вирішуй сам, Томе.

Еморі зайшов у свою кімнату. Перше, що кинулося йому в очі, — фотографія Розалінди. Він хотів поставити її в рамку, зараз вона стояла, прихилена до дзеркала, на його туалетному столику. Він незворушно глянув на неї. Порівняно із живими спогадами про неї, цей портрет здавався йому дивовижно нереальним. Він зайшов у вітальню.

— Маєш якусь коробку?

— Ні... — здивувався Том. — Звідки у мене коробка? Ага, здається, щось має бути у кімнаті Алека...

Еморі врешті знайшов те, що шукав, і, повертаючись до свого столика, відкрив полицю, заповнену листами, записками, частиною ланцюжка, двома маленькими носовичками і деякими світлинами. Поки він ретельно складав це все в коробку, йому згадався уривок з книжки, де головний герой, зберігаючи кілька років шматок мила своєї коханої, врешті-решт помив ним руки. Він засміявся і почав наспівувати «Після того, як ти пішла»... тоді різко схаменувся...

Мотузка двічі рвалася, але врешті йому вдалося зв'язати її. Він запхав коробку на дно валізи, гучно лягнувши кришкою. Потім повернувся у вітальню.

- Ідеш кудись? — У голосі Тома відчувався відтінок тривоги.
— Ага.
— Куди?
— Навіть не знаю, старий.
— Може, разом повечеряємо?
— Вибач. Я вже домовився із С'юкі Бреттом.
— Он як?
— Ага. Бувай.

Еморі випив коктейль навпроти; потім пішов у напрямку Вашингтон-сквер, там сів в автобус. Вийшов на Сорок третій вулиці і зайшов у бар «Балтимор».

- Привіт, Еморі! Що будеш?
— Агов, офіціанте!

ТЕМПЕРАТУРА НОРМАЛЬНА

Пришестя «сухого закону» раптово поклало кінець спробам Еморі втопити свою журбу, і коли одного ранку він прокинувся і зрозумів, що його походеньки по барах закінчились, то не відчув ані докорів сумління за останні три тижні, ані жалю, що їхнє повторення неможливе. Він вибрав найжорстокіший, хоча й доволі легкодухий метод застереження себе від ударів пам'яті (хоча він і не порекомендував би такий спосіб нікому, але той зробив свою справу — перший приступ болю минув).

Не зрозумійте неправильно — Еморі кохав Розалінду, як ніколи, мабуть, більше не покохає жодну живу істоту. Вона забрала перший спалах його молодості, витягнула із його незвіданих глибин ніжність, яка навіть здивувала його самого, лагідність і безкорисливість, які він ніколи нікому не дарував. У нього були любовні пригоди, але вже іншого ґатунку — коли він знову повертався до звичного для себе стану, і дівчина була лише дзеркалом його власних настроїв. Розалінда здобула дещо більше, ніж пристрасне захоплення; в ньому жила глибока, незнищенна любов до неї.

Але їхні стосунки наприкінці були сповнені такої драматичної напруги, що завершилась химерним нічним жахіттям його тритижневого загулу, тож він був емоційно виснаженим. Ті люди й оточення, що їх він пам'ятав як спокійні або витончено-штучні, здавалися йому прихистком. Він написав жорстку історію, яка

описувала похорон його батька, і відправив у журнал (натомість отримав чек на шістдесят доларів і прохання написати ще щось у такому ж дусі). Це потішило його марносластво, але не надихнуло на подальші зусилля.

Він багато читав. Був збентежений і пригнічений «Портретом художника в молодості»; у ньому пробудили інтерес «Джоан і Пітер» та «Незгасний вогонь» — із подивом для себе, через критика на ім'я Менкен він відкрив низку американських романів: «Вандовер і Брут», «Прокляття Терона Вера», «Дженні Герхардт». Маккензі, Честертон, Голсуорсі, Беннет, із проникливих геніїв, що побували в бувальцях, вони перетворились на звичайних сучасників. Тільки відсторонена ясність Шоу та блискуча послідовність і енергійне прагнення Велса підібрати ключ романтичної симетрії до невловного замка істини заповняли його увагу.

Він хотів зустрітися з монсеньйором Дарсі, якому написав після свого повернення, але від того не було жодних новин; окрім цього, він знав, що візит до монсеньйора потягне за собою історію про Розалінду (від думки про це його охоплював жах).

У своїх пошуках врівноважених людей він згадав про місіс Лоуренс — дуже розумну, достойну пані, благочестиву і велику шанувальницю монсеньйора.

Він якось телефонував їй. Ой, так, вона прекрасно його пам'ятає; ні, монсеньйора не було в місті, здається, він у Бостоні — обіцяв зайти після повернення. Може, Еморі пообідає з нею?

Він приїхав.

— Я вирішив не гаяти часу, місіс Лоуренс, — сказав він невизначено.

— Знаєш, монсеньйор був тут минулого тижня, — сказала пані Лоуренс. — Він дуже хотів побачити тебе, але твоя адреса залишилась дома.

— Він напевне думає, що я вдарився в більшовизм...

— Ой, у нього зараз складний період...

— Чому?

— Через Ірландську республіку. Він вважає, що їм бракує гідності.

— Он як?

— Він був у Бостоні, коли приїжджав президент Ірландії. І був дуже засмучений, адже коли вони їхали автомобілем, то весь приймальний комітет постійно намагався його обійняти.

— Я його розумію...

— Що тебе найбільше вразило, коли ти був у армії? Ти дуже подорослішав.

— О, це через іншу, куди болючішу битву... — відповів він, усміхаючись мимохіть. — Але армія... як би це сказати... ну, я з'ясував, що сміливість, власне, багато в чому залежить від того, в якій фізичній формі чоловік. Також я довідався, що я не більше, але й не менш сміливий, ніж будь-хто, — раніше це мене хвилювало.

— А ще?

— Усвідомлення того, що людина може все витримати, якщо призвичаїться. Потішив також той факт, що я здав на відмінно екзамен з психології.

Місіс Лоуренс засміялась. Для Еморі то було великим задоволенням — сидіти в цьому тихому домі на Ріверсайд-драйв, далеко від шумливого Нью-Йорка і людського гамору у тісному просторі вулиць. Місіс Лоуренс віддалено нагадувала йому Беатріс — не темпераментом, а вишуканою граційністю та гідністю. Будинок, його умеблювання, пригощання вечерею — все різко контрастувало з тим, що він бачив у найбагатших будинках Лонг-Айленда (де слуги були такими настирливими, що їх доводилось просто відганяти) чи навіть у консервативних закладах «Юніон-клубу». Він дивувався, звідки ця атмосфера доладності і стриманості, ця витонченість, яка, здавалось, прийшла зі Старого Світу. Чи то у місіс Лоуренс давався взнаки корінь роду її предків із Нової Англії, чи роки, проведені в Італії та Іспанії...

Після кількох келихів сотерну за обідом у нього розв'язався язик, і він розговорився, як йому здалося, з колишнім шармом, — про релігію й літературу й про загрозливий феномен нового соціального устрою. Місіс Лоуренс вочевидь була ним задоволена, її зацікавили його міркування; він хотів, щоб люди любили його за розум — через деякий час це могло стати приємним прихистком.

— Знаєш, монсеньйор Дарсі досі думає, що ти його перевтілення, і твоя віра зрештою проявиться.

— Можливо... — погодився він. — Нині, правда, я більше язичник. Просто у моєму віці юнакові здається, що релігія не має ані найменшого стосунку до життя.

Вийшовши з її дому, він ішов по Ріверсайд-драйв із відчуттям вдовolenня. Було цікаво знову повернутись до обговорення таких тем, як молодий поет Стівен Вінсент Бене чи Ірландська

республіка. Правда, за останній місяць він добряче натовмився від ірландського питання, від отих залежаних дискутувань Едварда Карсона і судді Кохалана (а був же час, коли він ґрунтував свою філософію довкола свого кельтського коріння).

Раптом він усвідомив, що в житті залишилось ще багато всього, якщо тільки навернення до колишніх інтересів не відриватиме його від самого життя.

СУМ'ЯТТЯ

— Я tres¹ старий і tres знуджений, Томе, — сказав якимось Еморі, роззягуючись на каналі біля вікна. В лежачому стані він завжди відчував себе більш природно.

— Ти був набагато цікавішим до того, як почав писати, — зауважив той. — Тепер ти тримаєш при собі будь-яку ідею, яку можна було б надрукувати.

Існування знов повернулось до безцільної нормальності. Вони вирішили, що коли будуть економити, то зможуть дозволити собі квартиру, до якої Том прив'язався, як старий кіт-домосід. Йому належали старі англійські мисливські гравюри на стінах, великий гобелен, декадентський релікт, який не знімали з поваги до університетських часів, і купа осиротілих підсвічників. А ще — різьблене крісло в стилі Людовіка XV, на якому ніхто не міг сидіти довше однієї хвилини — через судоми в спині. Том стверджував, що це тому, що сидіти доводилось на колінах у привида мадам Монтеспан. У будь-якому разі меблі Тома багато в чому аргументували їхнє рішення залишитися.

Виходили вони дуже рідко — інколи подивитися випадково п'єсу або повечеряти в «Ріц» чи в Принстонському клубі. Заборона алкоголю завдала колишнім збіговиськам непоправної рани; не можна було більше заскочити в бар «Балтимор» о дванадцятій чи о п'ятій і знайти там споріднені душі. Окрім того, і Том і Еморі переросли той вік, коли їм кортіло потанцювати з дівчатками з Середнього Заходу чи з Нью-Джерсі десь у Клубі-де-Вінт (або як його називали «Клуб-де-він») чи в рожевій залі готелю «Плаза». Окрім того, це потребувало кількох коктейлів, «щоб опуститися

¹ Дуже (франц.).

до розумового рівня оцих жінок», як сказав Еморі одного разу, чим нажахав якусь поважну матрону.

Еморі отримав від містера Бартона декілька тривожних листів: маєток у Лейк-Дженева був завеликий, щоб його безпроблемно здавати в оренду; орендної платні цього року заледве вистачить, щоб оплатити податки і провести необхідний ремонт; розпорядник натякнув, що вся власність зараз більше схожа на слона в руках Еморі. Так чи інакше, Еморі вирішив не продавати будинок (скоріше через сентименти), навіть якщо він не отримає ані цента за наступні три роки.

Той день, коли він оголосив Томові про свою нудьгу, нічим не відрізнявся від інших. Він прокинувся перед полуднем, пообідав з місіс Лоуренс, потім повернувся додому на улюбленому другому поверсі автобуса.

— А чом би ти не був знудженим? — позіхнув Том. — То хіба не притаманний стан душі для молодиків твого віку і становища?

— Мабуть, — сказав Еморі замислено, — але мені не нудно — мені тривожно.

— Це війна і любов з тобою таке вчинили.

— Хтозна, — задумався Еморі, — не впевнений, що саме війна мала такий вплив на тебе чи на мене, але вона однозначно зруйнувала старий устрій, водночас знищивши індивідуальність нашого покоління.

Том здивовано витріщився на нього.

— Так і є, — наполягав на своєму Еморі. — Більше того — чи не знищила вона її і в цілому світі? О Господи, як приємно було колись мріяти, що я стану великим держаним діячем, або письменником чи релігійним або політичним лідером. Але тепер навіть Леонардо да Вінчі чи Лоренцо Медичі не змогли б прославитись на весь світ. Життя занадто масивне і складне. Світ так розрісся, що навіть не може поворухнути власними пальцями. А я хотів бути таким важливим пальцем...

— Я з тобою не погоджуся, — увірвав його Том. — Людство ще не було настільки сконцентроване само на собі ще з часів... гм... Французької революції.

Еморі активно запротестував:

— Ти невірно розумієш епоху! Тут кожен безумець — індивідуаліст на якийсь час. Вілсон був сильним, коли тільки вийшов

на сцену, потім він йшов і йшов на компроміси. Як тільки Ленін і Троцький зайняли остаточну позицію, вони перетворилися на таких тимчасових фігур, як Керенський. Навіть Фош не має і половини тієї ваги, як Кам'яна Стіна Джексон¹. Колись війна була найбільш індивідуальною справою чоловіка, і все ж таки відомі герої не мали ані авторитету, ані відповідальності — як-от Гайнемер² і сержант Йорк³. Який школяр вибере героєм Першинга⁴? Велика людина не має часу ні на що більше, як тільки сидіти і бути видатною.

— Ти ж не думаєш, що більше не буде всесвітніх героїв?

— Будуть — в історії, але не в житті. Карлайлу⁵ було б важко знайти матеріал для нового розділу «Герой як видатна особистість»

— І що далі? Я сьогодні уважний слухач.

— Люди так сильно намагаються вірити в лідерів — аж до болю. Але щойно у нас з'являється популярний реформатор або політик, чи письменник там або філософ — скажімо, Рузвельт, Толстой, Вуд, Шоу, Ніцше, — його одразу змиває зустрічною течією критики. Господи, ніхто не здатен витримати тягар неор-

¹ *Кам'яна Стіна Джексон* — Томас Джонатан Джексон, з 1861 року відомий також під прізвиськом «Кам'яна Стіна» або «Стоунволл» (1824—1863). Генерал Конфедеративних Штатів Америки в роки Громадянської війни.

² *Жорж Гайнемер* (1894—1917) — французький льотчик-винищувач часів Першої світової війни. Другий у країнах Антанти за кількістю перемог після Рене Фонка. У повітряних боях збив 53 літаки противника, сам був збитий сім разів.

³ *Сержант Йорк* — Елвін Каллам Йорк (1887—1964) — американський військовий діяч, солдат Першої світової війни, що отримав за проявлену хоробрість Медаль Пошани.

⁴ *Джон Джозеф «Чорний Джек» Першинг* (1860—1948) — американський воєначальник, генерал армії США (1919), Верховний головнокомандувач об'єднаними силами США під час Першої світової війни в Європі.

⁵ *Томас Карлайл* (1795—1881) — шотландський письменник, есеїст та історик. Ідеї Карлайла про роль героїчної особистості в історії справили враження на гурт академічної української молоді в Київському університеті наприкінці XIX століття. Зокрема, впливу філософії Карлайла зазнав український історик, громадський і політичний діяч Михайло Грушевський (про що є згадка у його щоденнику).

динарності в наші дні! Це найбільш надійна стежка до забуття. Людям уже набридло знову і знову чути ті самі імена.

— То ти звинувачуєш пресу?

— Звичайно. Подивись на себе — ти в «Новій демократії». Вона вважається найкращим тижневиком у країні. Її читають усілякі там діячі й таке інше. І яка твоя робота? А така: бути таким розумним, таким цікавим, бути блискуче-цінічним — наскільки можливо щодо кожної постаті, доктрини, книжки чи політики, про які тобі доручили написати. Що більше блиску, більше матеріалу для розголосу ти ввіллеш у предмет дискусії, тим більше грошей тобі заплачать, тим більше людей куплять видання. Ти, Томе Д'Інвільє, — понівечений Шеллі — мінливий, кмітливий, проникливий, прямолінійний представник критичного мислення нації... І не заперечуй, — я знаю цю кухню! Я писав рецензії на книжки в коледжі; для мене то була своєрідна розвага — з чесним, сумлінним зусиллям охарактеризувати щось, запропонувати нову теорію чи нову панацею як «довгоочікуване доповнення до легкого літнього читива». Ну ж бо — визнай це!

Том засміявся, а Еморі піднесено продовжив:

— Ми хочемо вірити. Молоді спудеї намагаються вірити старшим авторитетам, виборці — своїм конгресменам, держави — своїм діячам, — але не вдається. Занадто багато різноголосся, забагато безладної, непослідовної, необдуманної критики. А у випадку з газетами — ще гірше. Будь-яка багата але непрогресивна партія з лідером, з його особливо захланною і жадібною формою свідомості, котра називається «фінансовий геній», може купити газету, яка є єдиним інтелектуальним харчем і питвом для тисяч заклопотаних, виснажених людей! Отих бідолах, які настільки втягнуті у повсякденні справи сучасного життя, що можуть споживати тільки попередньо здрібнений корм! За два центи виборець купує свої політичні погляди, судження і філософію! Через рік приходить нова політична сила або зміна власників газети, і як наслідок — ще більша плутанина, більше суперечностей, раптовий натиск нових ідей — їх готують, дистилюють, ферментують...

Він зупинився, щоб набрати повітря.

— Ось чому я заприсягнувся не торкатися до паперу, поки мої ідеї або не просвітлюють, або не щезнуть взагалі. На моїй душі й без того багато гріхів, щоб ще й забивати голову людям непев-

ними й порожніми сентенціями. Я б так міг докотитись до того, щоб звинуватити сумирного капіталіста в підозрілих зв'язках із бомбою, або втягнути якогось безневинного більшовика у плутанину із кулеметною стріляниною...

Том уже відчував себе ніяково від цього памфлету про його зв'язок із «Новою демократією».

— А як це все стосується твого змученого стану?

Еморі вважав, що безпосередньо.

— Який стосунок я до цього маю? — запитався він. — А для чого я взагалі потрібен? Примножувати расу? Коли почитати американські романи, то ми змушені повірити, що «здоровий американський молодик» від дев'ятнадцяти до двадцяти п'яти — неначе безстатевий узагалі. Але насправді чим він здоровіший — тим менше в цім правди. Єдина альтернатива не дати втягнутися в це — знайти несамовитий інтерес. Війна закінчилась, а я занадто переконаний у відповідальності автора, щоб писати просто зараз. А щодо бізнесу... Гадаю, бізнес сам за себе скаже. Він не має жодного стосунку до будь-чого, що мене б цікавило, хіба що до незначного, суто утилітарного зв'язку з економікою. А що б я для себе почерпнув, якби на найближчі десять років із гаком загруз у офісній роботі? Не більше, ніж із якогось фільму на індустріальну тематику.

— То спробуй белетристику, — підказав Том.

— Проблема в тому, що я відволікаюся від життя, коли починаю писати оповідання. Я боюся, що замість того, щоб жити... Можливо, несподіванки життя чекають мене десь у японських садах готелю «Ріц» або в Атлантик-Сіті чи на нижньому Іст-Сайді. У будь-якому випадку, — продовжував він, — не маю я до того наснаги. Я хотів бути звичайним обивателем, але моя дівчина не змогла цього зрозуміти.

— То знайдеш іншу.

— Господи! Навіть не кажи про це! Може, ти ще скажеш: «Якби дівчина була варта тебе, вона б на тебе чекала»? Ні, старий, насправді дівчина, яка чогось варта, нікого не чекає. Якби я думав, що знайдеться інша, я б втратив рештки моєї віри в людську природу. Можливо, я тебе потішу, але Розалінда — єдина в світі дівчина, яка могла би втримати мене.

— Гаразд, — позіхнув Том, — я зображаю твою довірену особу вже цілу годину. Але мене дуже тішить, що у тебе знову з'явилися категоричні судження.

— Мене теж, — неохоче погодився Еморі. — Одначе коли я бачу щасливу сім'ю, мені аж живіт крутить.

— Щасливі сім'ї намагаються справити саме таке враження на людей, — іронічно зауважив Том.

ЦЕНЗОР ТОМ

Бували й такі дні, коли Еморі слухав. Таке траплялося, коли огорнений димом Том брався зі смаком винищувати американську літературу. Йому бракувало слів.

— П'ятдесят тисяч доларів на рік! — вигукував він. — Боже правий! Подивися на них — Една Фербер, Гавернер Морріс, Фанні Герст, Мері Робертс Рейнгарт — хто з них написав хоч одне оповідання, яке пам'ятатимуть через десять років? А цей дядько Кобб — не вважаю його ані розумним, ані цікавим, більше того, не думаю, що ще хтось вважає, окрім видавців. Він просто захмелів від реклами. Всі ці... О Гарольд Белл Райт, о Зейн Грей!

— Вони намагаються.

— Ні, вони навіть не намагаються! Дехто з них може писати, але вони навіть не можуть примусити себе сісти і написати принаймні один чесний роман. Більшість із них не вміє писати, я це визнаю. Але мені здається, Руперт Г'юз намагається показати справжню, всебічну картину американського життя. Але у нього варварський стиль і перспектива. Ернест Пул і Дороті Кенфілд намагаються, але їм бракує почуття гумору. Принаймні їхні роботи змістовні, водичку вони не ллють. Кожен автор має писати свою книжку так, ніби в той день, коли він її закінчить, йому відрубають голову.

— Це якась двостороння угода?

— Не збивай мене з думки! У декількох, здається, є певний рівень культури, розум і чимало літературного хисту, але вони просто не пишуть щиро, бо стверджують, що на справжню літературу немає попиту. Тоді чому, в біса, всі ці Веллси, Конради, Голсуорсі, Шоу, Беннети й інші на половину своїх продажів залежать від Америки?

— А що наш Томмі скаже про поетів?

Том уже знесилився. Його руки повисли обабіч крісла, він аж застогнав.

— Я зараз про них сатиру пишу, називається «Бостонські барди і херстівські оглядачі»¹.

— То давай послухаємо! — нетерпляче сказав Еморі.

— Наразі маю тільки останні рядки.

— Дуже по-сучасному. Читай, послухаємо, чи смішно.

Том витягнув із кишені згорнутий папірець і прочитав уголос, з паузами між рядками, щоб Еморі вловив, що це вільний вірш:

Волтер Аренсберг,
Альфред Креймборг,
Карл Сендберг,
Луїс Унтермайер,
Юніс Тієнс,
Клара Шанафельт,
Джеймс Оппенгейм,
Максвелл Боденгейм,
Річард Глензер,
Шармел Айріс,
Конрад Ейкен —
Я пишу тут ваші імена,
Щоб ви жили тут
Тільки як імена,
Кривулясті, бузково-бліді імена,
У «Ювеналії»
Мого зібрання творів.

Еморі вигукнув:

— Ти молодець! З мене — вечеря за зухвалість двох останніх рядків!

Еморі не уповні погоджувався зі шквальним осудом американських романістів та поетів. Йому подобались і Вейчел Ліндсі, і Бут Таркінгтон, він захоплювався сумлінним, хоча й не виструнченим артистизмом Едгара Лі Мастерса.

— Що я ненавиджу — так це нісенітниця на кшталт: «Я Бог — я людина — я осідлав вітри — я бачу крізь туман — я сенс життя».

— Це огидно!

¹ «Бостонські барди і херстівські оглядачі» — натяк на сатиру Байрона «Англійські барди і шотландські оглядачі» 1809 року.

— Я б хотів, щоб американські романісти перестали восхваляти бізнес. Ніхто не хоче читати про це, хіба що той бізнес шахрайський. Якби ця тема була цікавою, всі б купували історію життя Джеймса Джемса Гілла¹, а не ті довгі офісні трагедії, які оспивують важливість диму...

— І похмурість, — додав Том, — ще одна улюблена тема. Хоча мушу визнати, монополісти тут — російські автори. Наша специфіка — історії про маленьких дівчаток, котрі ламають хребет, і їх удочеряють буркотливі старигані, бо дівчатка люблять усміхатися. Можна подумати, що ми — нація веселих калік, натомість самогубство — улюблена прерогатива російського селянина.

— Шоста година, — сказав Еморі, зиркаючи на годинник. — Я замовлю тобі щедру вечерю за силу «Ювеналій» твого повного зібрання творів.

ОЗИРАЮЧИСЬ НАЗАД

Липень знемагав спекою останнього тижня. Еморі знову відчув наростаючу хвилю неспокою (минуло всього лише п'ять місяців, відколи вони з Розаліндою зустрілися). Але йому вже важко було згадати того сповненого переживань хлопця, який зійшов із військового корабля, пристрасно прагнучи пригод. Однієї ночі, поки всепоглинаюча і виснажлива спека вливалася крізь вікно його кімнати, він кілька годин бився у безплідному зусиллі увічнити той болісний період.

Лютневі вулиці нічним сповиті вітром,
Зривається холодний плач різким поривом,
Омиє брук, залитий тьмяним світлом,
Закида ліхтарі вологим покривалом,
Немов небесні ткалі — сріблястим запиналом.

¹ Джеймс Джером Гілл (1838—1916) — канадсько-американський залізничний інженер і підприємець. Був головним виконавчим директором низки залізничних ліній Великої Північної залізниці, яка охоплювала значну площу Середнього Заходу, північні області Великих рівнин і північно-західну частину Тихоокеанського узбережжя. Завдяки розмірам регіону, який охоплювала компанія, та економічному пануванню ліній Гілла він іще за життя став відомий як «будівничий імперії».

Таємні сутінки, і абриси людей
То оживуть, то знову завмирають...
Який наїв, як все це повернуть,
Ти — квінтесенція любові, що зникає...
Чи зможу смак відчутти змерклих мрій,
Мед вуст твоїх, що цілував несміло?

Бриніла тиша, безголосим співом,
Усе завмерло, раптом порожнеча
Розверзнулась, мов лід! І образ оголила,
Твій світлий образ... мов весни предтеча.
(І місто стрепенулося, і скинуло імлу,
в квітучому екстазі зайшлося божевіллям.)

Були, мов іній, наші всі думки; аж поки душі не сплелися,
наче спалах, в осяйній височині...
Залишилось лише зловіще відголосся,
зігхання юних мрій у тишині;
На друзки жалю розлетілись почуття і все,
що будь-коли вона любила.

ЩЕ ОДНЕ ЗАВЕРШЕННЯ

У середині серпня прийшов лист від монсеньйора Дарсі, який, вочевидь, випадково натрапив на його адресу:

«Мій любий хлопчику!

Твій останній лист мене дуже схвилював. Це зовсім на тебе не схоже. Читаючи між рядків, у мене склалося враження, що заручини з цією дівчиною зробили тебе нещасним, і я бачу, що ти втратив те почуття романтики, яке було тобі притаманне до війни. Ти сильно помиляєшся, якщо думаєш, що можна бути романтиком без віри в Бога. Інколи мені здається, що для нас обох секрет успіху (якщо ми його знайдемо) — це той містичний елемент всередині нас: щось втікає в нас (те, що розширює нашу особистість), а коли випаровується — вона висихає; і я б назвав твої два останні листи «змарнілими». Бійся загубитися в особистості іншої істоти — чи то чоловіка, чи жінки.

Його високопреосвященство кардинал О'Ніл і єпископ Бостонський зараз у мене в гостях, тож мені нелегко знайти хвилину, щоб написати тобі. Але я б хотів, щоб ти приїхав до мене згодом (хоча б на вихідні). Цього тижня я планую навідатись у Вашингтон.

Майбутнє моє наразі непевне. Але (це тільки між нами) я не здивуюся, якщо за найближчі вісім місяців червона кардинальська шапка прикрасить мою недостойну голову. У будь-якому разі, я мрію придбати будинок десь у Нью-Йорку або Вашингтоні, куди б ти міг приїжджати на вихідні.

Еморі, я щасливий, адже ми обидвоє живі! Ця війна могла покласти кінець славетному роду. Але стосовно одруження — у тебе зараз найнебезпечніший період життя. Ти можеш одружитися «на швидку руку, та на довгу муку», але думаю, ти цього не зробиш. Судячи з того, що ти писав про свій злиденний фінансовий стан — твоє бажання поки що нездійсненне. Одначе, якщо я буду міряти тим мірилом, яким зазвичай тебе вимірюю, то мушу сказати: протягом наступного року тебе чекає щось на кшталт емоційної кризи.

Пиши мені, не забувай. Мені сумно, що я не в курсі усіх твоїх справ.

Із незмінною любов'ю,

Тейєр Дарсі».

Через тиждень після отримання цього листа їхнє маленьке господарство розлетілось на друзки. Безпосередньою причиною була важка і, вочевидь, хронічна хвороба матері Тома. Тож вони здали меблі на склад, віддали квартиру в суборенду і сумно потиснули один одному руки на пенсильванському вокзалі. (Здавалося, що Еморі й Том все життя тільки прощаються.)

Почуваючи себе дуже самотнім, Еморі піддався раптовому пориву і вирушив на південь, щоб застати монсеньйора у Вашингтоні. Вони розминулися на дві години, й Еморі вирішив провести декілька днів у родича — старого дядька.

Тож він їхав через квітучі поля Меріленду до графства Рамеллі. Але замість кількох днів він затримався там від середини серпня до кінця вересня. Бо в Меріленді він зустрів Елінора.

Розділ 3

ІРОНІЯ МОЛОДОСТІ

Багато років потому, коли Еморі згадував Еліно́р, він ніби знову чув ридання вітру довкола, і холод проник у закутки його серця. Коли вночі вони їхали верхи схилом пагорба і дивились, як спокійний місяць випливає з-за хмар, він загубив ще якусь частину душі, яку ніяк не вдавалось відновити. Але з її втратою щезла й здатність жалкувати про неї. Можна сказати, зустріч з Еліно́р була останньою загрозою, адже диявол підкрався до Еморі впритул під личиною краси, останньою таємницею, яка полонила дику чарівністю і розірвала його душу на шматки.

З нею його уява шаленіла, ось чому вони піднялись на найвищий пагорб і дивились звідтіля, як сходить на небі зловісний місяць, і знали, що бачать диявола одне в одному. Але Еліно́р... можливо вона наснилась Еморі? Або їхні тіні бавились в химерні ігри? Але вони щиро сподівались ніколи більше не зустрітись. Чи його привабила безконечна печаль її очей, чи те віддзеркалення себе, яке він знайшов у прекрасній ясності її розуму? Іншої такої зустрічі, як з Еморі, в неї не буде, і якби вона читала ці рядки, то сказала б: «А в Еморі не буде іншої такої пригоди, як я».

І не зітхне, і він би не зітхнув.

Еліно́р якось спробувала викласти це на папері:

Химерні сни лиш знали ми
Їх пам'ять зітре...
Захочай...
Зійшли жадання, як сніги,
Злетіли з цвітом,
Не ридай.
Ми сонця зустрічали схід,
Раптовий промінь, ніч пройшла,

Як десь зведе нас долі хід,
У серці буде лиш імла.
Мій милий... сліз у нас нема...
Нема журби,
і не болить,
Лиш поцілунку пелена...
Якого ми були раби —
Єдину мить.
Хай блудять привиди старі...
Чи в глибині морській тремтять...
Як зникнуть спогади німі —
Нам не спізнать.

Вони жахливо посварилися, бо Еморі стверджував, що банально римувати «тремтять» і «спізнать». А потім Елінор написала ще уривок вірша, для якого ніяк не могла вигадати початок:

Проходить мудрість... хоч роки
Нам мудрості урок дають,
Та навіть хай минуть віки,
Речей нам не збагнути суть.

Елінор відчайдушно ненавиділа Меріленд. Вона належала до найстарішої з старовинних сімей графства Раміллі і жила у великому й похмурому будинку разом з дідусем. Вона народилась і виросла у Франції... (Але, здається, я не з того почав. Дозвольте почати ще раз.)

Еморі було нудно, як зазвичай бувало нудно в селі. Він гуляв наодинці, декламуючи «Улялюм» кукурудзяним полям і подумки вітаючи По за те, що той спився до смерті в атмосфері веселого самознищення. Одного разу він пройшов кілька миль вздовж дороги, яка була йому незнайома, потім запитався дороги у якоїсь негритянки і остаточно заблукався у лісі... Насувалась гроза, і згодом знялася злива, він чекав, що розпогодиться, але небо захмарило ще більше, і краплі рясно стікали вниз крізь крони дерев, які раптом стали примарними і блідими. Грім накочувався здалеку загрозливим гуркотом через долину і розліталися лісом переривистою канонадою. Він брів наосліп, спотикаючись, намагаючись вибратися, і врешті крізь хаос сплутаного гілля помітив

просіку, а оддалік — село, яке освітлювали спалахи блискавки. Він поспішив до узлісся, потім зупинився і задумався: чи варто грузнути в бездоріжжі поля, щоб пошукати прихистку в невеликому будинку, який світився на краю долини. Було тільки пів на шосту, але він бачив заледве на десять кроків попереду. Часом тільки блискавка викрешувала із темряви гротескні обриси.

Раптом до його вух долинули дивні звуки. То була пісня, її співав низький, захриплий голос, дівочий голос, і хто б то не був, але це було десь близько. Ще рік тому він би скептично засміявся або розчулено затремтів; але зараз він збайдужіло стояв і слухав, поки не розчув слова:

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone¹.

Знову блискавка розітнула небо, але голос навіть не здригнувся і продовжував свою пісню. Дівчина була десь у полі, бо голос її долітав з-за копиці сіна десь за двадцять кроків від нього.

Потім голос стих; а тоді знову затягнув дивну пісню, яка злітала, зависала і падала, змішуючись з дощем:

Tout suffocant
Et bleme quand
Sonne l'heure
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure...²

¹ Ячать хлипки,
Хрипкі скрипки
Листопада...
Їх тужний хлип
У серця глиб
Просто пада.

² Від їх плачу
Я весь тремчу

— І хто це з біса в Рамілі, — гукнув Еморі, — виконує Верлена на свою імпровізовану мелодію для мокрих копиць?

— Хто це? — закричав голос, зовсім не збентежений. — Хто ти? Манфред, Святий Христофор чи королева Вікторія?

— Я Дон Жуан! — експромтом вигукнув Еморі, перекрикуючи дощ і вітер.

Жвавий відгук почувся з-за копиці:

— Я знаю, хто ти — русявий хлопець, який полюбляє «Улялюм», — я впізнала твій голос!

— Як мені вибратися туди? — закричав він знизу копиці, куди добіг уже наскрізь мокрий.

Згори з'явилася голова (було так темно, що Еморі тільки зміг домислити темне волосся і два ока, які світилися, немов котячі).

— Треба розбігтися... — почувся голос. — А тоді підстрибнути, а я простягну руку... ні, не тут, з іншого боку.

Він послухався, і коли видряпувався нагору, провалюючись по коліно в сіно, маленька ручка простяглась йому назустріч, вхопила його за руку і потягла догори.

— Он де ви, Жуане! — вигукнула темноволоса, — ви ж не проти, якщо я викину «дон»?

— О, у вас великий палець — точно як мій! — вигукнув він.

— Відпустіть мою руку, це необачно, адже ви ще не бачили мого обличчя.

Він швидко випустив її.

І ніби у відповідь на це спалахнула блискавка, і він хутко огледів ту, що стояла біля нього на мокрій копиці — за десять футів над землею. Але вона на мить закрила обличчя руками, і він зміг розгледіти тільки струнку постать, темне мокре волосся, коротко стрижене, маленькі білі ручки із великими пальцями, що загинались назад, як у нього.

— Сідайте, сер, — ввічливо запропонувала вона, коли темрява знову зімкнулася над ними. — Якщо сядете поблизу ось

І ридаю,

Як дні ясні,

Немов у сні,

Пригадаю.

(Вірш Поля Верлена «Осіння пісня» у перекладі Миколи Лукаша)

у цю ямку — зможете скористатися половиною дощовика, яким я накривалась, як наметом, поки ви так нечемно не втрутилися.

— Але ж ви мене самі запросили! — весело відгукнувся Еморі. — Тож не відпирайтеся.

— Звичайнісінькі штучки донжуана, — сказала вона з усміхом, — але я вас більше так не називатиму, бо у вас русяве волосся. Натомість можете прочитати мені «Улялюм», а я буду вашою Психеєю.

Еморі почервонів, але зрадів, що цього хоч не видно під темною заслоною зливи. Вони сиділи один навпроти одного у невеликому гніздечку у соломі, накрившись дощовиком, а згори періщив дощ. Еморі відчадушно намагався розгледіти Психею, але блискавка відмовилась сяйнути хоч раз, і він з нетерпінням чекав наступного спалаху. Господи, а раптом вона негарна, або їй сорок, і вона зануда, о небо! Або припустімо, що вона чмелена. Але остання думка видалась йому нечемною. Провидіння послало йому дівчину, щоб подивувати його так само, як послало Бенвенуто Челліні когось для вбивства, а він уже задумався — чи не божевільна вона (просто тому, що картина була відповідна).

— Та ні, — раптом сказала вона.

— Що — ні?

— Я не божевільна. Я ж не подумала, що ви божевільний, коли вперше побачила вас. Тож це нечесно — думати так про мене...

— Але як...

Еморі й Елінор, скільки були знайомі, могли розмовляти про щось і, раптом зупинившись, виявити, що після мовчанки хід думок їхніх рухався тими самими стежками до однієї ідеї, яка комусь видалася б абсолютно не пов'язаною з попередньою.

— Скажіть-но мені, — запитався він, нахилившись із нетерпінням, — звідки ви знаєте про «Улялюм» або колір мого волосся? Як ваше ім'я? Що ви тут робили? Розповідайте!

Раптом спалахнула блискавка, викриваючи всі таємниці, і він побачив Елінор і вперше заглянув у її очі. О, вона була така дивовижна — бліде обличчя, ніби мармур, на якому виблискують тонкі брови, очі, що мерехтіли сліпучим смарагдовим сяйвом. Чаклунка... Їй десь дев'ятнадцять літ — так йому здалося. Жива і замріяна, із білою смагою над вустами — ознакою жаги і насолоди. Він відхилився назад до копиці сіна у подиві зачудування.

— Ну от, тепер ви бачили мене... — спокійно сказала вона. — І гадаю, зараз скажете, що мої очі запалили вашу уяву.

— А якого кольору ваше волосся? — зосереджено запитав він. — Воно коротке, правда?

— Так, коротке. Не знаю, якого кольору... — сказала вона задумливо. — Стільки чоловіків питалося про це — якогось невизначеного, я думаю. Ніхто не помічає мого волосся — задивляються на мої гарні очі. Мені все одно, що ви на це скажете, хоч у мене прекрасні очі.

— Відповідайте на мої питання, Меделін.

— Я їх усі не запам'ятала... окрім того, я не Меделін, я — Еліно́р.

— Я мав би здогадатися. Звичайно, Еліно́р! Лише так! Розумієте, що я маю на увазі?

Запанувала тиша. Вони слухали дощ.

— Мені за шийку вже капає, мрійнику, — врешті озвалася вона.

— Відповідайте на мої запитання.

— Отже, мене звати Севедж Еліно́р; живу я в старовинному великому будинку; найближчий живий родич із відомих — дідусь Рамі́ллі Севедж; мій рі́ст — п'ять футів, чотири дюйми; номер годинника — 3077 W; ніс — виразний, тонкий, темперамент — шалений.

— А я? — перебив Емо́рі. — Де ви бачили мене?

— А ви — продовжила вона, — неабиякий любитель поговорити про себе. Отже, юначе, одного дня, на минулому тижні я ніжилась на сонечку за тином, і чую — іде якийсь хлопець і декламує гордовито:

Старіла ніч, щоб розквітнути ранком,
Стрілки зірок на світанок вказали,
Губилася стежка у хвилях світанку,
І видиво ранку зникало...

— Отож, я визирнула за паркан, але ви раптом кинулись бігти через якусь невідому мені причину, я побачила лише вашу гарну потилицю. О! — сказала я собі, — невже це чоловік, за яким зітхають усі жінки? — і так далі в моєму ірландському дусі.

— Досить, — перебив Емо́рі. — Тепер давайте знову про вас.

— Добре, продовжу. Я з тих жінок, які, крокуючи життям, дарують іншим хвилюючі переживання. Сама ж я їх не отримую, тому доводиться їх вигадувати в отакі ночі. Писати книжки у мене не вистачає терпіння, і я ще ніколи не зустрічала чоловіка, за якого мені б хотілося вийти заміж. Хоча мені лише вісімнадцять...

Буря повільно вщухала, і тільки вітер продовжував завивати й розгойдувати стіг. Еморі перебував немов у трансі. Він відчував, що кожна мить — безцінна. Він ніколи ще не зустрічав таких дівчат — і ця мить ніколи не повториться. Він зовсім не почувався дійовою особою в п'єсі (що було б не дивно в такій нестандартній ситуації), але у нього було відчуття, що він повернувся додому.

— Я щойно дійшла важливої думки, — сказала Елінор після паузи, — ось чому я тут, відповідаючи на ще одне ваше запитання. Я щойно усвідомила, що не вірю у безсмертя.

— Справді? Як банально...

— Боюся, що так, — відповіла вона, — банально і жалюгідно. Однак я прийшла сюди, щоб змокнути, як мокра курка; мокрі курки завжди ясно мислять, — підсумувала вона.

— Продовжуйте, — ввічливо сказав Еморі.

— Тож я, не боячись темряви, вдягнула свій плащ, взулась у гумові чоботи і пішла гуляти. Розумієте, раніше я завжди боялась, власне, я не надто вірила в Бога і думала, що блискавка може влучити в мене. Але я тут, і блискавка не вдарила, але найцікавіше, що я не стала більш віруючою, аніж рік тому, коли була прихильницею християнського вчення. Тепер я знаю, що я матеріалістка, і я намагалася здружитися з сіном, аж тут побачила, як ви бредете з лісу, наляканий до смерті.

— Що, маленька вигаднице? — вигукнув Еморі обурено. — Наляканий?

— Авжеж — сам собою! — заволатала вона так, що він аж підстрибнув. Вона заплескала в долоні і зареготала втішно. — Ось бачите! Елінор Севедж — матеріалістка, не лякайся, не тремти, не спізнуйся...

— Ні, мені потрібна душа... — заперечив він. — Я не можу бути раціональним, якимось молекулярним...

Вона нахилилась до нього, не відриваючи погляду, і прошепотіла з якоюсь містичною фатальністю:

— Я так і думала, Жуане, я боялась, що ви сентиментальний. Ви — не такий, як я. А я просто маленька романтична матеріалістка.

— Я не сентиментальний. Я — романтичний, як і ви. Річ у тім, що сентиментальна людина думає, буцімто почуття триватимуть вічно, а романтик думає, що ні. (Це було його старе кліше.)

— Підсумок: я йду додому, — із сумом сказала вона. — Давайте спустимося з копиці і дійдемо разом до перехрестя.

Вони повільно спустилися зі свого сідала. Вона не дозволила йому допомогти, зробивши заперечний жест рукою, і приземлилася граційно у грузьке болото, де хвилику посиділа, сміючись над собою. Потім підскочила, взяла його за руку, і вони пострибали навпростець від однієї купини до іншої. Здавалося, радість їхня виблискувала у кожній калюжі. Зійшов місяць, гроза втекла вже кудись на захід. Коли рука Елінор торкалась його плеча, він відчував, як усередині наростає холодний страх, що він може загубити цей зникаючий пензлик, яким він уже малював її примарний світ. Він поглядав на неї краєчком ока, як і кожного разу, коли вони гуляли разом — вона була і втіхою, і шаленством (йому хотілося назавжди залишитися в тому стозі сіна і споглядати життя в її зелених очах). Його язичництво буяло тієї ночі, а коли її постать розчинилася, немов сіра примара, вдалині, тихий спів рознісся над полями і заповнив його шлях додому. Всю ніч нетлі залітали і вилітали крізь його вікно; і невиразні звуки запливали таємничим срібним потоком, а він лежав, не стуляючи очей у повноводній тиші.

ВЕРЕСЕНЬ

Еморі висмикнув травинку і почав її зосереджено жувати.

— Я ніколи не закохувався в серпні чи вересні, — заявив він.

— А коли?

— На Різдво або на Великдень. Я церковник.

— Он як! — Вона задерла носа. — Ага! Весна в корсеті! Але Пасха не занадто святешна для весни? Пасха заплітає коси і носить строгий костюм. «Зав'яжи сандалі свої, плинною хай буде хода. Пишнотою і блиском хай сяє стопа», — процитувала Елінор, а потім додала: — Правда, Гелловін більше пасує осені, аніж День подяки?

— Безперечно, а Різдво — пасує зимі. А от літо...

— Літо у нас не має свого свята, — сказала вона. — Не випадає влітку закохуватись. Стільки людей намагалися, що це стало навіть приказкою. Літо — це просто оманлива обіцянка весни, обман тих солодких ночей, про які мрієш у квітні. Це загалом нудна пора, без буяння весни... Немає у літа належного свята.

— А четверте липня? — жартома нагадав Еморі.

— Не будьте смішним! — сказала вона глузливо.

— Гарзд. Але що б змогло виконати обіцянку весни?

Вона замислилась.

— О, гадаю, лише небеса! Якби вони існували... — замріяно мовила вона. — Але то має бути щось на кшталт язичницьких небес. Вам би добре було стати матеріалістом, — додала вона невлад.

— Навіщо?

— Бо ви схожі на портрети Руперта Брука¹.

Еморі певною мірою намагався копіювати Руперта Брука весь час, скільки вони були знайомі з Елінор. Все, що він говорив, його ставлення до життя, до неї, до себе самого, — було відлунням літературних вподобань покійного англійця. Часто вона сиділа на траві, вітер ліниво бавився її волоссям, голос її аж захрип, поки вона перебирала строфи вгору і вниз по шкалі від Гранчестера до Вайкікі.

Коли Елінор читала вголос, в її словах було стільки пристрас-ті... Вони почувалися дуже близькими не лише думками, а й тоді, коли, читаючи, вона тулилась в його обіймах (а так було часто, бо з самого початку вони неначе закохалися одне в одного). Але чи був Еморі зараз спроможним на любов? Він міг, як завжди, пройтись по всьому спектру емоцій за півгодини, але навіть коли вони насолоджувалися своїми фантазіями, він знав, що не зможе покохати так, як кохав раніше (гадаю, саме тому він звертався до Брука, Свінберна і Шеллі). Це був шанс зробити стосунки радше витонченими, багатими і фантазійними; протягти тонкі золоті ниті його уяви до неї (це зайняло б місце справжнього кохання, яке було ніби ось-ось поруч, але ніколи не стало реальністю).

¹ Брук Руперт Чоунер (1887—1915) — англійський поет, відомий своїми ідеалістичними військовими сонетами, написаними в період Першої світової війни.

Був один вірш, який вони читали знову і знову, — «Тріумф часу» Свінберна, а уривок із нього повсякчас лунав у його уяві теплими вечорами, коли він споглядав світлячків з-поміж стовбурів темних дерев і чув голосистий хор жаб. Потім, ніби із ночі, впливала Еліно́р і ставала поруч із ним. Він чув її низький голос, що нагадував звуки віолончелі, який повторював:

Чи варто сльози, чи варто хвилини
Гадати про справи минулих днів,
Про цвіт, що розквітнути так і не встигнув,
Про подвиг забутий, про сон, що зотлів?

Власне, їх познайомили через два дні. Його тітка розповіла йому історію старого містера Рамі́ллі та його онуки, Еліно́р. Вона жила у Франції з невгамовною матір'ю (Еморі уявляв її схожою на його власну матір). По її смерті дівчина переїхала до Америки, до Меріленду. Спочатку вона жила в сім'ї дядька у Балтиморі. Затим вирішила показатись у світі у сімнадцять років, провела там бурхливу зиму. А в березні, після жажливої сварки зі всією балтиморською родиною, переїхала в село (на знак протесту). Там дівчина познайомилась із компанією, яка пила коктейлі та ганяла на лімузині, поблажливо й зверхньо дивлячись на старше покоління. Еліно́р, чия поведінка явно була запозичена з французьких бульварів, завела багатьох наївних випускників Сент-Редолента і Фармінгтона на стежу богемних витівок. Коли про все це дізнався її дядько (котрий забув, що й сам свого часу парубкував, але у більш святенницьку епоху), то влаштував Еліно́р бурхливу сцену, після чого вона ніби підкорилась, але в душі лишилася сум'ятливою й обуреною. Її одіслали до дідуся, якого вже переслідувала стареча забудькуватість. Ось і все, про що повідала тітка, решту дівчина розповіла сама, але пізніше.

Вони часто ходили купатися, й Еморі ліниво гойдався на воді. Думки його були відсторонені від усього, крім химерної мильно-бульбашкової поверхні, де сонце омивало крони сп'янілих від вітру дерев. Як можна хвилюватися чи думати про щось, окрім купання чи пірнання, отих веселощів на краєчку літа, коли доцвітають останні літні дні? Нехай вони минають (печаль і спогади, залишилися десь у глибині), а тут хочеться ще раз відчути себе молодим і безжурно плисти за течією...

Були дні, коли Еморі дратувався, що його життя збилося із рівного путівця, який плинно танув десь за горизонтом, а мимо проминали мирні пейзажі, — на калейдоскоп химерних сцен. Оті два роки поту й крові і раптовий, безглуздий потужний інстинкт, який розбудила в ньому Розалінда; і напівчуттєва, напівневротична осінь з Елінор. Він відчував, що знадобиться чимало часу (більше, ніж у нього коли-небудь буде), щоб склеїти воедино це дивне нагромодження картинок в альбомі його життя.

Він дав собі примарну обіцянку, що знайде час, щоб якось зібрати все до купи. Місяцями його носило між хвилями кохання (чи захоплення) і відчуттям, що його може затягнути у вир (а у вирі він хотів опинитися найменше). Нехай отак — плисти бездумно на хвилях, це імпонувало йому куди більше.

— Сумота плинної осені і наше кохання — як вони гармоніюють... — сумовито сказала якось Елінор, коли вони лежали на березі після купання.

— «Індіанське літо наших сердець...» — Він раптом осікся.

— Скажи мені, — врешті мовила дівчина, — вона була світла чи темна?

— Світла.

— Вродливіша за мене?

— Хто зна... — відповів Еморі.

Якогось вечора, коли вони гуляли, зійшов величний місяць над садами, що здалися Еморі й Елінор казковою країною із отими темними контурами вічної краси, що наче застигли в любовній знеможі. Вони звернули із місячного сяйва у темні альтанки, оповитої виноградом, де зів'ялі пахощі здавались такими сумними, що нагадували тиху прощальну мелодію.

— Запали сірника... — прошепотіла вона, — я хочу бачити тебе...

Чирк. Спалах...

Ніч і налякані дерева були декорацією до дивної п'єси, вони перебували тут з Елінор — туманною і нереальною. Це Еморі щось нагадало. Він подумав: хіба лише минуле може бути дивним і неймовірним? Сірник згас.

— Темрява скрізь, як смола...

— Ми лише голоси зараз... — прошепотіла Елінор. — Самотні голоси. Запали ще один.

— То був останній...

І раптом він підхопив її на руки.

— Ти моя, ти знаєш, що ти моя! — закричав він у шаленому пориві... Місяць дивився всередину крізь лозу і прислухався... світлячки завмерли, почувши його шепіт у намаганні вгледіти щось у бездоганній глибині її очей.

КІНЕЦЬ ЛІТА

— Ні поруху вітру на траві,
Ані шелесне навкруги...
Мов лід, завмерли всі ставки,
Ні хвилі на воді,
Вітають місяця прихід,
Холодним спокоем вночі
Скрижалі золоті, —

вспівувала Елінор деревам, що, немов обручами, тримали ніч. — Як тут таємничо... Якщо ти можеш втримати коня — поїхали вгору через ліс, — шукати сховані ставки!

— Вже за північ, можна й чорта зустріти... — заперечив він. — Я не настільки вправний, щоб їздити верхи у непроглядній пітьмі.

— Замовкни, ледачий дурню! — різко-недоречно обірвала вона, нахилилась і спроквола поплескала коня стеком. — Можеш залишити свою стару шкапу у нашій стайні, завтра пришлю тобі її назад.

— Але дядько має відвезти мене цією шкапою на станцію о сьомій!

— Не псуй задоволення. Пам'ятай: у тебе схильність до нерішучості — це єдине, що заважає тобі стати «світлом всього мого життя».

Еморі підвів коня впритул і, нахилившись, ухопив її за руку.

— Повтори, що я — світло твого життя! — Або зараз перетягну тебе, і будеш сумирно їхати позаду.

Вона усміхнено поглянула на нього і заперечно похитала головою.

— Давай! Хоча... краще не треба. Чому всі неймовірні речі такі незручні — як-от бійка, розвідка, катання на лижах у Канаді?

До речі, ми піднімаємось на Гарпер-Гілл. Нагадую — в нашій програмі він запланований на п'яту годину.

— Ти, мале чортеня! — обурився Еморі. — Ти хочеш, щоб я не спав усю ніч, а потім заснув у поїзді, як жалюгідний емігрант по дорозі в Нью-Йорк?

— Тихо... Хтось іде по дорозі, поїхали! Вйооо!

Із вигуками, які, мабуть, добряче налякали запізненого подорожнього, вона завершила свого коня у хащі, і Еморі змушений був тупачити за нею (як і всі ці три тижні).

Літо закінчилось. Він провів усі ці дні, спостерігаючи за Елі-нор. А вона, як граційний легкий Манфред, вибудовувала довкола химерні фантазійні піраміди, як збурений підліток, складаючи разом із ним вірші за обіднім столом.

О, скільки марнославства —
Сто світлих літ назад...
Він образ її вловлював
Навпомацки, навгад...

В очах її життя і смерть...
Чи пам'ять збереже?
Хотів — навек, та круговерть
Змете усе... Невже?

Мистецтво вічне.
Згасне зір,
Творіння зблідне лик...
Та в римах неповторна мить
Зостанеться повік...

(Переклад С. Сулими)

Так він написав одного разу, коли думав, як прохолодно ми ставимося до «Темнокосої пані сонетів», і наскільки стерся з пам'яті її образ, увічнений видатним поетом. Напевно Шекспір хотів, щоб ця жінка жила вічно (судячи з божественного відчаю, з яким він складав свої творіння). А зараз вона нам навіть не цікава... Іронія в тому, що якби його більше хвилювала поезія, а не жінка, сонет був би тільки блідним зразком риторики, і через двадцять років їх би вже ніхто не читав.

То була остання ніч, коли він бачив Елінор. Зранку він від їжджав до Нью-Йорка, і вони домовились покататися верхи на прощання під холодним місячним сяйвом. Вона хотіла поговорити (сказала: можливо, щоб востаннє в житті відчути себе розумною істотою, а не позувати). Тож вони звернули до лісу і півгодини їхали, не обмовившись ані словом, окрім хіба коли вона прошепотіла «Чорт!», налетівши на якусь гілку (а шепотіла вона так, як жодна інша дівчина не змогла б). Потім вони піднялись на пагорб Гарпера, спішившись із потомлених коней.

— Господи! Як тут тихо... — мовила Елінор. — У лісі не так порожньо...

— Ненавиджу ліс, — сказав Еморі, зіщулившись. — Усілякі хащі, кущі вночі... А тут так вільно і легко дихається.

— Довгий підйом довгим пагорбом...

— І холодний місяць цідить униз місячне сяйво...

— Але найголовніше — ти і я...

Було тихо, вони скрадалися вузькою стежкою, яка рідко бачила чийсь сліди. Спинилися на краю урвища. Тільки поодинокі сільські хатинки, сріблясто-сірі у непорушному місячному сяйві, доповнювали рівний пустельний краєвид, позаду простягалася чорна смуга лісу візерунком на прозорому тлі, а згори — безмежжя крайнеба. Було так холодно, що холод в'ївся всередину і витер всі спогади про теплі колись ночі.

— Кінець літа... — тихо мовила Елінор. — Лише тупіт копит — «тум-тум-тум-тум...». З тобою не бувало так, коли в гарячковому збудженні всі звуки розкладаються на отаке «тум-тум», аж поки не починає здаватися, що вся вічність поділена на звуки? Послухай оте «тум-тум» з-під копит старих коней... Здається, це єдине, що відділяє коней та ще годинники від нас, людей. Вони не можуть робити «тум-тум», без того, щоб не схибнутися...

Вітер зробився зовсім різким, Елінор затремтіла і щільніше закуталася в плащ.

— Дуже змерзла? — запитався Еморі.

— Та ні! Я думаю про себе — про своє темне заплутане нутро, про справжню себе, про ту вроджену чесність, яка змушує мене визнавати свої гріхи, інакше я б перетворилася на безнадійну грішницю...

Вони знов їхали вгору, впритул до скелі. Еморі поглянув униз. Там, де підніжжя скелі сягало землі (десь метрів сто вниз), звивистою лінією чорнів потік, де-не-де виднілися крихітні відблиски швидкої течії.

— Оцей прогнилий, гнилий древній світ... — раптом вирвалося в Еліно́р, — і все наймерзенніше зібралось в мені... Ну чому, чому я — дівчина? Чому я вродилася така? Поглянь на себе — ти ж не розумніший за мене (не набагато, хіба трохи) і можеш стрибати туди-сюди, поки тобі не набридне, а потім податись деінде. Можеш розважатися з дівчатами і не боятися, що тебе втягне у вир емоцій. Ти можеш робити будь-що, і тебе не осудять. І ось я — з мізками, придатними на будь-що, але прив'язна до убогої пристані майбутнього заміжжя! Якби ж то я народилася на сто років пізніше — усе було б інакше. А тепер — які у мене варіанти? Я мушу вийти заміж — це навіть не обговорюється. За кого! Я занадто розумна для більшості чоловіків і мушу опускатися до їхнього рівня, щоб дозволити знехтувати мій інтелект взамін на їхню прихильність? З кожним роком дівування мої шанси на вдале заміжжя падають. То ще пощастить, якщо я зможу вибрати в одному чи двох містах, і, звичайно, це мусить бути хтось у фракку... Послухай! — вона різко нахилилася до нього. — Я люблю розумних і вродливих чоловіків, і, звичайно, ніхто так не цікавиться їхньою особистістю, як я. Але хіба тільки один із п'ятдесяти має приблизне уявлення, що таке насправді секс. Я захоплююся Фрейдом, але все ж таки це жалюгідно, що любов зазвичай на дев'яносто п'ять відсотків — пристрасть, плюс якась дешиця ревнощів... — закінчила вона так само раптово, як і почала.

— Звичайно, ти права, — погодився Еморі. — Це якась жадібна всепоглинаюча сила, і вона — частина механізму, який керує усим. Як актор, який дозволяє тобі заглянути за завісу, щоб побачити його майстерність... Зараз, хвилинку, дай подумати...

Він замовк, намагаючись підібрати точні слова. Вони обігнули скелю і проїхали по дорозі десь футів п'ятдесят.

— Розумієш, кожен приміряє личину, щоб рядитись у щось вище... Посередні уми (другий клас за Платоном) використовують рештки романтичного лицарства, розведеного вікторіанськими сентиментами. Натомість ми, хто вважає себе інтелектуалами, заплющуємо очі, вдаючи, що це приземлений бік натури, яка не має нічого спільного з нашим блискучим розумом. Ми вдаємо, що той факт, що ми ще розуміємо, врятує нас від залежності. Але річ у тому, що секс міститься якраз у серцевині наших найчистіших абстракцій — так близько, що затьмарює ясність... Я хочу поцілувати тебе зараз і поцілую...

Він нахилився з сідла, але вона відсторонилася.

— Не можу я зараз цілуватися. Я дуже чутлива.

— Отже, немудра, — виголосив він нетерпляче. — Себто розум — не більший захист від спокуси сексу, ніж умовності...

— А що ж тоді захист? — вибухнула вона. — Католицька церква, максими Конфуція?

Еморі сторопів.

— Оце твоя панацея, так?! — вигукнула вона. — Ти такий же лицемір, як усі! Тисячі набундючених церковників своїм бурмотінням про шосту і дев'яту заповіді тримають у невігластві відсталих італійців чи неписьменних ірландців, змушують їх повсякчас каятися! Все те — личини, лицемірний грим! Панацея? Кажу тобі — немає ніякого бога чи якогось абстрактного божества! Кожен має сам для себе щось усвідомлювати, тут, у своїй душі! А ти — просто зануда, щоб це визнати! — Вона випустила повіддя і струсонула до неба маленьким кулачком. — Якщо Бог є — нехай вдарить мене блискавкою! Ану ж бо!

— Ти говориш про Бога, як обмежена атеїстка, — гостро заперечив Еморі.

Його філософія (як завжди, ненадійний прихисток) розліталася на друзки від блюзнірства цього шаленого дівчиська... Вона це знала, і його дратувало, що вона знала.

— І як більшість інтелектуалів, яким релігія не підходить, — холодно продовжував він, — як Наполеон і Оскар Вайлд або інші, такі ж, ти будеш благати когось на смертному одрі, щоб тобі покликали священика...

Еліно́р різко зупинила коня, він теж зупинився за нею слідом.

— Он як? — сказала вона якимсь дивним голосом (він аж злякався). — Благатиму? Дивись! Зараз я стри́бну зі скелі!

І ще до того, як він устиг щось сказати, вона різко шмагнула коня і стрімголов помчала до краю урвища.

Він кинувся за нею, аж похолонув, нерви дрижали, як струна. Зупинити? Неможливо! Місяць сховався за хмари, її кінь міг легко оступитися. Десять кроків до провалля вона раптом зойкнула і хитнулася на бік, падаючи з коня, двічі перевернулася і застрягла в кущах за кілька кроків до краю. Кінь полетів шкереберть із шаленим іржанням. Еморі підскочив до Еліно́р і побачив, що очі її широко розплющені.

— Еліно́р! — зойкнув він.

Вона не відповіла, але губи її заворушилися, а на очах виступили сльози.

— Еліно́р, у тебе все ціле?

— Здається... — тихо мовила вона, а потім раптом заридала.

— Де мій кінь? Загинув?

— Господи, так!

— О... — заголосила вона. — Я гадала, що стрибну... Я не думала...

Він обережно допоміг їй підвестися і всадив у своє сідло. Так вони й попрямували додому — Еморі пішки, а вона — схилившись на луку, гірко плакала.

— У мене — безумна спадковість... — Вона завагалась. — Я вже двічі таке витворяла. Коли мені було одинадцять... мама схибнула, зовсім збожеволіла. Ми тоді були у Відні...

На зворотному шляху вона, затинаючись, розповідала про себе, й любов Еморі почала вичахати разом із зниклим місяцем. Біля її дверей вони постояли за звичкою. Але ні вона не кинулася в його обійми, ні він не потягнувся, щоб обійняти її, як це було ще тиждень тому. Так вони й стояли десь із хвилину, ненавидячи одне одного із тяжкою гіркотою. Але, оскільки Еморі любив у Еліно́р тільки самого себе, зараз він ненавидів оте дзеркало. Їхні мрії розлетілись на друзки при блідому світанку. Зірки давно щезли і тільки слабке зітхання вітру заповнювало тишу... Але оголені душі — найнещасніші створіння, і він квапливо повернувся додому, щоб дати новому світлу влитися разом із сонцем.

ВІРШ, ЯКИЙ ЕЛІНО́Р НАДІСЛАЛА ЕМО́РІ ДЕКІЛЬКА РОКІВ ПО ТОМУ

Душі земні, шумовиння води монотонне
Пісню нашптує, й світло їм промінь несе,
Щоб у обіймах своїх прихистити дитя напівсонне,
Ніч уже їм не страшна, але клятви вже вітер несе...

Стрілися ми випадково... Яка то пишнота нас там пов'язала?
В сутінках теплих вже легіт розчісував коси...
Тіні прихильні були нам — їх раптом не стало,
Килимом тихо прослались на вранішні роси...

Може, ті дні нам наснились? І ночі — як з казки старої...
Ясно-прозорі, бліді, намальовані пензлем дерев...
І мерехтливі зірки, що запрагнули слави чужої,
Щоби повідати нам про історію з древніх джерел.

Що розказати? Про вірність? То — сон на світанку...
Або про юність — заложницю нашої ночі?
Ті молитви — їх zostалися лише уламки...
То була плата за щастя, віддане надто охоче.

Ми захмелілі кружляли... Берег, де прірва глибока...
Страху не знаючи — спогадів лиш не чіпати...
Раптом те світло — примара? І люди вже знов одинокі...
Хто тепер скаже — чи можна все те покохати?

Щось обірвалось в ту ніч. Уже літо згасало нестримно,
Тяжко лягала розлука на зблідле чоло...
Що споглядала із тіні тим поглядом дивним?
Що вже вважалося тобі? І куди нас вело?

Все, все минуло... легенда із втрачених хронік,
Спалах зорі, що упав лиш на мить із небес,
Душі землі, що втонули навек у безодні.
Вірити? Годі! — немає на світі чудес.

Страх — то єдина платня. Де наш дух незнищений?
Душі розтануть, як проклятий дух потойбічний.
Час неблаганний вже змив слід любові блаженний...
Молодість безповоротно продана в рабство довічне...

(Переклад С. Сулими)

ВІРШ, ЯКИЙ ЕМОРИ НАДІСЛАВ ЕЛІНОР ПІД НАЗВОЮ «ЛІТНЯ БУРЯ»

Гуляє вітер, одлуння пісні, падає листя,
Гуляє вітер, стихає сміх вдалині...
Дощ над полями, мокне земля дерниста,
Де ті пісні? Може, наснились мені?..

Вітер з розгону кидає хмари додолу,
Сонце затулить, затопить траву у дощі;
Голуби мокрі шукають надійного схову,
Змахують сльози дерева, поникли кущі...

Крила вітриська розгойдують крони дерев,
Буря шаліє, радіє негода.
Чутно громового погуку рев,
Небо струсає потоками води...

Мить — розпанахало весь небокрай!
Чорним туманом накрило вночі,
Гей, буревію, вітрило своє напинай!
Деся вже гроза уклякає, ячить...

Літо спекотне, поник без дощу весь засів,
Щедра пора, лиш од вітру трава шелестіла,
Ти погукала мене крізь туман, — і тебе я зустрів,
Мокре пасемце навскіс — ти про щось шепотіла...

То була радість? Агонія слів?
Ось ми зустрілись, ти наче за мить постаріла.
Тіні дощу облягли все обличчя твоє,
Може, гроза підтяла твої радісні крила?

Злива омила долоні натруджені дня,
Вмила розпечені пагорби й землю, що мліє...
Ноче, сідлай вороного прудкого коня!
Мчи сутінкову любов до затоки, де світло й надія...

Тихо, ніщо не шелесне. А ніч
Мовчки сплітає між віття свою колискову...
Вмовкли дерева, завмерли вздовж темних узбіч,
Відгук далекий... то бродить любов сутінкова...

Стихає вітер, й пісня вдалині стиха.

Розділ 4
ЗАРОЗУМІЛА САМОПОЖЕРТВА

Атлантик-Сіті. Еморі йшов надвечір дощатим настилом, монотонний шум неспинних хвиль заспокоював його, він утягував трохи збурене солоне повітря морського бризу. Він подумав, що море приховує свої таємниці куди надійніше, аніж земля. Воно досі шепотіло про скандинавські вельботи, які підкорювали ці води під чорними піратськими прапорами, про британські дреднуоти — могутні оплоти цивілізації, які розтинали густий нічний туман, мандруючи Північними морями.

— Ти ба! Еморі Блейн!

Еморі глянув на узбіччя. Низький гоночний автомобіль пригальмував, і знайоме веселе обличчя визирнуло з віконця.

— Швидше спускайся сюди, волоцюго! — гукав Алек.

Еморі привітався і спустився дерев'яними сходами до машини. Вони час від часу бачились із Алеком (але тінь Розалінди завжди стояла між ними). Йому було дуже прикро через це — він не хотів втрачати Алека.

У машині було ще троє.

— Це містер Блейн, а це — міс Вотерсон, міс Вейн і містер Таллі.

— Дуже приємно.

— Еморі, — урочисто сказав Алек, — якщо ти застрибнеш до нас, ми відвеземо тебе в якийсь закуток і пригостимо гарним бурбоном.

Еморі задумався.

— Непогана ідея.

— Сідай, Джиле, посунься трохи — побачиш, як гарно вміє всміхатися Еморі.

Еморі всівся на заднє сидіння поруч із яскравою червоною-бою блондинкою.

— Привіт, Дугу Фербенксе¹, — сказала вона трохи зневажливо. — Для підтримання форми гуляєте чи шукаєте компанію?

— Хвилі рахую, — в тон їй відповів Еморі. — Збираю статистичні дані.

— Он як!

Коли вони доїхали до безлюдного провулка, Алек зупинив машину у темному закутку.

— Що ти тут робиш в такі холодні дні, Еморі? — запитався він, дістаючи квартиру віскі з-під хутрянного покриття.

Еморі не відповів (насправді у нього не було певної причини, чому він приїхав на узбережжя).

— А пам'ятаєш ту нашу вечірку на другому курсі? — нагадав він у відповідь.

— Ще б пак! Це коли ми спали в альтанці в Есбері-Парку...

— Господи, Алеку! Важко уявити, що і Джесс, і Дік, і Керрі — всі загинули...

Алек зіщулився.

— Не нагадуй мені про це. Ці холодні осінні дні і так мене добряче пригнічують.

Джил підтакнула.

— Дуг якийсь похмурий, — прокоментувала вона. — Скажи йому, щоб пив до дна, бурбон хороший, його зараз так не дістанеш.

— Що я насправді хочу знати, Еморі, то це де ти отаборився?

— Начебто в Нью-Йорку.

— Я маю на увазі сьогодні, бо якщо ти ще не визначився — то краще допоможи мені.

— Із радістю.

— Бачиш, ми з Таллі замовили два номери з ванною в «Реньє». А виявилось, йому треба повертатися в Нью-Йорк. А я ще не хочу. Отже — займеш другу кімнату.

Еморі погодився з тим, щоб їхати одразу.

— Ключі на рецепції; кімнати — на моє ім'я.

¹ Фербенкс Дуглас (1883—1939) — відомий американський актор, зірка німого кіно. Виконавець ролей у гостросюжетних та пригодницьких фільмах.

Відхиливши пропозицію проїхатися далі і зігрітися ще, Еморі вийшов із машини й повільно пішов уздовж набережної в напрямку готелю.

Він знову був у тупику, в глибокій летаргійній задумі, без бажання працювати чи писати, любити чи розважатися. Уперше в житті він навіть бажав, щоб смерть прокотилася нещадно, знищуючи дрібні пристрасті, прагнення до тріумфу його покоління. Ще ніколи він так гостро не відчував, що його молодість уже минає — таким разючим був контраст між граничною самотністю і веселими днями чотирилітньої давності. Ті речі, які були повсякденними в його житті, — міцний сон, відчуття довколишньої краси — усі бажання відлетіли геть, і ту порожнечу, яку вони залишили, заповнила безмежна байдужість.

«Щоб утримати чоловіка, жінка мусить будити в ньому все найгірше», — цей вислів був тезою більшості його безсоромних ночей, і сьогоднішня, він відчував, не буде винятком. Його уява вже почала обігрувати варіації на цю тему. Невтомлена пристрасть, люті ревності, бажання володіти і роздушити — ось усе, що залишилось від його любові до Розалінди; ось що залишилось йому як розплата за втрату молодості — гіркий осад під тонкою цукровою оболонкою любовного піднесення.

У кімнаті він роздягнувся і щоб трохи зігрітися від холодного жовтневого повітря, загорнувся в покривало, і задрімав в кріслі біля прочиненого вікна.

З пам'яті сплиव вірш, на який він натрапив десь місяць тому:

О, вірне серце, що билось до нестями,
Я згаяв вік, скитаючись морями...

Але це не було відчуття змарнованих літ чи втрачених надій. То було відчуття, що життя відкинуло його.

«Розаліндо... Розаліндо...» Він ніжно вимовляв слова в напівтемряві, поки кімната не наповнилась нею; солоний вітер укрив вологою його волосся, місячне гало осушило небо, штори стали темними й химерними. Він заснув.

Коли він прокинувся, було дуже пізно й тихо. Покривало сповзло з його плечей, він доторкнувся до обличчя — воно було холодне і вологе.

Потім він розчув стихшений шепіт кроків за десять від себе. Він завмер.

— Ані слова... — то був голос Алека. — Джил, ти чуєш?

— Так... — переривчасте, напружене дихання. Вони були у ванній.

Потім його вухо вловило гучні кроки, які наближалися десь із коридора. Бурмогіння чоловічих голосів і нетерплячий стукіт у двері. Еморі відкинув покривало і підійшов ближче до ванної.

— Господи! — почувся дівочий голос. — Тобі доведеться їх впустити...

— Тс!

Стійкий наполегливий стук лунав від дверей кімнати. З ванної вийшов Алек і червоногуба дівчина. Обоє вже були в піжамах.

— Еморі! — тривожний шепіт.

— Що таке?

— То готельні нишпорки. Господи, штатна перевірка...

— То, може, їх впустити?

— Ти не розумієш — вони мені пришиють «акт Манна»!¹

Дівчина розгублено тупцяла за ним, у темряві вона здавалася якоюсь наляканою і жалюгідною.

Еморі намагався зметикувати, що робити.

— Ти пошуми у своїй кімнаті, а потім впусти їх, — схвильовано запропонував він, — а я її випущу через свої двері.

— Вони біля твоїх дверей теж.

— Назвися чужим ім'ям.

— Не вийде — я зареєструвався під своїм, окрім того, вони можуть номер машини перевірити.

— Скажи, що ви одружені.

— Джил каже, один із детективів її знає.

Дівчина впала на ліжко і налякано прислухалася, як наростає настирливий стукіт у двері. Потім почувся нетерплячий і доволі розлючений чоловічий голос:

— Відчиняйте, або ми віб'ємо двері!

Коли голос затих, Еморі відчув, що у кімнаті є ще щось, окрім людей... Довкола постаті дівчини на ліжку висіла якась аура, ніби

¹ Акт Манна — законодавчий акт, названий на честь автора, конгресмена Джеймса Роберта Манна, прийнятий у 1910 році Конгресом США. Закон Манна про «Біле рабство» забороняв перевезення між штатами «будь-якої жінки чи дівчини» з аморальною метою. Згодом закон, покликаний боротися з проституцією, почав застосовуватися більш широко, ніж припускав Конгрес.

павутина, як післясмак старого вина, але якась страхітлива. Вона повільно заповнювала простір між ними трьома... і біля вікна, між легким порухом завіс, вже стояло щось — безлике й невиразне, але до болю знайоме... Менше ніж за секунду все це зійшлося в голові Еморі — усе, що досі займало його думки.

Перший яскравий спалах — усвідомлення того, що самопожертва безлика, а те, що ми називаємо любов'ю і ненавистю, винагородою чи покарою, має не більший стосунок до неї, ніж день у календарі. В його голові швидко промайнула історія, яку він почув у коледжі: один студент змахлював на екзамені, а його товариш у пориві співчуття узяв на себе провину. Подальша ганьба перетворила його існування на потік розкаяння і провалів, приправлений невдячністю справжнього винуватця. Врешті, він вкоротив собі життя (лише багато років потому відкрилася істина). Колись ця історія збентежила і сплутала думки Еморі. Тепер він усвідомив: самопожертва не дає свободи. Скажімо, ти займаєш якусь важливу виборну посаду, успадковуєш владу; для певних людей у певний час це — велика розкіш, однак вона несе за собою не гарантії, а відповідальність, не безпеку, а безкінечний ризик. Саме цей момент міг зруйнувати все — наплив отієї хвили емоцій, спровокований обставинами, міг винести співчутливця на острів відчаю до кінця його днів.

Еморі знав, що згодом Алек потай зненавидить його за цей вчинок.

...Усе це раптом розгорнулося перед Еморі, ніби старий сувій, а зараз, отут, над ним стояли дві сили, затамувавши подих: прозора аура над дівчиною і тінь чогось незнайомого біля вікна.

Самопожертва за своєю природою — вчинок пихатий і безособовий, жертвувати собою треба з погордою.

«Плаче не за мною, але за дітьми своїми», — напевно, щось на кшталт цього сказав би Бог, подумалось Еморі.

Еморі відчув раптовий приплив завзяття, і вмить, як у кінострічці, аура над ліжком зникла, рухлива тінь біля вікна (інакше він не міг її назвати) завмерла, а тоді ніби морським бризом її винесло з кімнати. Він сплеснув руками в якомусь рішенні — десять секунд вже минули...

— Роби, як я сажу, Алеку. Ти чуєш мене?

Алек мовчки подивився на нього, — його обличчя нагадувало мученика.

— У тебе є сім'я, — повільно продовжив Еморі. — Отже, важливо, щоб ти виплутався з цієї історії. Чуєш мене? — повторив він ще раз чітко.

— Я чую... — Його голос дивно заглух, очі відчаєно дивились на Еморі.

— Алеку, лягай сюди. Якщо хтось зайде — ти п'яний. Роби, як кажу, бо доведеться тебе прибити.

Ще мить вони дивились один на одного. Потім Еморі швидко підійшов до бюрка, узяв свій гаманець і підкликав жестом дівчину. Потім він почув, як Алек пробелькотів щось, здається, «в'язниця». Затим Джил зайшла у ванну і зачинилася зсередини.

— Ти прийшла зі мною, — суворо повторив він. — Чуєш? Ти була зі мною увесь вечір.

Вона готова була розплакатися, вийшла, вляглась у його ліжку.

Через кілька хвилин вони почули, як двері кімнати прочинились, і зайшло троє чоловіків. У кімнаті ввімкнули світло, він заплющив очі.

— У небезпечну гру бавитесь, юначе!

Еморі усміхнувся скептично.

— То й що?

Начальник авторитетно кивнув огрядному чоловіку в картатому костюмі:

— Починайте, Олсоне.

— Зрозуміло, містере О'Мей, — сказав Олсон. Двоє інших несхвально глянули на «здобич» і вийшли, ляснувши дверима.

Огрядний чоловік презирливо подивився на Еморі.

— Ви що — ніколи не чули про «закон Манна»? Прийшли сюди з оцією, — він ткнув на дівчину вказівним пальцем, — з нью-йоркськими номерами, та ще й в отакий готель, — він похитав головою, ніби довго боровся за Еморі й врешті здався.

— І що ми маємо робити? — сказав Еморі, вдаючи, що терпець йому уривається.

— Одягайся швидко і скажи своїй дівчині, щоб не зчиняла галасу. — Джил голосно шморгала носом у ліжку, але замовкла при цих словах і почала збирати одяг по дорозі до ванної. Поки Еморі натягав Алекові штани, він відчував, що вся ситуація неабияк смішить його. Ображена чеснота огрядного пана ледь не змусила його зайтися сміхом.

— Тут ще хтось є? — запитався Олсон, намагаючись виглядати прискіпливо, як детектив.

— Там хлопець, то він зняв номер, — байдуже відповів Еморі, — п'яний як чіп. Хропе там від шостої години.

— Зараз гляну.

— А як ви довідалися? — поцікавився Еморі.

— Нічний адміністратор бачив, як ви піднімались зі своєю подругою.

Еморі кивнув головою, Джил вийшла з ванної, одягнена повністю, хоча й без макіяжу.

— А тепер, — почав Олсон, витягуючи записник, — я хочу записати ваші справжні імена, а не якісь там Джон Сміт та Мері Браун.

— Хвилинку, — застережливо мовив Еморі. — Трохи спокійніше. Адже ви просто нас тут застали, то й що?

Олсон пильно зиркнув на нього.

— Ім'я! — відрізав він.

Еморі назвав себе і свою адресу в Нью-Йорку.

— А дама?

— Міс Джил...

— Ей! — обурено вигукнув Олсон. — Не треба мені казочок! Ім'я яке? Сара Мерфі? Мінні Джексон?

— О Боже! — вигукнула дівчина і закрила заплакане лице руками. — Тільки не це! Не хочу, щоб мама дізналась...

— Та кажи вже!

— Тихше! — гаркнув Еморі на Олсона.

Той змовк.

— Стелла Роббінс, — пробелькотіла вона нарешті. — До запитання, Рагвей, Нью-Гемпшир.

Олсон закрив записник і подивився на них важким поглядом.

— За правилами готель міг би передати ці свідчення пенітенціарній службі, бо ви привезли дівчину з одного штату в інший — із «аморальною метою»... — Він замовк, щоб дати їм відчутти усю серйозність моменту.

— Не хочу потрапити в газети! — істерично вигукнула Джил. — Відпустіть нас! Господи!

Еморі відчув величезну напругу. Він усвідомив, що насправді могло йому загрожувати.

— Однак, — продовжив Олсон, — між готелями існує угода про взаємодопомогу. Забагато подібних випадків останнім часом, тож ми домовились із газетами, й у вас буде трошки безкоштовної реклами. Не буде назви готелю — просто замітка, що у вас була така собі пригода в Атлантик-Сіті. Зрозуміло?

— Зрозуміло.

— Ви ще легко відбулися, чорт забирай! Дуже легко, але...

— Досить, — різко обірвав Еморі. — Джил, ходімо звідси. Не треба нам прощальних настанов.

Олсон, виходячи з кімнати, з цікавістю глянув на постать Алека, який досі лежав нерухомо. Потім вимкнув світло і наказав їм іти за ним. Коли вони зайшли в ліфт, Еморі раптом охопив приступ дурної бравури — і він не стримався. Потягнувся і поплескав Олсона по плечу.

— Даруйте, ви не могли б зняти капелюха? З нами дама.

Капелюх повільно сповз із його голови. Потім були дві нестерпні хвилини у яскравому світлі фойє, поки нічний адміністратор і кілька пізніх гостей проводжали поглядами цю пару — виряджену жіночку з бантом на голові і його із гордо задертим підборіддям (висновок напрошувався цілком очевидний). Надворі було холодно, повіяло солоним вітром, стало ще прохолодніше, уже розвиднювалося.

— Хапайте швидше таксі і щезніть з очей, — сказав Олсон, показуючи на розмиті обриси двох машин (водії, вочевидь, спали всередині). — Бувайте. — Він із виразним натяком потягнувся до кишені, але Еморі холодно пирхнув і, взявши дівчину під руку, попрямував до таксі.

— Куди ти сказав водію їхати? — запитала вона, коли вони вже їхали туманними вулицями.

— На вокзал.

— А раптом він напише моїй мамі?

— Не напише. Ніхто про це ніколи не дізнається, хіба що наші друзі або вороги.

Над морем світало.

— Море голубіє... — сказала вона.

— Справді гарно, — погодився Еморі, а потім, ніби згадавши щось, додав: — Вже час і снідати, хочеш щось перекусити?

— О... — вона збадьорено засміялась. — Це й зіпсувало все. Уяви: ми замовили розкішну вечерю в номер на другу. Але Алек забув у поспіху дати офіціантові чайові, тож, гадаю, той покидьок і здав нас.

Відчай Джил розтанув швидше, ніж пережита ніч.

— Я так скажу, — багатозначно почала вона, — якщо хочеш весело провести час — тримайся подалі від пляшок, а якщо хочеш захмеліти — тримайся подалі від спальні.

— Я запам'ятав.

Він постукав по склу, і вони зупинились біля дверей ресторану.

— Алек — ваш близький друг? — запитала Джил, коли вони всілись на високі стільці і сперлись ліктями об брудну стійку.

— Був колись. Тепер він напевне не захоче озиватись і навіть не збагне, чому.

— Це ж божевілля — узяти на себе чийось провину! Він — важлива персона? Поважніша, ніж ти?

Еморі засміявся.

— Час покаже, — відповів він. — Ось у чому суть.

ПАДІННЯ КІЛЬКОХ ОПОР

Два дні по тому Еморі повернувся до Нью-Йорка і знайшов у газеті те, що шукав: десяток рядків сповіщали, що містера Еморі Блейна, який «мешкає там-то», і т.д., попросили залишити готель Атлантик-Сіті, бо він приймав у своїй кімнаті даму, яка не була його дружиною...

І раптом він завмер, пальці його затремтіли, бо вгорі була замітка, що починалася словами:

«Містер і місіс Ліланд Р. Коннедж оголошують про заручини їхньої доньки Розалінди із містером Джейм Довсоном Райдером з Хартфорда, Коннектикут...»

Він випустив газету і ліг на ліжко. Внизу живота було страхітливе відчуття холоду. Вона пішла, остаточно і безповоротно! До тепер він підсвідомо плекав слабку надію десь глибоко у серці, що якогось дня він буде їй потрібен, і вона покличе його і плакатиме, що вона помилялась, що серце її розривається від болю, якого вона заподіяла йому. А зараз йому не залишилось навіть мізерної

втіхи чекати її. Але не теперішню Розалінду — черствішу, старшу, втомлену, розбиту жінку, яку інколи його уява приводила на поріг йому, сорокарічному. Ні, Еморі потрібна була її молодість, яскравий блиск її розуму, її юного тіла — те, що вона продала назавжди. Відтепер юна Розалінда для нього вмерла.

Ще через день прийшов небагатослівний лист від містера Бартона з Чикаго. У ньому йшлося, що ще три трамвайні компанії потрапили в руки кредиторів, і йому не варто очікувати ні тепер, ні у майбутньому жодних виплат. На додачу одного морозного недільного вечора він отримав телеграму про раптову смерть монсеньора Дарсі в Філадельфії п'ять днів тому.

І тоді він зрозумів, що йому узрілося між шторами у номері готелю в Атлантик-Сіті.

Розділ 5
ЕГОЇСТ СТАЄ ОСОБИСТІСТЮ

Я — ніби у глибокім сні,
Старі бажання під замком
З моєї рвуться голови,
Як рій нічний, за темним склом.
Я віри паростки шукав,
Щоб знову світло віднайти...
Та смуток давній наздогнав:
І не дає крізь дощ пройти.

Чи зможу знову підвестись?
Забуть вино, що пив колись,
Побачить веж могутній вал,
Світанку лагідний корал.
Щоб всюди бачить долі знак,
Як ключ, а не оману снів,
Та не дає пройти, однак,
Той смуток з пройдеших часів...

Еморі стояв біля скляних вітрин якогось театру і дивився, як великі краплі дощу падають вниз і розтікаються темними плямами на брукові. Повітря стало молочно-сірим, вікно напроти наповнилось тьмяним світлом, потім ще одне, і вже десь сотня замерхтіла в полі зору. Під його ногами невелике підвальне вікно за ґратами спалахнуло жовтим, вогні таксі на вулицях відкидали блиск на вогку чорну бруківку. Непривітливий листопадовий дощ підступно крав останні години дня і зачиняв їх за древніми ворітьми ночі.

Тиша у театрі позаду нього перервалась дивним клацанням, а затим важким гулом і наростаючими голосами натовпу. Денний сеанс закінчився.

Він трохи відійшов убік під дощ, даючи дорогу юрбі. Вибір якийсь хлоп'як, втягнув прохолодне вологе повітря і підняв комір плаща. Поспіхом вийшли три-чотири пари, а потім і решта галасливого юрмиська, всі незмінно кидали погляди спочатку на мокру вулицю, потім на дощ, затим на захмарене небо. Коли виходили останні з публіки, на нього вийнуло важким шлейфом тютюну, змішаного із дешевою пудрою на жіночих щоках. Виходили вже поодиноці, якийсь чоловік на милицях, почувся стукіт відкидних сидінь — швейцари взялися до роботи.

Нью-Йорк, здавалося, ще не прокинувся, а ворочався досі в ліжку. Повз нього пробігали бліді чоловіки із піднятими комірками, зграйка втомлених балакучих дівчат з універмагу з вибухами сміху — по троє під парасольками. Маршем прокрокував загін поліції, завбачливо одягнутий у дощовики.

Дощ викликав у Еморі відчуття покинутості, і відразливі картини життя в місті, без грошей, промайнули перед ним загрозливою вервечкою. У смердючому метро була жаклива тиснява. Рекламні щити про автомобілі нав'язували себе, як нудні причепи, які хапають тебе за руку, щоб розповісти ще одну історію. Оце відчуття роздратування, коли хтось навалюється на тебе — чоловік, що не поступився місцем жінці, тихо ненавидячи її за це, жінка, яка ненавиділа нечому... А на додачу — гидка фантазмагорія подихів, убогого одягу на людських тілах, запахи зужитої їжі... Або просто люди, яким занадто парко, або занадто холодно, — втомлені, знервовані...

Він уявляв закапелки, де мешкають ці люди, — відклеєні шпалери повторюють один і той самий малюнок — соняхи на жовто-зеленому тлі, олов'яні ванни і темні коридори, а ще непривітні дворики без жодної зелені, де навіть любов межує із злочином — брудне вбивство за рогом, безшлюбне материнство у квартирі нагорі. І як скрізь — економічна задуха через холодні зими, довгі літа, нічні жахіття, тіснява липких стін... брудні забігайлівки, де байдужі втомлені відвідувачі беруть цукор своїми ложками, залишаючи коричневі згустки у цукерницях.

І це ще не найгірше, коли живуть укупі тільки жінки або тільки чоловіки, — огидно, коли їх зганяли разом. Був якийсь тяжкий сором у тому, що стомлені й бідолашні жінки байдуже дозволяли чоловікам бачити себе такими, була огида і в тому, як чоловіки тупо брали вбогих і втомлених жінок. Бруд було біль-

ше, ніж на будь-якому полі бою, яке він бачив, і споглядати отой сплав бруду, поту і небезпек було важче, ніж будь-які труднощі, яких він зазнав. То було життя, де народження, шлюб і смерть були однаково огидними і відразливими.

Він згадав, як одного разу в метро зайшов хлопчик-посильний із великим похоронним вінком зі свіжих квітів, як раптом той запах очистив повітря, і все у вагоні моментально проясніло.

«Ненавиджу убогих... — раптом подумалося Еморі. — Ненавиджу за те, що вони бідні. Можливо, колись у бідності був такий собі наліт романтизму, але нині це — гнилизна. Це найпогортворніша річ на світі. Однозначно привабливе бути продажним і багатим, аніж безвинним і бідним».

Він ніби знову побачив картину, яка колись вразила його: чепурно вбраний молодик дивиться через вікно клубу на П'ятій авеню і щось говорить своєму другові з обличчям, сповненим відрази. Можливо, він говорить: «Господи! Хіба ж ці люди не погортворні?»

Ніколи раніше Еморі не думав про злиденних так. Він подумав цинічно, що у нього зовсім відсутнє людське співчуття. О'Генрі знаходив якусь романтику в цих людях, пафос, любов, ненависть. Еморі бачив тільки невігластво, бруд і грубість. І він себе за це не звинувачував: він уже більше не картав себе за почуття, які були відвертими і природними. Він сприймав кожну свою реакцію як частину себе — незмінну, не підпорядковану моралі. Проблема бідності — видозмінена, звеличена, прив'язана до більш гідного, більш благородного існування, — можливо, колись буде йому цікавою, а зараз вона не викликала нічого, крім глибокої відрази.

Він ішов П'ятою авеню, ухиляючись від повсюдної загрози парасольок, потім зупинився біля «Дельмоніко» і зробив знак водієві автобуса. Зацібаючи щільно пальто, він піднявся на верхній майданчик, де в самоті їхав під набридливим дрібним дощем. Його обличчя жалили холодні краплі. Десь у свідомості почався діалог. Його вели радше не два голоси, а один, який то запитував, то відповідав:

- І як наші справи?
- У мене залишилось десь двадцять чотири долари.
- У тебе ще є Лейк-Дженева.
- Але я хочу це зберегти.

- А прожити зможеш?
- Навіть не уявляю, що не зміг би. Люди ж заробляють гроші книжками. І я зрозумів, що можу робити те саме. Насправді це все, що я вмю робити.
- А конкретніше?
- Навіть не знаю, що я буду робити. Мені навіть нецікаво. Завтра поїду з Нью-Йорка — це непривітне місто, хіба що ти десь на вершині.
- Хочеш багато грошей?
- Ні, просто боюсь бути бідним.
- Дуже боїшся?
- Пасивно боюсь.
- Куди тебе несе?
- Не питайся!
- Тобі байдуже?
- Мабуть, що так. Але не хочу морально zdeградувати.
- У тебе що — не залишилося жодних інтересів?
- Жодних. У мене більше не залишилося й чеснот. Як охололий чайник, ми віддаємо тепло юності чеснотам. Це називається безпосередністю.
- Цікава думка.
- Ось чому «добра людина, що втратила глузд», приваблює інших людей. Вони стоять довкола і буквально гріються від її чеснот. Сара робить якесь нехитре зауваження, і всі розпливаються в посмішці: «Яке невинне дитячко!» Вони гріються біля її невинності. Але Сара бачить нещирість і ніколи більше не повторює того самого. Просто їй відтоді робиться холодніше.
- Усі твої калорії вичерпались?
- Усі до краплі. Тепер я починаю грітися від чеснот інших людей.
- Гадаєш, ти зіпсований?
- Не впевнений. Я вже й не знаю, що таке добро, що таке зло.
- Чи це така погана ознака?
- Не обов'язково.
- А які ознаки зіпсованості?
- Зробитися справді нещирим, називати себе «не таким уже й поганим хлопцем», жалкувати про втрату юності, коли єдине, за чим шкодуєш, — це за приємним відчуттям, коли її втрачаєш. Молодість — як велика тарілка із цукерками. Сентиментальні

люди уявляють, що хочуть бути в тому ж непорочному стані, в якому перебували до того, коли спокусились цукеркою. Насправді вони хочуть того задоволення, яке отримували, з'їдаючи цукерку. Матрона не хоче повернення свого дівочтва — вона хоче пережити знов медовий місяць. Я не хочу повторити свою невинність. Я хочу задоволення від її втрати.

— Куди ж ти пливеш?

Цей діалог занурився в його свідомість у її звичний стан — гротескну суміш бажань, хвилювань, зовнішніх вражень і фізичних реакцій.

Сто двадцять сьома, чи то Сто тридцять сьома вулиця... Дві чи три подібні, хоча не дуже. Мокре сидіння, одяг всотав вологу від нього чи сидіння протряхло від одягу?.. Сидіння на мокрому може викликати апендицит (так казала мама Фроггі Паркера). Ну, у мене він уже був, як колись сказала Беатріс: «Подам у суд на пароплавання, бо в мого дядька четвертина акцій»... Цікаво, потрапила Беатріс у рай?.. Скорше, ні. Рай був утіленням безсмертності Беатріс, а також любовних переживань багатьох її покійних чоловіків, які ніколи про нього й гадки не мали... Але якщо не апендицит — то, мабуть, інфлюенца точно. Що? Сто двадцять вулиця? Значить, десь мала бути Сто дванадцята? Один два нуль, замість Один два сім. Розалінда не схожа на Беатріс, Елінор схожа на Беатріс, тільки дикіша і розумніша. Квартири тут, напевно, дорогі — сто п'ятдесят на місяць, а то й дві сотні. Дядько у Міннеаполісі платив тільки сто за величезний будинок. Питання... де сходи — зліва чи справа від входу? Принаймні, в універсі сходи були прямо і наліво. Яка брудна річка, треба спуститись вниз і глянути, наскільки вона брудна... У Франції всі річки або коричневі, або чорні, як і на Півдні. Двадцять чотири долари — це чотириста вісімдесят пампухів. На них можна прожити три місяці і спати в парку. Цікаво, де зараз Джил... Джил Бейн, Фейн, Сейн... а, чорт із нею... болить шия, яке незручне сидіння... Жодного бажання спати з Джил, що Алек у ній знайшов? У Алека вульгарний смак щодо жінок. Мій смак куди кращий: Ізабель, Клара, Розалінда, Елінор, усі — американки. Елінор була б пітчером, лівшею. Розалінда — аутфілдер, у неї прекрасний замах, Клара — можливо, на першій лінії. Цікаво, як зараз виглядає тіло Гемберда... Якби я не був інструктором з багнетного бою, то втрапив би на передову і, можливо, вже був би мертвий... Де той клятий дзвінок...

Номери будинків на Ріверсайд-драйв закривав від допитливих поглядів туман і гілля дерев, але Еморі таки розгледів номер Сто двадцять сім. Він зійшов з автобуса і пішов звивистою дорогою в сторону річки, сам не знаючи, навіщо, вийшов на дуже довгий пірс, де згромадились верфі для невеликих суден — моторних човнів, каное, гребних човнів і каяків. Він звернув на північ і пішов берегом, перестрибнув невисокий дротяний паркан та опинився на великому безладному дворі, що примикав до доку. Довкола громадились корпуси човнів на різних стадіях ремонту, він відчув запах тирси, фарби і ледь вловний запах Гудзону. Через густу мряку до нього наблизився якийсь чоловік.

— Привіт! — сказав Еморі.

— Пропуск є?

— Ні. Це приватна територія?

— Це спортивний яхт-клуб «Гудзон-Рівер».

— О, я не знав. Я просто прогулююсь.

— То й що? — почав чоловік підозріливо.

— Якщо ви проти, я піду.

Чоловік щось буркнув — незрозуміло, чи то була згода, чи заперечення, і пішов собі. Еморі сів на перевернутий човен і схилив у задумі голову на руки.

«Невдачі скоро перетворять мене на дуже кепського чоловіка...» — подумалось йому.

У ТЯЖКУ ГОДИНУ

Дощ накрапав, а Еморі марно намагався осмислити потік свого життя, його колишній блиск і брудне мілководдя. Власне, він досі боявся (не фізично — фізично він більше не боявся) людей, їх осуду і злиднів, і монотонності. Але в глибині свого згіркового серця він питав себе: чим він гірший за інших? Він знав, що може одурити себе обґрунтуванням, буцімто його слабкість зумовлена обставинами і оточенням. Хоча часто, коли він засуджував себе за егоїзм, щось завбачливо шепотіло всередині: «Ні, ти геній!» Це був ще один прояв страху, що він не може бути водночас і геніальним, і добрим. Власне, той геній був точною комбінацією протилежностей у його голові, він вважав, що будь-яка впорядкованість — ознака посередності. Можливо, понад усі

гріхи чи вади Еморі зараз зневажав самого себе: йому нестерпно було думати, що завтра (або через скількись днів) він захланно ковтатиме похвали і косуватиме на недобре слово, як недолюбий музикант або третьосортний актор. Йому було соромно за той факт, що прості і чесні люди зазвичай не довіряли йому, що він був жорстоким і дуже часто — до тих, хто був віддатливий до нього — кілька дівчат, друзі з коледжу, — що він погано впливав на людей, які пішли за ним в його карколомних пригодах, з яких він один вийшов неушкодженим.

Зазвичай у такі ночі (а їх було багато останнім часом) він тікав від своєї всепоглинаючої ретроспекції в якісь інші думки. Про дітей та їхні майбутні можливості — він лежав і прислухався, як якесь налякане маля прокидалося в будинку навпроти, і тонкий плач лунав до пізньої ночі. Він відвертався і думав у нападі жахиття: чи то часом не його застояний відчай залив темрявою крихітну душу? Його били дрижаки. А що як одного дня баланс порушиться, і він перетвориться на страхітливу примару, що лякає дітей, заповзаючи в кімнату поночі, якій темні привиди пошепки повіряють божевільні таємниці диких племен далеких континентів...

Еморі слабко всміхнувся.

«Занадто сильно ти заглибився у себе, — почув він чийсь голос. І знову: — Вставай і займися справжнім ділом. Досить цієї гризоти».

Він уже готував свою можливу відповідь:

«Так, я, напевно, був егоїстом замолоду, але потім зрозумів, що багато думати про себе — шкідливо для здоров'я».

Раптом він відчув непереборне бажання послати всі ці думки до біса — не грубо (бо так не годиться джентльмену), просто спокійно і відчутно стерти їх з поля зору.

Він уявив себе в мазанці десь у Мексиці, напівлежачи на вкритому килимком дивані, його тонкі шляхетні пальці стискають сигарету, поки він наслухає, як гітари награвуть сумні мелодії сивої давнини десь із Кастилії, а дівчина з оливковою шкірою і червоногарячими вустами пестить його волосся. Тут він міг би прожити свою літанію, позбавлену хорошого і поганого, далеко від переслідувань небес і далеко від суворого бога (окрім хіба мексиканського божка, прихильного до слабкостей і любителя східної екзотики), позбавлений успіху і надій бідності, він би

тільки плавно котився схилом потурань, який би врешті-решт привів його до озера смерті.

Існувало так багато місць, де можна приємно зануритись на дно: Порт-Саїд, Шанхай, деякі місця в Туркестані, Константинополь, південні моря — усі простори сумної, протяжної музики і збудливих запахів, де хіть може бути способом і вираженням життя, де тіні нічного неба і заходів сонця будуть лише відображенням пристрасті: кольорами жіночих вуст і маку.

ЩЕ РОЗДУМИ

Колись він мав дивовижну здатність вловлювати зло, як кінь, що відчуває поламаний міст уночі, але той чоловік із стрункими ногами у кімнаті Феби зменшився до розміру хмарки над Джил. Його інстинкт вловлював сморід бідності, але вже не нишпорив у глибинах зла, гордості і чуттєвості.

Не було більше мудреців, не було більше героїв — Берн Голідей зник, ніби ніколи й не жив, а монсеньйор помер. Еморі переріс тисячі книг, тисячі обманів; він жадібно слухав людей, які вдавали, що щось знають, а насправді не знали нічого. Містичні одкровення святих, які колись наповнювали його благоговінням у нічні години, тепер відштовхували його. Байрони і Бруки, які з вершини гори кидали виклик життю, виявилися волоцюгами і позерами, або в кращому разі — тінями колишньої відваги і субстанції мудрості. Уся пишнота його розчарування вилілась у форму старої, як світ, процесії: пророків, афінян, мучеників, святих, учених, донжуанів, єзуїтів, пуритан, Фаустів, поетів, пацифістів; як одягнені в тоги студенти на вечорі випускників, вони пройшлися перед ним, як їхні мрії, персоналії — і всі ідеї відкинули відблиски світла на його душу; кожен намагався передати тріумф життя і величезне значення людини, кожен нахвалявся, що зміг пов'язати минуле зі своїми власними хисткими міркуваннями. Але зрештою кожен залежав від сцени і декорацій, суть яких в тому, що спраглий до віри чоловік годуватиме свій розум найближчою і найдоступнішою їжею.

Жінки, від яких він так багато очікував, чию красу він сподівався передати засобами мистецтва, чії незбагненні інстинкти, на прудив непослідовні і незрозумілі, він думав увічнити на ос-

нові досвіду, стали просто коліскою свого власного потомства. Ізабель, Клара, Розалінда, Еліно́р — ота їхня врода, на яку зграями злітались чоловіки, позбавила його можливості створити щось, окрім сердечної печалі і сторінки плутаних слів.

Еморі обґрунтовував свою втрату віри кількома радикальними силогізмами. Припустімо, його покоління, хоча й побите і викошене цією жорстокою війною, було нащадками прогресу. Навіть якщо відмести несуттєві відмінності у висновках, що спричинило смерть мільйонів молодих юнаків, чим можна було б це обґрунтувати? Нехай навіть Берна́рд Шоу і Бернгарді, Бона́р Лоу і Бетман-Гольвейґ були рівноправними спадкоємцями прогресу тільки тому, що вони всі виступали проти полювання на відьом. Навіть відкидаючи антитези, розглядаючи цих людей, цих володарів дум, з відразу помічаєш усю непослідовність і протиріччя кожного з них.

Ось, наприклад, Торнтон Генкок. Його поважала половина умів цього світу як авторитета у життєвих питаннях, як чоловіка з перевіреним життєвим кодексом, якого той дотримувався, як вчителя вчителів, радника президентів. Але Еморі знав, що в душі цей чоловік опирався на священника іншого релігійного вірування.

А у монсенйора, на якого покладався кардинал, траплялись моменти жакливої зневіри, яку він не міг пояснити в рамках існуючої релігії, яка навіть зневіру пояснює тільки термінами власної віри: якщо ти сумніваєшся в існуванні диявола — це диявол змусив тебе сумніватися. Еморі бачив, як монсенйор ходив у гості до флегматичних міщан, читав популярні романи запоем, занурував себе в рутину, лишень би втекти від цього жаху.

Бо святий отець, хоча й трохи мудріший, і в дечому чистіший за Еморі, був не набагато старшим за нього.

Еморі залишився сам-один: із невеликого загону він втрапив у великий лабіринт. Він був там, де був Гете, коли починав «Фауста», де був Конрад, коли написав «Безумство Олмайєра».

Еморі подумав, що першопочатково існують два типи людей, які через вроджену ясність свого розуму або через розчарування покидають загін і вирушають у лабіринт. Такі люди, як Веллс і Платон, невинуваті романтики, які підсвідомо прийняли те, що було глибоко традиційним для кожної людини, — такі люди ніколи б не зайшли в лабіринт. З іншого боку — були інші, нестримні

зухвальці — Семюель Батлер, Ренан, Вольтер, чий поступ, хоча й повільніший, завів їх набагато далі, не на шляхи песимістичної спекулятивної філософії, але у безкінечних спробах знайти глибинний сенс буття...

Еморі застопорився. Він уперше відчув велику недовіру до будь-яких узагальнень і сентенцій. Занадто прості вони були, занадто небезпечні для суспільної свідомості. Адже саме в такій формі вони доходять до загалу через багато років: Бенсон і Честертон популяризували Ніцше і Ньюмена; Шоу завернув у солодку глазур Ніцше, Ібсена й Шопенгауера. Звичайна людина з вулиці чула висновки геніїв у формі чиїхось розумних парадоксів і дидактичних епіграм.

Життя — бісова плутанина... футбол, де кожен поза грою, де судді викидають кожного, хто скаже, що суддя — на його боці...

Прогрес — це лабіринт... Людина сліпо кидається туди, а потім бездумно біжить геть, виголошуючи, що знайшла невидимого короля — життєву силу, принцип еволюції... Потім пише книгу, починає війну, засновує школу...

Еморі, навіть якби не був егоїстом, почав би пошуки з самого себе. Він сам собі — найкращий приклад, людина під дощем, наділений статтю і гордістю, відірваний власним темпераментом і випадком від радощів любові й батьківства, збережений, щоб допомагати будувати життєву свідомість людства.

Картаючи сам себе, самотній і розчарований, він підійшов до входу в лабіринт.

Новий світанок завис над рікою, одиноке таксі промчало вулицею, його фари досі світилися, як очі на блідому обличчі після нічної забави. Тужливий гудок пролунав десь униз по ріці.

МОНСЕНЬЙОР

Еморі постійно думав, як монсеньйор сприйняв би власний похорон. Він був по-католицькому пишний і літургійний. Єпископ О'Ніл справив урочисту месу, а останнє розгрішення провів кардинал. Торнтон Генкок, місіс Лоуренс, посли Британії й Італії, папський легат, багато друзів і духовенства були присутні. Але жорстокі ножиці долі перерізали всі нитки, які монсеньйор зібрав у своїх руках. Бачити його в труні, зі схрещеними на пурпуровій

сутані руками, — стало нескінченним горем для Еморі. Обличчя небіжчика не змінилося, ніби він і не помер, на ньому не видно було ні страху, ні болю. Він був близьким другом Еморі, та й не тільки його — у церкві згуртувалось багато людей із розгубленими, знченими обличчями, найбільш враженими здавалися найповажніші особи.

Кардинал, ніби архангел у рясі й митрі, скропив усе святою водою; зазвучав орган; хор заспівав «Requiem Eternam».

Усі ці люди горювали, бо якоюсь мірою були пов'язані із монсенйором. Їхнє горе було сильніше, ніж жаль за його «захриплим голосом і накульгуванням у ході», як сказав Веллс. Ці люди уповали на віру монсенйора, на його здатність знайти розраду, перетворити все на гру світла й тіні, де й світло й тінь однаково є проявами Бога. Біля нього люди почувалися в безпеці.

Від спроби Еморі принести себе в жертву народилося повне розуміння ілюзорності його світу, а від похорону монсенйора — романтичний ельф, готовий зайти разом із ним до лабіринту.

Він знайшов щось, чого завжди прагнув і чого завжди буде прагнути — не захоплення, як колись мріяв, не бути коханим (як він примушував себе думати), але бути потрібним людям, бути незамінним. Він згадав те відчуття захищеності, яке випромінював Берн.

Життя раптом відкрилось перед ним своїм дивовижним спалахом розуміння, і Еморі безповоротно відкинув стару сентенцію, яку так часто прокручував у голові: «Мало що має значення, і ніщо не має великого значення».

Навпаки, Еморі відчув безмежне бажання давати людям почуття захищеності.

ПОВАЖНИЙ ПАН В ОКУЛЯРАХ

Одного дня Еморі пішки вирушив до Принстона. Небо висіло безбарвним склепінням, холодним, високим, без ознак дощу. День був сірий, найбільш безвиразна погода з усіх — день роздумів і далеких надій, ясного бачення. Такі дні призначені для абстрактних істин і правильних висновків, які тануть при сонячному світлі або гаснуть у насмішкуватому місячному сяйві. Деревя і хмари були вирізьблені з класичною строгістю, звуки полів злилися в монотонний металевий гул еллінських труб.

Цей день занурив Еморі в глибоку задуму (чим дуже роздратував кількох водіїв, яким довелось пригальмувати, щоб об'їхати його). Роздуми так заповнили його, що він дуже здивувався, коли зіткнувся з таким феноменом — виявом сердечності в радіусі п'ятдесяти миль від Мангеттена: машина, що проїжджала повз нього, раптом пригальмувала, і чийсь голос окликнув його. Він підвів голову і побачив багатий «Локомотив», у якому сиділо двоє чоловіків середнього віку, один — маленький, метушливий, вочевидь, приліпився до іншого, поважного, у великих окулярах.

— Підвезти вас? — сказав менший, глянувши скося на поважного чоловіка, ніби за звичкою запитуючись у нього мовчазної згоди.

— О, спасибі! Дякую!

Шофер відчинив дверцята, й Еморі всівся посередині заднього сидіння. Він із цікавістю роздивлявся своїх попутників. На обличчі поважного чоловіка читалася велика впевненість у собі, на противагу жадливій нудзі, яку викликало все довкола. Ту частину його обличчя, що виднілася з-під окулярів, зазвичай називають «сильною», потріпні складки зібрались біля його підборіддя, десь над ним виднівся широкий рот і груба модель римського носа, а плечі поступилися могутній масі грудей і живота. Він був одягнений дорого, але строго. Еморі помітив, що він постійно витріщається вперед на потилицю шофера, ніби вперто, але безуспішно намагаючись вирішити якусь надокучливу проблему.

Менший чоловічок був помітний лише тим, що повністю розчинився в патроніві. Він, вочевидь, був секретар із тих, що в сорок років мають візитку «помічник президента» і без єдиного жалю присвячують решту свого життя запобігливій догідливості.

— Далеко їдете? — запитався маленький чоловічок, люб'язно, але без інтересу.

— Далеченько.

— Ноги розминаєте?

— Ні, — скупо відповів Еморі. — Я йду пішки, бо не можу собі дозволити поїзд.

— Он як...

Потім далі:

— Шукаєте роботу? Роботи взагалі дуже багато, — продовжив він трохи з осудом. — Усі ці балачки про брак робочих місць... Між тим на Заході особливо бракує робочої сили. — Він окреслив Захід широким жестом. Еморі ввічливо кивнув.

— Маєте фах?

Ні, фаху в Еморі не було.

— Значить, клерк?

Та ні, Еморі заперечив.

— Чим би ви не займались, — поважно вів далі чоловічок, — зараз пора великих можливостей і вдалилий час розпочинати бізнес. — Він крадькома зиркнув на поважного пана, як той адвокат, який розкручує свідка і поглядає на реакцію присяжних.

Еморі вирішив, що мусить щось сказати, але як він не силкувався, не знайшов нічого, окрім слів:

— Звичайно, я хочу багато грошей.

Чоловічок засміявся скептично, але старанно.

— У наш час цього хочуть всі, от тільки працювати не хочуть.

— Абсолютно природне бажання. Майже всі нормальні люди цього хочуть — розбагатіти без особливих зусиль, крім хіба фінансистів у проблемних п'єсах, які «йдуть напролом». Хіба ви не хочете легких грошей?

— Звичайно ні! — обурився секретар.

— Але, — продовжив Еморі, не зважаючи на його реакцію, — будучи зараз дуже бідним, я розглядаю соціалізм як мій можливий оплот.

Обидва чоловіки зацікавлено витріщились на нього.

— Підривники із бомбами... — Чоловічок замовк, бо з грудей поважного патрона велично випливали слова:

— Якби я подумав, що ви з тих, хто кидає бомби, я б негайно вас відвіз у тюрму. Ось така моя думка про соціалістів.

Еморі усміхнувся.

— Ви хто? — допитувався поважний чоловік. — Один із тих диванних ідеалістів чи з отих крикунів? Мушу сказати, різниці я не бачу. Ідеалісти тиняються туди-сюди без діла і пишуть всяку всячину, яка збиває з пантелику убогих емігрантів.

— Ну, — сказав Еморі, — якщо бути ідеалістом безпечно і прибутково, я міг би спробувати.

— А які у вас труднощі? Втратили роботу?

— Не зовсім так, але... можна й так сказати.

— Яка ж робота?

— Писав тексти для рекламної агенції.

— І багато грошей у рекламі?

Еморі стримано посміхнувся.

— Мушу визнати, гроші в цьому бізнесі можна заробити. Таланти вже не голодують. Навіть у мистецтві можна заробити нині на хліб. Митці малюють обкладинки журналів, пишуть рекламу, вигадують регтайми для театрів. Коли преса перейшла на комерційну основу, віднайшли нешкідливе й пристойне заняття для кожного таланту, який міг би віднайти свою власну нішу. Але стережіться геніїв, панове, які також є інтелектуалами. Митці, які не вписуються під загальний шаблон, — Руссо, Толстой, Семюель Батлер, Еморі Блейн...

— А це ще хто такий? — з підозрою запитав чоловічок.

— Він? — подумав мить Еморі. — Він інтелектуал, наразі ще невідомий загалу.

Чоловічок засміявся роблено-старанно, але вмовк, бо Еморі зиркнув на нього гнівно.

— Чого смієтеся?

— Ой, ці вже мені інтелектуали...

— Та ви хоч знаєте, що це означає?

Очі чоловічка метушливо забігали.

— Ну, це означає...

— Воно завжди означає розумну і добре освічену людину, — перебив Еморі, — що активно втручається у розвиток людства! — Еморі вирішив бути різким. Він повернувся до поважного пана. — Цей молодик, — показав пальцем на секретаря і вимовив «молодик» так, як кличуть коридорних: «хлопче», — без вікової різниці, — він вельми невиразно уявляє істинний смисл усіх популярних слів.

— Ви проти контролю капіталу над пресою? — втрутився поважний пан, втупившись у нього окулярами.

— Так, я проти того, щоб робити за них розумову роботу. Мені здається, суть будь-якого бізнесу, який я бачив, — це виснажувати і недоплачувати купі дурнів, які до цього надаються.

— Та невже? — сказав поважний пан. — Погодьтеся, що робочим платять чимало за п'яти-шестигодинний робочий день — це смішно! А якщо він ще й член профспілки — чесного робочого дня ти від нього й не жди.

— Ви самі у цьому винні, — наполягав Еморі. — Ви ж ніколи не йдете на поступки, поки їх не викрутують з вас.

— Ми — це хто?

— Ваш клас, до якого я сам ще донедавна належав. Ті, хто за правом спадку, або завдяки працьовитості чи завдяки розуму, або й шахрайству стали імуцим класом.

— То ви наполягаєте, що ось той робітник, котрий лагає до рогу, попросився б легко зі своїми грішми, якби вони в нього були?

— Ні. Але до чого тут це?

Пан задумався.

— Мушу визнати, ні до чого. Але, схоже, якийсь зв'язок тут є.

— Насправді, — продовжив Еморі, — він вчинив би ще гірше. Нижчий клас ще більше обмежений, менш приємний, а кожен окремо — більш егоїстичний, і звичайно, менш розумний. Але це не має ніякого стосунку до теми.

— Тож, у чому полягає проблема?

Тут Еморі задумався, щоб точніше сформулювати питання.

ЕМОРІ ОБҐРУНТОВУЄ ДОКАЗИ

— Коли розумний чоловік із пристойною освітою потрапляє в лабету життя, — повільно почав Еморі, — тобто коли одружується — в дев'яти випадках із десяти він стає консерватором у всьому, що стосується соціальних умов. Він може бути чуйним, добрим, навіть по-своєму справедливим, але його основний клопіт — тримати оборону. Його жінка підганяє його — від десяти тисяч на рік до двадцяти тисяч щороку, і так далі, як у безперервному колесі, з якого немає виходу. Він потрапив у пастку! Світ упіймав його! Йому вже нічого не допоможе. Він душевно жонатий чоловік!

Еморі зупинився і вирішив, що то була непогана фраза.

— Деякі чоловіки, — продовжував він, — уникають отих лежат. Можливо, їхні жінки не мають соціальних амбіцій, може, він знайшов якусь фразу в одній із «небезпечних книжок», яка йому сподобалась, може, вони почали бігти, але їх вибило з колії, як мене. Словом, це — конгресмени, які не беруть хабарів, президенти, які не є вдатними політиками, письменники, науковці, державні діячі, які не зробилися торбами з ручками для жінки та півдесятка коханок і дітей.

— Себто вроджені радикали?

— Так, — сказав Еморі. — Вони можуть варіювати від зневіреного критика, такого як Торнтон Генкок, і аж до Троцького. Отже, ці «душевно неодружені» чоловіки не мають прямої влади. На жаль, «душевно одружені» чоловіки зі своєю гонитвою за грошима купують газети, популярні журнали, впливові тижневики — і все для того, щоб місіс Газета, місіс Журнал, місіс Тижневик змогла мати кращий лімузин, ніж сусіди-нафтовики через дорогу чи сусіди-цементний завод за рогом.

— А чому б і ні?

— Тому, що заможні стають хранителями світової інтелектуальної власності, і звичайно, чоловік, який володіє грошима при одному соціальному устрої, не буде ризикувати майбуттям сім'ї, друкуючи вимоги іншого устрою у своїй газеті.

— Але такі вимоги з'являються.

— Де? У підозрілих виданнях. У затхлих газетках на дешевому папері.

— Гаразд, продовжуйте.

— Отже, моя точка зору така: зважаючи на сукупність умов, перша з яких — сім'я, є два види башковитих людей. Один сприймає людську природу такою, як вона є, використовує її страхи, її слабкості й її силу для своїх цілей. На противагу їм — люди душевно нежонаті перебувають у постійному пошуку нових систем контролю і протидії людській природі. Їхня проблема складніша. Не життя складне, а боротьба за контроль і управління життям. Це їхня боротьба. Вони — частина прогресу, душевно одружений чоловік — ні.

Поважний пан дістав три сигари і простягнув їх своїм супутникам на клишуватій долоні. Чоловічок узяв одну, а Еморі похитав головою і потягнувся за сигаретою.

— Продовжуйте, — сказав поважний пан, — давно хотів послухати когось із вашої братії.

ПРИСКОРЕННЯ

— Сучасне життя, — знову почав Еморі, — змінюється вже не століття за століттям, а день за днем, удесятеро швидше, ніж будь-коли раніше: населення подвоюється, цивілізації зближуються, взаємна економічна залежність, расові питання. А ми — марнує-

мо час. Моя ідея в тому, що нам потрібно прискорюватися. — Він навмисне зробив акцент на останньому слові, і водій несвідомо додав швидкості. Еморі й поважний пан засміялися, чоловічок теж засміявся після паузи.

— Кожна дитина, — сказав Еморі — мусить мати однаковий старт. Якщо батько може дати їй хорошу фізичну форму, а мати — навчити тверезо мислити, ця рання наука і має бути її підґрунтям. Якщо батько не може забезпечити фізичну підготовку, якщо мати провела роки в гонитві за чоловіками і не готувалась до виховання потомства — тим гірше для дитини. Не варто її штучно підтримувати грішми, посилати в приватні школи, тягнути через коледж... Кожен хлопець повинен мати однаковий старт.

— Добре, — сказав поважний пан, хоч його окуляри не висловлювали ані схвалення, ані заперечення.

— Потім я б передав усі підприємства в руки держави — для спроби.

— Уже намагались — не вийшло.

— Ні, трохи не вийшло. Якби у нас була державна власність, найкращі бізнесові аналітики працювали б на уряд і займались би чимось ще, окрім самих себе. У нас були б Маккеї замість Бергсонів, Моргани у казначействі, Гілли керували б торгівлею між штатами. Найкращі юристи були б у сенаті.

— Вони б не працювали за дарма на повну потужність.

— Ні, — сказав Еморі, хитаючи головою. — Гроші — не єдиний стимул, який будить у людині найкраще, навіть в Америці.

— А нещодавно ви самі сказали, що це стимул.

— Зараз так і є. Але якби ми заборонили мати більше, ніж визначену кількість майна, найкращі люди погналися б за іншою винагородою, яка приваблює людство, — за почеснями.

Поважний пан видав звук, дуже схожий на «бе-ее».

— Наразі це найбільш нерозумне, що ви сказали.

— Не так уже й нерозумно. Цілком правдоподібно. Якби ви ходили до коледжу, то були б неабияк подивовані тим фактом, що людина буде докладати вдвічі більше зусиль заради сотні жалюгідних почесей, аніж той, хто ще й заробляє сам на себе.

— Дитячі ігри! — глузував його опонент.

— Ані трохи, хіба що ми всі — діти. Ви коли-небудь бачили дорослого чоловіка, який намагається потрапити в таємне товариство? Або сім'ю, яка розбагатіла і хоче потрапити в еліт-

ний клуб? Вони застрибають від радості навіть від однієї згадки його назви. Ідея, що людину можна примусити працювати, тільки якщо тримати золотий перед її очима, — це доповнення, а не аксіома. Ми так давно це робимо, що навіть забули, що може бути по-іншому. Ми створили світ, де це — необхідність. Ось подивіться, — Еморі ставав дедалі красномовнішим, — якби десятьом людям, застрахованим як від багатства, так і від голоду, запропонували зелену стрічку за п'ять робочих годин і синю стрічку за десять — дев'ятеро із десяти працювали б «за синю». Цей змагальний інстинкт потребує тільки символу. Якщо розмір будинку є символом, вони трудитимуться в поті чола лише заради нього. Якщо це лише ота синя стрічка — я впевнений, що вони працюватимуть так само наполегливо заради неї. Так було ще багато століть тому.

— Не погоджуся з вами.

— Я знаю, — сказав Еморі, сумно похитавши головою. — Але це не так уже й важливо. Я гадаю, ці люди скоро з'являться і візьмуть своє.

Чоловічок злостиво зашипів:

— Кулемети!

— Але ж це ви навчили їх ними користуватися.

Поважний пан захитав головою:

— У цій країні забагато власників, щоб допустити такий стан речей...

Еморі пошкодував, що не знає статистики — списку приватних власників і тих, хто нічим не володіє, і вирішив змінити тему.

Але поважний пан роздратувався:

— Коли ви говорите «одібрати власність» — ви на дуже хиткому ґрунті!

— А як вони отримають своє, не забираючи чогось? Роками людей годували обіцянками. Соціалізм, може, й не прогрес, але загроза червоного прапора — однозначно рушійна сила всіх реформ. Щоб на тебе звернули увагу, треба бути сенсаційним.

— Чомусь мені здається, вашим прикладом благотворного насильства є Росія?

— Цілком можливо, — визнав Еморі. — Звичайно, вони там перестаралися, як під час Французької революції, але я переконаний, що це справді видатний експеримент і вартий уваги.

— То ви не вірите у поміркованість?

— Поміркованих ви навіть не послухаєте, та вже й занадто пізно. Правда в тому, що громадськість зробила одну з найбільш дивовижних і приголомшливих справ — те, що вдається зробити раз на сто років. Вона підхопила ідею.

— Яку?

— Що як би не відрізнялися мізки й навички людей — їсти всім однаково хочеться.

ЧОЛОВІЧОК ОТРИМУЄ СВОЄ

— А якби взяти всі гроші світу... — почав чоловічок глибоко-думно, — і розділити їх...

— Ой, припиніть! — різко перервав його Еморі і продовжив свої докази, зовсім не звертаючи увагу на те, що чоловічок роззізлився.

— Людське черево... — почав він, але поважний пан перервав його роздратовано:

— Я дозволяю вам просторікувати, — сказав він, — але, будь ласка, уникайте теми живота. Я свій увесь день відчуваю. У будь-якому разі, я не погоджусь із половиною вами сказаного. Державна власність — базис усіх ваших тез, а це завжди — лігво корупції. Не будуть люди працювати за сині стрічки, це все ма-ячня!

Коли він замовк, чоловічок рішуче кивнув і заговорив із твердим наміром таки висловитися.

— Є певні речі, які є безпосередньо закладені в людській природі, — заявив він із виглядом мудрої сови, — які завжди існували й завжди існуватимуть, і їх неможливо змінити.

Еморі безпорадно перевів погляд із чоловічка на поважного пана.

— Ну послухайте ж бо! Чому я зневірююсь у прогресі? Просто послухайте! Я можу не задумуючись назвати більше ста природних явищ, які людина змінила силою волі, сотню людських інстинктів, які були стерті або чекають схвалення цивілізації. Те, що цей чоловік зараз сказав, — тисячі років служило підґрунтям спільноти йолопів усього світу. Це заперечення зусиль кожного науковця, кожного державного діяча, кожного мораліста, рефор-

матора, лікаря і філософа, які коли-небудь поклали своє життя для служіння людству. Це примітивний імпічмент всьому вартісному в людській натурі. Кожна людина старша двадцяти п'яти, яка абсолютно серйозно робить такі заяви, має бути позбавлена права голосу!

Чоловічок відкинувся на спинку сидіння — обличчя його збуряковіло від люті. Еморі продовжував, звертаючись до поважного пана.

— Ці на чверть освічені люди із ригідним розумом, як ваш попутник, котрі думають, що вони мислять, а насправді що їх не спитай — у відповідь почувеш тільки жакливу базгранину. Якоїсь миті це «брутальні й негуманні пруссаки», наступної — «ми зобов'язані знищити всіх німців». Вони завжди думають, що «у нас все погано», але вони «не довіряють усіляким ідеалістам». Вони називають Вілсона «просто непрактичним мрійником», а вже через рік лають його за те, що він намагається реалізувати свої мрії. У них немає чітких логічних ідей, окрім жорсткої і затятої опозиції до всіх змін. Вони вважають, що неосвіченим людям не треба достойно платити. Але вони не розуміють, що коли не платити неосвіченим людям, їхні діти також залишаться неосвіченими — і ми ходитимемо й ходитимемо по колу. Ось він, поважний середній клас!

Пан із широкою посмішкою нахилився до чоловічка.

— Як він вас, Гарвіне, що скажете?

Маленький чоловічок зробив спробу усміхнутися і зробив вигляд, ніби питання таке смішне, що не варто навіть звертати й увагу. Але Еморі ще не закінчив.

— Теорія, що народ може сам собою керувати, закінчується на цьому чоловікові. Якщо його можна навчити ясно, стисло й логічно мислити, звільнити від звички ховатись за банальностями, забобонами й сентиментами, то я — войовничий соціаліст. Якщо не можна — то не думаю, що взагалі варто хвилюватися за людство і його системи тепер і надалі.

— Мені цікаво й повчально вас слухати, — сказав поважний пан. — Але ви ще дуже молодий.

— Це значить тільки, що мене ще ані зіпсував, ані налякав сучасний досвід. Я володію найбільш неоціненним досвідом — досвідом людства. І попри те, що я ходив до коледжу, я все ж таки зміг отримати хорошу освіту.

— Ви умієте говорити.

— Не все сказане — нісенітниця, — пристрасно додав Еморі. — Це вперше в житті, коли я відстоював соціалізм. Це єдина відома мені панацея. Я безпорадний. Мене нудить від системи, де найбагатший чоловік отримує найгарнішу дівчину, якщо захоче її. А митець без доходу мусить продавати свій талант виробнику гудзиків. Навіть якби я не мав жодних талантів, я б не зміг гарувати десять років (приречений або на безшлюбність, або на потайні милості) тільки для того, щоб чийсь синок мав автомобіль!

— Але якщо ви не впевнені...

— Не має значення! — вигукнув Еморі. — Моє становище вже не може бути гіршим. Соціальна революція могла б винести мене нагору. Звичайно, я єгоїст. Мені здається, що я — ніби риба, викинута на берег з усіх зношених систем. Я, можливо, був одним із двадцяти хлопців із мого випуску в коледжі, які отримали належну освіту. Однак вони приймали в футбольну команду будь-якого добре навченого простака, а мені не можна було, бо якийсь старий дивак вирішив, що нам усім треба збагатитися перетинами конусів! Я зненавидів армію. Я зненавидів бізнес. Я жадаю змін, і я вбив у собі совість...

— І ви будете всюди кричати, що нам потрібно прискорюватися?

— Як мінімум, це правда, — наполягав Еморі. — Реформи не встигатимуть за потребами цивілізації, якщо тільки їх не робити примусово. Політика невтручання — це все одно, що псувати дитину, говорячи, що з неї виросте щось путне врешті-решт. Виросте, якщо примусити.

— Але ж ви не вірите в усю цю соціалістичну тарабарщину!

— Не знаю. Поки не заговорив із вами — я навіть серйозно про це не замислювався. Я не був упевнений навіть у половині сказаного...

— Ви мене зовсім заплутали, — сказав поважний пан. — Але всі ви однакові. Кажуть, Бернард Шоу, незважаючи на всі свої доктрини, найбільш прискіпливий з усіх драматургів, коли йдеться про гонорар. До останнього фартинга.

— Ну, — сказав Еморі, — я просто стверджую, що я — продукт гнучкого розуму збуреного покоління, і маю всі підстави віддати свій розум і перо радикалам. Навіть якщо в глибині

мого серця я вважаю, що ми всі сліпі, як атоми в світі, обмеженому помахом маятника, — і я, і такі, як я, будуть боротися проти традиції, принаймні намагатися замінити старе лицемірство новим. Я думав у різні моменти, що у мене вірні думки стосовно життя, але вірити важко. Це єдине, що я знаю. Якщо життя — не пошуки Грааля, то принаймні дуже захоплива гра.

Хвилину всі мовчали, а потім поважний пан запитав:

— А в якому університеті ви вчилися?

— У Принстоні.

Поважний пан аж здригнувся, вираз його окулярів якось змінився.

— Я колись відправив свого сина у Принстон...

— Справді?

— Можливо, ви знали його. Його звали Джесс Ферренбі. Він загинув минулого року у Франції...

— Я дуже добре його знав... Він був одним із моїх найближчих друзів.

— Він був... славний хлопець. Ми були дуже близькі...

Еморі вже вловлював схожість між батьком і загиблим сином, і він сам для себе відзначив, що його всю дорогу переслідувало відчуття знайомості. Джесс Ферренбі... Хлопець, який у коледжі здобув собі корону, якої він сам так домагався. Як це було давно... Якими вони були дурними, яких зусиль докладали заради синіх стрічок...

Автомобіль загальмував біля брами великого маєтку, оточеного кільцем живоплоту і високим залізним парканом.

— Приєднаєтесь пообідати?

Еморі похитав головою:

— Дякую, містере Ферренбі, але мушу йти далі.

Поважний пан простягнув руку. Еморі відчув, що той факт, що він знав Джесса, суттєво переважив будь-яку неприязнь, яку він викликав своїми опініями. Який вплив на людей мають привиди! Навіть чоловічок простягнув свою, щоб потиснути.

— До побачення! — вигукнув містер Ферренбі. Машина повернула й вирушила під'їзною дорогою. — Успіху вам і невдач вашим теоріям!

— Навзаєм, сер! — вигукнув Еморі посміхаючись і помахав на прощання рукою.

«ГЕТЬ ВІД ВОГНЮ, ІЗ ТЕПЛОЇ КІМНАТИ»

До Принстона залишалось кілька годин. Еморі присів на узбіччі дороги на Джерсі і подивився на вкриту памороззю місцевість. Краєвид, якщо розглядати здалека, здавався мальовничим, але якщо придивитися ближче, нагадував поїдене міллю полотно, яким туди-сюди сновигали мурахи (чим, як завжди, розчаровував). Набагато приємнішими видавалися води й небеса, і далекий горизонт. Мороз і передчуття зими хвилювали його, повертали його думками до запеклої баталії між Сент-Реджисом і Гротоном, здавалося, минуло століття відтоді (а насправді сім років) і до осіннього дня у Франції, дванадцять місяців тому, коли він лежав у високій траві зі своїм загоном, готовий подати сигнал кулеметнику. Дві картини злилися в його пам'яті в єдиному примітивному піднесенні — дві гри, які він зіграв, — різні за ступенем жорстокості, але однаково віддалені від Розалінди чи загадок лабіринту, які тепер були його життєвими питаннями.

«Я егоїст», — подумав він.

«Ця риса не зміниться, навіть якщо я побачу «людські страждання», чи «втрачу батьків», чи «допомагатиму іншим».

«Егоїзм — це не просто частина мене. Це найживучіша частина.

Тільки перетнувши його межі, а не уникаючи його, я зможу внести рівновагу і баланс у моє життя.

Немає таких чеснот на противагу егоїзму, які б я не міг використати. Я здатен на жертви, можу бути милосердним, можу поділитися з другом, можу стерпіти за друга, можу віддати своє життя за друга — усе це тому, що це можуть бути найкращі можливі прояви мене, але у мені немає ані краплі людської доброти».

Проблема зла втілилась для Еморі у проблему статі. Він почав ототожнювати зло з фаллічним культом у Брука і раннього Веллса. Нерозривно поєднана зі злом була й краса. Краса — як безпервне збурення від м'якого голосу Елінор, від старовинної пісні вночі, або шалене безумство, як каскад водоспадів, напівритм, напівтемява... Еморі знав, що кожного разу, коли він звертався до краси, тягнувся спраглий, вона вищирялася до нього гротескною личиною зла. Краса великого мистецтва, краса радощів, але понад усе — краса жінки.

Зрештою, вона занадто асоціювалась із дозволами й індульгенціями. Слабкість також часто буває красивою, але у слабкості немає доброти. І він знав, що у своїй новій самотності, яку він обрав заради майбутніх звершень, краса, хоча й гармонійна сама по собі, мусить бути відносною, бо інакше вона спричинятиме лише дисгармонію.

У якомусь сенсі ця поступова відмова від краси була наступним кроком після його остаточного розчарування. Він відчував, що залишає позаду можливість стати митцем певного типу. Набагато важливішим здавалося стати людиною певного типу.

Роздуми його раптово звернули, і він зловив себе на тому, що думає про Католицьку церкву. Він був твердо переконаний, що православним віруючим бракує чогось справжнього, — релігія для нього завжди була Церквою Риму. Цілком імовірно, що це все — порожні ритуали, але також, здається, єдиний прийнятний, традиційний оплот проти падіння моралі. Поки не виплекане в масах відчуття моралі, хтось мусить кричати: «Схаменіться!» Але прийняти це він наразі не міг. Йому потрібен був час і відсутність прихованого тиску. Він хотів зберегти ялинку без прикрас, повністю відчутти поштовх і напрямок нового початку.

День змінився від прозорої чистоти до надвечірньої позолоти. Потім він ішов крізь останні промені призахідного сонця, коли навіть хмари, здавалося, обагрилися кров'ю. Опівночі він досягнув цвинтаря. Повітря пахло сутінковим замріяним настоем квітів і привидів молодого місяця в небі та самотніх тіней. Він відчув бажання відчинити двері проржавілої огорожі склепу, вбудованого в схил пагорба, склеп, дочиста відмитий дощем і вкритий пізнім цвітом сльозливими блідо-голубими квітами, які могли б вирости з чиїхось мертвих очей — липкими на доторк і з нудотним запахом.

Еморі захотілось відчутти, як бути отим — «Вільям Дейфілд, 1864».

Він задумався, чому могили наштовхують на думку про марноту життя. Так чи інакше, той відтинок життя, який він прожив, не здався йому безнадійним. Було щось романтичне в цих зламаних колонах, сплетених долонях, голубах та янголиках. Він подумав, що йому б хотілося, щоб через сотню років молодь спечалася — були у нього карі очі чи голубі. І сподівався, що його могила буде оповита ореолом багатолітньої старовини. Було див-

но, що зі всього ряду могил Громадянської війни лише дві чи три наштотхнули його на думку про втрачену любов (чи втрачених коханих), хоча вони нічим не відрізнялися від інших, їх навіть вкривав однаковий жовтуватий мох.

Десь після опівночі він розрізнув шпилі й вежі Принстона — подекуди світилося пізніє вікно. Але раптом — звуки дзвонів із прозорої темряви... Він тривав, як безкінечний сон, отой дух минулого, що виношував нові покоління. Обрана молодь із буремного, бунтівного світу зростала на романтичній паші помилок і напівзабутих мрій мертвих діячів, мужів і поетів. Ось воно, нове покоління — вигукує давні гасла, сповідує старі вірування день за днем, чия доля — покинути врешті ці стіни, щоб зануритись у брудну й сіру метушню, слідуючи поклику любові чи самолюбства. Нове покоління — ще більша жертва страху бідності, поклонники успіху, воно прийде, щоб зрозуміти, що всі боги померли, усі війни програні, вся віра зсередини поруйнована...

Еморі було їх жаль, але не жаль себе — мистецтво, політика, релігія, яким би не було його поле діяльності, — він тепер знав, що у безпеці, вільний від усілякої істерії — він може прийняти те, що прийнятне, блукати, рости, бунтувати, міцно спати ночами...

У його серці не було Бога — він це знав, ідеї й досі бунтували, досі жило болюче відлуння спогадів, туга за втраченою молодістю, але води розчарування ще не поглинули уповні його душі — відповідальність і любов до життя, слабкий порух давніх амбіцій і нереалізованих мрій. Але — о Розалінда, Розалінда!..

«У найкращому разі то все — слабка заміна», — сумно констатував він.

І він не міг сказати: чи варто було боротися і чи твердо він вирішив тратити доценту себе і спадок тих особистостей, яких зустрів...

Він простягнув руки до кришталево-прозорого неба.

— Я знаю себе! — вигукнув він. — І більше нічого.

ЗМІСТ

Книга перша *РОМАНТИЧНИЙ ЕГОЇСТ*

Розділ 1. Еморі, син Беатріс	7
Розділ 2. Шпилі й гаргулі	37
Розділ 3. Егоїст у роздумах	84
Розділ 4. Нарцис поза грою	110

Книга друга *ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ*

Розділ 1. Дебютантка	149
Розділ 2. Експерименти над зціленням	176
Розділ 3. Іронія молодості	198
Розділ 4. Зарозуміла самопожертва	217
Розділ 5. Егоїст стає особистістю	227

Літературно-художнє видання

ФІЦДЖЕРАЛЬД Френсіс Скотт

ПО ТОЙ БІК РАЮ

Роман

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*

Художній редактор *О. А. Гугалова*

Комп'ютерна верстка *О. В. Підлісна*

Коректор *А. М. Гончаченко*

Підписано до друку 26.12.16. Формат 84×108 ¹/₃₂.

Умов. друк. арк. 13,44. Облік.-вид. арк. 13,02.

Тираж 2000 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»

вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 3194 від 22.05.2008

Електронна адреса:

www.folio.com.ua

E-mail: market@folio.com.ua

Інтернет-магазин:

www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів

у ТОВ «Видавництво Фоліо»

вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 3194 від 22.06.2008